

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT 2001

BIND XXVIII-3

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Historisk Samfund for Ribe Amt

Siftet 1902. Danmarks ældste amtshistoriske samfund.

Bestyrelsen

Formand: Arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen,
Grønlandsparken 58 C, 6715 Esbjerg N. Tlf. 75 15 56 30.
Fax: 75 15 56 33. E-mail: jd@esbkomm.dk

Næstformand: Lærer Søren Mulvad,
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75 44 11 77.
E-mail: sergeiradonetskij@yahoo.com

Redaktør: Lokalhistoriker Olga Petersen
Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 82 80.
Fax: 75 19 82 80. E-mail: olga@post8.tele.dk

Kasserer: Edel Overgaard,
Byagervej 41, 6650 Brørup. Tlf. 75 38 30 24.
E-mail: aabyovergaard@hotmail.com

Museumschef Mogens Hansen
Frederiksberg Allé 13, 7200 Grindsted. Tlf. 75 32 39 77.
E-mail: bmh@grindsted.dk

Cand.mag. Hans Jørgen L. Larsen,
Fauskovej 9, Lindknud, 6650 Brørup. Tlf. 75 38 80 31.
E-mail: hl.ve@vuc-ribeamt.dk

Skoleinspektør Rold Præstegaard,
Kongeådal 7, 6771 Gredstedbro. Tlf. 75 43 12 40.
E-mail: roll@priestyard.dk

Suppleanter: Fhv. skoleinspektør J. Hedegård Rasmussen,
Alsædtægten 12, 6740 Bramming. Tlf. 75 17 93 30.

Fhv. skoleinspektør Sv. E. Tygesen,
Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse. Tlf. 75 33 31 39.

Redaktion: Lokalhistoriker Olga Pedersen,
Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 82 80.

Fhv. seminarielæktor Verner Bruhn,
Darumvej 16, 1. sal, 6700 Esbjerg. Tlf. 75 45 28 55.

Lærer Søren Mulvad,
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75 44 11 77.

Ekspedition og kasse: Edel Overgaard,
Byagervej 41, 6650 Brørup. Tlf. 75 38 30 24

Gironummer: 6 04 31 94.

Kontingent: Kr. 100

Fra Ribe Amt

BIND XXVIII-3

**HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT
2001**

FRA RIBE AMT 2001

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt.
Produktion: Kiva Grafisk, Esbjerg.

ISSN 0046-4864

Eftertryk af årbogens artikler kun
med tilladelse fra forfatterne.

Omslagsbillede:
Runestenen på Horne Kirkegård.
Foto: Torben Meyer.

Erindringer fra Thorstrup Præstegård 1907-1914

Af Knud Høgsbro Østergaard v/ Hans Henrik Høgsbro Østergaard

Knud Høgsbro Østergaard (1900 - 1987) var sognepræst i Åstrup - Vester Starup fra 1936 til 1970. Han var født på den lille ø Nyord ved nordspidsen af Møn, hvor hans far Adser Østergaard var præst. Adser Østergaard (1873 - 1917) var søn af kromanden i Filskov. Han var i 1898 blevet gift med Sigrid Høgsbro, datter af Venstrepolitikerens Sofus Høgsbro. Der var fire børn i Adser og Sigrids ægteskab, Bodil, Knud, Sofie-Amalie, kaldet Malla, og Bent.

Adser Østergaard fik i 1907 embedet som præst i Thorstrup - Horne ved Varde, og familien flyttede ind i Thorstrup Præstegård. I 1914 søgte Adser Østergaard sin afsked efter en konflikt med nogle medlemmer af menigheden om præsters forpligtelser og frihed. Året efter drog familien til Amerika, hvor Adser Østergaard blev præst for en dansk me-

nighed i Muskegon, Michigan. Her døde han pludseligt i 1917, kun 44 år gammel, og familien vendte tilbage til Danmark. Knud Høgsbro Østergaard besluttede sig senere til at læse teologi og blev kandidat i 1936. Samme år fik han embedet i Åstrup-Vester Starup.

Nærværende optegnelser fra tiden i Thorstrup præstegård er en del af hans erindringer fra barndoms- og ungdomsårene. De er nedskrevet i årene under og efter Anden Verdenskrig, først og fremmest beregnet for hans egne børn. Erindringerne er trykt i et lille skrift til familien i anledning af 100-årsdagen for Knud Høgsbro Østergaards fødsel, den 20. november 2000. Nogle afsnit om mere familiære forhold er udeladt, og enkelte forklarende noter er tilføjet og retskrivningen er moderniseret.

Afrejse og afsked med Nyord

Det var ikke nogen sorg, da vi flyttede fra Nyord - Det var spændende. - Vi skulle ud og køre med det imponerende tog fra Viemose til Vordingborg og meget længere - til en stor præstegård med vores egne køer og heste - og en have meget meget større og spændende end Nyords - så det gjorde ingenting.

For far og mor var det heller ingen sorg - for det var et ensomt sted. Kun om sommeren var man i forbindelse med omverdenen - og den

var endda meget besværlig - enten over Stege - eller med båd til Viemose Strand. Og folk var ikke slemme til at gå i kirke. Det var for nyt endnu, det med kirken. Bare kirkeklokken ringede som den skulle morgen og aften og til gudstjeneste - så følte de sig trygge, - så var alting i orden. De kom der ved barnedåb og begravelser og til bryllup. I sidste tilfælde næsten altid lovlig sent. Undertiden faldt barnedåb og bryllup sammen - en enkelt gang blev brylluppet hindret af jordemoderens tilstedeværelse. Men så

Thorstrup og Horne Sognekald i Ribe Stift.

Indtægter: 1) Tiende 128 Tdr. Rug og 13 Tdr. 5½ Skp. Byg, som betales efter Kapitelstakst. 2) Smaaredsel 11 Tdr. 1 Skp. Byg. 3) Offer og Akcendenser, gennemsnitlig i de sidste 5 Aar 1634 Kr. 24 Øre. 4) Renter af en Embedskapital paa 31,532 Kr. 12 Øre og Udbytte af en Bankaktie paa 600 Kr. 5) Af bortsolgt Jord 26 Tdr. Byg 6) Præstegaardens Avling udgør 69½ Td. Land Ager, Hede og Eng, der drives af Beneficiarius selv; dog udlejes en Eng, Kjølbom, for 110 Kr. om Aaret og lidt Høslet i Kæret ved Præstegaarden. Brændselet lidt og af dårlig Beskaffenhed; det meste maa købes. Af Præstegaardens Længer er de tre fra 1882, den fjerde gammel, men solid. Stuehuset afgiver en god og rummelig Bolig paa 12 Værelser. Der er en smuk Have paa c. 1 Td. Land med et Vandløb igennem.

Embedsbeskrivelsen fra Thorstrup-Horne Sognekald, et af de mange der blev klippet ud, da Adser Østergaard i 1907 ønskede at forlade Nyord. Udklip i Aastrup Sognearkiv.

dan var det nu blandt Nyordboerne. Far søgte længe. Jeg skulle hjælpe ham med at klippe ledige embedsbeskrivelser ud af avisen og klistre dem op - men så kom Thorstrup. Jens Pedersen og Chr. Palleesen kom helt til Nyord for at høre far prædike - og så blev det til at vi skulle til Vestjylland.

Hvordan vi kom til Thorstrup husker jeg ikke. Men jeg husker mig selv stående på den åbne bagperron på Viemosetoget og se skinnerne forsvinde.

Thorstrup

Det første vi gjorde, da vi kom til Thorstrup, var at løbe ned i haven og ned til bækken, der hvor

vi senere skulde tumle rundt i syv dejlige lange år, hvor tiden fra den ene jul til den anden var som en evighed.

Præstegården var dengang en stor firlænget gård med 90 tdr. land, heraf ca. 20 tdr. land hede og 10 tdr. land eng foruden en del mose og kær. Besætningen var otte køer og to heste - og en del kalve og kvier. Som regel havde vi desuden et par får - og fire grise.

Præstegårdens stuehus var det samme som det der ligger endnu,¹ men dengang havde det rørtag, der gjorde den meget kønnere. Over hoveddøren står endnu den indskrift som kom til at stå som et motto for den tid, vi var i præstegården.

Ikke så meget et hus som et herberge,
thi vi bygge som trækfuglene

Men selv om det kun var et herberg, var det dog et hjem. Stuehuset, der var den ydre ramme om disse dage, husker jeg meget bedre end huset på Nyord. Det var ca. 40 alen langt og meget bredt og rummeligt og bygget ca. 1880, det forrige stuehus havde ligget noget sydligere ved den østre ende.

Kom man ind ad hoveddøren i gangen så man straks de indskrifter over dørene, som jeg husker far lod male, og som findes der endnu. Over døren til studereværelset stod med sorte krøllede bogstaver:

Enhver som fred i hjertet har
hans indgang Gud bevar -
Men hver som haver ondt i sind
gid det gå ud før han går ind.

Over spisestuedøren stod:
Ubuden men glad gæst,
er velset og bænkes bedst

Thorstrup Præstegård omkring 1910, da familien Høgsbro Østergaard boede der. Foto: Privat eje.

Hvor far havde disse vers fra ved jeg ikke, men han yndede ordsprog og sentenser.

Her i gangen var der et lukket skab under trappen med værktøj, bl. a. den berømte trækølle, hvormed Mads Gedebuk blev slået for panden.

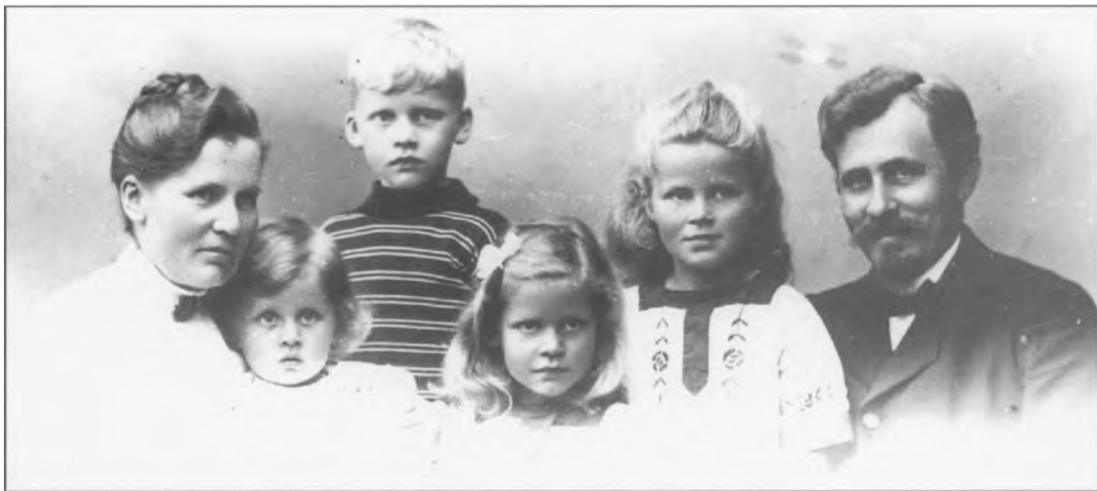
Inde i studereværelset var der hyggeligt. Her stod de mange høje reoler med de mange bøger som far havde købt i sin studentertid. En stor del havde han selv indbundet, mens han var på Nyord. Han var dygtig til dette arbejde - og lærte mig det i Thorstrup. Jeg hæftede bl.a. Dansk Kirketidende for ham. Han kunde også trykke titler på ryggen med guld.

Skrivebordet stod ved det østlige vindue med udsigt til en lille blomsterhave med bux-

boms rabatter - som far selv havde anlagt og plantet til for at have noget kønt at se på, når han sad og skrev.

Her var sofaen, som vi sad på alle fire, når far læste op om aftenen af Niels Holgersen eller Odysseen. - Han selv sad i den lænestol, som jeg nu har - med sin kunstfærdige læsepult foran sig, som jeg også har. Ved hoveddøren stod klaveret, som vi øvede os på, når vi skulle. De tre ældste af os gik til undervisning i Varde hos en Frk. Grundtvig. Bodil drev det længst. Jeg nåde aldrig længere end til at spille »Møllen« med bas - så det dundrede.

Af billeder er der særlig grund til at nævne et som altid stod på fars skrivebord. Billedet af Vorherres vandring på søen og Simon Peter

Familien Høgsbro Østergaard. Fra venstre: Sigrid med Bent på skødet, stående Knud, Sofie Amalie, Bodil og Adser Østergaard. Foto: Aastrup Sognearkiv.

som synker, da han vil gå ham i møde. Desuden var der billeder af Hostrup, Grundtvig, Skat Rørdam, Otto Møller, Andreas Leth, som Far holdt meget af, og som han kendte særlig godt fra sin studentertid i København, og som sikkert har betydet meget for ham.

En særlig kærlighed havde far til salmebøger. Han havde Brandts bøger om salmesangen, Kingos salmebog i pergament, Brorsons Troens Rare Klenodie, Grundtvigs Sanghefter til den danske kirke i original, Landstads Salmebog, Lyngby- og Ev. Kristelig Salmebog. En af hans egne bemærkninger om de syv danske salmebøger, der gik forud for Salmebogen for Kirke og Hjem med billedet af de syv domkirker på titelbladet, skal anføres her, da den er karakteristisk for hans lune og slagfærdighed: »Den nye salmebog er som Faraos syv magre køer, der har slugt de syv fede og er forblevet lige magre.«

Et af de billeder han selv havde sat sammen var det lange billede der endnu hænger ved

mit skrivebord med billeder af Hans Tavsén, Peder Palladius, Brochmann, Kingo, Brorson og Grundtvig.

Inde i spisestuen stod det store runde spisebord. Her spiste alle - også karlen og pigerne. Hver havde sin bestemte plads. Kun ved middagbordet brugte far bordbøn. Ved højtidene sang vi 1. og sidste vers af »Guds godhed vil vi prise«. De sidste tre linier blev altid sunget tre gange: »I Jesu Kristi navn vi bede dig så såre, vær dobbelt mild ad åre. Råd bod på alle savn«. Det var skik hjemme i Filskov Kro; når bedstefar nytårsaften kom ind og satte sig for bordenden, så tog han sin sorte hue af og sang sådan - den eneste gang om året de sang i hans hjem. På væggen bag far hang kukuret, en afskedsgave fra Nyord.

I dagligstuen kom vi næsten aldrig, kun juleaften, når juletræet stod midt på gulvet. Hele gulvet var dækket af et præstegårdstæppe i gråt og grønt vævet af en gammel kone ved Lindingbro af uld fra vores egne får. De tykke

grønne gardiner med den lyse spiralbort i Bindebølls stil havde mor også selv lavet. Jeg husker endnu hvordan borten blev stukket på symaskinen. Det hele gav stuen en varme og hygge som med rette gav den præg af den fine stue.

Gennem en anrettergang kom vi ud i køkkenet, hvor pigerne holdt til. Jeg husker her navnlig julebagningen, når der kogtes klejner. Det var altid spændende; det gjorde mor selv. - Jeg husker også at køkkenet var stort nok til at danse i efter opvasken; når man begyndte inde i spisekammeret og tog den på skrå, var der plads nok til syspring. Det var navnlig Dagmar, der praktiserede det, jeg lærte det aldrig, trods mange forsøg.

Børnestuen var et kapitel for sig. Her var ungerne, når de ikke var ude, og det var derfor mest om vinteren. Her sang vi morgensang. Alle i huset deltog - Også pigerne og karlen, når han havde tid.

Her i børnestuen holdt mor skole for os børn. Hun var jo selv lærerinde fra Natalie Zahles Skole og havde været lærerinde på Holmegård og Dollerup Mølle og i København, inden hun blev gift. Hun fortalte bibelhistorie sådan, at da jeg til embedseksamen skulle skrive om Saul og David, så var det det, jeg lærte i børnestuen, der gav mig stoffet, og ikke hvad jeg havde lært på Universitetet. Hun fortalte sådan, at jeg sommetider ikke kunne lade være med at græde. Jeg kunde ikke tåle at høre om Abraham og Isak, og kan den dag i dag næsten ikke tåle at høre den fortælling.

På samme måde blev Danmarkshistorien fortalt. Jeg husker endnu jeg græd, da vi sang: »Ved Toldboden steg en matros i land.« Mor brugte Brandts Bibelhistorie og Fabritius's Danmarkshistorie. Og så sang vi - først og sidst - rækken af sange er uendelig. - Mens mor fortalte, lå jeg tit på gulvet og iagttog skyggen af en

knappenål, jeg anbragte i en gulvsprække. Så kunde jeg se, hvor lang tid der gik. Gennem døren til køkkenet kunne vi også følge med i, om det snart var middag.

Vi regnede også, selvfølgelig. Malla og jeg regnede de samme stykker - Bodil var jo langt foran. Et af de store problemer i denne forbindelse var facitlisten. Den skulle jeg sørge for - men den var altid væk. I hjørnet af stuen var der et stort lukket skab, hvor bøger og legetøj og symaskinen m. m. gemtes. Mange gange har hele indholdet under gråd og fortvivlelse været hevet ud på gulvet for at finde facitlisten. - Da var skolen suspenderet så længe den efterforskning stod på - og det lykkedes vanskeligt at få den i gang igen resten af den dag. Ingen skal påstå at jeg ikke er blevet opdraget til at holde orden, men talentet må have manglet fra fødslen, siden det ikke er mere udviklet.

Vi skrev også skønskrift efter Louise Struensees system, det der endnu den dag i dag præger mors håndskrift så smukt, selv om hun er over 80 år. Ja - og så læste vi! Endnu ser jeg mig selv sidde for bordenden og læse i Schneekloths A.B.C. med et billede af nogen kyllinger, der løber i en have, og hører mig selv le, som jeg aldrig har leet siden.

Når dagene blev lange om foråret, kneb det med at holde sammen på tankerne. Så var stæren kommet, og så var vintergækkerne eller krokusserne sprunget ud. Så var storken kommet eller lammene - og hver gang skulde man ud og se efter.

Sommetider gik »Kong Valdemars vilde jagt« gennem haven forbi vinduerne. Det var de fire små pattegrise, der var ude at røre sig, og som på deres vift var kommet over i fars blomsterhave. Så for far ud i gangen, nappede kørepisken fra knagen og for ud omkring hus-hjørnet efter dem. - Så kom de altid i fuldt drøn forbi skolenstuens vinduer. Øf - øf - af sted, af

sted til børnenes store fryd og adspredelse. Bent påstår, at far ved en sådan lejlighed kunne høres at udbryde: »De sa.... grise!« Men mor hævder, at det er vistnok ikke rigtigt.

Ude i folkestuen spiste vi mellemmad om sommeren. Det var ved fem-tiden om eftermiddagen i høstens og høbjergningens tid. Det var kun tjenestefolkene og børnene. Her sad karlen for bordenden og børnene langs vinduet, og kokkepigen administrerede maden. Rugbrød og sigtebrød med margarine og dertil mælk eller hyldebærsaft. Her var der altid humør over hele linien. Navnlig en af vore piger, Cecilie, havde en vældig administrationsevne. Når vi selv smurte det hjemmebagte sigtebrød, hvori der ofte var huller, lød det med fynd: »Ska alle æ huller fyldes, så tæjer't over ti pund i æ uge.«

Eller når vi klagede over at der var askekviste i bunden af brødet, så hed det: »Feder 'et et, så fylder 'et.« Her lærte vi også nogen sange. En af dem kan jeg endnu - den om

»I gammel daw var æ mænd et så kræsen
men da var de heller et så tyk' -
de var heller et så sær' i djer væsen
og så blev de næsten heller åller syk.«

Det hører lige så meget med til min børnelærdom, det jeg lærte i køkkenet og folkestuen, som det jeg lærte i børnestuen.

I bryggerset var den store ovn, hvor vi bagte vort eget rugbrød og sigtebrød m.m. Vi havde selv hede og nogen plantage, og ovnen blev fyret op med lyngknipper og fyrregrene. Når hvælvingen i ovnen var hvid - den sorte mand jawet ud - så var ovnen varm og brødet sat ind. Mens det blev bagt, stegte vi tit kartofler i asken.

Her udenfor blev julegrisen slagtet! Årets store begivenhed, som ikke behøver nærmere

beskrivelse, da det også er en stadig tilbagevendende begivenhed her i Åstrup.

Det mærkeligste ved huset var kælderens med mange cementkar langs væggen til saltet flæsk. De blev aldrig fyldt, men var imponerende i anlæg. Her byggede far en stor vandbeholder, da han fik lavet hævert nede ved bækken. Springvand i haven og vanding i stalden, et stort fremskridt i det daglige arbejde for den, der som jeg skulde pumpe vand til køerne. Der var svømmer og skala til at vise hvor meget vand der var i beholderen, noget jeg var meget imponeret af, og som jeg de hundrede gange har kontrolleret, fordi jeg skulde passe vandværket.

Så er der kun tilbage at nævne gæsteværelserne ovenpå. I det ene sov Bodil, i det andet Malla og jeg. Det gik alle dage storartet. Senere da jeg blev hjordedreng og skulde tidlig op om morgenen, sov jeg i det ene af værelserne mod vest med den herlige udsigt helt ud til Mejls og Frisvad, hvorfra havgusen kom væltende ind ved solnedgang i de lyse sommeraftener. Jeg har tit stået og set ud af dette vindue og hørt bekkasinerne eller horsegøgen brumme over kærret eller hørt agerhønsene kalde på hverandre om aftenen, når der blev fred for jægerne.

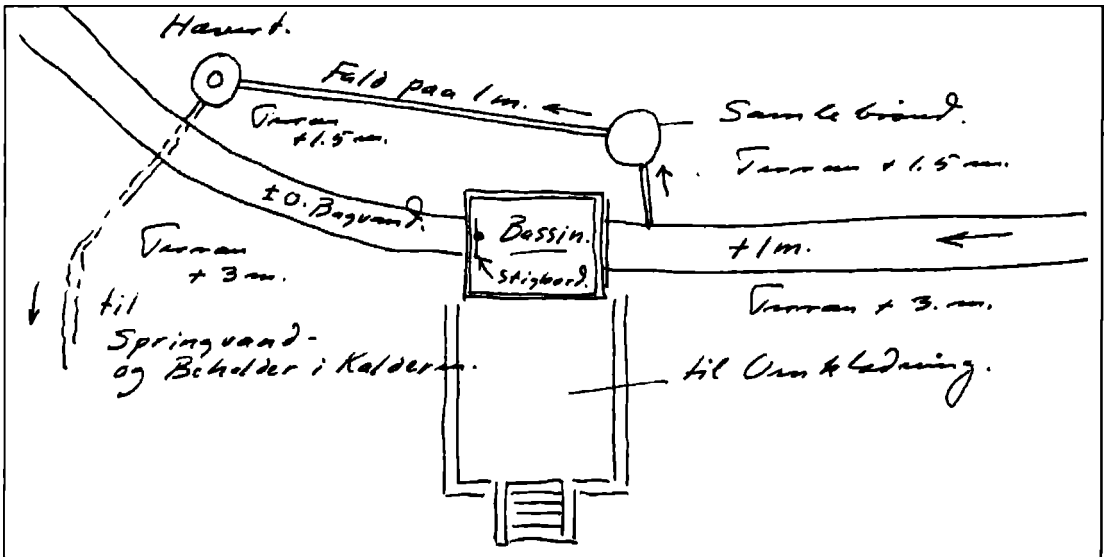
Haven var dengang en rigtig præstegårdshave i engelsk stil med gange, græsplæner, rabatter og buskadsler. Nu er den helt omdannet af Hedeselskabet og har helt mistet sit præg fra min tid. Alle gange er forsvundet og alle de lune kroge ved buskadslerne væk. Det hele er blevet åbent og koldt. I min tid var haven delt i fire dele.

1 Den østlige del omkring mødeplænen med udsigtshøjen og »Adserbo« og flagstangen.

2. Den miderste del med de tre store plæner

3. Den vestlige del med frugthave og læbælte og »Sommerspiret«

4. Skoven eller lunden sydvest for bækken, der løb igennem haven

Badebassinet i bækken med vandværket, der gav mulighed for springvand i haven og vanding af kreaturerne i stalden. Tegning: Knud Høgsbro Østergaard.

Det var et eldorado for os børn - en oase i det eller så barske Vestjylland.

Far ofrede mange penge og meget arbejde på haven, for at den lige som huset skulle blive en festlig ramme om hjemlivet.

»Adserbo« var et lysthus, bygget som læmur på udsigtshøjen ud til vejen mod øst. Her lå der, da vi kom, et gammelt havehus, et slags knæhus med stråtag.

Jeg husker tydeligt, da »Adserbo« blev bygget. Jeg var med, da Jens Kongsholm læskede kalken, og da Ole Marius murede.

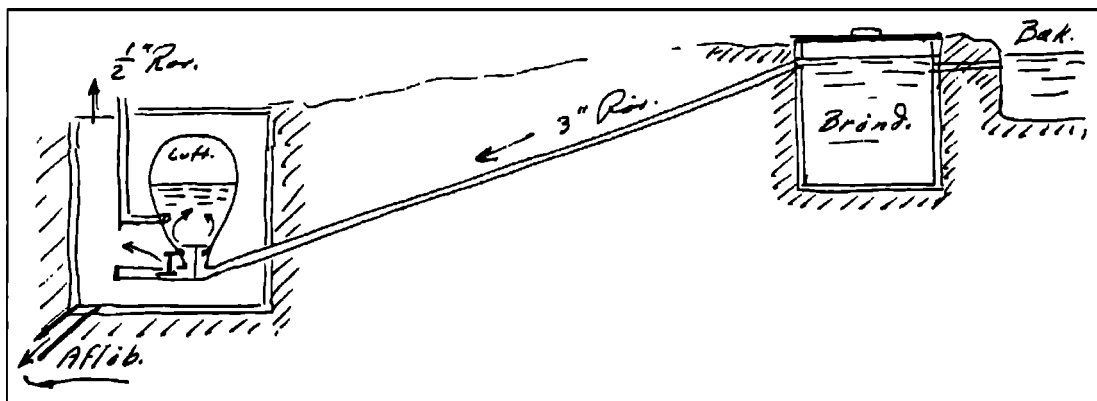
Der var tre runde vinduer med kulørte ruder i rødt, grønt og gult. Facaden var hvidkalket. Tinderne dækket med røde tagsten. Ider-siden var blot fuget. Åbningen vendte ud mod vejen, med udsigt til kirken. På højen stod flagstangen. Udenom var der et rækværk af grene. Fra denne bastion flagedes der på alle flagdage, fødselsdage, bryllupper og begravelser i

sognet, ved de sidste var det min bestilling at hejse flaget på hel stang efter begravelsen.

Da mor fyldte 80 år gav venner i Thorstrup hende en pengegave - c. 200 Kr - til flytning af »Adserbo«, da haven skulle lægges om, og det ellers vilde blive revet ned. Det står nu ved »Kukhuset«², blot i en efter forholdene ændret form, til stor glæde for os alle, og til minde om en svunden tid.

En anden ting far fik lavet var det før omtalte vandværk i forbindelse med et badebassin i bækken.

Nede i bækken blev der udgravet en stor fir-kant, hvori der af brædder byggedes et stort bassin, ca. 2,5 x 2,5 m; foran bassinet blev vandet stemmet op ca. en meter ved hjælp af indskudsbrædder. Bagved var der stigbord. Det hele var som et slusekammer, hvori der kunne lukkes vand ind, så vandet kunne sættes op til ca. en meter. Denne højdeforskel udnyttedes

Tværsnit af hæverten i bækken. Tegning: Knud Høgsbro Østergaard

samtidig til at drive en hævert anbragt i en brønd bagved slusen. Overfor bassinet var der lavet en udgravning ind i skrænten til omklædning. Udgravningen var opmuret indvendig og med trappenedgang. Et tag var dannet af spændbuer af fladjern og vildvin.

Gennem et rør førtes der vand ind i en samlebrønd fra det opstemmede vand foran bassinet. Herfra løb det gennem et rør med ca. en meters fald ned til hæverten, der stod ca. 15 meter længere nede i en anden brønd.

Når vandet havde opnået en vis hastighed, løftede det udløbsventilen op, og den pludselige trykforøgelse, der opstod herved, satte vand op i vindkedlen ovenfor gennem en ventil. Når trykket derved var udlignet, faldt udløbsventilen igen ned. Vandet løb ud, løftede ventilen, satte vand ind i kedlen - o.s.v. Det blev kun til små skvat hvert sekund, men når den gik hele døgnet rundt blev det til noget alligevel. Hermed havde vi vand til køerne i stalden, og vand til at vande haven med. Driftsudgifter var der ingen af. Den virkede aldeles udmærket i flere år. I de stille sommeraftener kunne man høre hævertens banken nede i brønden helt op i haven: Sss - tik - sss - tik - sss - tik.

Selve badebassinet var knap så driftsikkert. Bunden var blød, og vandet slog sig igennem ind under bassinet. Der blev fyldt en masse sten i bunden, men lige meget hjalp det. Men endelig var det så nogenlunde tæt, så det kunne holde til trykket foran.

I tidens løb rådnede dog brædderne, og hele herligheden er nu forsvundet. Men hvor har vi badet der mange gange. Vandet var rent, og træbunden i bassinet holdt det rent, mens vi badede. Hvor underligt det lyder lærte jeg virkelig at svømme lidt i disse snævre rammer. Bagefter tog vi solbad på græsplænen ovenfor.

Gårdspladsen var af pikkede sten langs stuehuset. Resten var græs og vejbred. Midt for stuehuset stod et ahorntræ, det der står endnu. Det var godt brolægningen ikke var større, for den skulle luges med kniv hver sommer, og det var et møjsommeligt arbejde.

Til øster lå staldbygningen. Her var der i gavlens konfirmandsstue, derefter karlekammere, hestestald, kostald og fodergang til lam. Det var i gammel stil med lavt bræddeloft, pikkede sten til brolægning, ingen fodergang foran hverken heste eller køer. Et par svinebåse, et vandtrug og et lille hønsehus, det var det hele. Hønsehu-

set var mit dueslag. Ovenover hestestalden stod hakkelsesmaskinen, og i øvrigt stod der korn i hele loftet.

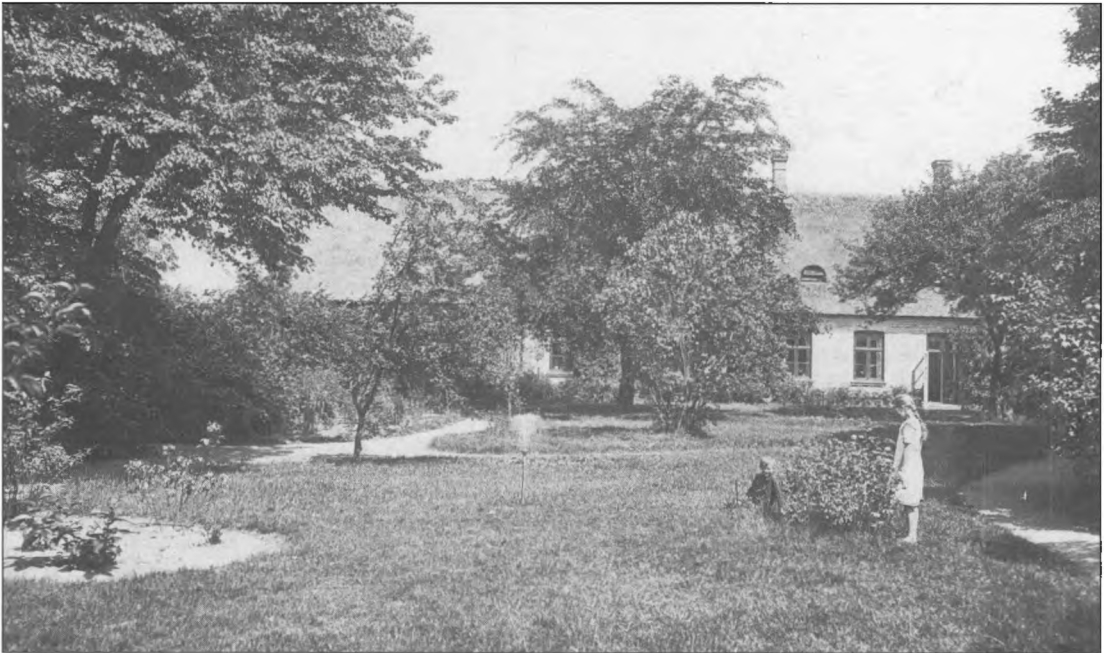
Laden, der lå mod nord, var meget højere og bredere end de andre bygninger. Her var gennemkørsel i midten på tværs. Logulvet var af ler. Til den ene side sad korn, til den anden høet fra engene ved Varde Å. Jeg husker at vi et år fik 25 læs hø fra disse enge. Da var det hele så propfuldt, at der ikke var plads til at springe ned fra hanebjælkerne.

I vest lå »Vesterhuset,« som vi kaldte det. Her var mors hønsehus, vognporten til ponyvognen og landaueren, gæstestald og fåresti og huggehus. Foruden disse bygninger var der en stor overdækket mødding, med pyramideformet stråtag, en sjældenhed i sognet. En ajlebeholder fik får lavet. Af redskaber havde vi ikke

mange. Foruden plov og forskellige harver havde vi en lille såmaskine fælles med naboen, Puggård. Ligeledes en slåmaskine med aflægger. Alt korn blev tærsket med plejl! Rensningen skete med kasteskovl. Senere fik vi en gammel rensmaskine. Det var alt det maskineri vi havde.

Besætningen var to heste, otte malkekøer, ca. otte ungvæg, fire grise og to får.

Hestene blev købt af den første karl vi havde, Egebjerg fra Filskov. De var hos os alle de syv år, vi var i Thorstrup. Den ene var nærmest sort af lød, ret kraftig, lidt urolig, men stærk. Den hed Lise. Den gav os et føl hvert år. Den blev ikke brugt til andet end markarbejde. Kun når vi kørte i landaueren, den store vogn, var hun med, men det var ikke så let at køre med hende, for hun ville tage tømme med halen og

Thorstrup præstegårds have omkring 1910. Foto: Privat eje.

kunde godt finde på at løbe mere end far brød sig om.

Den anden hest hed Lotte. Det var fars kørehest, når han skulle til Horne i ponyvogn. Den var rød med sort hale og manke. En lille let og godmodig hest, der selv kunne finde vejen hjem, selv i det mest buldrende mørke. Hvor har vi tit kørt med den lange vej til Horne og Varde. Lotte passede som regel selv farten. Far sad gerne i sine egne tanker og slog med piskan efter græsset i vejkanterne. Blev det sent om aftenen, når vi kørte hjem, lå vi børn tit og sov nede i bunden af vognen under overlæderet med fodposen som hovedpude. Jeg mindes tydeligt lyden af vognens rumlen og Lottes traven. Vi blev vækket, når vi kom til de hvide sten, og Lise og Lotte kaldte på hverandre.

Køerne var mine specielle venner, sådan da. Jeg skulde nemlig passe dem om sommeren, trække dem ud, vande dem, flytte dem og trække dem hjem. Vi havde desværre ikke græsfæner.

De kom ud først i maj, når græsset var højt nok. Sikken en ballade den dag. Aldrig nogensinde fik jeg mod til at holde ved dem den dag, sådan sprang de af glæde. Men efterhånden blev de mere medgørlige. Men rædslen var igen over mig når der kom en lummer sommerdag og bremserne blev slemme. Så svansede de først rundt i tøjrslaget med halen i vejret, derefter vupti, tøjrepælen op og hjemad til skyggen i stalden. Da var gode råd dyre. Min bedste hjælp i den situation var Bent, fire år yngre end jeg og altså kun otte-ni år den gang. Han havde mod til at gå på den værste og klarede alt uden at blinke. Hvor har jeg mange gange i nødens stund, når koblet var ved at løbe fra mig, råbt på Bent, og straks når han kom, oplevet at han kunde ordne det hele. I godt vejr gik det roligere. Trækkoen, en stor hvid korthorns ko, var mit yndlingsdyr. »Hvisken«

hed den. Jeg havde tit græs med til den gemt under kadetblusen, når jeg skulde ud at flytte, og den fik det altid halet frem med sin lange tunge. Den kunde selv føre hele koblet hjem fra Vestermarken i ro og orden, så jeg som en anden løjtnant kunde gå og dangdere foran eller bagved. Når de så var blevet vandet i bækens vandingssted tæt vest for gården og skulde slippes ind én for én, så skulde Bent igen gerne være med for at drive dem op i båsene og binde dem.

En gang gik det dog galt. Der var to broer ud til Vestermarken, lavet af jernbanesveller. Det var min skræk at trække koblet derover. Det var nemlig umuligt for fire tykke kælvkøer at gå over broen samtidig ved siden af hverandre. De skulle vænnes til at gå i skrå linie efter hinanden. Men blev jeg nervøs, blev køerne det også, og en dag faldt den yderste ko i grøften og slog sig så meget at den døde. Det var en af vore bedste køer, »Skimmel« hed den, og det viste sig at den vilde have fået to kalve, hvis den havde været mere forsigtig med at gå over broen og ikke havde knækket halsen. Dens navn blev arvet af en af kvierne, der blev det mest ondskabsfulde asen vi havde i gården, lunefuld og udspekuleret i alle forhold. Kunde den se sit snit til det, så stjal den solsikkekagerne fra naboen, jog hornet i siden på den, der skulde fodre eller binde den, og var i det hele taget et utaknemmeligt dyr, som havde haft bedst af et kølleslag i panden. Sådan er der forskel på dyr som på mennesker.

Malkningen foregik tre gange om dagen. Det var pigernes bestilling. Undertiden prøvede jeg det også, men jeg havde ikke armkræfter til det arbejde. Dertil var Bodil bedre. Jeg kunde kun malke »Silke«, en rød ko, som var let at malke. Det meste en enkelt ko gav var ca. 8-10 liter, en hel spandfuld. Kun ganske enkelte gange måtte spanden tømmes under malkningen.

De store kvier så vi aldrig noget til sommeren igennem. De gik nede i en eng vi havde, nede for Sig, en eng som jeg mærkelig nok aldrig har set eller mindes. Når høet var bjerget i engen ved St. Gertruds Kilde, kom de derhen, og gik så der til oversvømmelsen i efteråret og det barske vejr gjorde det nødvendigt at tage dem hjem. Så var de ikke til at kende igen, så store og langhårede var de blevet.

De små kalve derimod, dem blev man rigtig venner med. De gik i engen nede ved vandringsstedet og tullede rundt mellem sivtøtterne og øvede sig i at gnave lidt stridt græs som eftermad til sødmælken. Når de var helt små, fik de fire fingre at sutte på, mens de drak af spanden, så gik det lettere med at få lært at drikke. En af kalvene, en lille hvidbroget en, fik lov til at gå rundt, hvor den ville. Den fik navnet »Forpagteren«, fordi den skulde undersøge alt og snuse alle vegne. En dag gik det dog over grænsen. Den var i et ubevogtet øjeblik kommet hen til tjørnehækken, hvor mor havde hængt et par af Bents bukser til tørring. Dem kunde den ikke stå for, men åd det halve af dem. Så var det forbi med friheden. Sådan går det i denne verden, når friheden misbruges.

Fårene, de arme får, de måtte nøjes med mindre kærlighed end kalvene. De stod næsten altid ovre i Vestermarken og nippede rødknæ og blev ofte glemt af deres herskab. Så var der en sort ring i den yderste grænse af tøjrslaget, fordi de som Chr. d. II i Sønderborg fængsel havde gået rundt og rundt i forventning om deres befrielse. Lammene, de havde det bedre. De kunde springe rundt og gøre som de ville til stor bekymring for de gamle, særlig når der var en hund i sigte. Så stampede de i den hårde sandjord, så det gungrede, af angst for deres ulydige afkom. Fåreklipningen var en ganske særlig begivenhed. Først måtte de nemlig vaskes rigtigt i en stor balje og derefter rende

rundt og tørre. Derefter blev de bundet på benene og klippet. Men ulden var en dejlig ting. Det blev sendt til Grindsted og lavet til garn til strømper og undertøj til alle fire unger, og så blev der endda nok til gulvtæppet i dagligstuen.

Grisene, ja, de levede jo så kort, så dem var der ikke noget ved undtaget når de var slagtet. Vi købte fire grise på Varde Marked og leverede dem, når de havde nået den vægt, som englænderne helst vilde ha' en gris skulde have for at give rigtig stribet bacon-flæsk. Så købte vi fire til, og så videre. Det var livets gang for en lille gris.

Et år havde vi fået lov til at få to gedekid. Vi fik dem i provstegården i Ølgod. Jeg var selv i Ølgod og så dem. De var så små, da vi fik dem, så de fik mælk af en flaske. Den ene var en gedebuk, den kom til at hedde Mads. Den var helt hvid og havde langt skæg. Den anden var en ged og hed Mette. Den var brun og hvid. Dem havde vi mange løjer med. Men der kom en dag, da det heller ikke gik længere. Mads var blevet stor og var slem til at buse os, og så passede vi jo ikke så godt på ham og så gik det galt. Far havde plantet nogle nye træer fra de hvide sten og ned til gården, en allé hvoraf nogle står endnu. Dem havde Mads fået øje på, og var det blevet ved det, var der ikke sket noget, men han fik også smag på dem.

Nu kom far en dag og så at barken var gnavet af en hel del af træerne, og hvor blev han vred. Mads blev dødsdømt med det samme. Slagteren blev hentet og Mads trukket om til pumpen. »Hvor er kollen henne?« spurgte far. Ja, den var inde i skabet i gangen. »Så gå ind og hent den!« sagde han. Jeg tøvede, for jeg kunne ikke få mig selv til det. Men afsted måtte jeg for at hente bogbinderkollen for at slå min egen gedebuk for panden med den. Jeg husker endnu det søm under trappen, den hang på.

Jeg kom også med den, men derefter forsvandt jeg. Ved middagsbordet den næste dag skulde vi have kogt gedekød, og far spurgte mig om jeg kunne li' det. Li' det? - Nej, min egen gedebuk! Jeg fik ikke en bid ned. Skindet blev garvet og jeg havde det i mange år som sengeforlægger, men der var ikke noget ved det, for der var det med køllen. Det var som om jeg selv havde slået min egen gedebuk ihjel - min lege-kammerat.

Vi levede med i arbejdet i marken og haven og stalden året rundt og fik den fortrolighed med landbruget, som bybørn går glip af, men som er så sund.

Vi legede selvfølgelig, når vi kunde se lejlighed til det. Men vi lærte også at bestille noget. Gjorde vi vrøvl over, at vi skulde lave et eller andet og fandt på undskyldninger, så hed det altid fra far: »Jorden er altid frossen for dovne svin«, og så var der ikke andet for end at komme i gang. Det var morsomt i frikvarteret i skolen at smutte ud i loen og prøve på at tærskede med plejlen, mens Peder eller Tyge pustede lidt. Jeg lærte tidligt at synge plejlvisen, dvs at få plejlen om halsen og mærke den klemme, indtil man sagde av. Jeg prøvede også at være med til »at kaste brød i ovnen« og blev kastet så uheldigt, at jeg slog min ryg, så jeg ikke kunde få vejret i et par minutter. Jeg forstod ikke at springe fra på den rette måde, så jeg faldt bagover i stedet for ned på benene. Det foregik på den måde, at Tyge lå på ryggen med hænderne bagud og benene løftet i en ret vinkel mod gulvet. Jeg skulde stå på hans håndflader og læne mig mod benene; pludselig blev jeg så kastet ud i himmelrummet og skulle, når det var rigtigt, falde ned på benene. Av, hvor jeg slog mig. Det prøvede vi aldrig mer...

Vi tærskede alt kornet med plejl, lavede selv tækkehalm af rugen til staldbygningerne, rensede kornet ved at kaste det fra den ene ende af

logulvet til den anden, siddende på en skæppe. Med en lille håndskovl kastedes kornet med et rask kast i en halvcirkel ud i luften. Avnerne faldt så først, derefter de små kerner, og yderst de store fuldtudviklede kerner til såsæd. Jeg prøvede selv at pløje engang. Det var i trekanten nordvest for laden ved vandingsstedet; det kneb med at vende ploven og rejse den op til ny fure, og det var heller ikke let at pløje lige.

Den tid, da jeg pløjede, må have været i det år, da Svendsen og Severinsen fløj på dyrskuepladsen i Varde ca. 1912. Det var vi ude at se på. Den første dag blev det ikke til noget med flyvningen, men den anden dag hævede maskinen sig fra jorden og strøg nogle få alen over grønsværen gennem luften. Jeg kunde knap nok se det for alle de mennesker, der stod foran mig. Det var en vældig begivenhed og der var masser af mennesker. Om natten drømte jeg, at jeg svævede med udbredte arme gennem luften fra møddingen ned over agrene, der hvor jeg havde gået og pløjet.

Harvning blev jeg tit sat til! Det var meget lettere. Men det var strengt at løfte harven op, så senerne kunde falde af. Om såningen husker jeg særlig en påskelørdag, da vi såede ud for højen øst for haven. Bent og jeg skulle gå og løfte tudene fri for sener. Det var østenvind og tørt, og vi blev så sorte i ansigtet og håret af jord, at vi var helt ukendelige. Heldigvis var det badedag, så mor fik os skyllet rene igen.

Roer havde vi ikke mange af. Det var runkelroer, kålrabi og turnips. Sukkerroer drømte man ikke om kunde gro i Vestjylland dengang. De blev sået med en sjov lille trillebør med dase og tud på, en række ad gangen.

Kartofler havde vi selvfølgelig. De blev sat efter ploven i hver anden fure.

Den største fest var altid høbjergningen ved Varde Å. Der var ofte ca. 20 læs hø at bjerge, og vejen var lang. Op på formiddagen, når dug-

Præstegårdens eng ved Sig. Foto: Aastrup Sognearkiv.

gen var borte, startede vi med to vogne med skramler og lasttræer og en vældig balje med smørrebrød og kærnemælksdunk. Dunken blev lagt i St. Gertruds Kilde neden for Kapelbanken, hvor den holdt sig kold. Kilden blev funden og udgravet af mig og Lærer H.K. Kristensen i 1931. Jeg kendte jo stedet. De andre vilde ikke tro mig og gravede først flere andre steder, men måtte til sidst følge min anvisning³. Så begyndte vi at vende høet, gående efter hverandre i en lang række. Karlen forrest, så pigerne og til sidst børnene. Når høet så hen på eftermiddagen var vejret tilstrækkeligt, eller det fra den foregående dag var tjenligt, blev det stakket. Mellemmaden blev spist i læ af en høstak. Aldrig har et stykke mellemmad med spegepølse og kærnemælk til smagt så godt som i

en høstak ved Varde Å. Hen ad aften blev vognene læsset. Pigen lagde læsset, karlen forkede op, og drengene skulde rive sammen. hvor stakkene havde stået. Så gjaldt det om at rive så hurtigt sammen, så man kunde nå at få en køretur på lasttræet, der slæbte bagefter vognen, inden vognen kørte til den næste stak. Der sad vi og balancerede på den glatte, runde stang med riven som støttepind. Rullede stangen rundt, så lå vi der og tumlede rundt i den bløde grønne engbund.

Når solen var gået ned, kørte vi hjem opad den stejle banke til den ventende boghvedegrød med sirup, der altid var den stående ret, når vi havde været i engen, for derefter dødtrette af turen at gå i seng med hønsene.

På denne tid kom Københavnerfætrene på

ferie. Der var først og fremmest Holger og Ove. De var spejdere og havde et vældigt anlæg for at finde på noget sjovt og noget nyt.⁴

De lærte os mange sjove ting. Jeg husker en eftermiddag, da der blev holdt fest under træet på gårdspladsen. En del af programmet var sange: »Mallebrok er død i krigen, og Mikkel Muk var født på torvet«. Der var også en sang om et sognerådsmøde, som jeg desværre ikke kan huske. De lavede terrænløb ned til Sig og tilbage igen fra de hvide sten. Jeg tror jeg kunde løbe distancen til Sig på otte minutter. I det hele taget har jeg været ret god til at løbe. Jeg vandt i et terrænløb ved High School i Amerika og ved Høvelte-lejren som rekrut. Grunden til at jeg vandt, var ikke at jeg løb særlig hurtigt, men jeg løb udholdende i langsomt tempo til at begynde med. Ove og Holger lærte mig at løbe med et lommeørklæde i munden. Så kunde man trække vejret gennem munden uden at sluge for megen kold luft.

Her følger i erindringerne et længere afsnit om sommerbesøg af den øvrige familie og venner

Blandt de forskellige foredragsholdere, der kom til os, husker jeg bl.a. Morten Eskesen, den gamle folkevisesanger⁵. Han var med til morgensang ovre i konfirmandstuen, og bagefter sang han nogle kæmpeviser for konfirmanderne. Det gjorde dog et sært indtryk på mig. Hans stemme var så skarp og tør, og melodierne var så monotone, og sangene uendelig lange. Jeg kan se hans lille tætte skikkelse stå ved katederet og synge med en ivrighed og lidenskab, som forekom mig helt fantastisk. Han havde langt hår og skæg og støvler og vadmestøj.

Jeg husker også Jakob Knudsen⁶, som kom en aften med halv-syv-toget. Han blev hentet på

stationen i den store vogn, og det viste sig at den var slet ikke for stor. Han fyldte næsten hele bagsædet. Jeg kan huske ham spise og tale med far og mor! Så mægtig et menneske havde jeg aldrig set.

Senere på aftenen ønskede han et varmt bad i en balje så stor at han kunne sidde i den! Så fik han det kar, vi plejede at skolde julegrisen i, det var det eneste, der var stort nok.

Der var også fars gamle lærer fra Vejle Latinskole, senere højskoleforstander Rosendahl, som talte ved et havemøde. Når jeg husker disse mænd, så er det fordi jeg kunne mærke på husets forberedelser, at det var nogen far og mor holdt ganske særligt af og gjorde noget ud af. Så skulle vi også spise i køkkenet.

Sommermødet i haven - det var en stor dag. Far havde valgt at holde det altid den 15. juni, som endnu ikke dengang var blevet noget særligt. Det blev senere genforeningsdagen efter 1920. I fars tid kaldte han den St. Vitus Dag, Flagdagen eller Valdemarsdag. Den dag skulde haven være i orden. Alle gange skuffes og rives. Til gengæld tjente vi en drikkeskilling ved at hjælpe til med at spænde fra og for ved de mange vogne, der kom fra Horne og tit fyldte hele gårdspladsen. Bent fik tit lige så meget som jeg, skønt han bare stod og så til eller holdt lidt i tømmen, men han var så sød og krølhåret, så jeg tror det var det, der gjorde det. Vi gik lige frem rundt og så efter hvem der nu skulde til at køre for at komme til at hjælpe. Alle havde jo hestekøretøj dengang, char'a-banc'er og ponyvogne. Biler eksisterede ikke. Jo, der var en eneste der havde én. Det var forpagteren, Hansén, på Lindinggård. Han havde en lille åben to-personers vogn. Vi kunde høre den langt væk og for op på højen for at se den køre forbi. Jeg glemmer aldrig, da jeg en dag blev inviteret til at køre med til Varde. Jeg skulde ud og spille violin. Nej, hvilken oplevelse. Det var

omtrent som at komme op og flyve, skønt det har jeg ikke prøvet endnu. Jeg sagde omtrent, for den gik i stå et par gange ved Lunderupgård og Skovlyst, men ellers suste den godt nok. Det var bedre end at køre med Lotte.

Høsten var festlig, og til at overkomme. Vi var mange om det, og det gjorde det så sjovt. Vi havde kun en såkaldt aflægger, og derfor måtte vi løbe rundt bagefter maskinen og binde op. Jeg lærte kunsten at lave et bånd af Dagmar. Vi havde kun rug og havre. Byg tror jeg ikke at vi havde noget af. Havren var tit så kort, at vi ikke kunde lave bånd af den, men måtte have rug-halm med ned i marken til at binde med. Mere end seks-syv tommer høj har den ikke været, og det var endda på agrene mellem højen og Thomas Urups ved vejen til Sig. Hver af os havde sin længde, som skulde bindes, inden maskinen kom igen, og det var en flov én om man blev nødt til at lægge ubundne neg ud af skåret. Når så den sidste stribe korn faldt for kniven og forenede de skilte parter, så var der fest og humør over hele linien. I det hele taget så var der mest humør, når man var flere om arbejdet. Gik man alene og hakkede roer, så kunde det være trist nok med det landbrug. Og der var heller ikke nogen fest over det, når de skulde tages op, og vejret var storm- og regnfuldt. Et lille morsomt træk hører dog med til det med roeoptagningen. Far havde en tveægget sabel, ca. en alen lang. Det var lige et våben for Cecilie, når hun opkiltet og med humør gik i gang med et par rækker. Hun kunde svinge den som nogen husar.

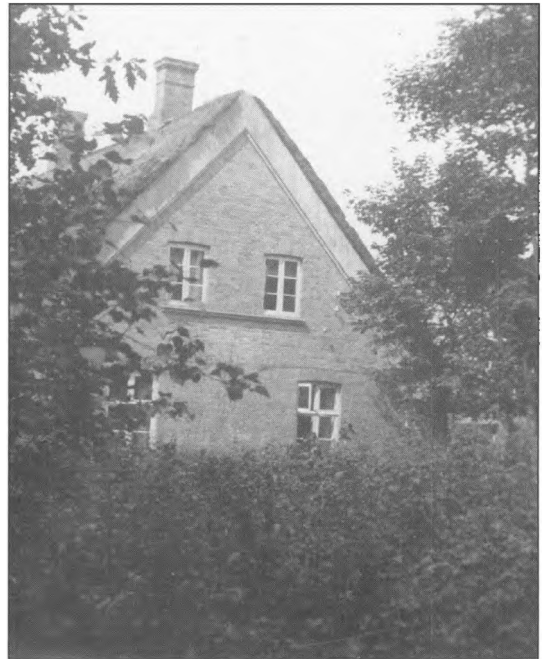
Hvordan gik det egentlig med det landbrug? Det gik godt. Far var meget glad ved det. Selv tog han ikke del i arbejdet nogensinde. Kun i haven arbejdede han, han kunde rive noget så elegant, så der absolut ingen »hønsereeder« var. Far havde gode karle, Tyge Pedersen, Peder Pedersen og Jens Høj, som fik ansvar for gården,

og de var glade for den tillid, der vistes dem, og gik op i gårdens drift, som det var deres egen. Far kunde ikke li' at præstegårdsjorden blev solgt. Så blev præsterne for meget embedsmænd. Det var bedst, når præsten delte kår med dem, han var præst for. Så forstod de hinanden bedre.

Inde i vinduet i spisestuen anbragte han en stor kat af gips, malet i gråt og hvidt. På undersiden af foden skrev han:

»Så længe jeg i ære bli'r holdt
bliver Thorstrup Præstegård ikke solgt«

Det hjalp ikke, katten blev ikke holdt i ære, og gårdens jorder blev solgt. Nu er alle avlsbygninger revet ned, og jorden udstykket til tre forskellige husmandsbrug⁷.

Thorstrup præstegårds gavlvinduer bag hvilke Knud og Sofie Amalie havde værelse. Foto: Aastrup Sognearkiv.

Kirken, d.v.s. Thorstrup Kirke, for Horne kom vi så sjældent i, at den ikke hører med til bevidstheden, undtagen 1. juledag, når vi i den store vogn kørte af sted hele familien, og vi børn sad og talte undervejs, hvor mange flag, der var hejst.

Nej, kirken, det var Thorstrup Kirke. Særlig køn var den ikke, men lun og hyggelig rolig. Alt tavlen har altid syntes mig noget kold og hård med sine hamrede bronzerelieffer, og de mørke høje bænke så triste. Vi var tit med i kirke. Sommetider ville vi hellere lege og fik så lov til det, men der var ikke så meget ved legen, når vi vidste at far og mor var kede af, at vi ikke var med. Mor sad gerne på den tredje øverste bæk til venstre. Når Bent var med, faldt han gerne i søvn. Vi andre sov kun under prædikenen og vågnede, når far sagde Amen, eller også legede vi i mus med et lommeørklæde. Far gav mig og Malla hver en salmebog påskedag 1908. Jeg husker tydeligt, at han kom op med dem påskemorgen og gav os dem, to små sorte læderbind med guldræk. Den er mest fedtet ved morgensangene, for dertil er den mest brugt. Prædikenerne forstod jeg ikke, men jeg forstod højtiden og stilheden og andagten, og det var også det vigtigste. Det var fars og mors måde at lære os at komme hviledagen ihu at du holder den hellig, ved ganske stille at tage os med i kirke. Dette er bedre end at lære budet udenad og ikke praktisere det (Jeg kan endnu ikke de 10 bud!). Derved lærte vi så mange salmer, som jeg bedre og bedre lærer at forstå. Hvad jeg kan af salmer er lært på den måde, og det er mange. Fars salmevalg var bredt, men de typiske omvendelsessalmer eller prædikensalmer brugte han aldrig.

På kirkegården er der faldet mange af de gamle træer på vestdiget, fordi der skulde udvides. Derved er der gået noget af det præg af sejt modstand, som der var over kirken som

den lå der fast og sikker bag de skrå vejrslidte egekroner med tranen næsten altid pegende mod sydvest.

Nord for kirketårnet fandt far en gravsten over Peder Høxbroe fra Kolding, død 1803 under et ophold hos svigerfaderen, pastor Sølling. Nogen forklaring på grunden til hans ophold her i Thorstrup har hverken far eller jeg kunnet finde, og den findes sandsynligvis heller ikke. Der skjuler sig et eller andet tragisk bag ved dette, men hvad det er, er skjult af den store flade sten på hans grav.⁸

Her i Thorstrup lærte vi at cykle. Vi fik en gammel damecykel fra København med fast kædetræk - altså uden frihjul, så pedalerne altid løb med rundt, når man kørte. Vi øvede os oppe ved kirken, hvor vejen hældede lidt, og kørte så ned til de hvide sten. Nej, hvor vi væltede, inden vi lærte det. Det var rædsomt. Mor skulde også lære det, og hun væltede også den ene gang efter den anden. At ingen af os kom virkelig galt afsted, står for mig som et mirakel. En gang ved jeg at jeg var døden nær. Det var på en cykeltur til Vejle. Jeg kom kørende ned af en af de sidste bakker før Vejle by fra Bredsten, ned mod en mølledam og nogle hvide svaner, hvor vejen drejer brat til højre. Halvt nede af bakken røg min stråhat af, som sad med en elastik under hagen; farten var så stor at elastikken var ved at kvæle mig, sådan stod hatten bagud strammet af lufttrykket. Jeg måtte slippe pedalerne og prøve at bremse med den ene fod på forhjulet bag forgafelen, inden jeg nåede svinget, og på en eller anden måde fik jeg magt over cyklen, men rædslen husker jeg endnu

Noget lignende skete for mor ved Snoghøj, hvor hun var lige ved at ryge ud over anløbsbroen, der var ingen bro dengang, men smakesejlads. Hun blev standset af far en alen fra kanten af bolværket. Senere har jeg kørt en masse lange ture, men det er et helt kapitel for

sig senere. Nej, det må hellere nævnes her, at det var på en tur til Båring på Fyn med far og mor, det her skete. Der havde mor en ungdomsveninde. Vi var der i otte dage. Først den sidste dag forstod jeg en lille smule af, hvad de sagde til mig, så fremmed var det fynske for mig. På vejen hjem kørte mor og jeg over Kolding, men det tog en farlig tid, for mor kunde ikke køre op ad de stejle bakker, og nedad turde hun ikke køre.

Yderik Skole

Far ville ikke have, at jeg skulde gå og blive en særling hjemme i børnestuen. Jeg skulde også ud mellem andre drenge og slibes af og lære at omgås andre. Derfor blev jeg et års tid sendt i Yderik Skole, der var endnu ingen skole i Thorstrup. Jeg havde et par km at gå og gik som regel alene, da der ingen var at følges med fra den ende af distriktet. Den første lærer, jeg havde, var Stensig. Far kunne ikke så godt lide ham, men jeg kunde. Han havde orden og system i klassen. Jeg husker endnu den dag i dag den første salme jeg lærte der: »Hjerte løft din glædes vinge«, og jeg synes at jeg kan høre mig selv blive hørt i det sidste vers: »Nu, så lad til ham os fare, mange få, store, små, i en samlet skare. Ingen tør ved rejsen gyse. Jesu navn er en bavn, vil på vejen lyse«. - Jeg husker også at vi læste i Apostlenes Gerninger. Jeg læste det om Peter og Johannes i Helligdommen: »Sølv og guld, det ejer jeg ikke, men hvad jeg har, det giver jeg dig«⁹.

Senere fik vi Lærer Kristensen. Ham mindes jeg, fordi han indførte sløjdundervisning ved skolen oppe på loftet over skolestuen. Nej, hvor var det dejligt at lave disse små ting: Skærebrædt, skehylde, flagstang, smørstikker. Jeg husker hvert eneste stykke jeg lavede, som var det i går. Til sidst gav far mig en høvlebænk, og lærer Kristensen hjalp mig med at lave et værk-

tøjsskab. Vi fik det tilbage, da vi kom hjem fra Amerika i 1919.

Her i skolen lærte jeg flere af drengene at kende. Der var min sidekammerat, Terkild Terkildsen fra Yderik, godsforvalter Johansens søn Ejler fra Nørholm, Lille Peder, der kunde gå hele gymnastiksalen rundt på hænder, og Åge Eskesen fra Horne, der tjente hos os. Der var en god tone og godt kammeratskab mellem os. Kun en gang var det galt. Det var en gang de havde fået Ejler Johansen og mig pudset på hinanden for at se, hvem der var stærkest. Vi var ellers gode venner. Ejler havde lært mig at løbe på skøjter nede på dammen lige nord for landevejen ved Nørholm (ved at køre med en stol på isen), og han havde inviteret mig ved andre lejligheder - men her tog lidenskabernes magten. Jeg husker, at jeg var helt ude af mig selv til sidst og slog hårdt og hensynsløst alt hvad jeg kunne. Det var inde i gymnastiksalen, og de andre stod i en ring uden om og hidsede os op som ved en rigtig hanekamp.

Åge Eskesen lærte mig at spille på mundharpe. Han var en sjælden god og dygtig dreng, som jeg ligefrem så op til, og som havde en god indflydelse på kammeraterne på en naturlig måde. Han er nu død i tysk fangenskab som politubetjent. Jeg har ikke set ham i de 30 år, der er gået siden vi sad i solen i læ af tjørnene og spiste mellemmad sammen ved Yderik skole, og dog mindes jeg ham tydeligt og med taknemmelighed. Man møder mange, mange mennesker i sit liv, kun få husker man, nogen for et eller andet ondt, færre for noget godt. Men mellem disse sidste få husker jeg Åge Eskesen fra Horne.

Noget af det bedste var turen hjem fra skole og frikvartererne. Vi kunde spille langbold og pind i en uendelighed, skyde med slangebøsse, ramme en sten i luften, inden den faldt ned, med en anden, og alt hvad drenge ellers finder

på i den alder. Jeg syntes jeg kendte hver sten på vejen over kirkegården langs plantagen til skolen, så tit som jeg har gået den. Jeg var aldrig bange for at gå der, selv i mørke aftener, heller ikke over kirkegården. Da sang jeg »Altid frejdig, når du går«. Et sted, hvor jeg altid standsede, var ved mergelgraven ved Yderik Central. Jeg skulde altid se, hvor store bølgerne var på vandet og se dem skvulpe i græsset ved vejkanten, prøve at slå smut, eller bare se, hvor langt jeg kunde kaste en sten. Jeg kan ikke køre forbi det sted nu uden at standse og tænke på det. Det er så betydningsløs en erindring, og dog fylder det en plads netop i erindrungen, uden at man kan gøre ved det, derfor skal det med her.

Som skoledreng var jeg med på en skoleudflugt til Hvide Sande, men det var mere trættende end morsomt, for der var så lidt at se. Jeg husker kun sejlturen over fjorden og cementblokken i sejrenden, og så at jeg råbte hurra på vejen hjem, fordi det gør man nu engang, når man er på sådan en tur.

En anden gang var vi i Viborg. Det var meget bedre. Mor var med og viste os alle Skovgårds billeder. Det forekommer mig at Skovgård selv stod på et stillads og maledede, mens vi var der, og at billederne ikke var helt færdige.¹⁰ Ved en lejlighed besøgte vi moster Estrid og onkel Ferdinand. Men det jeg husker bedst var, at jeg fik lov til at købe en dolk i en isenkramforretning til 50 øre, en rigtig dolk i læderskede! Nej, hvor var jeg glad for den. Jeg tabte den ovre i Amerika, hvor arkæologerne, hvis de finder den engang, vil få besvær med at finde ud af, hvor den stammer fra.

Nå, men der er jo mange flere brogede erindringer. Det bliver noget kalejdoskopisk det hele; udefra set kun nogle glasstumper af forskellig farve bag en mat glasskive, indefra set et mønster i strålende farver og klart lys.

Jeg må tilbage til legen i præstegården. Der var nogle gamle fiskedamme vest for gården, tre i alt. Hvem af præsterne, der havde anlagt dem, ved jeg ikke, men den, der har gjort det, skal have en tak fra en dreng, for hvem disse damme var en verden af oplevelser for sig selv. Fisk var der jo ingen af mere, men der var hvide og gule åkander, og langs bredden var der soldug, blomster der fanger fluer, revling, trænebær og tyttebær. Det var dog mest om vinteren, når Tyge havde prøvet isen med sine træsko, at vi legede her ved dammen. Den dag isen kunde bære, var det festdag. Her har vi skøjtet og slædet og tumlet dag ud og dag ind hele vinteren igennem, lige til den forårsdag, da der stod blankt vand over isen, og det knagede ved bredderne, når man gik i land. Det var vidunderligt første gang at løbe ud over isen og sturte ned i det sorte dunkle dyb, hvor det så ud som om der ingen bund var. Nu er der ingen tvivl om, at der er bund, for nu er alt vandet væk. Sådan brister mange illusioner.

Og så var der vandingstedet! Det var legepladsen om sommeren. Her gravede vi damme til haletudserne og hundestjernerne. Her sejlede vi med vikingeskibe, dvs. cigarkasser tættet med stearin, forsynet med sejl og årer. Mandskabet var tinsoldater. Nu er også vandingstedet borte. Bækken, der snoede sig gennem engen er liget ud, så det ligner en muddergroft og alt er, ak så forandret, ingen kan mere se, hvor vandingstedet har været, ingen kan forestille sig, at det var så dejligt et sted. Hvor tit har jeg ikke også, når køerne stod og drak, lagt mig på maven i græsset og drukket af bækken med min hule hånd. Da jeg kom hjem fra Amerika og kom til Thorstrup igen på besøg, var det første sted jeg gik hen op i kirketårnet for at se ud over egnen, men det andet sted var nede ved vandingstedet, og jeg tænkte på Åkjærs vers, da jeg stod og så, hvor det havde været:

»Hvad var vel i verden vort fattige liv
 med al dets fortærende tant,
 om ikke en plet med en dal og lidt siv
 vort hjerte i skælvinger bandt!
 Om ikke vi drog fra det yderste hav
 for bøjet og rynket at stå
 og høre de kluk,
 de mindernes suk
 fra bækken, vi kysset som små!«

Når jeg har så svært ved at tænke mig boende et andet sted, så skyldes det denne rodfornemmelse, der er blevet stærkere, jo mere jeg har flyttet rundt.

Omverdenen var lidt større for os i Thorstrup end på Nyord. Mod nord strakte vore begreber sig til Ølgod, hvor gederne var kommet fra. Mod vest havde vi kun en gang været ude over Varde-Ringkøbing landevej. Det var engang vi var kørende til Lunde i den store vogn for at besøge pastor Olsen. Han kørte os så en tur ud til Blåbjerg, hvorfra jeg husker det indtryk det gjorde på mig at se et glimt af Vesterhavet, det store Vesterhav langt ude i det fjerne. Pastor Olsen havde sådan en sjov sort hest. Den

var så svajrygget, at den lignede en sofa.

Til Varde kom vi tit. Malla, Bodil og jeg kørte ofte sammen derud for at få undervisning i klaverspil hos en Frk. Grundtvig, der boede i en villa neden for Arnbjerg Pavillon i engen. Hun var en lille tyk dame med nogle sjove små korte tykke fingre, men spille, det kunde hun. Bodil var den, der fik mest ud af det. Malla og jeg fik ikke meget ud af det, men vi nød hendes lille fine tebord med småkager, når vi var færdige med at klimpre. Vi kørte ind til Varde med en »slæber«, dvs. et godstog, kl. 1 og sad hos konduktørerne i pakvognen. Engang, ja, flere gange tror jeg, var vi ved at komme for sent. Jeg kan ikke se signalet ved Sig Station uden at tænke på slæberen, og det hændte ofte senere, at jeg kunde drømme at jeg kom for sent til toget i Varde og ikke kunde flytte benene over broen til stationen af rædsel.

Den største begivenhed var dog juleturen til Varde. Den foregik nogle uger før jul. Vi kørte i den store vogn med to heste og tog ind på Højskolehjemmet. Vi børn var jo mest optaget af at se juleudstillingerne i Flensborg Lager, der lå i Kræmmergade. Vi skulde også med

Sig Station hvorfra Bodil, Knud og Sofie Amalie tog med »slæberen« til Varde. Foto: Privat eje.

mor ind i Hjalmar Bjelkes Kolonialhandel, hvor vi købte julegodter. I en blomsterbutik i Kræmmergade skulde vi altid have en hvid alpeviol til mor! Det var hendes yndlingsblomst. I Vareindkøbsforeningen handlede vi også altid hos Clemmensen (hvad vi gør endnu her i Åstrup). Ellers var det også en tradition at vi skulde ind i Zeebergs Konditori og høre klaveret spille for en 5-øre, mens vi spiste en kage. Inden vi kørte hjem igen, fik vi varmt øl med fløde og sukker i på Højskolehjemmet, det eneste sted, jeg har fået det, men en herlig hjer-testyrkning, når man var forfrossen af kulde og spænding.

En gang var vi i Varde for at se Kong Frederik den VIII. Det var en begivenhed. Vi stod på vejen foran banegården og råbte hurra, da vognen kørte forbi, men dermed husker jeg ikke mere. Jeg havde set Kongen.

Esbjerg tror jeg ikke jeg har været i som dreng. Derimod var jeg engang i Ribe med far på cykle for at være med ved afsløringen af Brorsons statue¹¹ den der står uden for Kathoveddøren. Far og jeg sad næsten lige bagved honoratiories, og jeg har et stærkt indtryk af den store højtidelighed, der var over begivenheden, og fars store ærbødighed. På vejen derned var vi inde i Jernved præstegård og drak kaffe på verandaen hos N.A. Jensen. Han har senere besøgt mig her i Åstrup, og således knyttet forbindelsen med en svunden fortid. Det var sjældent far tog mig med på sådanne ture, derfor husker jeg ganske særligt denne. Øst for Varde Å kom vi næsten aldrig. Øse og Næsbjerg var kun navne på nogle kirker i et fremmed land. Engang imellem gik vi over en spang ved vandingskanalen i præstegårdens eng syd for Sig over til en gammel kone i Vesterbæk for at få spundet noget uld. Det var næsten som at komme til udlandet.

Noter

1. Præstegården i Thorstrup blev helt ombygget omkring 1970. Den nye præstegård er opført i den tidlige have.
2. Sigrød Høgsbro Østergaard flyttede som 7-årig tilbage til Thorstrup i 1933 og boede der til sin død i 1957 i et lille hus, som af familien blev kaldt »Kukhuset«. Lindingsbrovej 15, Thorstrup.
3. Østergård, Knud Høgsbro: »Kapelbanken i Thorstrup Sogn« i Fra Ribe Amt 1938, s. 17-23.
4. Sigrids søster Estrid var gift med Ferdinand Bennike. De havde fire børn, Helge, Vagn, Holger og Ove. Holger og Ove var tvillinger, født den 6. april 1898. De tre af sønnerne blev officerer som deres far, mens Holger blev præst. Ove blev gift med sin kusine Bodil i 1928.
5. Morten Eskesen (1826-1913), friskole- og højskolemand, udgav en sangbog, der var forløber for Højskolesangbogen.
6. Jakob Knudsen (1858-1917), forfatter, højskolelærer og præst. Hans far, J. L. Knudsen var højskolelærer i Rødding, mens Sofus Høgsbro var forstander. Jakob Knudsens foredrag i Thorstrup er refereret i Sydjysk Folkeblad den 7. oktober 1908.
7. Det skete efter vedtagelsen af jordlovene i 1919 om bl.a. udstykning af præstegårdsjord.
8. Gudmund Kelstrup fortæller i sit hefte om Sofus Høgsbros forslægt, at Peder Høxbroe var født i Kolding i 1731. Han var købmand, men blev erklæret umyndig i 1763. »Han havde i daglig drukkenskab ilde beegnet sin hustrue og fremturede i et hadefuldt og uforsonligt hjerte til hende. Sine købmandsbøger førte han ikke, og sin økonomi ødelagde han ved svir og dobbel til langt ud på natten«. Hans kone førte forretningen og familien videre. En af hans sønner Hans Høxbroe, født 1764, den senere amtsprovst i Rødding, var far til Sofus Høgsbro. Han blev gift første gang i Thorstrup i 1792 med Claudiane Sabine Sølling, som var datter af præsten i Thorstrup, Christopher Sølling, der var jævnaldrende med Peder Høxbroe og også fra Kolding. Peder Høxbroe boede hos ham i Thorstrup i de sidste år til sin død i 1803.
9. Apostelenes geminger. 3.6
10. Joakim Skovgård malede freskoerne i Viborg 1901-06, så de må have været færdige på dette tidspunkt.
11. Statuen af Brorson blev afsløret den 5. juli 1911.

Hans Henrik Høgsbro Østergaard. Født 1942. Præstevangen 20, 3460 Birkerød. Administrerende direktør i Finansstyrelsen. Har tidligere skrevet, Finansministeriets historie 1848-1998 samt artikler om forvaltningshistoriske emner

Flystyrtet ved Nordenskov den 15. januar 1942

Af Søren Flensted

Den 15. januar 1942 styrtede et engelsk fly ned ved Nordenskov mellem Grindsted og Varde. De fire besætningsmedlemmer sprang forinden ud med faldskærm og overlevede styrtet. I artiklen redegøres der for, hvordan det siden gik dem.

Torsdag den 15. januar 1942 var det hos 106. Squadron (eskadrille) på Conningsby flyveplads i Lincolnshire i det østlige England planlagt, at 11 af flytypen Hampden, sammen med 84 fly fra andre eskadriller skulle deltage i et angreb på Hamburg.

Starten var planlagt til at foregå i tidspunktet mellem 16.35 og 17.30, men der opstod hurtigt forskellige problemer. Af tekniske årsager kunne to af flyene ikke starte, et styrtede ned umiddelbart efter start, og to andre returnerede på grund af motorproblemer, efter mindre end en times flyvning. Pilot sergent William Storrier Dashwood lettede med Hampden P 1341 klokken 17.10.

Foruden Dashwood, som deltog fra det newzealandske flyevåben, bestod besætningen af navigatøren, sergent Roger O. R. Rousseau, der var fra det canadiske flyevåben, samt de to englændere, radiooperatøren sergent Arthur W. Horsemann og skytten sergent Ernest A. Moore, fra RAF, det engelske flyevåben.

Det var en erfaren besætning, der skulle ud på deres toogtyvende operationelle togt. Gen-

nemsnittet i eskadrillen lå på grund af de store tab, på fire, fem togter.

Flyets opgave var at nedkaste markeringer, som andre fly kunne bombe efter. Det var operationer som disse, der senere førte til oprettelse af de kendte såkaldte Stufinder Eskadriller.

Dashwoods fly var på turen den 15. januar et af i alt tre fly, der skulle nedkaste markeringer over et mål ca. 10 - 12 minutter før flyene med bomberne nåede frem.

Markeringerne bestod af fire containere på hver 500 pund med brandbomber, som flyet medbragte i bomberummet. Derudover havde det en 250 punnds bombe under hver vinge. De tre fly skulle kaste markeringerne i en trekant omkring målet, og de øvrige skulle derefter kaste deres last af bomber her imellem.

Problemerne begynder

Indflyvningen til Tyskland/Hamburg skulle ske lidt nord for Wilhelmshaven. Flyene skulle derefter krydse floden Wesers munding, holde nord om Bremerhafnen og syd om Cuxhaven. Kort før Wilhelmshafen blev Dashwoods Hampden P 1341 imidlertid ramt af antiluftskys i højre motor, der brød i brand og måtte standses. Flyet begyndte at tabe højde og det var tydeligt for besætningen, at man ikke kunne nå tilbage over Nordsøen til England. Det besluttedes derfor at prøve at nå Sverige, og kursen blev sat nord over mod Danmark. Bombelasten kastedes og flyet blev lettet for ammu-

Besætningen fra det havarerede fly. Fra v: Moore, Horsemann, Daschwood og Rosseau. Foto: Privat øje.

nation, maskingeværer, radioer og alt, hvad der igrøvrigt havde nogen vægt og som kunne kastes ud.

Håbet om at nå Sverige svandt hurtigt, og kort efter at have flyet havde krydset den danske grænse, blev det klart for mandskabet, at det ikke kunne holdes i luften ret meget længere. Nær Nordenskov sprang besætningen ud i faldskærme. Først sprang Ernest A. Moore, derefter Arthur W. Horsemann, Roger O. R. Rosseau og sidst piloten William S. Dashwood.

Horsemann landede på en mark tilhørende Villads Pedersen i Heager. Rosseau på en anden mark, tilhørende Rasmus Rahbæk i Oved, og straks efter så han Dashwood i sin faldskærm dale ned på den samme mark, klart oplyst af

det brændende fly. Det er usikkert hvor Ernest Moore landede, men den 20. januar fandt politiet en nøddør fra flyet ved Plyhøj i Vester Aastrup i Aastrup sogn, det er derfor rimeligt at antage, at han, der som den første forlod flyet, er landet i nærheden af dette sted.

Klokken 21.50 styrtede flyvemaskinen ned på landmand Johannes Lauridsens ejendom, Nørregård i Hostrup, øst for Nordenskov. Det blev fuldstændig knust ved nedstyrtningen og ruinerne brændte. Medens dette stod på, blev der fra Esbjerg skudt kraftigt med antiluftskys efter andre fly, hvorfor nedskydningen ved Hostrup af tyskerne fejlagtigt blev tilkendt luftværnsbatteriet Femhøje, der lå i Sædding ved Esbjerg.

Fly af typen Hampden. Det var et fly af denne type, der styrtede ned ved Nordenskov i januar 1942. Foto: Privat eje.

Tilfangetagelsen

Ved landingen på den frosne pløjemark havde Horsemann skadet sin ene skulder og forstuvet en fod. Klokkeren ca. 23 bankede han på hos gårdejer Kristen Kristiansen i Bolhede, ikke langt fra landingsstedet. Han kom indenfor, og da ingen af familien talte engelsk, blev datteren Tora sendt afsted efter lærerparret, Valborg og Jørgen Bruun, Hostrup skole. De var imidlertid til selskab hos Aage Laursen, som var nabo til ejendommen, hvor flyet var styrtet. Tora cyklede derefter hertil og fortalte om den engelske flyver, der kort tid efter blev anholdt af det danske politi. De tog ham tilsyneladende med til Varde og der overgav ham til den tyske værne-magt. I løbet af et par dage blev han sendt til

Tyskland, hvor han efter en tid genså sine kammerater.

Da Dashwood og Rosseau var landet begav de sig mod nord, faldskærmene efterlod de på Rahbæks mark. Ca. klokken 22.30 kom de til gårdejer Jens Nielsen Jensen i Oved. De ville gerne vide hvor de var, og Jens Nielsen Jensen viste dem stedet på et kort, som de siden tog med sig. Efter en times tid, gik Jensen af sted for at tilkalde politiet, og samtidig forlod flyverne ejendommen i nordøstlig retning.

I løbet af fredag den 16. januar har de tilsyneladende været inde på en ejendom, hvor folkene forsynede dem med madpakker, som de stadig havde hos sig, da de kort før midnat kom ind hos Johannes Lauersen, Sønderby, Grind-

Landbetjent Hertuf Willer fra Grindsted, der tog sig af de engelske flyvere før de blev overgivet til tyskerne. Foto: Besættelsestidsamlingen i Grindsted.

sted. Her fik de et par tæpper og blev vist over i laden, hvor de lagde sig til at sove. Senere på natten cyklede Lauersen ind til Grindsted, hvor han vækkede landpolitibetjent Hertuf Willer og anmeldte det hændte.

Da Willer ikke talte engelsk, tilkaldte han rentier Hans Lundsgaard. Denne havde gjort canadisk krigstjeneste under Første Verdenskrig og talte derfor det engelske sprog. Sammen med Lundsgaard og politibetjent Hertuf Willer gik turen derefter til Sønderby, hvor de to flyvere, der var meget forkomne, afhentedes og bragtes til Willers villa i Vestergade 5, Grind-

sted. Her fik de et bad og et måltid mad, hvorefter blev de indlogeret i detentionen i kælderen. Willers søn Heine har tilsyneladende været ret optaget af de to fremmede og viste dem næste morgen sine legetøjsfly.

Næste morgen indberettede Willer arrestationen til politiet i Varde. Herfra fik han besked på straks at bringe arrestanterne dertil. Inden afrejsen fra Grindsted forærede fangerne Willer nogle af de flugtpenge, de havde fået udleveret inden starten fra England. Det var franske pengesedler og Dashwood og Rosseau skrev deres navne derpå.

Ankomne til Varde blev de indsat i arresten, hvor de opholdt sig i nogle dage. Her blev de godt beværtet af Varde bys borgere, både med mad og cigaretter. Specielt Kristian Pedersen fra Hotel Varde, der var genbo til arresten, sørgede godt for dem. Imens de sad i arresten, fortsatte politiet eftersøgningen efter det sidste medlem af besætningen, Ernest A. Moore, uden at de dog fandt ham.

Onsdag den 21. januar klokken 20.30 bankede det på døren hos gårdejer Peter Petersen i Farup nord for Ribe. Da Peter Petersen lukkede op, lå Ernest A. Moore på jorden i stærk forkommen tilstand. Han blev hjulpet indenfor, kom af tøjet, fik varm kaffe og mad.

Der gik nu bud til sognefogeden, som kontaktede politiet i Ribe. Herfra sendtes en vogn omgående afsted, og allerede efter en time anholdt politiet den efterlyste englænder på Petersens ejendom, hvor de fandt ham i køkkenet sammen med familien.

Fru Petersen var i gang med at stoppe hans strømper, så han blev anholdt med bare fødder. Politiet oplyste ham om, at han nu var dansk fange, hvorefter han blev afhørt. Han nægtede at give oplysninger om den øvrige besætning, men fortalte at han var styrtet ned med et fly for seks dage siden. Han havde sovet i krat og

Fransk pengeseddel hvorpå Daschwood og Rosseau skrev deres navne for de forærede Hertuf Viller som tak for god behandling. Foto: Privat eje.

lignende steder i dagtimerne, og havde vandret om natten. Han havde levet af sne og en lille nødration af Cadbury chokolade. Han mente selv, han havde gået omkring 150 kilometer, men havde iøvrigt ingen ide om, hvor han var. Han blev taget med til Ribe arrest, men da nyheden om hans tilfangetagelse nåede Varde politi anmodede de om at få ham overført her-til.

Fra Varde var Dashwood og Rosseau forinden blevet overført til den tyske flyveplads ved Esbjerg, her var de i tre dage og blev godt behandlet. Måltiderne indtog de i de tyske flyveres messe, og i dagtimerne kunne de gå frit omkring på flyvepladsen sammen med deres engelsktalende vagt. Kun i tidsrummet fra klok-

ken 21 om aftenen til otte næste morgen var de bag låste døre. Efter opholdet i Esbjerg blev de sendt til afhøring i gennemgangslejren Dulag Luft i Oberursel ved Frankfurt am Main i Tyskland. Kort efter deres afrejse blev også Moore sendt på samme tur, først Esbjerg og derefter Dulag Luft.

I mellemtiden havde Rasmus Rahbæk i Nordenskov fået visse problemer. Han fandt de to faldskærme på sin mark. Den ene skjulte han i en rævegrav, mens han tog den anden med hjem og gemte den bag en seng i et kammer. Dette sidste kom på en eller anden måde politiet for øre, og sammen med en tysk løjtnant besøgte de Rahbæk, og krævede faldskærmen udleveret. Først nægtede han ethvert

Henriette Laursen, Sønderskovvej 10, Nordenskov med skjorten, der blev syet af faldskærmstoffet da krigen var forbi. Foto: Privat eje.

kendskab til sagen, men indrømmede kort efter alligevel. Den tyske løjtnant fik faldskærmen udleveret, og Rahbæk fik et ufrivilligt ophold i Varde arrest, idet han i sommeren 1942 blev idømt 40 dages hæfte for uretmæssigt at have tilbageholdt tysk ejendom. Han afsonede straffen i Varde arrest i vinteren 1942 - 1943.

Den sidste faldskærm, der var gemt i rævegraven, blev liggende her til efter krigen. Da blev den solgt til Fru Anne Margrethe Lauridsen, Sønderskovvej 10, Nordenskov, som dels

syede gardiner, dels en barneskjorte, som stadig er i familiens eje, af det på den tid så eftertragtede stof.

I fangelejr

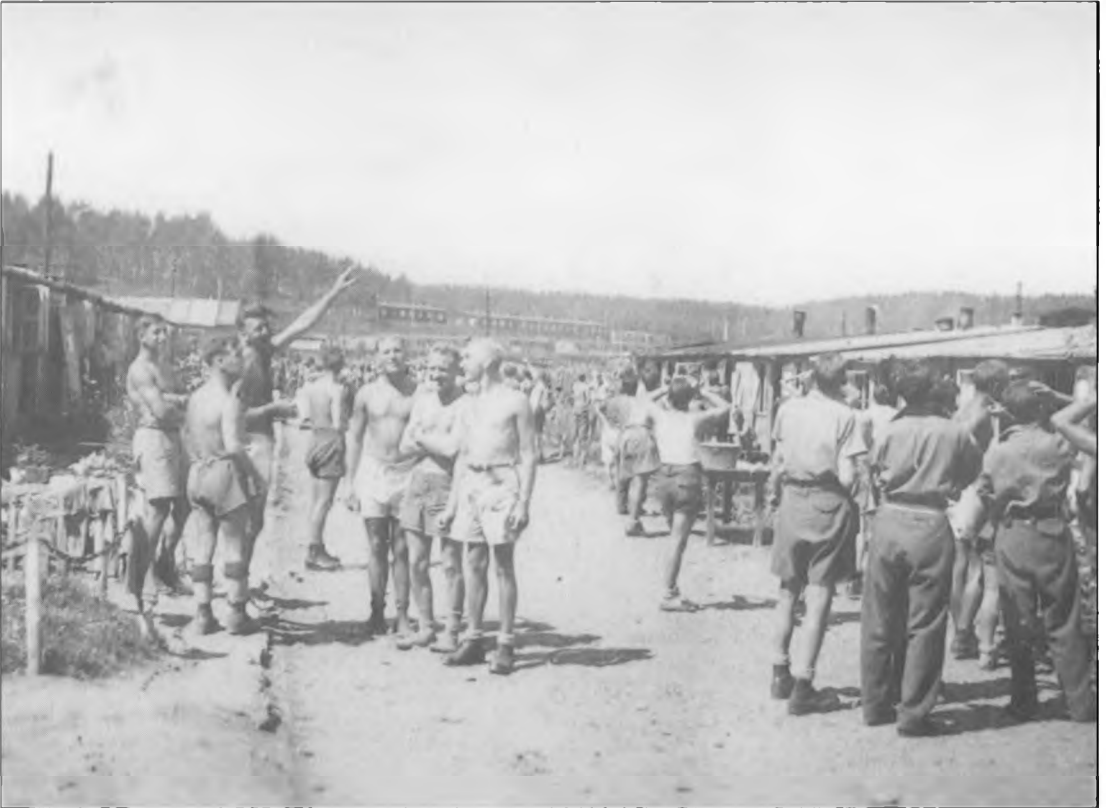
Ved ankomsten til Dulag Luft blev flyverne sat i isolation ca. en uge, mens afhøringen af dem fandt sted, hvorefter de alle fire mødtes igen, og hvorfra de sammen kort tid efter blev flyttet til en lejr for franske fanger i Moosburg ved Munchen.

I denne lejr, som kaldtes Stalag VIIA, var der 26-27 000 franske soldater, samt et mindre antal af andre nationaliteter. Der var arbejdstvang i lejren, og i vinterperioden blev der dagligt sendt hold afsted for at rydde sne uden for lejren.

Det gav mulighed for at skaffe sig frosne kartofler og lignende, der var et vigtigt bidrag til den daglige kost. Hvis vagterne opdagede at man fouragerede i stedet for at arbejde, kostede det slag af geværkolberne

Et lyspunkt i dagligdagen var, at der med jævne mellemrum kom Røde Kors pakker til fangerne. I juli måned 1942 deltog Ernest A. Moore i et flugtforsøg gennem lejrens kloaker. Efter en meget lang kravletur gennem et kloakrør med en diameter på 60 centimeter, blev han fanget, angivet af franske stikkere. Det kostede ham en alvorlig omgang tæsk med vagnernes riffelkolber, plus 28 dage i isolation på vand og brød, hver tredje dag suppleret med en tynd suppe. Han sad i isolationen fra den 30 juli til 27 august. Da han kom ud derfra, erfarede han at de franske stikkere, kort efter deres forræderi, var blevet likvideret af deres medfanger.

Den 6. august var det William Storrie Dahwoods 21-års fødselsdag. Kammeraterne i lejren fejrede ham i anledning af dagen. Hos de tyske vagtposter blev cigaretter fra Røde Kors

I fangelejren Starlag var de engelske fanger meget opmærksomme på amerikanske fly, der jævnligt overfløj lejre. Foto: Privat eje.

pakker byttet med et par ekstra brød og to flasker snaps.

Besætningen blev i Stalag VIIA indtil den 15. september 1942, hvor William Storries Dashwood, Ernest A. Moore og Arthur W. Horsemann blev flyttet til krigsfangelejren Stalag 383 i Hohenfels. Roger O. R. Rosseau, der var fransk/canadier og havde gode sprogkunderskaber, blev tilbageholdt i Stalag lejren, hvor tyskerne benyttede ham som engelsk/fransk/tysk tolk.

I Hohenfels-lejren var der omkring 5000

fanger, fra alle hjørner af det Britiske Imperium. Ca. 100 var fra flyvevåbnet. Også i denne lejr var madtildelingerne yderst sparsomme og af en meget dårlig kvalitet, og uden Røde Kors pakkerne, der jævnligt kom til fangerne, havde en stor del af dem formodentlig ikke været i live ved krigsslutningen

Tiden i lejren gik med undervisning i en lang række fag, ligesom der blev dyrket mange former for sport. En stor del af fangerne var højt uddannede, og underviste deres kammerater i de fag, de havde kendskab til.

I juli 1944, over to år efter flystyrtet i Nordenskov, gik turen for den da 92 mand store gruppe af RAF personel videre, denne gang til Stalag Luft VII i Bankaw nær grænsen til Polen. Transporten foregik med tog i tre transportvogne. Under sådanne transporter var det almindeligt med 40 mand pr. vogn, så fangerne havde rimelig god plads undervejs til Polen, hvortil de ankom den 27 juli 1944.

Opbrud

I januar 1945 var de tyske styrker af russerne blevet trængt så langt mod vest, at fangelejren skulle evakueres. Den 17. januar klokken elleve, fik fangerne besked på at pakke deres ejendele inden en time. De blev af en Feldwebel ved navn Frank, oplyst om, at for hver mand der flygtede, ville fem andre blive skudt. Alt gik dog ikke planmæssigt og fangerne kom først afsted den 19. januar klokken 3.30.

Omkring 1550 mand blev nu jaget afsted mod vest, på march i den strenge vinter, uden mad og ordentlig varmt tøj. Kun 720 nåede frem til fangelejren Stalag Luft IIIA i Luckenwalde syd for Berlin. 830 mand døde undervejs af kraftløshed, kulde og sult.

En afdeling af 711. husar regiment fra det russiske tankkorps befriede fangerne i Luckenwalde omkring den 24. april 1945, og i maj måned transporterede amerikanere dem vest på, hjem til England.

Efterkrigstiden

I løbet af 1945 og 1946 blev besætningen hjemsendt fra flyvevåbnet. For Ernest A. Moore skete hjemsendelsen 14 april 1946. Den 29 september 1945 blev han gift. Han døde af et hjerteinfald i 1969.

William Storrier Dashwood giftede sig i England med Eileen. Ved brylluppet var Arthur Horsemann forlover. Dashwood og Eileen flyttede til New Zealand, hvor han fik arbejde i en bank. Han trak sig tilbage fra en stilling som filialchef i 1981 og bor i dag i Mt. Maunganui i New Zealand.

Arthur W. Horsemann døde af et hjerteanfald omkring 1960.

Roger O. R. Rosseau vendte tilbage til Canada, hvor han arbejdede for Udenrigsministeriet. Efter en del udstationer rundt om i verden, fik han til opgave at organisere Olympiaden i Montreal i 1976. Derefter vendte han tilbage til Udenrigsministeriet, hvor han i 1982 blev udnævnt til Commisioner i New Zealand. Her døde han af kræft i 1985.

Kilder:

Brevveksling med William (Bill) S. Dashwood 1999/2000
Ernest Moore's efterladte notater/ved sønnen Kelvin Moore.

Rigsarkivet: UK sag no. 699. Statens civile Luftværn, rapport og melding, januar 1942. KTB Des Kommandant im Abschnitt Dänische Westküste 1942.

Public Record Office, Kew, London. England: AIR 27/832
Militärarchiv, Freiburg, Tyskland. RL 19/453

Karl Kristiansen, Nordenskov: Breve fra Dashwood og Horsemann ca. 1950.

Besættelsestidsamlingen, Grindsted: Breve fra Willer 1983.
Midland Publishing: Bomber Command War Diaries af Middlebrook og Everitt.

Samtaler i perioden 1994-2000 med: Johannes Borg Kristensen, Karl Jensen, Magne Andersen, Kristian Sønderby, Kirstine, Erik og Hans Lauridsen, Karl Kristiansen, Heine Willer, Johannes Lauridsen m. fl. fra egnen omkring Nordenskov og Grindsted.

Søren Flensted, født 1951. Møllevej 7H, 7190 Billund. Luftfartsinspektør. Har i en årrække forsket i luftkrigen over dansk område 1939-1945, og har tidligere skrevet artikler i diverse flyblade.

Stednavnene i Vester Horne Herred

- En rejse gennem tid

Af Peder Gammeltoft

Navne indtager en særstilling i sproget. Alle bruger navne, endda utallige gange om dagen. Det er jo ikke muligt at omtale nogen eller at forklare nogen vej til noget uden at anvende navne. Og hér er det at navne viser deres funktion. Succesfuld kommunikation mellem folk ville ofte ikke være mulig, hvis ikke man havde navne til at udpege bestemte og entydige objekter, det være sig personer eller steder. Navne har således én og kun én funktion i sproget, og det er at kunne udpege én og kun én individualitet.

Alligevel er der næppe nogen der ikke på et eller andet tidspunkt er stoppet op og har undret sig over et besynderligt navn. Hvorfor hedder det mon Varde, Vittarp eller Hyllerslev? Og den undren kommer selv om vi – sprogligt set – ikke har behov for at kende et navns oprindelige betydning. Det skyldes formentlig den centrale rolle navne indtager i vores bevidsthed. Vores eksistens som individer afhænger af at vi har et navn at kunne identificeres med, og på samme måde kan vores tilhørsforhold i samfundet defineres efter hvad stedet hedder der hvor vi bor eller stammer fra. Det er formodentlig derfor vi er nysgerrige efter at kende et navns oprindelige betydning.

På stednavneområdet er Ribe Amt desværre kun ringe udforsket. I serien Danmarks stednavne, der udgives af Institut for Navneforskning, Københavns Universitet, er kun de sydlige herreder (Andst, Gørding og Ribe)

udgivet i forbindelse med udgivelsen af stednavnene i det nyligt genforenede Sønderjylland i 1933. Som ansat ved Institut for Navneforskning har jeg påtaget mig at få det ældre stednavnemateriale i Ribe Amt belyst gennem netop ovennævnte serie. Dette er i sagens natur en større opgave og som en begyndelse har jeg valgt at starte nordfra i amtet med Vester Horne Herred. Dette herred består af: Janderup, Billum, Lunde, Outrup, Kvong, Nørre Nebel, Lydum, Henne, Lønne, Ål, Ho og Oksby sogne samt købstaden Varde og det tilhørende Varde Landsogn, dvs. tretten sogne og en købstad.

Vester Horne Herreds segl fra 1584. Tegning i *Trap Danmark 4 udg. Bd. 8 s. 457.*

I denne fremstilling vil jeg tage fat om de mest velkendte stednavne fra dette herred og indpasse dem kronologisk i forhold til hinanden. Fra de tidligste tider har der været mode i navne, og visse typer af stednavne, dvs. navne der fx ender på -by, -bøl, -lev og -rup, kan placeres i en relativ kronologi i forhold til hinanden. Grunden til at man kan inddеле nogle stednavnetyper i en form for hierarki, er at man vha. bl.a. sproglige kriterier, dels på et lydhistorisk, dels på et ord- og navneforrådsmæssigt grundlag, kan afgøre hvornår et navn er blevet dannet. Fx kan man ved at studere forekomsten af personnavne i navne på -lev og -rup afgøre at -lev må være en ældre stednavnetype end -rup, idet der kun forekommer førkristne personnavne i navne på -lev, hvorimod både førkristne og kristne personnavne forekommer i navne på -rup. Således kan man lave en relativ datering på rup-navne der siger at rup-navne har været produktive ved kristendommens indførelse, ca. år 1000, og et godt stykke tid derefter. Hvor længe før kristendommens indførelse kan man desværre ikke sige. Af samme grund kan levnavne dateres til før år 1000, idet personnavnestoffet i disse alene er hedensk. Hvornår præcist kan dog ikke siges med disse grove kriterier; mere præcise kriterier kan datere dem forholdsvis langt tilbage i tid, men mere herom nedenfor.

Langt de fleste stednavne indeholder et artsled der klassificerer hvilken type lokalitet et navn refererer til, dvs. om det er en bebyggelse, en skov, en mose, en sø, osv. Dette er tilfældet med bl.a. stednavne som Borre (*ca. 1185 Burgh), Tarp (1486 Tarp) og Ål (1330-34 Aal), der henholdsvis indeholder navneordet (nao.) borg 'befæstning', nao. torp 'udflytterbebyggelse', og nao. jysk ål 'fure, rende'. Mange stednavne indeholder derudover også et beskriverled, dvs. et element (som regel det første led i

en stednavnesammensætning) der beskriver eller karakteriserer den lokalitet et stednavn refererer til. Den karakteristiske et beskriverled giver, er navngiverens subjektive indtryk af det, der er vigtigt at notere sig om lokaliteten på navngivningstidspunktet. Det kan fx være hvad der dyrkes, at der er sumpet, at den ligger tæt på den eller den lokalitet, eller eventuelt hvem der ejer stedet m.m. Fx indeholder et sammensat stednavn som Outrup, ligesom ovennævnte Tarp, også artsleddet torp 'udflytterbebyggelse', men derudover indeholder det også et beskriverled, i dette tilfælde muligvis mandnavnet *Ughi. Ofte betegner et personnavn i et sammensat stednavn et ejerskabsforhold, hvormed man må antage at Outrup betyder 'Udflytterbebyggelsen, der ejes af *Ughi'. Muligvis kan denne *Ughi også have anlagt bebyggelsen.

Med udgangspunkt i nogle bestemte stednavnetyper vil jeg i de efterfølgende afsnit forsøge at angive den relative alder på nogle få af Vester Horne Herreds mange stednavne. Alle eksempler vil om muligt være fra dette herred. Sidst i denne artikel følger en mere udførlig tolkning af de i teksten omtalte stednavne med kildeangivelse af de ældste belæg for hvert stednavn. Derfor er informationerne vedr. lokalisering, kilder og tolkning i stednavnene i de nedenstående afsnit af ren summarisk karakter, og de er kun anført hvor det skønnes nødvendigt.

I teksten angiver * foran en navne- eller ordform at formen er (re)konstrueret. Står * foran en kildeforms datering, er den citerede kildeform kun overleveret i afskrift. En lang vokal markeres i en gammeldansk ordform med en streg (˘) over selve vokalen. Med termen gammeldansk (glda.) menes det danske sprog ca. mellem 1050 og 1525. Olddansk dækker omtrent perioden 750-1050, og urnordisk ca. fra år 0-750. Længere tilbage ligger de teoretiske

størrelser fællesgermansk, og indoeuropæisk. Med termen germansk menes alle sprog af germansk oprindelse, dvs. nordisk, engelsk, tysk, hollandsk, frisisk samt det uddøde sprog gotisk. De enkelte stednavnetyper har jeg valgt at grovsortere i to hovedkategorier: De ældste stednavnetyper og Stednavnetyper fra vikingetid og middelalder. Derudover vil jeg også berøre en ikke uanselig gruppe af gamle navne som ikke umiddelbart lader sig datere af lydlig vej, eller som er af en type hvis produktive periode strækker sig over meget lang tid.

De ældste stednavnetyper.

Sproget, især det talte, er konstant under forandring. Ikke alene udefrakommende påvirkninger, såsom låneord, er med til at ændre sproget. Også lydlige og grammatiske ændringer i selve sproget er til stadighed med til at omforme sproget. I og med at stednavne også er sproglige størrelser, underkastes de oftest de samme lydlige ændringer som foregår i sproget generelt. Nogle meget gamle urnordiske lydændringer er således at spore blandt de ældste stednavnetyper, og er vores viden om tidspunktet for disse lydændringer tilstrækkelig, kan de fungere som et dateringskriterium. Omvendt kan der bevares forlængst svundne grammatiske træk i nogle af stednavnenes kildeformer, ja endog til tider i stednavnenes moderne form. Disse træk kan også hjælpe med til at datere et navn. Andre navnes alder kan igen afsløres ved hvilke ord og personnavne de indeholder. Ordstoffet i flere af stednavnene i Vester Horne Herred er så gammelt at deres præcise betydning ligger hen i det dunkle. Således er der en række sproglige greb der kan hjælpe ved dateringen af et navn, men det må gøres klart at sproglige dateringsmetoder på ingen måde gør os i stand til præcist at fastsætte hvornår et stednavn er dannet. Alt man kan sige, er at et sted-

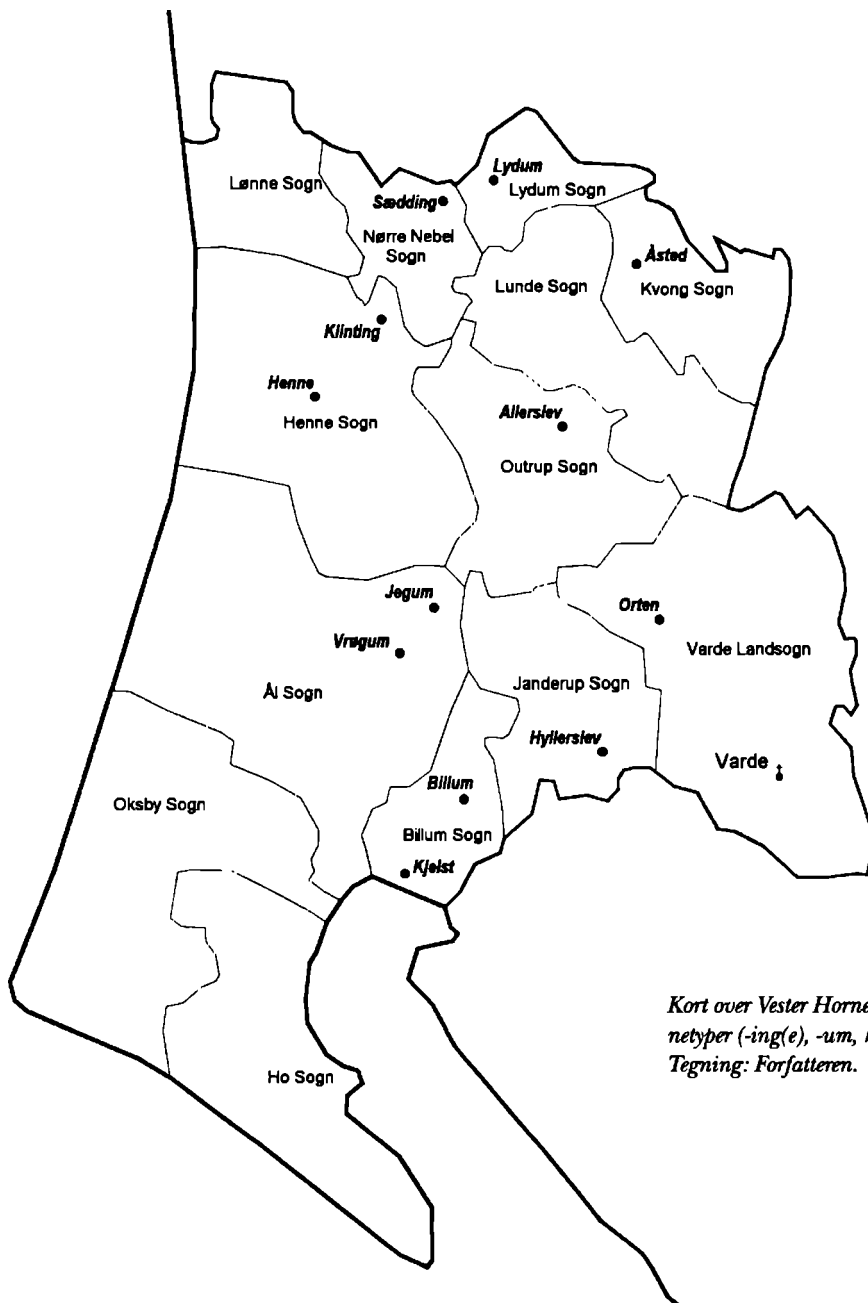
navn er dannet før et bestemt sprogligt træk er trådt ud af funktion. En sproglig datering af et stednavn vil således altid være relativ.

Mange af de ældste af vores stednavnetyper udviser træk der gør os i stand til at række endog langt tilbage i tiden. I Vester Horne Herred er der flere grupper af navne som man ad sproglig vej kan sige er dannet før vikingetiden.

Stednavne på -ing(e).

En meget gennemgribende lydændring, den såkaldte i-omlyd, finder sted i løbet af den urnordiske periode. I-omlydens mekanik gør sig gældende ved at vokalen i en trykstærk stavelse (som regel et ords første vokal) ændres under indflydelse af et i eller j i en følgende tryksvag stavelse. Lydligt set trækkes bagtungevokalerne a, o og u samt fortungevokalen e frem i retning af i'ets udtale til henholdsvis æ/e, ø, y og i (GG I.106-25). Skiftet o til ø i det fællesgermanske udsagnsord *dömjan 'at dømme' (afledt af nao. *döm 'dom') kan således ses ved at sammenligne det med vores dages derfra direkte udviklede dømme. Generelt antages det at i-omlyden slutter omkring år 500 efter Kristi fødsel.

Denne datering gør os i stand til at fastslå at et par af herredets stednavne må være dannet før i hvert fald i-omlydens ophør. Det drejer sig specifikt om navne, som er dannet med afledningselementet -ing(e), der på grund af en senere særjysk lydudvikling ofte optræder i jyske stednavne i formen -ing. Det gælder fx i Sædding, Nørre Nebel s., eller, i en mere forvansket form, sognenavnet Henne og muligvis også det usikre Orten i Varde Landsogn. Stednavnetyperen dækker i og for sig over flere lydlige og grammatiske varianter hvoraf nogle tager i-omlyd og andre ikke gør, som fx Orten. På grund af stednavnetyperens alder er enkelthederne i navnedannelsen ikke fuldt afklarede, men sikkert er det at en stednavneafledningdannelse

*Kort over Vester Horne Herreds ældste stednavnetyper (-ing(e), -um, hēm, lev, sted).
Tegning: Forfatteren.*

på -ing(e) får en stedsbetegnende betydning som kan gengives med 'stedet med-, stedet som er-, stedet på, i, over, under -, osv'. Om lokaliteten er en naturformation eller en bebyggelse udtrykkes ikke, men så langt navnetypen kan følges tilbage i kilderne refererer den til bebyggelser. Det ordstof der ligger til grund for en -ing(e)-afledning, har oftest en topografisk betydning, eller det er almindelige ord for flora eller fauna. Især de jyske -ing(e)-afledninger er faunabeskrivende. Dette gælder bl.a. for Henne (*1145 Hænningh), hvis kildeformer viser at navnet er en i-omlydt afledning af fuglebetegnelsen hane. Navnets betydning må i så fald være 'Stedet med hanerne'. Navnet Sædding (c. 1240-1440 Sithingmark), er desværre ikke lige så nemt at udlede en betydning af, idet navnets etymologi må siges at være problematisk. Fra et lydudviklingsmæssigt synspunkt må dette navn snarest være en afledning af den fællesgermanske rod *set- 'sidde', i så fald med betydningen 'Stedet hvor der kan sidde/gøres ophold'. Der er ingen tegn på i-omlyd i det usikre stedsnavn, Orten (1240-1440 Worting; 1300-1320 Ortæn). Navnet er muligvis er en -ing(e)-afledning af nao. gl. *wara* 'udyret mark' (se også Varde, nedenfor), men kan vel have en anden oprindelse. Manglen på omlyd kan skyldes at navnet først er dannet efter i-omlydens ophør, eller at det måske snarere er en beslægtet -ung(e)-afledning. Lydligt er navne på -ung(e) tidligt faldet sammen med afledninger på -ing(e), således at det i realiteten er umuligt at skelne mellem disse to afledningsendelser på nær i de tilfælde hvor i-omlyden er indtrådt (som i Henne og Sædding).

Navne på -ing(e) er at finde i hele det germanskaltende sprogområde, jf. fx Tübingen i Tyskland, Groningen i Holland og Hastings i England, og navnetypen er uden tvivl én af vores ældste. Det må antages at typen har været

aktiv fra omkring vores tidsregning til måske så sent som slutningen af den urnordiske periode.

Stedsnavne på -um og hēm

Midt imellem to af herredets -ing(e)-navne, Henne og Sædding, ligger Klinting som i den moderne form også lader til at være et navn af -ing(e)-typen. Men her viser faren ved at prøve at udlede en betydning af et stedsnavn fra dens nuværende form sig. Hvis man ser på Klintings ældste kildeform (ca. 1440 Klyntom), er det klart at navnets moderne endelse ikke er oprindelig. I stedet har kildeformen endelsen -om (-um) som kan føres tilbage til to vidt forskellige oprindelser. Enten kan en sådan endelse være en gammel flertalsendelse i hensynsfald med formen -um, eller også kan der være tale om en reduceret form af artsleddet hēm (< olddansk *hæimR < urnordisk haimaR), der egentlig er det samme ord som vores nutidige hjem. De oprindelige -um navne beskriver altid den lokalitet ved, på eller i hvilken de er placeret. Navne på hēm refererer derimod til at der på stedet har bosat sig nogen – dog uden at præcisere typen af bosættelse yderligere end at nogen har gjort stedet til deres hjem. Det kan ofte være svært at afgøre hvilket af de to mulige oprindelser der ligger til grund for et stedsnavn som Klinting. Formelt set kan begge muligheder foreligge, men pga. bebyggelsens placering ved de i området markante højdedrag, nemlig Nebel Bjerg, Langhøj og Fusbjerg, må det antages at navnet er en hensynsfald flertalsform af nao. *klint*, hvorfor navnets betydning må have været 'Ved klinerne'.

Klinting synes at være det eneste sandsynlige gamle bebyggelsesnavn på hensynsfald flertal i Vester Horne Herred, men ellers skorter det ikke på navne på -um i området. I de andre tilfælde er der i stedet oftest tale om den anden

ovennævnte mulighed, nemlig en sammensætning på glda. hēm. Dette navneord menes at være afledt af en rodform af et udsagnsord med betydningen 'at ligge', og den oprindelige betydning af hjem, glda. hēm, synes at have været 'liggested, sted hvor man har slået sig ned'. Navnetypen er kendt over hele det skandinaviske og germanske område og dateres normalt til tidsrummet 300-800 e.kr. Fra dansk område kendes navnetypen fra hele landet, men den er især almindelig i det vest- og nørrejyske. Af de omkring 170 eksempler der er kendt i Danmark findes omkring 130 i dette område. Når denne navnetype er så svær at skille fra oprindelige hensynsfald flertalsnavne, skyldes det at hēm som tryksvagt andetled i et stednavn tidligt er blevet udsat for svækkelse. Selve lydudviklingen fra hēm til um kan, mha. kildeformer, siges at være gennemført fra omkring 1200. At der har været tale om ret betydelige bebyggelser, ses ved at en del af disse stednavne er gået hen og er blevet sognenavne, fx Billum og Lydum eller landsbyer, som fx Jegum og Vrøgum. I Norden er stednavnetypen stort set aldrig sammensat med personnavne, men derimod ofte tillægsord eller navneord som karakteriserer den navnebærende lokalitets beliggenhed, såsom: nao. bælg, glda. bælg, nok i betydningen 'forhøjning' i Billum (1240-1440 Bellom, Bellium); træbetegnelsen glda. *ēki 'egebevoksning' i Jegum (1541 Eggom Gaard (denne lokalitet?)); li, glda. *lith 'skråning', i Lydum (c. 1330-48 Lidium) samt muligvis glda. *wrēk 'krum' i Vrøgum (1450-1500 Vrøgum). At stort set hele beskriverledsinventaret i denne navnetype består af lokalitetsbeskrivende ord, og ikke personnavne, kunne måske tyde på en form for kollektivitet i dauidens samfundsstruktur (Kousgård Sørensen 1991, II.925-26).

Som endnu en påmindelse om at man ikke

alene må bruge den moderne form af et stednavn til at bestemme dets oprindelse, må det til slut fastslås at ikke alle moderne navne på -um er gamle navne på hensynsfald flertal eller glda. hēm. Fx viser kildeformen til Hallum i Kvong Sogn (1502 Halm) at der snarest i stedet er tale om et nao. glda. *halmæ der enten er en bøjningsform af halm, eller en afledt kollektivdannelse med betydningen 'halmrigt sted'.

Stednavne på lev og sted.

Blandt andre meget gamle stednavnetyper er også at regne navne på lev og sted som, omend de findes i herredet, på ingen måde er særligt talrige. Begge stednavnetyper kan, især på baggrund af de forekommende sammensætninger med personnavne, henregnes til den germanske jernalder (ca. 400-800) samt, i levs tilfælde, de umiddelbart forudgående århundreder.

Den ældste af disse to navnetyper må siges at være navnetypen lev. Denne navnetype er i flere henseender bemærkelsesværdig, både alment og i forbindelse med Vester Horne Herred. Betydningen af elementet er omstridt omend det er klart at navnetypen er beslægtet med ordet levn. Etymologisk set må indholdet af lev være 'hvad der er efterladt', eventuelt 'arvegods'. At den sidste betydningsmulighed i det mindste må tages alvorligt, kan sandsynliggøres ved at omkring 90 % af alle danske stednavne med artelementet lev indeholder et personnavn. Det er vel at mærke personnavne af samme type som de, der er at finde i de urnordiske runeindskrifter. Den almindelige antagelse er at det er den efterladendes navn der bliver mindet i en lev-konstruktion. Stednavnetypen er den ældste af de danske stednavnetyper hvis beskriverled næsten udelukkende består af personnavne, og det kunne i den henseende være fristende at tolke typen som et af de

tidligste udslag af privat ejendomsret i Danmark. Hvis dette er tilfældet, synes de at stå i kontrast til den samtidige gruppe af navne på glda. hēm (se ovenfor) hvis manglende brug af personnavne i navngivningen i stedet kunne give indtrykket af et brugskollektiv.

Navne på lev har en besynderlig udbredelse i forhold til de andre gamle stednavnetyper behandlet her. Typen er begrænset til Danmark samt Skåne, Halland og Blekinge. Derudover findes en beslægtet gruppe af navne i egnen omkring Thüringen i Tyskland, men ellers mangler typen helt i resten af det germanske sprogområde. Generelt set er typen fraværende i Vestjylland, med undtagelse af en kort perlerække af navne i det sydvestjyske, nemlig Allerslev, Alslev og Hyllerslev. Af disse findes netop Allerslev (1541 Allersløff) og Hyllerslev (1391 Hyllesløf) i Vester Horne Herred, og de ligger i henholdsvis Outrup og Janderup sogne. Alslev er beliggende umiddelbart syd for i Skads herred. Som flertallet af de danske levnavne er Allerslev og Hyllerslev sammensat med personnavne af ældre karakter, nemlig mandnavnene glda. Alvar og glda. Hildir, begge sammensat med lev i ejefaldsform. Som nævnt ovenfor er personnavnene i levnavne overvejende urnordiske, og dette er også tilfældet med personnavnet Hildir som primært kun findes overleveret i stednavne. Derimod forekommer Alvar også som personnavn til langt op i middelalderen; som type betragtet er den alligevel meget gammel. Der er derfor ikke noget i herredets sparsomme levnavnestof der tyder på at de to navne skulle være dannet sent i levnavnetypens produktive periode fra ca. 200-800 e.kr.

Med disse eksempler på levnavne, knytter det sydvestjyske område i dette tilfælde sig tættere til resten af det danske stednavnestof end i det øvrige Vestjylland. Hvorfor disse isolerede

eksempler findes netop i denne del af Vestjylland er umuligt at gøre rede for på nogen tilstrækkelig måde. En mulig forklaring er dog at området på levnavnenes tid på en eller anden måde kan have fungeret som brohoved mellem Vestjylland og resten af Danmark.

Ud fra typen af personnavne kan det også afgøres at stednavne af typen sted ligeledes er af høj alder. Dog synes personnavnene i navne på sted til nogen grad at være af en lidt yngre type end personnavne i levnavnene. Men i og med der ikke findes nordiske navne af denne type i fx det engelske Danelagsområde, må stednavnetypen være ophørt med at være aktiv inden vikingetidens begyndelse. Stednavnetypens produktionsperiode kan derved afgrænses til perioden omkring 400-800. Navnetypen sted går tilbage til glda. stath og længere tilbage til urnordisk stadiR og er oprindelsesmæssig identisk med nutidens nao. sted. Navnetypens oprindelige kernebetydning har sandsynligvis været 'areal, plads'. Sted findes anvendt både om oprindelige naturnavne og om oprindelige bebyggelsesnavne. I sidstnævnte tilfælde synes en oprindelig betydning som 'plads for bebyggelse' at være den mest nærliggende. Flertallet af beskriverleddene for denne navnetype beskriver lokaliteten ud fra kulturforhold, flora og fauna, jordbund, og terrænformationer. Kun omkring en fjerdedel indeholder personnavne. Af herredets to eksempler er ingen sammensat med personnavne. I stedet er indholdet beliggenhedsbeskrivende, fx nao. kilde, som i navnet Kjelst (1450-1500 Kelst), Billum Sogn, eller å, som i eksemplet fra Kvong Sogn, Åsted (1502 Ostedh). Det skal dog bemærkes at det ikke er helt muligt at fastsætte Kjelsts artsled som værende et på sted. Artsleddet har nemlig tidligt været udsat for en så kraftig reduktion at det til dels må betegnes som usikkert. Ud fra navnestoffet på sted at dømme er

der dog intet til hinder for at Kjelst skulle være et navn på sted (Kousgård Sørensen 1958, 26-27).

Navnetyper er almindelig over hele det nordiske og germanske sprogområde og er i Danmark talrig i hele landet, undtagen i det vestjyske. Som det var tilfældet for Allerslev og Hylerslev oven for, synes navnene Kjelst og Åsted at forbinde jernalderens Sydvestjylland tættere til det østlige Danmark end hvad der er tilfældet i resten af det vestjyske.

Stednavnetyper fra vikingetid og middelalder.

En grundliggende ændring i bebyggelsesstrukturen må være foregået i perioden umiddelbart før vikingetidens begyndelse og frem. Ændringen i bebyggelsesstruktur ses især ved at de gamle navnetyper, -inge, hēm, lev og sted, gradvist ophører med at være aktive, og andre navnetyper, såsom by, toft, torp og noget senere bøl, kommer frem. Kun navnetyper -um (se ovenfor) vedbliver i et vist omfang med at være produktiv ind i vikingetid og middelalder. Som helhed synes de nye navnetyper der dukker op i vikingetiden at beskrive mindre enheder, og med udflytterbebyggelser endog en fragmentering af tidligere enheder i mindre stykker. Hovedgrunden til at man kan datere visse stednavnetyper til vikingetiden og andre til før vikingetiden, har at gøre med vikingetiden selv som historisk begivenhed. Omkring år 800 begyndte skandinaviske vikinger at hærge i bl.a. de Britiske Øer og i Frankeriget, men det blev ikke kun ved den sporadiske hærgen. I løbet af det næste århundrede foretog skandinaviske vikinger en regulær kolonisation i flere dele af de Britiske Øer samt i Normandiet. Især regnes de koloniserede dele af England, dvs. Dane-lagsområdet i det østlige og nordlige England, som et mål for bosættere fra det danske område. De danske bosættere tog ikke alene deres

kultur og sprog med sig, de tog også deres stednavnetyper med sig. Især yndede de danske vikinger i Danelagen at anvende stednavneelementerne by, toft og torp, men ikke -inge, hēm, lev eller sted. Derfor må de sidstnævnte typer ikke have været i brug ved vikingetidens begyndelse. Navne på bøl er, på nær et enkelt tilfælde, heller ikke at finde blandt stednavnene i Danelagen, og de må derfor ikke have været særligt anvendt i Danmark i vikingetiden. Men mere om dette nedenfor.

Stednavne på by.

En stednavnetype som især har været populær blandt vikingerne i England er navne på artsleddet by. Faktisk er der langt flere navne på by i England end der er i Danmark hvilket siger noget om hvilken popularitet navnetyper havde i vikingetiden. Nu er navne på by langt fra rene vikingetidsnavne, og reelt set er det stadig fuldt muligt at danne nye navne af denne type den dag i dag. Dermed er by den længst produktive bebyggelsesbeskrivende navnetype her i landet. Dette må i nogen grad skyldes den meget brede betydning af by som artsled som i almindelighed blot betyder 'bebyggelse', oftest 'landsby', men i dele af Vestjylland også 'enkeltegård' og måske 'spredt bebyggelse'. I det sydvestjyske er det dog den gængse danske betydning 'landsby' der har været anvendt ved navnedannelsen.

Personnavne udgør hovedbestanddelen af beskriverleddene i de engelske by-navne, hvilket står i skærende kontrast til navnetyperens beskriverled her i landet. Her er by oftest sammensat med navne- og tillægsord der beskriver den navnebærende lokalitet ud fra beliggenhed (over, under; nord, syd, øst, vest for m.m.) naturformationer (bakker, åer, søer, osv.) eller menneskeskabte ting (broer, veje, kirker etc.). Nogle navne på by indeholder og-

*Kort over stednavnetyperne by, toft og bøl fra vikingetid og middelalder.
Tegning: Forfatteren.*

så erhvervsbetegnelser, men beskrives med personnavne findes kun i by-navne i området omkring Hedeby og på de syddanske øer, især Lolland.

Navnetypen har langt fra været særlig meget anvendt i vikingetiden i herredet. Faktisk er der kun et par eksempler der med nogen sikkerhed kan henføres til denne periode. Betydningssærligt nok refererer begge eksempler, Oksby (1298 Uxeby) og Dyreby, Henne Sogn (1539 Dyreby), til dyrehold, eller i det mindste til forekomsten af dyr på lokaliteten. Beskrivelsesleddet i begge navne er forholdsvist gennemskueligt. I tilfældet Oksby er det *nao.* okse, hvorimod det i Dyreby tilfælde er en flertalsform *nao.* *glda.* *diur* 'dyr'. Hvilke 'dyr' der er tale om i dette tilfælde, er uvist. Navnet har en række paralleller i det engelske; især byen Derby er kendt. Hvis disse engelske navne trækkes ind i spørgsmålet, kunne det tænkes at navnet henviser til hold af vildt i dyrepark. Det synes at kunne være grundlaget for i alt fald nogle af de engelske navne af samme oprindelse (jf. SSNEM, 43-44 og især SSNNW, 28).

Navne på toft.

Som *navneord* har toft i middelalderen været anvendt om en '(indhegnet) jordparcel, udskilt af dyrkningsfællesskabet og beregnet til den enkelte bondes bebyggelse m.m.'. Denne betydning synes også at have været anvendt i de tusindvis af marknavne på toft her i landet. I marknavne er navne på toft meget talrige, men om man generelt kan påstå at disse er dannet i middelalderen, endsize vikingetiden, er højst usikkert. Oftest findes marknavne på toft kun sent overleveret, og de er endvidere normalt sammensat med ordstof af en forholdsvist moderne karakter.

Derimod er oprindelige bebyggelsesnavne på toft snarere at henføre til vikingetid og tidlig

middelalder; bl.a. er personnavnene der er sammensat med navnetypen alle af en førkristen, nordisk oprindelse. Det antages at toft anvendt om bebyggelser har haft betydningen 'plads for bebyggelse', men i nogle tilfælde synes betydningen endog at have været 'plads for forsvunden bebyggelse, ødetomt'. F.eks. synes gammel i et navn som Gammeltoft, Henne Sogn (*1492 Gammeltoft), at henvise til en tidligere bebyggelse af stedet. Navnets samlede betydning er således 'Den gamle (bebyggelses)toft', 'Den gamle ødetomt'. Selve sammensætningen er ret almindelig i marknavne, men findes i nogle få tilfælde også anvendt om bebyggelsesnavne. Især marknavne på Gammeltoft har i de seneste årtier vist sig ofte at have arkæologisk potentiale.

Ingen af bebyggelsesnavnene på toft i Vester Horne Herred er sammensat med personnavne. Dette skyldes sikkert det sparsomme antal af eksempler, der, udover ovennævnte Gammeltoft, kun synes at omfatte Fredtoft og Vigtoft i Ål Sogn, samt Heltoft i Outrup Sogn. I Fredtoft (1563 Fretoft) synes *nao.* *fred* at indgå. Toften har nok ikke været fredet som sådan – hvordan ville lokaliteten ellers været blevet bebygget – men navnet udspringer måske af et retsligt opgør hvis udkomme resulterede i en fredelig slutning. I de resterende to tilfælde har beskrivelsesleddet til formål at beskrive lokaliteten i forhold til omgivelserne og faunaen. Det kunne fx være terrænet, som i Heltoft (1502 Heltoft), hvis beskrivelsesled nok er *nao.* *glda.* *hælla* 'skråning'. Bebyggelsen ligger på en langstrakt skråning ned mod Søvig Bæk. I Vigtoft (1597 Vibtoft) indgår derimod fuglebetegnelsen *vibe* og ikke *vig* som den moderne form antyder. For ingen af navnene er beskrivelsesleddet af typisk vikingetidskarakter, så måske er disse navne først dannet i middelalderen.

Stednavne på toft er generelt sent overleve-

ret i kilderne. F.eks. er Gammeltoft og Heltoft de eneste af herredets toft-navne hvis kildeformer er middelalderlige, og begge er endda først nævnt op mod periodens slutning. Dette skyldes sikkert navnetypens generelle sekundære status som bebyggelsesnavn. Navne på toft er ofte enkeltgårde eller små grupper af gårde; fx ender kun ca. en tiendedel af landets sogne-navne på toft. Som nævnt ovenfor er navne på toft også at finde i vikingetidskolonierne. De er især talrige i Normandiet, men findes også i et pænt antal i de Britiske Øer. Men ellers er navnetypens udbredelse begrænset til Norden, især til Danmark og ikke mindst Sverige.

Torp-navnetypen.

Den stærkest repræsenterede stednavnetype i Vester Horne Herred, elementet *torp*, gl. *thorp*, tager sit udspring i vikingetidens kraftige befolkningseksplosion. Samme befolkningstilvækst menes også at være en af grundene til koloniseringstrangen i de Britiske Øer og Normandiet i denne periode. Stednavneelementets gængse betydning er 'udflyttet bebyggelse'. Stednavneelementet signalerer hermed et behov i datidens samfund for ekspansion, en ekspansion som fx kunne manifestere sig i en udflytning af en del af en landsby til et førhen uudnyttet område. I Sønderjylland er navnetypen dog af højere status end i resten af landet. Bl.a. er der flere sogne-navne på *torp* i det sønderjyske end i andre dele af landet, hvorfor betydningen her måske ligefrem har været 'landsby'.

Selvom et par af herredets *torp*-navne har opnået sognestatus, og flere i dag betegner landsbyer, er der dog intet der tyder på at den sønderjyske betydning har været anvendt her i stedet for den almene 'udflyttet bebyggelse'. Det er i denne henseende værd at notere at områdets lev-navne netop er at finde i de to

omtalte *torp*-sogne-navne, nemlig Janderup og Outrup. I begge tilfælde findes lev-navnet og sogne-navnet inden for et par kilometers afstand af hinanden. Det er dermed nærliggende at antage at disse to *torp*-navne i sin tid er udstykninger fra de langt ældre lev-navne. At *torp*-navnene så er gået hen og er blevet sogne-navne, skyldes senere samfundsudviklinger, evt. nærhed til broer, hovedveje og anløbspladser m.m.

Lydligt set har gl. *thorp* oftest udviklet sig til *-trup* (fx *Skødstrup*) eller *-drup* (fx *Bordrup*), eller endog endnu mere radikalt, med bortfald af oprindeligt *th*, til *-rup* (fx *Grærup*). Hvis *torp* står usammensat som navn, er den lokale sydvestjyske udvikling *Tarp*, jf. fx navnene *Tarp* i Billum og Lunde sogne. I resten af landet er den normale usammensatte form *Torp(e)*, dog for Jylland uden for det sydvestjyske også *Terp*. Formen *tarp* findes i øvrigt også i to sammensatte *torp*-navne, *Rottarp* og *Vittarp*, i *Outrup Sogn*.

Navnetypen er meget talrig. Det anslås at der er omkring 3500 *torp*-navne på gammel-dansk område (det nuværende Danmark inklusive Skåne, Halland og Blekinge samt Slesvig-Holsten), og 6500 på svensk område (Hald 1965, 137). Derudover findes *torp* også i hundredevis i Danelagskolonierne. Ordhistorisk er navnetypen af fællesgermansk oprindelse, og som sådan beslægtet med den tyske navnetype *dorf*.

Af de danske stednavne på *torp* indeholder omkring de 1500 et personnavn. Nogle er kristne personnavne (fx *Niels*, *Jon*, *Povl* og *Simon*), andre er af tysk og frisisk oprindelse (fx *Klawes*, *Lambert* og *Bakken*). Disse må tilhøre et yngre lag af navnetypen, hvorimod *torp*-navne med oprindeligt nordiske navne kan være dannet i vikingetiden. Det er bemærkelsesværdigt at ingen kristne eller udenlandske personnav-

ne indgår i torp-navne i Vester Horne Herred hvilket kunne tyde på at torp her i hovedsagen hører vikingetiden til. I stedet er personnavnene alle af nordisk oprindelse, fx Frøstēn (sammensat af gudenavnet Frey, da. Frø, og stēn 'sten'), der synes at indgå i Frøstrup, Lunde Sogn (1486 Frøstrop) eller det usammensatte navn *Hugh i Houstrup, Henne Sogn (1405 Huxstorp). Et karakteristisk træk for vikingetidens personnavne er forekomsten af en række kort- og kæleformer af de to førnævnte typer af personnavne. I områdets torp-navne synes Janderup (1240-1440 Jamthorp) og Outrup (ca. 1330-48 Vgthorp) at være sammensat med sådanne kæleformer, formodentlig mandnavnene *Iammi og *Ughi. At det er et personnavn der indgår i disse torp-navne, er i Frøstrup og Houstrups tilfælde bestyrket af at beskriverleddet i begge navne ender på ejefalds-s. Navne sluttende på en vokal havde indtil et stykke op i middelalderen stadig vokalejefaldsformer, hvorfor ejefaldet ikke er synligt på samme måde i navnene Janderup og Outrup.

Derudover henviser beskriverleddene i navnetypen ofte til den navnebærende lokalitets beliggenhed fx ved en bort 'kant', som i Borstrup (1450-1500 Bortrup); eller et kær, som i Kærup (1450-1500 in villa Kerop); ved en rad 'rad, række', som i Rottarp (1486 Radtorp (denne lokalitet?)); i et snippe 'hjørne, spids', som i Snittrup (1508 Snyptorp); eller på et fremspring, glda. *skiūt 'fremspring, noget der skyder frem', hvilket synes at indgå i navnet Skødstrup (*1443 Skydstrop). Derudover kan lokalitetens fauna beskrives, såsom det er tilfældet med Kvorup (1606 Korrup) og Vittarp (1487 Wypstorp), hvor beskriverleddet henholdsvis er nao. ko og nao. vibe. Navnets indhold angår sjældent lokalitetens størrelse, men to. diger 'stor' i navnet Dejrup (1606 Derup) synes at beskrive netop dette. Hvorfor nao. jysk

ræ 'opskyttet tang' indgår i stednavnet Rærup (1486 Rærop), kan der kun gisnes om, ligesom beskriverleddet i Grærup (1565 Grerup) er uvist.

Stednavne på bøl.

Dette stednavneelement går tilbage til et glda. bōli som på grund af apokopen i Jylland er overleveret i den afkortede form bøl. I resten af Danmark er den gængse form bølle. Der er omkring 200 bebyggelser på -bøl(le) her i landet hvoraf de fleste betegner enkelte gårde eller små bebyggelser (Hald 1965, 144). Kun i nogle få tilfælde, som fx med Nørre Nebel, er der blevet tale om sognebyer hvad er at forvente i og med at nao. glda. bōli oprindeligt blot menes at have betegnet en gård af en størrelse nødvendig for en fri bondes underhold.

Generelt antages typen at høre den tidlige middelalder til, idet der ikke findes navne på bøl i de engelske og normanniske vikingetidskolonier, på nær Newball i England der er af samme oprindelse som Nebel, se nedenfor. Personnavnestoffet minder på mange måder om torp-navnenes. Bl.a indgår både kristne og nordiske personnavne i bøl-navne, som fx. det nordiske mandnavn Thōri i Torbøl (1486 Thorøbøle) i Outrup Sogn. Navnet Oksbøl (1481 Oxbøl) i Ål Sogn indeholder derimod nao. glda. uxi 'okse' hvilket fortæller os at der må have været holdt okser eller kvæg på stedet på navngivningstidspunktet. Hejbøl i Lønne Sogn (1798-1800 Heibøl) kan muligvis have ligget ved eller i en indhegning, og Lunde Sogns Skedsbøl (1494 Skiesbøl) ved en vej, hvis det ellers er nao. glda. hæghtha, hæght, f. 'indhegning, indhegnet græsareal' og ejefaldsformen af nao. glda. *skēth 'løb, fart, vej, m.m.' der indgår i hvert af disse navne.

Sognenavnet Nørre Nebel (c. 1240-1440 Vester Nybøl; 1329 Nybel) kræver lidt ekstra for-

klaring. Det foranstillede Nørre er en ret sen tildragelse, der er tilføjet for at kunne skelne denne lokalitet fra Vester Nebel ved Esbjerg. Tidligere har Nørre Nebel endda været benævnt Vester Nybel, igen for at adskille den fra Vester Nebel som i samme kilde benævnes Sønder Nebel. Grunden til at både Vester Nebel og Nørre Nebel har måttet tilføjes et retningsangivende element er at man har ønsket at holde to ellers enslydende navne ude fra hinanden. Oprindelsen til hovedelementet Nebel er det sammensatte nao. gl. *nǫbǫli 'nybyggergård, ny udflyttergård'. Hvor Nørre Nebel er udflyttet fra er ikke sikkert, men måske kan der være tale om Lydum Sogn der størrelsesmæssigt er herredets mindste. Nørre Nebel synes endvidere at være udvidet en gang i middelalderen. Første gang Kolle nævnes i kilderne, hører det nemlig under Henne Sogn for senere at glide ind under Nørre Nebel Sogn.

Stednavnetyper af ubestemmelig alder.

Ikke alle stednavnetyper kan som de oven for diskuterede typer tidsfæstes til nogen bestemt periode. Faktisk er der kun et fåtal af navnetyper ud over de ovennævnte som det er muligt at fastsætte til en tidsmæssig periode. Dette betyder dog ikke at stednavne af andre typer end dem på -ing(e), hem, um, sted, lev, by, toft, torp og bøl ikke kan være endog meget gamle. Det der i stedet gør sig gældende, er at en række navnetyper, især naturnavnetyper, er dannet af arveord, dvs. ord der har været en del af sproget fra tidernes morgen. Nogle af disse kendes fra urnordisk, andre kan føres helt tilbage til fællesgermansk eller endda indoeuropæisk. Så længe et arveord holdes i live, kan det indgå i stednavne. Dette betyder at hvis et nulevende arveord kan føres tilbage til fx fællesgermansk, kan et stednavn indeholdende samme arveord i teorien være dannet fra i går til engang før vor

tidsregnings begyndelse. Dog har vi reelt set ikke mulighed for at følge stednavne længere tilbage end den urnordiske periode. I det efterfølgende er medtaget en række stednavne fra herredet som af den ene eller anden grund må antages at være af betydelig alder. Det kan enten være fordi navnet indeholder ældgammelt ordstof eller måske er nævnt i de tidligste kilder m.m.

Langt de fleste stednavne i denne noget ubestemmelige kategori er oprindelige naturnavne, dvs. navne der i første omgang har været givet om en terrænformation og ikke en bebyggelse. Først senere er mange af disse navne så blevet overført til bebyggelser. En række af oprindelige naturnavne er usammensatte navne. Et udmærket eksempel er sognenavnet Ho (c. 1330-48 Hoo) som går tilbage til et oprindeligt *Hōi, m., en afledning af gl. hō 'trug, kar'. Navnet har oprindeligt været anvendt om Ho Bugt, men er senere blevet overført til bebyggelsen Ho der på et tidligt tidspunkt er blevet anlagt ved bugten. På samme vis er de usammensatte navne Fidde (1502 Fidie) Henne Sogn, Lunde (c. 1330-48 Lunde) og Ål (1330-34 Aal) oprindelige naturnavne der henholdsvis indeholder nao. gl. fitia, f. 'fed, lav engstrækning ved hav/sø', en flertalsform af lund 'lille skov, lund', og jysk ål 'fure, vandrende'. Senere er så naturnavnet Fidde blevet overført til bebyggelsen anlagt på naturlokaliteten, og navnet Lunde til bebyggelsen ved lokaliteten. Derimod er naturnavnet Ål aldrig blevet overført til nogen bebyggelse ud over at være navnet på sognets kirke samt selve sognet.

Af de sammensatte oprindelige naturnavne har nogle været anvendt om dyrkbare arealer eller arealer med et vist udnyttelsesmæssigt potentiale, bl.a. marker, moser, skove eller heder m.m. Af naturnavne med et dyrkningsmæssigt indhold er der i Vester Horne Herred nogle få

Udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort over Nørrejylland omfattende Vester Horne Herred.

meget gamle navne på vang og ager, heriblandt sognenavnet Kvong (1330-48 Kowangh) og Hannevang (1291 Hauerwangh (denne lokalitet?); *1342 Hanewongh), Billum Sogn, der hver især er sammensat med dyrebetegnelsen ko og hane. Elementet vang havde inden dyrkningsfælleskabets ophør en meget specifik landbrugsteknisk betydning. Da havde gårde-
ne i en landsby al jorden i et dyrkningsfælleskab som var inddelt i to eller tre vange. Hvert år anvendtes den enkelte vang til samme formål af alle i landsbyen, fx til rug, byg eller græsning. Det næste år skiftedes så afgrøde for at undgå udpining. Men om det er dette dyrkningsmæssige specialforhold der gør sig gældende i artsleddet til Kvong og Hannevang er nu usikkert. I stedet må man for de gamle navne på vang nok regne med en mere almen og oprindelig betydning 'dyrket agerjord' (jf. Jørgensen 1994, 320). Dyrkningsindicerende er også navne på ager, gl. akær. Af særlig interesse er i denne henseende den nu forsvundne landsby i Lønne Sogn, Arnager (c. 1310 Arnakær). Den præcise beliggenhed af Arnager er ikke kendt, men navnet indgår i en række stednavne, fx Aner Å og Anerbjerg, på grænsen mellem Lønne Sogn og Sønder Bork Sogn i Ringkøbing Amt, hvorfor det må antages at bebyggelsen har ligget i eller nær det nuværende sogneskel. Beskriverleddet i Arnager er fuglebetegnelsen ørn, gl. arn. Kildemæssigt viser Hjulsager (1291 Hylsakær) i Henne Sogn sig også at være af høj alder. Beskriverleddet er her ejefald ental af nao. hjul hvis betydning i denne sammensætning måske har samme betydning som når det indgår i ånavne, nemlig 'møllehjul'. Denne mølles eventuelle placering er dog ikke til at få øje på uden videre, og derfor vil jeg kun fremsætte denne tolkning med forbehold.

Af mere ubestemmelig karakter er sogne-

navnene Vejers og Lønne samt købstadsnavnet Varde omend der næppe kan herske tvivl om at de alle må være oprindelige naturnavne. Vejers (*1443 Wedersø) er muligvis af samme oprindelse som sognenavnet Vedersø (ca. 1325 Withershøgh) i Ringkøbing Amt der med sikkerhed kan bestemmes som en sammensætning af det gamle nordiske mandsnavn Withar i ejefald ental og nao. høj, dvs. 'Withars høj'. Dog er Vejers kildemæssigt ikke af samme alder og utvetydighed, hvorfor det derfor er muligt at Vejers i stedet er en sammensætning på artsleddet sø. Lønnes etymologi er ligeledes usikker. Ud fra kilderne at dømme (c. 1284 Linwi; c. 1310 Wæstærlinwi) kunne navnet måske være sammensat af nao. gl. *lin 'bakkeskråning' og gl. *withi 'skov, ved'. Lønne kan således betyde 'Skoven på skråningen'.

Til grund for artsleddet i navnet på købstaden Varde (*1180'erne Wartwik; *ca. 1185 Warwath; 1231 Warwith) kan ligge både nao. vig, eller nao. gl. wath 'vadested' eller nao. gl. with 'skov, ved'. Kildeformerne er på ingen måde enetydige for dette navn. Der er ligeledes også tale om flere betydningsmuligheder for navnets beskriverled. Den mest nærliggende mulighed er nok nao. gl. wara, f., 'udyrket areal', men måske er der tale om et oprindeligt navn på selve Varde Å, *Wara. Det samlede betydningsindhold af Varde er således særdeles flertydigt.

Af stednavne der henviser til bebyggelser er der kun få der med nogen sikkerhed kan antages for at være gamle. Et eksempel er dog det interessante Borre i Ål Sogn (*ca. 1185 Burgh). Som kildeformerne viser, er dette navns oprindelse nao. borg, gl. burgh der i sin ældst kendte overlevering betyder 'befæstning'. Vestjyske navne indeholdende borg behøver dog ikke at have denne betydning (Hald 1965, 92; Albøge 2000, 122). I kraft af elementets slægs-

skab med nao. bjerg forekommer borg derfor i betydningen 'naturlig bakke, forhøjning' i en række ældre sted- og sogneavne, fx Arnborg, Herborg og Læborg. Betydningsforskydningen fra 'forhøjning' til 'befæstning' må tænkes at have foregået på den måde at borg har bevæget sig fra at betegne selve højdedraget til også at inddrage forhøjningens eventuelle bygninger i betydningen. Senere er borg så kommet til at betegne bygninger uden hensyntagen til deres beliggenhed. Det kan således være svært at kende den præcist betydningen af borg i stednavne, også i Borres tilfælde. Måske kommer O. Nielsen nær en besvarelse i en bemærkning fra 1865-66 om Ål Sogn: »Går vi mod øst fra kirken ud i Borre Hede, ser vi en samling af høje ... Ud fra dem både i nord og syd går en mængde volde, nogle af betydelig højde (1-2 Alen), når man tager ælden i betragtning, disse skæres igen af andre der løber i øst og vest, hvorved der opstår regelmæssige firkanter. Er dette spor af forskandsninger, har her ligget en fæstning...? ... Nærmere oppe mod Borre By lå forhen en nu ompløjet høj bavnghøj, ... også ved den var de omtalte firkanter, der også skønt mindre og færre findes ved en samling høje øst for disse.« (DaSaml. I.348). Der synes altså i Borre at have været endda flere menneskeskabte diger og voldninger der har mindet folk om befæstninger. Det er vel ikke utænkeligt at disse spor kan have foranlediget selve navnet. Første gang navnet nævnes i kilderne er det hjemsted for kongens staller, en gammel betegnelse for en hofembedsmand. Om dette betyder at der også har været en befæstning på lokaliteten vides ikke, men det kunne være en mulighed.

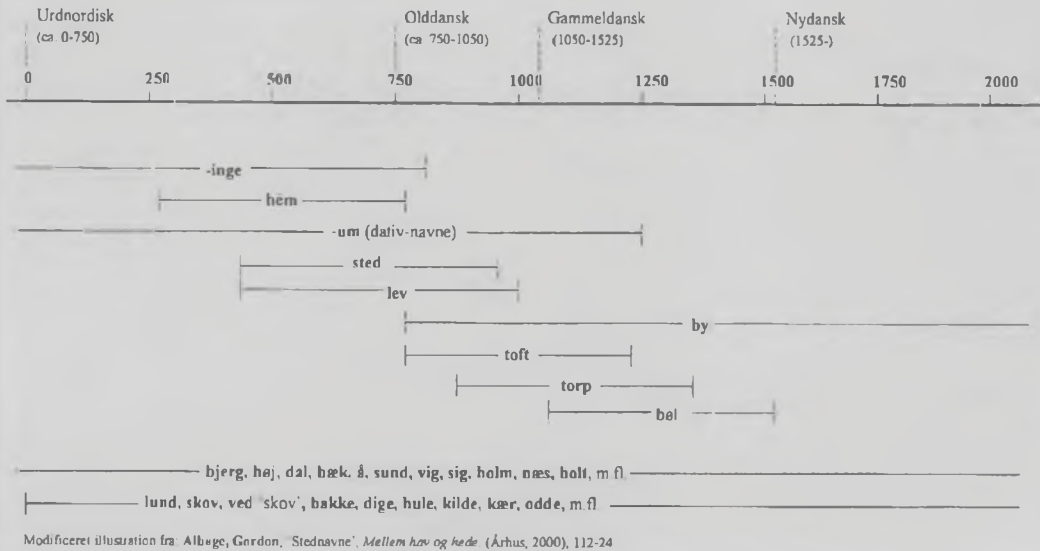
Endnu et oprindeligt bebyggelsesnavn fortjener en bemærkning på vejen. Kolle (c. 1240-1440 Koldækoot) i Nørre Nebel Sogn er sammensat af elementerne kold og kåd, glda.

kot 'hytte' hvorved Kolles betydningsmæssige indhold er 'Den kolde hytte'. Det besynderlige ved stednavneelementet kåd er at det kun findes her i landet i netop denne sammensætning, og det er nærliggende at antage at navnet i sig selv er dannet af et sammensat nao. glda. *kaldækot 'kold hytte' (jf. Jørgensen 1994, 161). Samme stednavnekonstruktion, som regel i formen Caldecote, er også almindelig i England hvilket umiddelbart kunne tyde på at konstruktionen, ligesom fx navne på by, torp og toft, er blevet indført af vikingerne. Men til forskel fra de andre skandinaviske navne er Caldecote-stednavne udbredt over hele England, ikke blot i Danelagen. Dette faktum synes at bestyrke muligheden at denne konstruktion snarere er opstået i det engelske. Herfra er den blevet ført til Norden (især Danmark) af vikingerne. Hvis denne antagelse er rigtig, er Kalle og dets navnefæller, såsom Kaleko, Koldkur, Koldkær, Koldby, Koldkåd og Kollekolle, et af de få eksempler på at hjemvendte vikinger også har haft stednavnestof med sig fra det engelske. I navnet Kalle står vi, med andre ord, sandsynligvis med beviset for et tidligt indlån fra engelsk, eller i det mindste en påvirkning derfra. Navnets engelske ophav viser samtidig at Kalle ikke kan være ældre end vikingetiden, men sikkert heller ikke meget yngre.

Afsluttende bemærkninger

Mennesket drages af det mystiske. I det mystiske kan vi spinde vores eget net af forestillinger og historier og ikke mindst selv finde sandheden i dem. På samme måde kan vi finde stednavne mystiske, især hvis de med det blotte øje er dunkle og uigennemskuelige. Det er som om de holder på en hemmelighed for os; derfor må de indeholde noget yderst værdifuldt. Jeg har i de ovenstående afsnit søgt at afkode, ja fravriste, betydningen af nogle af Vester Hor-

Tidslinie – danske stednavnetyper.

ne Herreds mest betydningsfulde stednavne. Og nu sidder læseren måske tilbage med en lidt tom følelse: "Var dette virkelig hemmeligheden?". Af forventningerne om guld og grønne skove, om fortællinger om fordums slag og heltemod, blev kun påvisningen af de grønne skove indfriet. Stednavnestoffet fortæller ikke om storhed, stednavnestoffet fortæller i stedet om det jordnære, det dagligdags. Det er det der umiddelbart kan virke skuffende.

Men dog er stednavneforskning på ingen måder nyttesløst. Stednavne er nemlig en uvurderlig kilde til studiet af vores historie, kultur og sprog. I og med at stednavne dannes af almindelige mennesker i deres almene hverdag for at dække et kommunikationsbehov, beretter stednavnene selv om almene forhold, uanset hvor subjektiv navngiveren er i sit ordvalg. Fx beretter artsleddene i navne som Lunde,

Lønne og muligvis også Varde om tidligere tiders skovvækst i en nu ellers så skovfattig egn. I navne som Kvong, Kvorup, Oksbøl og Oksby kan beskrivelsetten fortælle os at kvæg må have haft en betydningsfuld funktion i samfundet på disse navnes dannelsesstidspunkt. Og ligeledes må navngiveren have undret sig over forekomsten af viber i Vittarp og Vigtoft samt over hanerne i Hannevang og Henne. Blot dette lille udsnit af navne viser at stednavne kan være et vigtigt kildemateriale til eksempelvis studiet af floraens og faunaens historie her i landet. Ved at kunne fastlægge visse stednavnetypers indbyrdes aldersforhold og kronologi, såsom at kunne påvise at fx Hyllerslev som navnetype er ældre end sognebyen Janderup, kan bebyggelsehistorikeren sandsynliggøre at sidstnævnte oprindeligt er udstykket fra førstnævnte. På samme vis kan historikeren i kraft af overfore-

komsten af personnavne i fx lev-navnene muligvis finde de første spor af privat ejendomsret i området. Og for religionshistorikeren kunne der være noget at hente i personnavnestoffet i stednavne, bl.a. hvilke hedenske guder der må have været vigtige i den førkristne tid, hvilke kristne navne der først får fodfæste osv. Ydermere kan man i sin stednavnesøgen også stumle over forsvundne bebyggelser som det ellers ukendte Arnager i Lønne Sogn, eller i et navn som Gammeltoft i Henne Sogn finde et indicium for en mulig forsvunden bebyggelse – opdagelser som kan vise sig at være af historisk og arkæologisk vigtighed. Jo, stednavne kan så sandelig fortælle os mangt og meget, bare man forstår at anvende materialet.

Ydermere kan stednavnene som rene sproglige størrelser supplere vores historiske og arkæologiske viden om vores herkomst. Selvom stednavnene kun beretter om hvilket sprog navngiveren talte, og ikke om vedkommendes oprindelse, så kan stednavne være med til at påvise områder med sprogfællesskab på forskellige tidspunkter i løbet af historien. Dette sprogfællesskab kan så enten stamme fra et fælles ophav, eller det kan stamme fra en kolonialisering eller en folkevandring. I sagens natur viser især de ældste stednavnetyper tilbage til et fællesnordisk, ja endog et fællesgermansk sprogligt og kulturelt fællesskab. Forekomsten af typisk skandinaviske stednavnetyper i de Britiske Øer og Normandiet er omvendt et af de stærkeste og mest håndgribelige beviser på skandinavernes ekspansionstrang i vikingetiden.

Det der måske er vigtigst at slå fast, er hvor sprogligt homogent det danske stednavnemateriale er. Ud fra denne undersøgelse af herredets stednavnemateriale kan det med sikkerhed fastslås at man i landets vestligste herred altid har talt dansk. I navne som Ål og Rærup indgår der endog specielt jyske ord, men ellers

er alt sprogstoffet fællesdansk, eller fællesnordisk i de ældste stednavnes tilfælde. I nogle henseender synes der at knyttes navnemæssige bånd i forskellig retning. F.eks. synes lev-navnene Allerslev og Hyllerslev at vidne om en lokal kontakt til Østdanmark hvorimod navne på hēm i stedet knytter området til et vest- og nørrejysk sprogfællesskab. Alligevel er alt Vester Horne Herreds stednavnemateriale dansk, måske lige på nær navnet Kolle hvis eksistens synes at bero på indflydelse fra engelsk. Vi har ikke som i Tyskland, Frankrig og Storbritannien ældre lag af stednavne af keltisk eller slavisk oprindelse. I Danmark har vi fx i Sønderjylland stednavne af tysk og frisisk oprindelse, på Lolland og Falster endog nogle få slaviske navne, sproglige træk som herredets stednavnene ikke har. Her har der altid været talt nordisk, eller udviklinger deraf dansk, jysk, sydvestjysk. Ikke at dette betyder at området har været en isole-ret enklave uden kontakt til omverdenen. Stednavnestoffet i Vester Horne Herred viser jo på samme tid også at området har taget del i de samme samfundsmæssige og kulturelle strømninger som resten af omverdenen har været udsat for i tidens løb.

Stednavnestoffet behandlet enkeltvis og i alfabetisk rækkefølge.

Allerslev, Outrup s.

Domme og Forf. [I.751] 28/10 1541 Allersløff; Mandt 1606 Allersløeff; Jb 1619-20 Allersløff; KronSk 26/5 1620 Allerslef.

Beskriverleddet synes at være ejefaldsformen af et nordisk mandnavn, Alvar (jf. DgP I.33-34); artsleddet er af typen lev 'arvegods' (Søndergaard 1972, 39) → 'Alvars arvegods'.

Arnager, Lønne s.

c. 1310 RO 81 Arnakær; c. 1319 RO 103 Arnakær; c. 1370-81 RO 103 Arnaker; c. 1380-1410 RO 83 Arnagher.

Navnet er en sammensætning af fuglebetegnelsen gl. arm, m., 'ørn', og nao. ager, gl. akær, m. Bebyggelsen er nu forsvundet og dens beliggenhed kendes ikke præcist. Det antages at den ligger i Lønne Sogn på grænsen til Sdr. Bork Sogn, idet flere naturnavne i området indeholder dette stednavn, såsom Anerbjerg, Aner Enge, Aner Fælled, Aner Mark og Anerå (DS 17,2,2 s. 585f.). → 'Marken hvor der er set ørne'.

Billum.

1240-1440 SRD V, 547 Bellom, Bellium; 1324 (1553ff.) ÆDA V, 396 Belom; 15/9 1324 Bælium; 1330-48 RO 111 Bellium.

De fleste af dette navns kildeformer har formen -ium hvilket ifølge Hald (1942, 19f. og 23) sandsynligvis repræsenterer en særudvikling af artsleddet gl. hēm foran et palatalt gh (eller th som fx i Lydum, se nedenfor), her slutlyden i beskriverleddet nao. gl. bælgh, m. 'bælg'. I stednavne menes bælgh at betegne en slags 'forhøjning'. Dog er denne tolkning ikke fuldstændig sikker, og teoretisk set kunne endelsen -um også dække over en hensynsfald flertals-

navnedannelse af ovennævnte bælgh (Hald 1942, 56) → 'Bebyggelsen ved forhøjningen' eller mindre sandsynligt 'Ved forhøjningerne'.

Bordrup, Oksby s.

1450-1500 RO 94 Bortrup; 1471 (1553) ÆDA V.393 Borop; 16/1 1471 Borderopp, Boropp; 1476 (1553) ÆDA V.393 Bordrop.

Beskriverleddet synes at være nao. gl. borth, n. 'kant, bort'; artsleddet er torp, gl. thorp, n. 'udflytterbebyggelse' → 'Udflytterbebyggelsen ved kanten'. Præcis hvad navnet siger til er usikkert, men det kan være til bebyggelsens beliggenhed på grænsen til Ål Mærsk og Gestenge.

Borre, Ål s.

senest ca. 1185 (1600-tallet) DRL I.20 Burgh; samme dok. Senest ca. 1185 (1642) DRL I.32 Burgh; KronSk 21/4 1569 Burre; KronSk 8/11 1579 Borre.

Navnet er dannet af nao. borg, her i den gl. form burgh, f. Den ældst overleverede betydning af dette ord er 'befæstning', men i kraft af at borg er beslægtet med nao. bjerg 'højdedrag' må det antages at denne betydning også kan findes i gamle stednavne på borg. Kr. Hald (1965, 92) antager at den sidstnævnte betydning især er vanlig i vestjyske stednavne på -borg, men har O. Niensens betragtninger (Da.saml. I. 348, se ovenfor) noget på sig, må betydningen 'befæstning' nok siges at være den mest sandsynlige. Den moderne udtale og skrivemåde skyldes indskuddet af en støttevokal mellem r og g allerede i gl. (jf. DS 17,2,2, s. xxvii) → 'Borgen'.

Dejrup, Outrup s.

Mandt 1606 Derup, Derrup; VHorneHdTingb [40] 26/2 1631 Deirup; Pri 1638-39 Derup.

Er kun sent overleveret. Navnet er af typen torp, 'udflytterbebyggelse', der er forsynet med et beskriverled som synes at være to. diger, gl. dighær 'stor' (jf. DS 13, s. 152) → 'Den store udflytterbebyggelse'.

Dyreby, Henne s.

Domme og Forf. [I.818] 27/1 1539 Dyreby; KancBrevb 28/1 1551 Dyrebye.

Navnet er sammensat af nao. gl. diur, n., 'dyr' og nao. gl. by, m. 'landsby, bebyggelse' (Jørgensen 1994, 63). Navnet er faktisk en direkte parallel til det midtengelske stednavn Derby (sml. SSNEM, s. 43-44) → 'Landsbyen hvor der er dyr'.

Fidde, Henne s.

9/4 1502 Fidie; ONielsen, GJT 1/4 1514 Fydy; KancReg 3/1 1547 Fiddi.

Navnet er nao. gl. fitia, f. 'fed, lav engstrækning ved hav/sø' (jf. DSÅ 2, 86). Navnet sigter til lokalitetens beliggenhed ved bredden af Filsø → 'Den lave engstrækning ved (Fil)sø'. Opdeles fra 1600-tallets slutning i Over og Neder Fidde.

Fredtoft, Ål s.

KancBrevb 18/7 1563 Fredtoft; KancBrevb 1/2 1574 Fredofthe.

Den svenske forsker B. Holmberg (1946, 197) har antaget at beskriverledet kunne være det nordiske mandsnavn Frede, men navnet er nok snarere sammensat af nao. fred, gl. frith 'fred, fredet' og nao. toft f. 'plads for bebyggelse' (jf. DS 2, 23 & Jørgensen 1994, 84) → 'Den fredede toft', 'Toften hvorom der hersker (retslig?) fred'.

Frøstrup, Lunde s.

ONielsen, GJT 25/2 1486 Frøstrop; 9/4 1502 Frøstrup, Frøstrup gordh.

Pga. s'ets forekomst i navnet må det antages at beskriverledet indeholder et personnavn i ejefald ental og ikke fx nao. gl. *frō, n., 'frø, såsæd', eller dyrebetegnelsen frōdh, m., 'frø'. Af personnavnemuligheder synes det nordiske mandsnavn Frōstēn at være det mest passende (jf. DS 21, s. 233f. & DgP I.332). Artsledet er nao. gl. thorp 'udflytterbebyggelse'. Den lidt særegne udvikling af Frōstēn i dette navn er parallel til udviklingen af mandsnavnet Thōrstēn i navnet Tåstrup i Smørum herred, Sjælland (1150 (ca. 1300) Thorstinstorp; 14/4 1390 Thorstorp) → 'Frōstēns udflytterbebyggelse'.

Gammeltoft, Henne s.

Uden dag 1492 (1536-43) Gammeltofft; 15/3 1494 Gameltofft.

Et i landet mange steder forekommende navn sammensat af to. gammel, gl. gamal og gl. toft f. 'plads for bebyggelse'. Indholdsmæssigt denoterer stednavne af denne konstruktion som regel at pladsen tidligere har været bebygget, men at der på navngivningsstidspunktet umiddelbart kun har været spor deraf → 'Den gamle (bebyggelses)toft/-plads'.

Grærup, Ål s.

KancBrevb 20/6 1565 Grerup; Mandt 1606 Grerup; Pri 1638-39 Grærup.

Beskriverledet er ikke uden videre tolkbart, men artsledet er af typen gl. thorp n., 'udflytterbebyggelse' (Jørgensen 1994, 99).

Hallum, Kvong s.

9/4 1502 Halm; Vester H. 1514 Hallem; Mandt 1606 Hallum.

Navnet er blevet tolket som dannet af et gl. nao. *halmæ, der enten er en bøjnings-

form af nao. halm eller en kollektivdannelse deraf 'halmrigt sted' (Hald 1942, 70). Navnet synes således hverken at være et navn på hēm eller et navn indeholdende hensynsfald flertalsformen -um.

Hannevang, Billum s.

1291 RO 62 (denne lokalitet?) Hauerwangh; 1342 (1553ff.) ÆDA V, 396 Hanewongh; 4/12 1342 Hanæwangh.

Er snarest sammensat af en flertalsform af fuglebetegnelsen glða. hani, m., 'hane, hanfugl især blandt arter af hønsfuglene' og nao. glða. vang, vong, m. 'vang, dyrket agerjord' → 'Vang-en med (ur-, ager-)hanerne'.

Hejbøl, Lønne s.

VSKOrig 1798-1800 Heibøl; Trap 1859, 1879 Heibøl.

Beskriverleddets oprindelse er usikkert, men det er nok ikke nao. hede, glða. hedh, idet dette ord i sammensætninger på jysk normalt udtales [hij·ø-], [hej·ø-] eller [he·-] (jf. Feilb. I, p. 575ff) hvilket ikke stemmer overens med dette stednavns udtalelse. I stedet kunne beskriverleddet muligvis indeholde nao. glða. hæghtha, hæghth, f. 'indhegning, indhegnet græsareal'. Dette ord er dog kun kendt fra stednavne på Sjælland (jf. DSÅ 3, p. 56f). Artsleddet er af typen bøl 'udflyttet enkeltgård' → muligvis 'Udflyttergården ved indhegningen'.

Heltoft, Outrup s.

ONielsen, GJT 9/4 1502 Heltofft; Mandt 1606 Hieltofft; VHomeHdTingb [84] 30/4 1631 Hellthofft; PrI 1638-39 Heltofft.

B. Holmberg (1946, 197) har foreslået at beskriverleddet kunne være det nordiske mandnavn Helge, men dette er der ikke det store killemæssige belæg for. I stedet ligger nok nao. hælde, glða. *hælla, f., 'skråning' til grund.

Artsleddet er glða. toft f. 'plads for bebyggelse'. Lokaliteten ligger på en langstrakt hældning ned til Søvig Bæk → 'Toften/bebyggelsespladsen på skråningen'.

Henne.

13/6 1145 (vid. 12/9 1245) RO 41 Hænningh; 1240-1440 SRD V.547 Hennyngh; 1291 RO 62 Hæningh; 7/4 1298 Hening; 20/4 1299 Hening.

Navnet er en -ing(e) afledning af fuglebetegnelsen glða. hani, m., 'hane, hanfugl især blandt arter af hønsfuglene' (Jørgensen 1994, 117). Afledningsendelser af typen -ing(e) menes at have stedsbetegnene betydning såsom 'stedet med/hvor der er'. Bemærk at -ing(e)-afledningsendelsens i-vokal har bevirket at det oprindelige a i hani er blevet omlydt til æ → 'Stedet med (ur-, ager-)hanerne'.

Hjulsager, Henne s.

1291 RO 62 Hylsakær; 28/5 1574 Reg. 2991 Hilsager.

Navnet er en sammensætning af gentitiv entalsformen af glða. hiul, n., 'hjul', og nao. ager, glða. akær, m. Nao. hjul i navne på vandløb sigter til møllehjul (jf. DSÅ 3.96-97). Denne betydning kan muligvis også indgå i navne på steder ved åer og vandløb. En mindre grøft løber ca. 300 m fra Hjulsager, men den synes i dag ikke vandrig nok til at have kunnet trække en vandmølle → muligvis 'Ageren ved (mølle-)hjulet'.

Ho.

c. 1330-48 RO 111 Hoo; LDipl 27/10 1396 Hoo; o. 1440 RO 54 Ho.

Navnet er blevet tolket som et oprindeligt fjordnavn, *Höi, m., og navnet på Ho Bugt (DSÅ 3, 101; Jørgensen 1994, s. 124). Navnet er i sig selv en afledning af nao. glða. hö, m. 'trug, kar' → 'Fjorden der ligner et trug'.

Houstrup, Henne s.

15/6 1405 Huxstorp; 16-22/8 1406 Huxstorp;
25/2 1486 Hvffstorp.

Er nok en sammensætning af mansnavnet *Hugh og nao. gl. thorp, n., 'udflytterbebyggelse' (Lerche Nielsen 1997, 2.34; jf. også DS 13, s. 88f.) → 'Hughs udflytterbebyggelse'.

Hyllerslev, Janderup s.

1391 SRD V.548 Hyllesløf; ONielsen, GJT 9/4
1502 Hilersløff, Hillersløff.

Artsleddet i dette navn er af typen lev, 'arvegods', hvorimod beskriverleddet er ejefaldsformen af et gammelt nordisk mansnavn Hildir (jf. DgP I.565). Af samme oprindelse som Hillerslev på Fyn (DS 13, s. 121; Søndergaard 1972, 76) → 'Hildirs arvegods'.

Janderup.

1240-1440 SRD V.542 Jamthorp, Jandrup; 2/12
1295 Jamthorp; 1330-48 RO 111 Jamthorp.

Beskriverleddet synes at være et kun fra stednavne belagt mansnavn *Iammi, m.; artsleddet er af typen torp, 'udflytterbebyggelse' (Lerche Nielsen 1997, 2.35; Jørgensen 1994, 145) → 'Iammis udflytterbebyggelse'.

Jegum, Ål s.

KancReg 16/5 1541 (denne lokalitet?) Eggom
Gaard; Mandt 1606 Jegum; PrI 1638-39 Jegom.

Beskriverleddet er træbetegnelsen eg, gl. ãk, f., eller nok snarere en kollektivafledning deraf *ëki 'egebevoksning'. Den moderne form viser brydning af langt oprindeligt ë, som er typisk i en række danske dialekter (GG I.347f.). Det er uklart om elementet -um her signalerer en hensynsfald flertalsendelse på -um, eller nao. gl. hēm, m., 'bebyggelse, hjem', men udenlandske paralleller taler for den sidste mulighed (Hald 1942, s. 62f.) → 'Bebyggelsen ved egebevoksningen', mindre sandsynligt 'Ved egne'.

Kjelst, Billum s.

1450-1500 RO 94 Kelst; 1494 (1553) ÆDA V,
396 Keelst; KancReg 26/2 1545 Kielsted.

Navnet er sammensat af nao. kilde, gl. kæld, f., og muligvis nao. sted, gl. stath, m., 'bebyggelsessted'. Artsleddet har været udsat for apokope hvilket forklarer svindet til -st (jf. Kousgård Sørensen 1958, s. 149f.) → 'Bebyggelsen med/ved kilden'.

Klinting, Henne s.

ca. 1440 RO 54 Klyntom; 9/4 1502 Klentendh;
ONielsen, GJT 9/4 1502 Klintend; KancBrevb
4/4 1587 Klinthing.

Dette stednavn er en hensynsfald flertalsform af nao. gl. klint, m., 'klint' (Hald 1942, s. 117) → 'Ved klinerne'.

Kolle, Nørre Nebel s.

c. 1440 RO 54 Koldekot; c. 1240-1440 SRD
V.547 Koldækoot; EGøyesJb [491] 1552 Kolle.

Navnet er nok sammensatte nao. gl. *kaldækot 'kold hytte' (jf. Jørgensen 1994, 161) vel sagtens oversat af det oldengelske caldecot, n. 'kold, uopvarmet hytte' eller i det mindste påvirket deraf. (jf. DS 20, s. 171ff. & Hald 1965, 159-61). Dette er den eneste sammensætning hvori kåd, gl. kot indgår. I England og i dele af Skotland forekommer navne med formen Caldecote ret ofte. Dette kunne umiddelbart tyde på at konstruktionen, ligesom fx navne på by, torp og toft, er blevet indført af vikingerne. Dog er Caldecote-stednavne udbredt over et meget større område end de andre skandinaviske navne der er begrænset til Danelagsområdet. I stedet kan det tænkes at denne konstruktion snarere er opstået i det engelske hvorfra den i vikingetiden så er blevet importeret til Danmark og resten af Norden. Dog er der en formel mulighed for at der kan være tale om en ren hjemlig konstruktion → 'Den kolde hytte'.

Kvong.

1330-48 RO 111 Kowangh; 1345-64 (1553) Qwang; 31/10 1347 Kowangh.

Navnet er sammensat af dyrebetegnelsen ko, gl̥da. kō, og nao. gl̥da. vang, vong, m. 'vang, dyrket agerjord' (jf. DSÅ 4, 240; Jørgensen 1994, 168). Se også Kvorup, nedenfor → 'Vangen hvor der er køer'.

Kvorup, Kvong s.

Mandt 1606 Korrup; Matr 1664 Quorup; Matr 1688 Quorups bye.

Som i Kvong er beskriverleddet i dette navn dyrebetegnelsen ko, gl̥da. kō, men her der det sammensat med nao. gl̥da. thorp, n., 'udflytterbebyggelsen'. Den moderne udtale Kvo- i både dette og ovenstående Kvong skyldes en særjysk diftongering af oprindeligt gl̥da. ō (jf. GG I.349-50) → 'Udflytterbebyggelsen hvor der er/holdes køer'.

Kærup, Janderup s.

1450-1500 in villa Kerop; 16/1 1471 Keerorpp, Keerurp; 18/6 1476 Kerop.

Igen et navn af typen gl̥da. thorp, n., 'udflytterbebyggelse'; i dette tilfælde sammensat med nao. kær, gl̥da. kiar, n., 'krat, sump' (Lerche Nielsen 1997, 72) → 'Udflytterbebyggelsen ved krattet/sumpen'.

Lunde.

c. 1330-48 RO 111 Lunde; 24/3 1487 Lwnde.

Navnet er en bøjningsform, nok flertal, af nao. lund, gl̥da. lund, m., 'lille skov, lund' (Jørgensen, 1994, 184).

Lydum.

c. 1330-48 RO 111 Lidium; 31/10 1347 Lydum; 2/3 1442 Lydam.

Et navn af typen hēm, m., 'bebyggelse, hjem'. Bemærk -ium endelsen i den tidligste

kildeform der ifølge Hald (1942, 19f.) repræsenterer en speciel udvikling af dette artsled foran et palatalt gh eller th. En passende beskriverledsmulighed er i så fald nao. gl̥da. *lith, f., 'skråning, li' (Hald 1942, 84). Lokaliteten er beliggende på en skråning der hælder ned mod Lydum Å. → 'Bebyggelsen ved skråningen'.

Lønne.

c. 1284 (NecRip SDR V 564) Linwi; c. 1310 RO 81 Wæstærlinwi; c. 1319 RO 103 Wæstærlinwi; c. 1325 RO 111 Lynwy.

Stednavnets oprindelse er usikker. Beskriverleddet har været tolket dels som træbetegnelsen løn (O. Nielsen, VHH, p. 69), dels som et gl̥da. *lin (Hald 1975, p. 101) eller *līn (Jørgensen 1994, p. 189), begge med betydningen 'bakkeskråning'. Ud fra de ældste former med -wi eller -wy har artsleddet været foreslået som nao. vi, gl̥da. wi, 'helligdom' (jf. O. Nielsen, VHH, p. 69). Der synes dog snarest at være tale et svagt bøjet nao. *withi, en sideform til æda. with, m, 'skov', der har været udsat for et tidligt svind af -th i tryksvag stilling mellem to vokaler (Hald 1975, p. 99ff) → muligvis 'Skoven på bakkeskråningen'.

Nørre Nebel.

c. 1240-1440 SRD V.564 Vester Nybøl; 1329 Nybel; c. 1330-48 RO 111 Nybyl.

Navnet er dannet af det sammensatte nao. gl̥da. *nȳbōli, n., 'nybyggergård, ny udflytterbebyggelse', velsagtens oprindeligt udskilt fra Lydum s. Nørre adskiller i dag navnet fra Vester Nebel ved Esbjerg (Jørgensen 1977, 258; Jørgensen 1994, 214).

Oksby.

PontAnn 7/4 1298 Uxeby; efter 29/7 1309 RO 64 Uxæby; 1330-48 RO 111 Oxeby.

Et stednavn af typen by, m., 'landsby, bebyggelse', sammensat med dyrebetegnelsen okse, gl. uxi, m. (jf. DS 16, 66) → 'Landsbyen med okserne'.

Oksbøl, Ål s.

7/3 1481 Oxbøl; 8/12 1494 Oxebøll, Oxebyll; 9/4 1502 Oxbøl.

Indeholder, ligesom ovenstående Oksby, dyrebetegnelsen okse, gl. uxi, m., som beskriverled; artsleddet er af typen bøl, gl. bøli, n., 'udflyttergård' (jf. SSS 7.67) → 'Udflyttergården med okserne'.

Orten, Varde Landsogn.

1240-1440 SRD V.545 (denne lokalitet?) Worting; 1300-1400 SRD V.569 (denne lokalitet?) Oortin; 1300-1320 RO 82 Ortæn; [1310] (1553ff) ÆDA V.395 Wortwm; vistnok 30/4 1310 Worthæn.

Der er to mulige tolkninger for dette navn. Almindeligvis er Orten blevet tolket som værende et sammensat stednavn (jf. fx Jørgensen 1994, 221) hvor beskriverleddet antages at være nao. gl. wara, f., 'udyrket areal' og artsleddet gl. tun, n., 'indhegnet areal'. Hvis den første kildeform vitterligt kan tilskrives dette stednavn, taler denne og den efterfølgende kildeform i stedet for en afledning af ovennævnte nao. wara, dvs. enten en sen -ing-afledning eller nok en beslægtet afledning på -ung. Alternativt kunne de to ældste kildeformer måske repræsentere en oprindelig indbyggerbetegnelse *Worting 'Ortenboer', som i så fald har fungeret som alternativ betegnelse for lokaliteten Orten. Eksistensen af sådanne indbyggerbetegnelser af har Kousgård Sørensen (1958, 61-65) fundet nogen dokumentation, hvorfor denne

mulighed heller ikke helt kan udelukkes. Kildeformerne viser former både med og uden w-hvilket tyder på at den gl. lydændring wa->o (se GG I.134f.) på kildenedskrivningstidspunktet er på vej til at være gennemført. → 'Indhegningen på/ved det udyrkede areal' eller muligvis 'Stedet på/ved det udyrkede areal'.

Outrup.

ca. 1330-48 RO 111 Vgthorp; ca. 1440 RO 54 Vctorp; 24/3 1487 Owtorp S.

Beskriverleddet synes at være et ellers ukendt nordisk mandsnavn *Ughi, m.; artsleddet er af typen torp, 'udflytterbebyggelse' (Jørgensen 1994, 223; Lerche Nielsen 1997, 2.50) → 'Ughis udflytterbebyggelse'.

Rottarp, Outrup s.

ONielsen, GJT 25/2 1486 (denne lokalitet?) Radtorp; 15/3 1494 Rotarp.

Beskriverleddet er muligvis nao. rad, gl. rad, f., 'række' (Lerche Nielsen 1997, 2.73). Artsleddet er af typen gl. thorp, n., 'udflytterbebyggelse'. Præcist hvad beskriverleddet kan sigte til vides ikke → 'Udflytterbebyggelsen ved rækken'.

Rærup, Lydum s.

25/2 1486 Rærop; Domme og Forf. [II.704] 26/11 1541 Rerup.

Navnet er sammensat af det jyske nao. ræ 'opskyllet tang' og gl. thorp, n., 'udflytterbebyggelse' (Lerche Nielsen 1997, 2.73) → 'Udflytterbebyggelsen hvor der er opskyllet tang'.

Skedsbøl, Lunde s.

15/3 1494 Skiesbøl; ONielsen, GJT 9/4 1502 Skesbøl; KronSk 8/11 1579 Skiedtsbøl By.

At artsleddet er gl. bøli, n., 'udflyttergård', kan der ikke herske tvivl om, hvorimod beskriverleddets etymologi er noget mere komplice-

ret. Ud fra lokalitetens beliggenhed op mod sognegrænsen kunne det være nærliggende at forestille sig at beskriverleddet kunne være gl̥da. skēthi, n., 'grænse' i ejefald ental, men navnets enstavede beskriverled taler imod dette. I stedet må det anses for mere sandsynligt at en ejefald entalsform af et gl̥da. nao. *skēth n., der svarer til gno. skeið n., 'løb, fart, vej m.m.', ligger til grund for dette beskriverled (sml. fx navnene Skedshale DS 9.109 og Skebjerg DS 20.82-83). Præcist hvad beskriverleddet sigter til, vides ikke. Det benævnte sted synes fx ikke at ligge ved nogen særlig vigtig vej eller overfartssted → 'Udflyttergården ved vejen(?)'.

Skødstrup, Ål s.

1443 (1553ff.) ÆDA V.394 Skydstrop; 23/2 1443 (1666) Schydstrup; 1450-1500 RO 94 in villa Skøstorp.

Beskriverleddet synes at være ejefald ental det gl̥da. nao. *skiūt, 'fremspring, noget der skyder frem' (Jørgensen 1994, 254; Lerche Nielsen 1997, 2.75). Artsleddet er nao. gl̥da. thorp, n., 'udflytterbebyggelse' → 'Udflytterbebyggelsen på fremspringet'.

Snittrup, Lunde s.

ONielsen, GJT 12/8 1508 Snypetorp; ONielsen, GJT 1/4 1514 Sneptarp; M 1664 Snittrup.

Både fra den ældste kildeform samt udtalen, ['sne'drop] at dømme må beskriverleddet indeholde nao. snippe, der er en tostavet sideform til snip, 'hjørne, spids' (jf. DS 3.LVI og DS 15.52). Selvom denne tolkningsmulighed topografisk set passer fint med lokalitetens beliggenhed isoleret i et hjørne af Lunde Sogn, er den dog ikke uden sine problemer. Nao. snip er nemlig først belagt i ældre nydansk (dvs. perioden ca. 1525-1750). Dog må ordet være blevet indlånt langt tidligere, idet det findes belagt

som et tilnavn allerede i gl̥da. (jf. DgP II.1029). Artsleddet er nao. gl̥da. thorp, n., 'udflytterbebyggelse' → 'Udflytterbebyggelsen i hjørnet, spidsen'.

Sædding, Nørre Nebel s.

c. 1240-1440 SRD V.564 Sithingmark, Seding marc; 30/4 1329 Sythingsholm; 13/4 1455 (18. årh.) Sedinge; 25/2 1486 Sedingh; 30/9 1486 Sidingh.

Navnet er sikkert af samme oprindelse som det tilsvarende Sædding i Sædding Sogn, lidt nordligere i Ringkøbing Amt (DS 17.2,2 531-32), og det er muligvis en -ing(e) afledning af to. gl̥da. sith 'langt nedhængende, lavt liggende; fugtig, sumpet'. Selvom denne tolkning synes at passe vel med realforholdene på lokaliteten, med Sædding Bæk løbende igennem området, er denne tolkning lydhistorisk set ikke optimal (hvad der også gøres opmærksom på i DS 17.2,2). Et oprindeligt gl̥da. th ([ð]), ville normalt ikke blive bibeholdt, men i stedet udvikle sig til [j], hvorfor den bløde d-lyd ([ð]) i navnets udtaleform (['sæðiŋ]/['sæðŋ]) enten må skyldes en læseudtale eller snarere gå tilbage til gl̥da. t (jf. Nielsen 1959, 124). Ligeledes er vokaludviklingen langt [i·] > [æ]/[e] problematisk og forudsætter en tidlig forkortelse af vokalen, samt en efterfølgende lydåbning. Som en formel mulighed kunne tænkes en primær -ing(e) afledningsnavnedannelse til den fællesgermanske ordrod *set- 'sidde', *Seting(e), senere (dvs. før 500 f.v.t.) som følge af i-omlyd > *Situng(e) → 'Stedet hvor der kan sidde/gøres ophold', jf. evt. det gno. nao. sitjan 'ophold, tilhold på et bestemt sted'.

Tarp, Billum s.

1342 (1553ff.) ÆDA V, 396 Billemtorp; 4/12 1342 Beliumthorp; 20/6 1565 KancBrevb Torp; 25/6 1567 KronSk Thorp.

Navnet er dannet af nao. *glda. thorp, n.*, 'udflytterbebyggelse'. I de tidligste kilder er navnet tilføjet sognenavnet for at skille det ud fra Tarp i Lunde s., se denne.

Tarp, Lunde s.

ONielsen, GJT 25/2 1486 Tarp; ONielsen, GJT 15/1 1502 Tarp.

Af samme oprindelse som ovenstående Tarp, Billum s.

Torbøl, Outrup s.

ONielsen, GJT 25/2 1486 Thorebøle; Mandt 1606 Tuordbøll; PrI 1638-39 Torbill;

Beskriverleddet indeholder sandsynligvis det nordiske mandsnavn *Thōri, m.* (jf. DgP I.1386-87); artsleddet er af typen *bøll, glda. bōlli, n.*, 'udflyttergård' ⇒ 'Thōris udflyttergård'.

Varde, købstad.

Begyndelsen af 1180'erne (1400-tallet) DRL I.5 Wartwik; senest ca. 1185 (1600-tallet) DRL I.20 Warwath; samme dok. Senest ca. 1185 (1642) DRL I.32 Warwath; VJb 45 1231 Warwith.

Et meget kompliceret navnt. En grundig og udførlig gennemgang af navnets tolkningsproblemer er at finde i DSÅ 7.248-51. Her skal kun bringes et sammendrag. Beskriverleddet kan enten være nao. *glda. wara, f.*, 'udyrket areal', eller muligvis et oprindeligt ånavn *Wara, f. Artsleddet er ligeledes flertydigt og kan ifølge kildeformerne være nao. *vig, glda. wīk, n.*, *wath, n.*, 'vadested', eller nao. *ved, glda. with, m.*, 'skov, ved'. Hvilken mulighed der er den rigtige, lader sig ikke afgøre ⇒ enten 'Vigen ved det udyrkede areal', 'Vigen ved åen *Wara', 'Vadestedet ved det udyrkede areal', 'Vadestedet over åen *Wara', 'Skoven ved det udyrkede areal', eller 'Skoven ved åen *Wara'.

Vejers.

[1443] (1553ff) ÆDA V.394 Wedersø; 1553 ÆDA V.394 Wedersøø; KronSk 20/12 1584 Veiers By.

Navnet er sikkert af samme oprindelse som Vedersø, Vedersø Sogn, i Ringkøbing Amt (se DS 17.2 466-67) som er sammensat af ejefald entalsformen af det nordiske mandsnavn *Wit-har, m.* (jf. DgP II.1592), og nao. *høj, glda. hōgh.* Dog er der intet direkte kildemæssigt bevis for at artsleddet indeholder nao. *høj*, hvorfor det må anføres at navnet alternativt kan være en sammensætning indeholdende nao. *sø* som artsled. Beskriverleddet ville i såfald formelt set enten kunne være nao. *vejr, glda. wæt-hær, eller nok snarere nao. vædder, glda. wæt-her* (jf. Jørgensen 1994, 323) ⇒ sandsynligvis 'Withars høj', alternativt 'Søen, hvor der er vædere' eller 'Søen med vejret'.

Vigtøft, Ål s.

KjærgBirkTingb [I.54] 18/11 1597 Vibtoft; PrI 1638-39 Viibtofft.

Omend B. Holmberg (1946, 197) omtaler beskriverleddet som flertydigt, kan der kildemæssigt næppe være megen tvivl om at det er dyrebetegnelsen *vibe, glda. wypæ, f.*, der indgår i denne; artsleddet er af typen *glda. toft, f.*, 'plads for bebyggelse' ⇒ 'Toften/bebyggelsespladsen hvor der er viber'.

Vittarp, Outrup s.

24/3 1487 WypTORP; Mandt 1606 Wibterp; PrI 1638-39 Vibtarpt.

Navnet er sammensat af dyrebetegnelsen *vibe, glda. wypæ, f.*, og *glda. thorp, n.*, 'udflytterbebyggelse' (Lerche Nielsen 1997, 2.67) ⇒ 'Udflytterbebyggelsen hvor der er viber'.

Vrøgum, Ål s.

1450-1500 RO 94 Vrøgum; 1/6 1462 Wrøghum.

Navnet indeholder artsleddet nao. glɔa. hēm, m., 'bebyggelse, hjem'; beskriverleddet er, efter alt at dømme, et nao. glɔa. *wrēk- 'krum' (Hald 1942, s. 108) som siden er blevet labialiseret til *wrøk- (jf. GG I.245f.). Præcist hvad beskriverleddet sigter til, er ukendt → 'Bebyggelsen ved Krumningen'.

Ål.

1330-34 RO 111 Aal; 26/7 1396 Aal.

Dette stednavn er dannet af det jyske nao. ål 'fure, vandrende', glɔa. *āl, oldislandsk áll, m., 'dyb rende i en elv, sund, fjord, dyb dal eller indsænkning mellem fælde eller højdes-trækninger' (jf. DS 17.1, 226-27 & DSÅ 7.437). Navnet sigter sandsynligvis til vandløbet øst for sognekirken. Ål er et sogne- og kirkenavn, men ellers ikke fæstet til nogen bebyggelse.

Åsted, Kvang s.

9/4 1502 Ostedh, Osted; Mandt 1606 Aasted.

Navnet er sammensat af nao. å, glɔa. ā, f., 'vandløb', og nao. glɔa. stath, m., 'bebyggelsessted' (Kousgård Sørensen 1958, 142) → 'Bebyggelsesstedet ved åen'. Navnet sigter til bebyggelsens beliggenhed ved en arm af Kvorup Bæk.

Kilde- og litteraturfortegnelse.

Albøge, Gordon, 'Stednavne', Mellem hav og hede. Landskab og bebyggelse i Ulfborg herred indtil 1700, (Århus, 2000), pp. 112-124.

DaSaml = Danske Samlinger for Historie, Topografie, Personal- og Litteraturhistorie, 1.-2. Række, (København, 1865-79).

DgP = Danmarks gamle personnavne. I-II. Udg. af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby, (København, 1936 ff.).

Domme og Forf. = Den kongelige Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid. I-II. Udg. ved

Troels Dahlerup, (København, 1959-69) Angivelse af bind og sidetal i skarpe klammer.

DRL = Den danske rigsløvgivning indtil 1400, ved Erik Kroman, (København, 1971).

DS = Danmarks stednavne, bd. I ff., udg. af stednavneudvalget (Institut for Navneforskning), (København, 1922 ff.).

DSÅ = Kousgård Sørensen, John, Danske sø- og ånavne. 1-8, (København, 1968-1996).

Feilb. = H. F. Feilberg, Bidrag til en ordbog over jyske almuemål I-IV, (København, 1886-1913).

GG = Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk grammatik i sproghistorisk fremsulling I-VIII, (København, 1928-73).

Hald, Kristian, De danske stednavne paa -um, (København, 1942).

Hald, Kristian, Vore stednavne. (København, 1965).

Hald, Kristian, 'Gamle skovnavne i Ribe Amt'. Fra Ribe Amt. Festskrift til H. K. Kristensen, (1975), pp. 97-105.

Holmberg, B., 'Tomt och toft som appellativ och ortnamns-element', i Studier till en svensk ortnamnsatlas 4., utgivna av Jöran Sahlgren. Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolf Akademien 17, (Uppsala og København, 1946).

Jørgensen, Bent, Reciprokering. Studier i indbyrdes afhængighed mellem ældre danske bebyggelsesnavne, (København, 1977).

Jørgensen, Bent, Stednavneordbog, (København, 1994).

KancBrevb = Kancelliets Brevbøger I ff. Udg. Af C.F. Bricka m.fl., (København, 1885 ff).

KancReg = Danske Kancelliregistranter 1535-50. Udg. v. Kr. Erslev og W. Møllerup, (København, 1881-82).

KjærgBirkTingb = Kjærgaard Birks Tingbøger, 1.1-4.3. Ved Gert Ravn Nørgaard, (Ål, 1988-90).

KronSk = Kronens Skøder. I ff. Udg. af L. Laursen m.fl., (København, 1892 ff).

Kousgård Sørensen, John, 'Nogle indbyggernavn på -inge', i Festskrift til Peter Skautrup, red. af Svend Aakjær, Kr. Hald, Aage Hansen & Niels Åge Nielsen, (København, 1958), pp. 61-65.

Kousgård Sørensen, John, Danske bebyggelsesnavne på -sted, (København, 1958).

Kousgård Sørensen, John, '-um', Dansk kulturhistorisk opslagsværk II, (Århus, 1991), pp. 925-26.

Lerche Nielsen, Michael, Vikingetidens personnavne i Danmark belyst gennem runeindskrifternes personnavne og stednavne på -torp sammensat med personnavneforled, (Ikke offentliggjort ph.d.-afhandling ved Københavns Universitet, 1997).

M = Matrikel. Rigsarkivet og Matrikelsarkivet.

Mandt = Ekstraskattemandtal. Rigsarkivet.

NecrRip = Necrologicum Ripense. Trykt I SRD V 534-70. [Faksimiliudgivet i Codicum Danicorum Medii Aevi VIII 1-366, (København, 1967)].

Nielsen, Niels Åge, De jyske dialekter, (København, 1959).

Nielsen, Niels Åge, Dansk Etymologisk Ordbog. Ordenes Historie, (København, 1995).

O. Nielsen, VHH = Nielsen, O., Historiske Efterretninger om Vester Horne Herred (Ribe Amt). Fotografisk genoptrykt i 1984 af Historisk Samfund for Ribe Amt.

PrI 1638-39 = Præsteindberetninger til Ole Worm, I. Ålborg og Ribe Stifter 1625-42. Udg. ved Frank Jørgensen, (København, 1970).

RO = Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol, nedskrevet 1280-1518, kaldet "Oldemoder" (Avia Ripensis), udg. af O. Nielsen, Kbh. 1869 [Faksimiliudgivet i Codicum Danicorum Medii Aevi VIII 367-430, (København, 1967)].

SRD = Scriptores rerum danicarum I-VIII. Udg. af Jacob Langebek m.fl. (Hafniae, 1772-1878).

SSNEM = Fellows-Jensen, Gillian, Scandinavian Settlement Names in the East Midlands, Navnestudier 16, (Copenhagen, 1978).

SSNNW = Fellows-Jensen, Gillian, Scandinavian Settlement

Names in the North-West, Navnestudier 25, (Copenhagen, 1985).

SSS = Sydslesvigs stednavne, ved Anders Bjerrum, Kristian Hald og Peter Jørgensen, (København, 1948ff.).

Søndergaard, Bent, Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv), Navnestudier 10, (København, 1972).

Trap = J.P. Trap, Danmark. 1. Udg., (København, 1858-60), 2. Udg., (København, 1872-79), 3. Udg., (København, 1898-1906), 4. Udg., (København, 1920-32), 2. Udg., (København, 1953-72).

VHorneHdTingb = Vester Horne Herreds tingbøger, ved Gert Ravn Nørgaard, (Ål, 1990).

VSK = Videnskabernes Selskabs Kort. Geodætisk Institut kortsamling.

VSKOrig = Originaltegninger til VSK. Geodætisk Institut kortsamling.

Peder Gammeltoft. Født 1971. Vesterbrogade 18, 5. th, 1620 København V. Adjunkt v. Institut for Navneforskning, Københavns Universitet. Har tidligere udgivet artikler om stednavneforskning, bl.a. i tidsskrifterne Måltning, Nomina, Norma-Rapporter og Northern Studies.

Den kloge kone, Sine i Stauskjær og hendes søn Store Hans i Outrup

Af Olga Pedersen og Anne Marie Riber

Historien om Store Hans fra Outrup og hans mor Sine fra Stauskjær skal ses på baggrund af udviklingen inden for sygdomsbehandling i Danmark. Det er en beretning om, hvordan mennesker altid har forstået at tage hånd om de problemer der opstår. I mangel af uddannet lægehjælp søgtes mennesker, der havde udviklet eller var født med specielle evner for sygdomsbehandling.

Sine og Hans var født med en evne til at kunne fornemme, hvor andre mennesker havde ondt. Deres følsomme hænder kunne føle hvorfra knuder og/eller spændinger, der voldte deres klienter smerter, stammede. De var begge personligheder, der på beskedne måder satte deres præg på hjemegnen. I Outrup kaldte man Hans for en særling, et dialekt talt ord for en særlig person.

Efterhånden som læger blev en selvfølgelighed i samfundet, svandt behovet for de selvlærtes behandlinger, troede man fra myndighedernes side. Dette viste sig dog ikke at være tilfældet. Store Hans i Outrup var indtil 1970'erne søgt af hundreder af klienter, og da han standsede på grund af alder, tog andre hurtigt over.

Udviklingen

Uddannede læger var ikke en selvfølge på landet før langt op i 1800'årene. Der havde da fra myndighedernes side, været arbejdet i flere hundrede år på at forbedre folkesundheden,

uddanne flere læger, og få dem til at slå sig ned rundt i landet.

I 1526 foreslog Frederik den I. på Herredagen i Odense at der hentedes et par læger fra udlandet for at afhjælpe mangelen. Det var hans overbevisning, at en ideel fordeling af læger ville være at der blev nedsat en i Jylland og en på Fyn, mens Sjælland ville være tjent med de læger, der var bosat i Hovedstaden. Hvis der blev givet de fjerntboende, det vil sige de jyske og fynske, en form for statsunderstøttelse, skulle de have gode mulighed for at ernære sig. Der var absolut ikke flertal for forslaget, som derfor faldt til jorden.¹

Interessen var heller ikke særlig stor blandt de få læger, der uddannedes i Danmark. Efter at have hentet viden og erfaring i udlandet, slog de sig som regel ned i København.

I 1917 skrev Kristian Carøe i sin bog »Medicinalordningens historie«, at der 1672 var i alt 30 læger i Danmark, og de 13 af disse var kongens livlæger.

Frederik den I. blev efterfulgt på tronen af Chr. III (1536 - 1559). Han tog emnet op og indførte en bestemmelse om, at der i hvert stift skulle være en »lærd og erfaren doctor udi lægekunsten, til hvilken man kunne søge i sygdomstilfælde, og som med sin kunsts hjælp kunne berede en sit liv, om det var Guds vilje«.

Denne bestemmelse førte til en lovregel, der påbød stifterne at ansætte en stiftfysikus, altså en embedslæge, der ud over at virke som så-

dan, skulle have overopsynet med apotekere, jordemødre og læger. I Ribe var der blevet oprettet et apotek allerede i 1611, men læger og uddannede jordemødre fandtes ikke i landdistrikterne i Ribe Amt før omkring tre hundrede år senere, så arbejdet med at have opsyn med sådanne personer har ikke været ret belastende for stiftsfysikus'en. Først i 1875 kunne Ribe Amt melde, at der nu var en læge i alle lægedistrikter.²

Epidemier

En voldsom syfilisepidemi rasede i Europa i 1400-tallet og da den frygtede sygdom atter viste sig i 1700-tallet, kan det have været medvirkende til, at der blev sat kræfter igang for at få løst lægeproblemet.

I 1771 blev landet opdelt i lægedistrikter. Det enkelte distrikt blev pålagt at ansætte en læge. Denne skulle vederlagsfrit udføre koppervaccinationer, samt behandle sygdomme blandt værnepligtige og fattige. For disse arbejder blev der udbetalt dem en løn fra staten. Del i denne gratis behandling fik altså kun personer, der ikke selv var i stand til at betale. Alle andre måtte selv betale for lægehjælpen.

Det sidste faldt sikkert ikke alle for brystet, man havde altid været vant til at betale, når man gik til behandling hos bartskeerere eller lignende.

Bartskeerere

Bartskeerere havde man kendt siden middelalderen. De havde en vis uddannelse bag sig. Da Københavns Barberlaug stiftedes i 1506 indgik sårbehandling, åreladning, kopsætning, og anbringelse af klyster i den treårige uddannelse til barber.³

Det var forbudt bartskeererne at anvende medicin, hvilket ingen tog notits af, og forbudet bortfaldt da også i pesttider, hvor de få læ-

ger der fandtes, som oftest flygtede fra byerne og overlod patienterne til bartskeererne.

Til hen i midten af 1700-årene behandlede autoriserede bartskeerere knoglebrud tandudtrækning og syfilis, mens de havde forbud mod at udføre egentlige operationer.

Denne praksis blev derfor overladt til de såkaldte landefarere, der som oftest slog en bod op på markedspladser og lignende steder. Her påtog de sig at operere for brok eller stær, og de foretog tandudtrækninger etc. Fra samme bod kunne der ofte købes forskellige medikamenter. Der kunne være afsmeltet menneskefedt eller remme af menneskehud, særegne lægemidler, der skaffedes fra bøddlerne, som havde en stor viden om det menneskelige legeme og som også ofte gav sig af med kirurgi. Menneskehud og fedt blev anvendt ved vanskelige fødsler, hvor jordemoderen indsmurte den fødende med fedtet, eller hun bandt remme af menneskehud om hendes underliv for derved at lette fødselen.

Kloge folk

En lang række mere ydmyge behandlere fandtes imidlertid. Næsten ethvert sogn havde en klog mand eller kone. Nogle helbredte med større held end andre, men mange havde faktisk meget gode resultater, enten det var på grund af indlært viden eller fordi behandlerne var naturtalenter.

I Aastrup Sogn i Gørding Herred, var det i slutningen af 1800-årene degnen, man søgte gode råd hos. Nogen egentlig behandling gav han sig ikke i kast med, men han havde læst sig til en viden om homøopatiske midler og uddelte disse til folk i sognet mod en beskeden betaling. Det kunne være midler mod f. eks halssyge (difteritis), gigt eller andre former for ledsmerter.

Da Ellen Andersen i Gjettrup havde født sit

andet barn, fik hun en alvorlig betændelse i brystet, om dette skrev hendes mand, Poul Andersen, i sin dagbog den 12 april 1865: »Ellen var sidste nat meget syg i brystet, som hun alt har været i mange dage. Vi fik noget salve af degnen til at lægge på, men først skal der trækkes hul med svinegødning, der skal være et probat middel til slig onde«. Tilsyneladende har svinegødningen gjort sin virkning, for allerede to dage senere skrev Poul i sin dagbog at »... i aften gik hul på Ellens bryst, så hun blev lindret for smerten«.

Degnens hjælp slog dog ikke altid til. Da tjenestedrengen Peder kom til skade, blev der hentet en læge i Eskelund i Brørup Sogn. Han havde dog tilsyneladende ikke stort at tilbyde.

Poul Andersen skrev herom i sin dagbog for tirsdag den 22. maj 1866: »En sørgelig dag. Peder, som i morges var rask og frisk, var i midt-dags i en elendig tilstand. Medens vi kørte mergel og havde kørt tre læs, ville han gå ind mellem studene for at binde noget fast ved tøjet. Studene gik da med vognen, han kom på jorden, og hjulene på den ene side gik over maven på ham. Såsom vognen var belæsset og vægten stor, er det begribeligt, at han tog megen skade. Lægen fra Eskelund, der øjeblikkelig blev hentet, ordinerede iglebidd af tolv igler, samt noget at tage ind..... Gud hjælpe ham, han lider megen pine«.

Peder kom sig faktisk, men om det skyldes lægens medicin, iglebiddene eller Poul Andersens bøn til Gud er svært at afgøre.

Store Hans i Outrup og hans mor Sine i Stauskjær hørte til blandt de beskedne, ydmyge behandlere. I stilhed, uden nogensinde at agitere i aviser eller lign. behandlede de i mere end to menneskealdre, mange hundrede mennesker. Deres behandlingsmetoder var selvlærte eller, som de selv foretrak at betegne dem, medfødte. De brugte hverken lægeordineret

medicin eller naturmidler. Alligevel er der folk, der vil sværge på, at de har set mennesker næsten krybe ind ad deres dør, og derefter gå raske derfra igen efter få minutters behandling.

Sine i Stauskjær

Hansine blev født i Stauskjær i Horne Sogn i 1875. Hun var datter af husmand Hans Thomsen Hansen og hustru Maren. Hun voksede op i små kår, idet forældrene, som så mange på den tid, selv opdyrkede hede, hvorefter de ved egen hjælp opførte bygningerne til deres husmandsted. I mellemtiden boede de i en udgravet gravhøj.

Den kloge kone, Sine i Stauskjær. Foto: Privat eje.

Store Hans Larsen i Outrup. Den kloge mand, der i mere end en menneskealder kurerede folk i hele Vestjylland. Foto: Privat eje.

I oktober 1900, da Hansine var 25 år gammel, blev hun gift med Knud Knudsen Larsen, der ligeledes var fra Stauskjær, og fik derved foden under eget bord.

Det er uklart, hvornår hun opdagede, at hun havde, hvad hun selv ville have kaldt særlige evner. Det er også uklart, om hun var begyndt at give behandling før hun blev gift, men det vides, at folk allerede i begyndelsen af 1900 årene, begyndte at søge til Sine i Stauskjær, som hun kaldtes på egnen, for at få behandling for en lang række sygdomme. Det kunne være gigtsmerter, hekseskud eller lignende.

Behandlingen

Akupunktur er en ældgammel kinesisk behandlingsmetode, der på flere måder kan

sammenlignes med massage, hvor behandlingen ved tryk påvirker de samme punkter i kroppen, som en akupunktør gør med fine nåle. Der findes ingen viden om, hvornår denne form for behandling er begyndt i Danmark, men sikkert er det, at den har været anvendt siden middelalderen, og sikkert er det også, at den ofte blev udført af mennesker, der havde en særlig medfødt fornemmelse for, hvordan legemet fungerede. Hansine Larsen i Stauskjær og hendes søn Hans Larsen i Outrup havde denne medfødte evne. Den er senere beskrevet af en af Hansines døtre, Katrine som, »en særlig kraft i hænderne til at trække sygdomme og smerter ud af folk«.

Katrines broder, Hans, betegnede selv sine evner som »en sjette sans i fingrene. Når jeg føler med mine hænder, kan jeg mærke, hvor det er galt. f.eks. kan jeg regulært mærke hvor en nerve er i klemme. Det er en slags indbygget radar. Kald det, hvad De vil. Jeg har aldrig lært det, det er en medfødt evne.«

Klog kone

Sine i Stauskjær nøjedes ikke med at lade folk komme til sig, hun følte en forpligtelse til at lade andre få gavn og glæde af de særlige evner, hun mente at have fra fødselen og som hun måske havde arvet fra et tidligere medlem af slægten, uden at dette er bevist.

Afstandene i det tyndt befolkede område og de dårlige veje betød at det ofte var vanskeligt for folk at komme til Stauskjær. Sine spændte derfor en hest for vognen og kørte ud til patienterne.

Efterhånden som hun blev kendt på egnen, voksede behovet helt af sig selv, og hun indrettede konsultationer rundt omkring. I en lang årrække kunne folk et par gange om måneden, få behandling på Højskolehjemmet i Varde.

Børnene

Samtidig med, at hun i sin hestevogn kørte egnen tynd, for at behandle folk her og der og alle vegne, fødte hun tolv børn, ni døtre og tre sønner.

De mange ture i åben hestevogn i al slags vejr og de mange børnefødsler, var måske medvirkende til at Sine ikke blev nogen gammel kone. Hun døde i 1933, kun 55 år gammel og efterlod sig, foruden savnet hos familien, et stort savn blandt sine klienter, der fortvivlede kom til hendes familie for at få råd og hjælp. Det var derfor meget spændende om nogen af børnene, ud over sønnen Hans, havde arvet Sines evner til at hjælpe folk. Flere af døtrene forsøgte, uden held at hjælpe nogen af de mange. Det viste sig hurtigt, at Sines særlige evner kun var overgået til Hans.

Store Hans i Outrup

Hans Thomas Larsen blev født i Stauskjær i 1905 og som moderen blev han en markant person som behandler af en lang række sygdomme, ikke blot i Stauskjær og Outrup sogne, men i hele landet, ja endog fra Amerika og Australien, kom patienterne. Det skal dog i retfærdighedens navn siges, at det fra disse fjerne verdensdele drejede sig om personer, der var udvandret fra egnen, og som opsøgte Hans når de var på besøg i hjemlandet.

Han blev kendt på egnen under navnet Store Hans. Han var over to meter høj, meget skulderbred og havde ualmindelig store hænder. For at kunne transportere sig omkring, fik han, der aldrig anskaffede sig en bil og et kørekort, bygget en speciel stor cykel.

Der er uklarhed om hvornår Hans begyndte sin løbebane som behandler. I sin ungdom var han usædvanlig genert og tilbageholdende, en egenskab der til en vis grad fulgte ham livet ud. Han var derfor aldrig den, der vidt og bredt

Thue og Ole på henholdsvis seks og fire år fremviser den store cykel, hvorpå Hans kørte egnen tynd og som førte ham helt til Rejsby i Sønderjylland for at behandle søsteren Katrine. Foto: Privat eje.

fortalte om sine bedrifter, som han også anså for de rene selvfølgeligheder.

Sine i Stauskjær er sikkert tidligt blevet klar over, at hendes søn Hans var født med de evner, hun selv havde og som datteren Katrine udtrykte som det, »at trække sygdomme ud af folk med hænderne«. En anden familieoplysning fortæller nemlig at Hans begyndte at lære kunsten af moderen, og at de begge gav behandling i hjemmet før 1920, altså før Hans var femten år.

Det var dog først efter Sines død, da de store efterspørgsler efter behandling blev et problem for familien, at Hans for alvor tog sin livsgerning op. Hidtil havde det ligesom ligget i luften, at han skulle være landmand som sin far og sine brødre. I nogle år boede han hos søste-

Huset i Outrup, hvor Hans Larsen boede og hvor det for den indtrædende så ud som om den store mand bar sit lille hus på nakken. Foto: Privat eje.

ren Jenny i Dejrup. Her hjalp han til i bedriften, men her begyndte hans virksomhed med sygdomsbehandling også for alvor. Senere købte han hus i Outrup og blev, hvad han selv senere kaldte ...»en institution i Vestjylland, især i Outrup, hvor man er ganske godt fornøjet med at have en klog mand i byen...«.

Huset i Outrup var egentlig for lille til den store mand. For at kunne bevæge sig rundt i stuerne uden at støde hovedet imod bjælkerne, måtte han gå duknakked omkring. Denne stilling, som Hans hurtigt vænnede sig til og ikke tænkte nærmere over, fik folk i Outrup til at tale om, at det så ud, som om Store Hans bar sit lille hus på nakken.

Massøren

Hans kaldte sig selv massør. Hans behandlingsmetode ville i dag sikkert være blevet kaldt akupunktur, idet han med sine følsomme hænder påvirkede de punkter i kroppen, der på en eller anden måde var beskadigede. Sigrød Sørensen fra Lunde fik som 18-årig en diskusprolaps. Hans behandlede hende ved at »begynde at trykke og massere punkter fra næreroden og nedad, jeg forstod det slet ikke, det var jo ikke der, det gjorde ondt«, fortæller Sigrød i dag.

En betingelse for at blive behandlet hos Hans var, at man pr. telefon havde aftalt tid. Glemte man dette risikerede man at blive afvist. Dette var et princip, han ikke gerne fraveg, og skulle det alligevel ske, var det en fordel, om man var af hunkøn.

Men var man først kommet indenfor i det lille hus i Outrup, var det ligegyldigt om man led af migræne, gigt, diskusprolaps, et hekseskud, eller om man havde forstuvet en ankel. Hans behandlede det hele. Heller ikke betalingen var særlig fastlagt, drejede det sig om en familie, der ikke havde råd til at betale prisen, nøjedes Hans med en bakke æg eller lignende.

Hans konsultationsværelse var dagligstuen, og briksen hvorpå patienterne lå under behandlingen, var en primitiv sofa eller divan. Hans befattede sig ikke med at lægge lagner eller lignende over lejet. Det var behandlingen, det drejede sig om.

Utallige er beretningerne om, hvad Store Hans sådan lige ordnede. Den hyppigste lidelse, han kurerede, var rygsmerter. Her var han eminent, og der berettes om folk der næsten kravlede ind, og som efter endt behandling gik ud fra hans konsultation.

Lastoptagere fra Esbjerg Havn, der på grund af det hårde arbejde ofte havde rygsmerter, var blandt hans klienter. Selv udtalte han i et interview i anledning af sin 65 års fødselsdag: »Jeg har hjulpet mange mennesker, der indirekte er blevet sendt ud til mig af læger, der har givet op. Mange af sygeplejerskerne her i Varde har besøgt mig, og er blevet kureret for forskellige lidelser. Sidst jeg var på sygehuset, det er seks år siden, kaldte lægerne mig for sygehusets masør«.

Det forlyder, at en læge fra Esbjerg kom til Hans med sin datter, der var vådligger. Lægen overværede behandlingen, der til den lærde doktors store overraskelse helbredte datteren.

Måske var det denne Esbjerglæge, der opfordrede Hans til at få, hvad han kaldte en rigtig uddannelse. Store Hans svarede herpå: »Hvorfor skulle jeg læse i fire år til noget, jeg kan i forvejen«?

Det er ikke så underligt at han en dag fik et

brev fra en dame i Esbjerg der bl.a. skrev: »Gid du må blive hundrede år.«.

Da Hans blev ældre, tænkte han meget på, hvem der dog skulle hjælpe når han ikke længere var i stand til det. Han giftede sig aldrig og fik ingen børn, der kunne have arvet evnerne efter ham.

Niels Bjerrum Jensen

Niels Bjerrum Jensen var rejsende i tobaksvarer og stod en dag hos tobakshandler Gregersen i Outrup da Store Hans der var en passioneret cigarryger, kom ind. Repræsentanten trådte til side for kunderne og kom derved til at stå tæt ved siden af Hans. »En stærk elektrisk strøm og en mærkelig varme strømmede pludselig fra den store mand over mod mig, og et øjeblik efter spurgte han mig, om vi ikke kunne få en samtale under fire øjne. Over en kop kaffe i cigarhandlerens baglokale spurgte Hans mig, om jeg brugte de evner og den kraft, jeg besad. Han kunne føle, at jeg havde evnerne til at helbrede, og opfordrede mig til at udnytte dem«.

Der kom dog til at gå en årrække, inden Niels Bjerrum Jensen fulgte opfordringen. Han mødte kun Store Hans et par gange, men telefonisk fik han en liste over nogle af de spørgsmål, Hans altid stillede nye patienter, før en behandling.

Niels Bjerrum Jensen udviklede sine evner ved at læse om naturhelbredelse og naturmedicin, med studier i akupunktur og kroppens reaktioner på påvirkninger med tryk eller nåle. Hvis han i dag skal betegne Store Hans og hans virksomhed, kalder han ham for en healer. »Han var healer uden at vide det«, siger Niels i dag.

Selv brugte Store Hans ikke disse fremmede ord. På sin 65 års fødselsdag var han indlagt på Varde Sygehus og fik i dagens anledning besøg af en journalist fra dagbladet Vestkysten. Her

satte den kloge mand fra Outrup, Store Hans Larsen, sit liv og sin virksomhed i perspektiv på følgende måde: »Jeg plejer ellers at kunne klare mine egne skavanker, men finder intet nedværdigende i, at komme på sygehuset. Jeg har mine hænder som redskaber - her har man maskinerne, som jo også kan være ganske nyttige. Jeg er ikke nogen mirakeldoktor. Jeg har blot en sjette sans i mine hænder«.

Store Hans Thomas Larsen, der i 43 år virkede som den kloge mand i Outrup, døde den 24. december 1982. Han var måske den sidste af de selvlærte mænd og kvinder, der i tidligere tider har betydet så meget for folkesundheden i hele Vestjylland.

Kilder

1. Gotfredsen, Edv.: Medicinens historie i Danmark. København 1950
 2. Nick Nyland: Vardes tre sygehuse. Esbjerg 1987
 3. Note 1. op. cit. s.157ff.
- Samtaler med familiemedlemmer og diverse folk på egnen

Olga Pedersen, født 1935. Lokalhistoriker. Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Har tidligere udgivet Aastrup Sogn fra enevælde til udskiftning. Aastrup Sogn fra udskiftning til andelsbevægelse, samt diverse artikler bl.a. i RA.

Anna Marie Riber, født 1953. Sygehjælper, Bækhusevej 21, 6855 Outrup.

Varde på tinge

Af Verner Bruhn

I nedenstående artikel behandles folke-tingsvalgene i Ribe Amts 1. kreds Varde. Verner Bruhn har i Fra Ribe Amt 1977 side 456-88 skrevet om Ribe Amts 2. kreds - Esbjerg, og det er hensigten at behandle de øvrige valgkredse i Ribe Amt i de følgende årbøger.

Folkestyret i Danmark tog sin begyndelse i 1848, og vælgerne i Ribe Amt kaldtes første gang til valg den 5. oktober for at vælge medlemmer til den grundlovgivende forsamling. Hvis man skal være meget nøjeregnende, havde der dog været offentligt valg allerede i 1834 til den rådgivende stænderforsamling i Viborg. Ved dette valg omfattede kreds 21 en landkreds bestående af Nørre Herred i Ringkøbing Amt og Øster-Vester Herred i Ribe Amt samt en bykreds i Ribe og Varde.¹ Men det var før Grundlovens vedtagelse, og vælgerskaren var så lille at vi her vil lade valget til den grundlovgivende forsamling være det første egentlige valg. Også i 1848 og de næste mange år var antallet af vælgere begrænset fordi hverken kvinder eller tyende havde valgret. Først ved grundlovsændringen i 1915 fik disse grupper ret til at stemme ved rigsdagsvalg og først da kan man sige at den almindelige valgret var gennemført.

Da Grundloven var blevet vedtaget, blev det første rigsdagsvalg udskrevet til afholdelse i december 1849. Rigsdagen bestod fra 1849 til

1953 af et folketing og et landsting. Til landstingsvalg udgjorde Ribe Amt samt en del af Ringkøbing Amt én landstingskreds, og valgene skete indirekte gennem valgmænd. Til Folketinget har der altid været direkte valg, og derfor behandles i det følgende kun disse valg.

Valgordningen

Valgloven inddelte Danmark i 101 valgkredse hvoraf Ribe Amt fik tildelt fem. Vardekredsen udgjorde amtets 1. kreds og omfattede Vester og Øster Horne Herred minus Ansager Sogn med valgsted i Varde. De andre kredse var 2. kreds som omfattede Skads Herred og Ansager med valgsted i Hjerting, fra 1876 i Esbjerg.² 3. kreds bestod af Gørding Herred og Ribe By med valgsted i Ribe, amtets 4. kreds af Malt, Anst og Slaugs Herred med valgsted i Brørup, og endelig en 5. kreds der omfattede de danske enklaver i Sønderjylland. Den bortfaldt imidlertid efter krigen i 1864 da Sønderjylland blev afstået til Tyskland. Senere reguleringer af valgkredsene har ikke ændret ved Vardekredsens geografiske grænser.³ Først ved folketingsvalget i 1972, det første efter kommunalreformen, blev Ansager lagt til Vardekredsen sammen med Alslev og Strellev sogne. Kredsen vælgertal lå i 1800-årene omkring 2.100-2.400 stemmeberettigede. Flest vælgere var der i Ølgod og Varde med 350-400 vælgere, de mindste var Varde Landsogn og Kvong med kun omkring et halvt hundrede.

Valgdag foran det gamle rådhus på Torvet. Vælgerne - kun mænd - flokkes foran den slagsmykkede tribune, hvorfra kandidaterne blev præsenteret. Nederst i billedet til venstre en flok interesserede drenge der i hvert fald ikke havde stemmeret. Billedet fra omkring århundredskiftet. Foto: Varde Lokalhistoriske Arkiv.

Der kunne kun stemmes ét sted - på valgstedet i Varde, så hertil måtte vælgerne fra hele området møde op for at afgive deres stemme. Valgene fandt sted på Torvet, hvor valgbestyrelsen og kandidaterne samledes på en tribune, der de første år var opstillet foran skolen, fra 1873 ved trappen til det gamle Rådhus. Efter at kandidaterne var blevet præsenteret og eventuelt anbefalet af nogle af deres stillere, foregik stemmeafgivningen ved håndsoprækning. Herefter skønnede valgbestyrelsen hvem af kandidaterne der havde fået flest stemmer. Hvis en kandidat eller mindst 50 vælgere men-

te der var tvivl om resultatet, kunne der foretages »navnlig afstemning«. Det betød at hver enkelt vælger skulle meddele valgbestyrelsen hvilken kandidat de ville støtte, hvorefter valgbestyrelsens sekretær satte krydset i valgbogen. Hvis der kun var opstillet én kandidat til valget, var den pågældende »kåret« hvis valgbestyrelsen skønnede at halvdelen af de fremmødte støttede ham. Kåring var meget udbredt i folkestyrets barndom. I Esbjergkredsen var der således fra 1849 til 1869 kåring ved ti af 15 valg, og den kendte politiker N. J. Termansen blev i Bækkekredsen valgt 11 gange, heraf de syv ved

kåring.⁴ I Vardekredsen var kåring derimod mere sjælden - kun ved syv af 31 valg blev kandidaten kåret. I 1901 blev valgordningen ændret så håndsoprækning og kåring blev afskaffet, og der indførtes hemmelig afstemning som vi siden har kendt det.

Vælgerforeninger

Folkestyrets første snes år var ikke præget af stor folkelig aktivitet eller interesse, selv ikke 1860'ernes røre, der førte til den reviderede grundlov af 1866, appellerede til mange vælgeres engagement. De vælgerforeninger og den politiske presse der kunne skabe rammer for en politisk debat var endnu ikke etableret, og de politiske partier tog først endelig form i løbet af 1870'erne. De partibetegnelser som såvel kandidater som vælgere benyttede de første år, er da også meget usikre. F.eks. betegnede J. Nielsen Uhre, Tistrup, som »nærmest Venstre«, Bollerup Andersen for national-liberal, landinspektør C. Riis for Højremand, og Vandborg som »Højremand dog med et demokratisk tilsnit«.⁵

Selv om egentlige partiforeninger eller vælgerforeninger først dukkede op i 1870'erne, var der dog tilløb til foreninger med politisk sigte. I Varde eksisterede der således i 1861 en klub med navnet Enighed hvis medlemmer sympatiserede med Bondevennerne. Hvor politisk klubben var og om den var aktiv ved valgene er svært at afgøre, men modstandere af klubben hævdede at den blev støttet af Højremanden E. E. Rosenørn.⁶ I 1865 oprettede Bollerup Andersen fra Ølgod en slags vælgerforening forud for valget, men der var mere tale om en form for organisering af vælgerne ved dette ene valg end en egentlig politisk forening.⁷

I 1877 blev der imidlertid dannet en regulær vælgerforening i Varde under navnet Grund-

lovsværnforeningen. Initiativtageren var redaktøren af Ribe Amtstidende-Varde Avis, A. Bølling, som i øvrigt senere blev medlem af Varde Byråd.⁸ I 1885 blev denne forening omdannet til Venstrevælgerforeningen, og frisindede kvinder skænkede foreningen en smuk fane. Året efter blev der afholdt et møde hos konditor Kaas i Varde med repræsentanter fra andre kredse i amtet, og dette møde førte til oprettelsen af Ribe Amts Venstre.⁹

I 1890 stiftedes en socialdemokratisk vælgerforening i Varde, og den begyndte et slidsomt agitationsarbejde for socialismens ideer. »Den socialdemokratiske bevægelse gik ikke frem med stormskridt i Vestjylland«, skriver Claus Friisberg i sin skildring af partiforeningens historie.¹⁰ Det tør siges med rette. Socialdemokratiet vandt ikke et folketingsmandat i Vardekredsen før 1971 hvor det lidt overraskende fik et enligt tillægsmandat, og først i 1981 fik partiet et kredsmandat. I provisorieårene i 1890'erne arbejdede Socialdemokratiet og Venstre sammen i kampen mod Højre, og de holdt f.eks. fælles grundlovsmøder. De to partier havde en samarbejdsaftale ved folketingsvalg så de ikke opstillede kandidater mod hinanden, og Socialdemokratiet støttede derfor Venstres Søren Sørensen ved valgene frem til 1903. Dette år opstillede partiet for første gang sin egen lokale kandidat, værtshusholder J. P. Justesen, som samlede 174 stemmer. Partiet opstillede igen ved valgene 1909 og 1913, og fra 1918 har partiet stillet op ved alle valg.

I midten af 1880'erne fandtes en Konservativ Klub i Varde, og den var repræsenteret ved et landsmøde for konservative klubber i København 1885.¹¹ Drivkraften i klubben var redaktør N. P. Kjelst der også var medlem af Højres repræsentantskab 1885-94.¹² På trods af navnet satte klubben sig ikke mange spor i datidens politiske liv, og dens aktiviteter var i lige

Den politiske presse var en vigtig forudsætning for den politiske debat, og Varde Avis var det vigtigste organ. Som det ses af bladets hoved havde det i perioder skiftende navn.

så høj grad selskabelige som politiske. Der holdtes »assambleer med en entré af 50 øre, hvor man kunne tage damer med« og »klubben (havde) små gemytlige punchesold«. ¹³ Først efter grundlovsændringen i 1915 dannedes en Konservativ Vælgerforening, og fra 1918 har partiet opstillet deres egen kandidat i kredsen, dog ofte fælles med andre kredse i amtet.

Det Radikale Venstre blev på landsplan stiftet i 1905, og blandt deltagerne i det stiftende møde var landbrugslærer Jens Johansen, Ladelund. ¹⁴ På hans initiativ blev der hurtigt oprettet radikale vælgerforeninger rundt om i amtet, således også i Varde. Partiet har ved folketingsvalg været for lille til at kunne hævde sig, men har på kommunalt plan haft en del indflydelse. En enkelt gang - i 1918 - er et tillægsmandat faldet på Vardekredsens radikale kandidat, førstelærer Valdemar Nielsen, Bryndum.

Den politiske presse

I de samme årtier hvor vælgerforeningerne blev stiftet, oprettedes også en politisk presse som sammen med foreningerne kunne bidrage til den politiske debat. I 1866 havde redak-

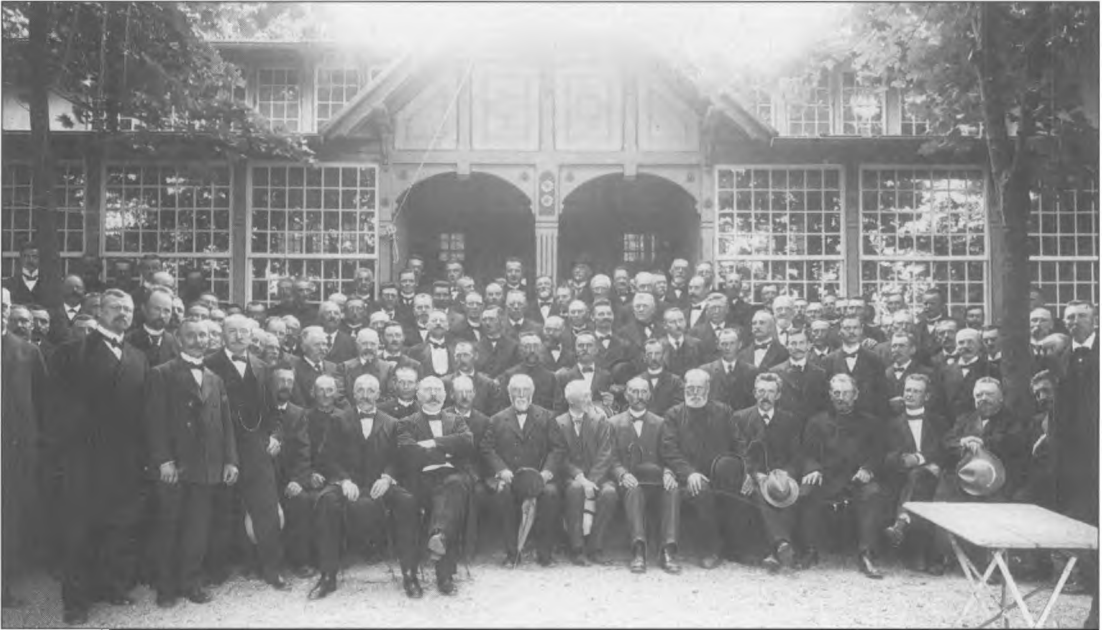
tør Rudolf Helms stiftet Ribe Amtstidende-Varde Avis, og fra 1871 erklærede bladet sig for »bergsk«, dvs. tilhænger af Venstres magtfulde C. Berg, og blev således et udpræget Venstreblad.

Vestjyllands Socialdemokrat blev grundlagt i 1898 i Esbjerg og fik året efter en lokalredaktion i Varde. Fra 1911 til 1971 hvor avisen gik ind, havde bladet en fast redaktør i byen dengang under navnet Vestjysk Aktuelt.

I 1866 havde en kreds af forretningsfolk i Varde stiftet et Højreblad under navnet Vardeposten som få år senere blev overtaget af lærer N. P. Kjelst. Bladet fik aldrig mange læsere, og i 1907 blev det solgt, ironisk nok til radikale vælgere i Vardekredsen ¹⁵ og skiftede derefter navn til Varde Folkeblad.

Valgdeltagelse

Valgdeltagelsen til den grundlovgivende forsamling i 1848 var usædvanlig stor. I Københavnsområdet og i nogle sjællandske og østjyske amter nåede stemmeprocenten op mellem 86 og 91%, i Vardekredsen var stemmeprocenten 76,3. Bortset fra dette første valg var valg-

Deltagere i måske et valg møde, men snarere i et møde i Ribe Amts Venstre, fotograferet foran den gamle pavillion i Arnbjerg. Billedet er ikke dateret, men er fra før 1915, hvor kvinderne fik valgret. Foto: Varde Lokalhistoriske Arkiv.

deltagelsen de første mange år meget beskednen. Et af de første valg hvor der foreligger rimeligt sikre tal fra de enkelte sogne, er fra 1861 hvor godsejer E. Rosenørn valgtes med 355 stemmer mod gårdejer M. Andersen, Kolle, der fik 211.¹⁶ Da antallet af vælgere var 2.259 svarer de afgivne stemmer til en valgprocent på 25. Flittigst til at stemme var vælgerne i Varde By hvor 73% afgav deres stemme, medens kun lidt over 4% stemte i sogne som Nørre Nebel, Ho-Oksby og Hodde-Tistrup. Den høje stemmeprocent i byen skal naturligvis ses i forhold til, at der kun kunne stemmes i Varde, og for vælgere i landsognene kunne valgdeltagelsen derfor være besværlig nok, afhængig af dårligt vejr og dårlige veje. Det har næppe heller gavn timer landsognenes stemmeafgivning, at valget

dette år faldt tidligt i juni, hvor bønderne havde travlt med markarbejdet. Alligevel kan det ikke helt forklare at over 20% af vælgerne i Ølgod begav sig til Varde, mens vælgerne i Janderup-Billum kun kunne mønstre knap 3%. Valgprocenten i kredsen som helhed svingede mellem 20 og 25% frem til omkring 1870, herefter steg den, efterhånden som det politiske system med aviser og vælgerforeninger udbyggedes. I 1860'erne hvor en ny grundlov var til debat, var stemmeprocenten ikke synderlig høj - mellem 21 og 25%. I 1872 hvor Det Forenede Venstre var blevet dannet og kampen stod mellem J. J. Christensen og Niels Møller, nåede deltagelsen op på næsten 45%. Året efter hvor en ny kandidat, Th. Kruse, skulle vælges, nåede den for første gang op over halvdelen af stemmerne -

51,9%. Da Haastrup som ny mand valgetes, faldt procenten en smule, men steg så i 1880'erne hvor kampen mellem Højre og Venstre var hedest. Da Søren Sørensen som ny kandidat stillede op i 1890, nærmeste stemmeprocenten sig 60.¹⁷

De første kandidater

Det første medlem Vardekredsen sendte til Hovedstaden i 1848 var Christoffer L. Tobiesen, sognepræst i Hodde-Tistrup og provst siden 1845. Der var opstillet fire kandidater til valghandlingen på Torvet, foruden provsten var det toldinspektør N. C. Groos, Middelfart, men med en fortid i Hjerting, samt to gårdmænd fra oplandet. Der var dog ingen spænding om udfaldet, for Tobiesen fik 449 stemmer, Groos 297 og de to gårdmænd tilsammen 9 stemmer. Tobiesens politiske karriere var kort - han deltog i det grundlovgivende arbejde, men opstillede ikke siden. Heller ikke Groos havde nogen politisk fremtid - han stillede sig igen i Varde i 1852, men blev ikke valgt. Det lykkedes ham senere at blive indvalgt i Landstinget i 1855, men kun for en enkelt periode.¹⁸

Efter Opfordring af et stort Antal Vælgere i Ribe Amts 1ste Valgfreds, agter jeg at stille mig i Kredsen til det nu snart forestaaende Folketingvalg.

Letbæk Mølle, den 6te September 1872.

N. Møller.

Annoncen fra Niels Møller, Letbæk Mølle, hvori han meddeler at han »efter opfordring« opstiller til valget i 1872 - det valg han tabte med en enkelt stemme.

Varde Avis 12. september 1872.

Valget i 1852 var det første hvor der var tale om en egentlig valgkamp, ikke så meget mellem partier som mellem land og by. I Varde By samlede vælgerne sig om Groos, mens omegnens bønder gik ind for Jens Nielsen Uhre fra Tistrup. De holdt forud for valget møde i Outrup, og både sognefogeden og sognepræsten i Ølgod talte varmt for Nielsen Uhre. I Varde gik alle stemmer til Groos, men Nielsen Uhre fik landsognerens opbakning og i Ølgod endog samtlige stemmer.¹⁹ Modsætningen mellem de mere konservative borgere i købstaden og bønderne i oplandet holdt sig ved de følgende valg, især mellem Varde og vælgerne i Ølgod og Hodde-Tistrup. Modsætningen mellem by og land var i disse år mindst lige så stor som diskussionerne om en kandidats politiske holdning.

Også kandidatens hjemsted spillede en rolle - var han lokal eller kom han udefra. Fra 1848 til 1994 har kredsen haft 16 repræsentanter på tinge, heraf var kun fire hentet uden for amtet, i næsten hundrede år, fra 1848 til 1935, var kun to hentet uden for Ribe Amt. Hvis en kandidat uden for lokalområdet blev opstillet, var det oftest vælgerne i Varde der stod bag, og hver gang opstillede landboerne en lokal modkandidat. Sognefoged S. Olsen i Henne, gårdejer M. Andersen, Kolle, den kendte landbrugspioner Chr. Mathiesen, Outrup, lærer Niels Hansen, Oksbøl, er blot nogle af de lokale mænd, der har stillet op, når Varde by ville hente en måske mere kendt udefra. Efter 1935 kom ingen lokale kandidater til før Laurits Tørnæs i 1981, men det er til gengæld også den periode hvor Erik Eriksen i en menneskealder sad på mandatet.

De første ti år blev kredsen repræsenteret af fem forskellige rigsdagsmænd, de sad altså ganske kort i tinget, og ingen af dem gjorde politisk karriere. Mest kendt var, i hvert fald lokalt

J. M. Bollerup Andersen der var medlem af Folketinget 1853-55 og af Landstinget 1866-68. Han var født i Gammalgård i Ølgod Sogn, overtog faderens gård og fik hurtigt en række lokale tillidshverv - sognefoged, sognerådsformand, medlem af Ribe Amtsråd og tillidsmand i en række andelsforetagender. Han var stærkt engageret i det folkelige arbejde og var bl.a. medstifter af Vestkær Højskole ved Ølgod. Han var også højt respekteret på tinge, men sygdom forhindrede ham i et længere politisk virke.²⁰

Vardekredsens rigsdagsmænd var de første år nationalliberale eller moderate Højremænd. Valget 1872 må betragtes som det første valg hvor Venstre som parti stillede med en kandidat. Opstillet var gårdejer J. J. Christensen, Heager, der nogle år havde været valgt i Ringkøbing Amt og senere blev opstillet i Varde. Han havde i 1866 stemt for den reviderede grundlov og havde erklæret sig som modstander af parlamentarismen, og han blev af mange betragtet som »nærmest Højre«.²¹ Han blev derfor stærkt angrebet i Varde Avis af Venstrefolk der i et længere indlæg underskrev sig som »menneskevenner«.²² Disse kritikere overtalte Niels Møller, Letbæk Mølle, til at stille op, og Møller meddelte at han »efter opfordring fra et stort antal vælgere« havde accepteret at stille sig.²³ Selv om de to grupper vidste, at der burde arbejdes »i enighed og kraft, hvis det skal lykkes en Venstremand at sætte sig igennem« førtes en hidsig debat i Varde Avis.²⁴ Valget fandt som sædvanlig sted på pladsen mellem kirken og skolen, og valgbestyrelsen erklærede efter valget ved håndsoprækning at Christensen havde vundet. Niels Møller forlangte imidlertid som han havde ret til »navnlig afstemning«. Det var der god grund til, for den skriftlige runde viste at stemmetallene var 615 for Niels Møller og 616 for Christensen. Niels Møllers opstilling gav sig bl.a. udslag i at stemme-

procenten i Hodde-Tistrup denne gang var over 60, mens Varde By kun kunne mønstre 54%. Varde Avis lagde ikke skjul på at den helst havde set Møller valgt. Naturligvis måtte man acceptere valget, men avisen opfordrede vælgere til at »holde øje« med Christensens indsats.²⁵ Om samme Christensen hed det, at han var en meget velbegavet mand som »kunne hele finansloven udenad«, og han var vist den første der holdt egentlige vælgermøder.²⁶ Niels Møller kom senere i Folketinget i 1888 ved et suppleringsvalg efter Jens A. Haastrups død, hvor kredsen stod uden kandidat, og denne gang blev Møller kåret. Han sad dog kun i knap to år, men blev siden landstingsmedlem 1894 - 1902.²⁷

Det første af tre store navne i Vardekredsen var lærer og gårdmand Søren Sørensen, Nr. Nebel, der i 28 år suverænt vandt valg efter valg. Han døde i 1923 og meningsfæller rejste en mindesten med et bronzerelief på hans grav. Foto: Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv.

Venstre erobrer kredsen

Den første erklærede tilhænger af Det forenede Venstre var Th. Kruse, lærer i Greve på Sjælland. Han havde taget langt tilløb, idet han i næsten 20 år havde stillet sig til valg forskellige steder i landet, inden han i 1873 blev valgt i Varde og repræsenterede kredsen 1873 -79. Han efterfulgtes af Jens A. Haastrup, en tidligere gårdejer fra Koldingkanten, senere bosat i København, der vandt stort over den lokale kandidat, forpagter V. Beyer, Søvigård. Ved det næste valg blev Haastrup kåret uden modkandidat, og han vandt overlegent de følgende valg. Redaktør N. P. Kjelst forsøgte sig uden held som modkandidat i 1884, og i 1887 fik en modkandidat kun 11 stemmer mod Haastrups over 1700. Det er fra denne tid Vardekredsen fik ry for at være en sikker Venstrekreds, en position som kredsen beholdt de næste hundrede år.

Vardekredsen blev ikke blot Venstres kreds, men var de følgende år præget af en usædvan-

lig stabilitet. De første 40 år havde kredsen været repræsenteret af ti forskellige repræsentanter. I de næste 75 år fra 1890 til 1968 af tre: Lærer Søren Sørensen fra 1890 til 1918, derefter af klitinspektør V. Pinholt til 1935, og som den længstsiddende Erik Eriksen fra 1935 til 1968. Der kan derfor være grund til at se nærmere på disse tre markante profiler i kredsens historie.

Der var ved valget i 1890 flere modstridende fløje inden for Venstre, men vælgerforeningen enedes efter nogen diskussion om at opstille redaktør K. Rasmussen Stenbæk fra Nyborg. Han havde tidligere været valgt på Fyn, men var trods flere forsøg ikke blevet genvalgt der, og han var således ledig på markedet. Han kom imidlertid ikke til opstillingsmødet i Varde »på grund af et fejlstudium af køreplanen«. ²⁸ Om det nu var på grund af fejllæsningen, eller fordi hans modstandere i Varde benyttede lejligheden til at opstille en lokal kandidat, er usikkert. I hvert fald opstilledes Søren Sørensen, Nørre Nebel, som »det rene Venstres mand«

Den borgerlige Folkepolitik, som Vælgerne i 1926 havde betroet Ministeriet Madsen-Mygdal at føre, er dermed udsat for at blive afbrudt. Store Opgaver har denne Politik haft Lykke til at løse. Men i Stedet for at viderføre den i Troskab mod Vælgermandatet af 2. Decbr. 1926 har det konservative Parti standset Arbejdet og givet Socialdemokratiet en Chance for atter at komme til Magten.

Stem i Vardekredsen paa Folketingsmand **Pinholt.**

Uddrag af valgbrochure forud for valget i april 1929, hvor statsministerkandidaterne var Venstres Madsen-Mygdal og Socialdemokraten Th. Stauning. Pinholt blev valgt i Varde, men Socialdemokratiet vandt valget og Stauning blev statsminister. Original valgbrochure i Varde Lokalhistoriske Arkiv.

Mindesten for Vilhelm Pinholt, der var en anerkendt politiker, men også højt respekteret for sit arbejde som klitinspektør. Mindestenen for ham, opstillet ved Plantørgården i Vejers i 1951, rejst af Foreningen af Statens Klitinspektører. Foto: Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv.

og han vandt valget selv om Stenbæk med nogen forsinkelse også blev opstillet.

Søren Sørensen havde været vinterlærer i Hodde og blev senere lærer i Nørre Nebel. Han havde haft mange lokale tillidshverv, og han interesserede sig i særlig grad for jernbanesagen. Han var medlem af flere jernbanelkommissioner og var formand for bestyrelsen for Varde-Nørre Nebel jernbane som blev anlagt 1903. Også social lovgivning optog ham, og

han var f.eks. medlem af Rigsdagens Børnekommission. Han sluttede sig til Chr. Bergs fløj, gik i 1895 med over i Venstrereformpartiet, og blev genvalgt med stort flertal ved de efterfølgende valg. I 1906 opstillede det nystiftede Radikale Venstre for første gang en modkandidat, og ved valget i 1909 den kendte landbrugslærer Jens Johansen, Ladelund. Selv om der var en del radikale vælgere i kredsen fik Søren Sørensen dog dobbelt så mange stemmer som Johansen.²⁹ Forud for valget i 1915 blev Sørensen udsat for en del kritik fra sine egne vælgere, men han blev alligevel genvalgt ved det efterfølgende valg uden modkandidat.³⁰

Hans efterfølger blev Vilhelm Pinholt, lærersøn fra Husby, elev på Askov Højskole 1891-92 inden han begyndte sin uddannelse på Lyngby Landboskole. I 1894 blev han plantør i Vejers og avancerede efterhånden til overklitfoged og klitinspektør. Han var i ti år medlem af sognerådet i Ho-Oksby og nogle år medlem af Ribe Amtsråd. I 1910 blev han opstillet i Holstebro uden at opnå valg, men i 1918 afløste han Søren Sørensen i Vardekredsen. Han markerede sig stærkt i Venstres folketingsgruppe og var i flere år medlem af finansudvalget, dets formand 1927-29. Han var medlem af flere udvalg vedrørende hedeopdyrking og grundforbedringsarbejder og spillede en betydelig rolle i Statens Plantevalsudvalg.³¹

Erik Eriksen

Vardekredsen største navn er Erik Eriksen der valgtes i 1935, og med ham kom en ny slags politiker ind. Tidligere havde kandidaterne typisk en karriere der begyndte med tillidsposter i det lokale foreningsliv, fortsatte gennem medlemskab af lokale råd og sluttede på tinge. Hastrup havde f.eks. været formand for den lokale skytteforening og en nystartet foredragsforening, medlem af sognerådet, formand for den

Anker Hoffmanns buste af Erik Eriksen, opstillet på Varde gamle rådhus den 19. november 1972, dagen før han ville være fyldt 70 år. Erik Eriksens højdepunkt som politiker var hans tid som statsminister 1950-53. Han gennemførte og underskrev som statsminister den nuværende grundlov. Han kunne være blevet statsminister igen i 1957, men afsløgte at danne en ren Venstre-regering af hensyn til forholdet til Det Konservative Folkeparti.

Foto: Varde Lokalhistoriske Arkiv

lokale brandforsikring og sparekasse. Søren Sørensens havde ligeledes haft tillidshverv i foredragsforening, brandkasse og den lokale hesteforsikring samt været formand for Nørre Nebel Plantage. Også Pinholt havde sådanne tillidshverv, f.eks. som formand for Ribe Amts Vestre Landboforening, inden vejen gik over sogneråd og amtsråd til Folketinget. Erik Eriksen havde nok tilknytning til det folkelige arbejde, til valgmenighed og friskolebevægelse, men hans vej til Folketinget gik gennem det politiske system. Som ung blev han formand for Venstres Ungdom på Midtfyn, derefter for VU i Fyns Stift og endelig formand for Venstres Ungdoms landsorganisation. På Christiansborg blev han hurtigt medlem af rigsdagsgruppens bestyrelse, næstformand i 1941 og formand for Venstre fra 1950.

Der var ikke enighed i Vardekredsens bestyrelse om Eriksens opstilling. Pinholt, der ellers havde lovet at holde sig uden for diskussionen om sin efterfølger, gav tydeligt til kende at han foretrak en lokal kandidat, og han fik medhold af flere, der ikke forstod hvorfor man »skulle have en fynbo som folketingsmand«. ³² Opstillet blev Erik Eriksen dog især med støtte fra yngre medlemmer, der kendte ham fra Venstres Ungdom, men han blev ikke modtaget med åbne arme. ³³

Erik Eriksen har, bortset fra en mindre artikel ikke skrevet sine erindringer, men der er beretninger nok om, hvor hårdt han måtte arbejde for at vinde tillid i kredsen. ³⁴ En del af hans modstandere sympatiserede mere eller mindre med LS-bevægelsen som Erik Eriksen kraftigt tog afstand fra. Til gengæld blev han med årene virkelig kredsens mand, og hans vælgere fulgte ham med tillid, og efterhånden som han steg i graderne fra landbrugsminister til statsminister, med stolthed. Ved samtlige valg 1935-66 blev Erik Eriksen valgt på det før-

ste mandat i Ribe Amt. Hans popularitet illustreres også af det væld af anekdoter om ham fra de mange besøg, han aflagde i kredsen ved politiske møder eller private mærkedage. Historien om at han ved det afgørende opstillingsmøde måtte demonstrere at han kunne slå kraftspring, kan dog ikke stå for en nærmere prøve. Det krav blev trods alt ikke stillet. Det berømte kraftspring fandt sted langt senere ved et besøg hos Erik Geil i Outrup, der selv var flittig gymnast.³⁵

Erik Eriksens position i Vardekredsen forblev urørt, men hans politik blev mere omdiskuteret efter bruddet med Thorkil Kristensen i 1955 og efter at han i slutningen af 1950'erne knyttede sig stærkere til de Konservative. I 1965 gik han af som formand for folketingsgruppen og partiet, og i 1967 meddelte han kredsbestyrelsen i Varde at han ikke ønskede at blive genopstillet.³⁶

De seneste år

Erik Eriksens efterfølger blev Nathalie Lind, også denne gang efter lang diskussion i kredsens bestyrelse: »En del medlemmer havde hellere ønsket en mand fra egnen i stedet for en kvinde fra København«. ³⁷ Hun var den første kvindelige kandidat i kredsen og bortset fra provst Tobiesen i 1848 den første akademiker, cand. jur. og så var hun københavner. Hun havde tidligere været valgt i Roskildekredsen, men var ikke blevet genvalgt i 1966. Hun fik aldrig samme folkelige placering som sine forgængere, og skiftet i 1981 skete efter begge parter ønske.

Også om opstillingen af hendes efterfølger var der uenighed i bestyrelsen. En del ønskede en lokal kandidat opstillet, men havde svært ved at finde den rette, mens en fortrinsvis yngre gruppe pegede på Laurits Tørnæs. Han var om ikke lokal, så dog fra amtet, og når der nu

ikke var en landmand i sigte var en fisker acceptabel. Efter sigende var hovedproblemet at han var fra Esbjerg. Man havde kunnet acceptere en fra Fyn og en fra København, men en esbjergenser var for ældre Venstremedlemmer svær at sluge. Dertil havde modsætningsforholdet mellem den gamle købstad og den nye opkomling gennem et århundrede været for stærkt. Stadig efter sigende blev opstillingen gjort spiselig da det viste sig, at han var gift med fru Katty der havde slægtskabsforbindelser til Varde.³⁸ Da Tørnæs i 1994 forlod Folketinget for at blive amtsborgmester, vendte kredsen tilbage til landbruget og det lokale med gårdejer Henning Urup fra Ansager.

De andre partier

Valgene var til 1915 valg i enkeltmandskredse, og det siger sig selv at andre partier ikke havde

Socialdemokratiet havde svært ved at trænge igennem ved folketingsvalg i Varde, og måtte nøjes med at spille en større rolle ved kommunale valg. Billedet er fra arbejderbevægelsens 1. maj-procession 1982.

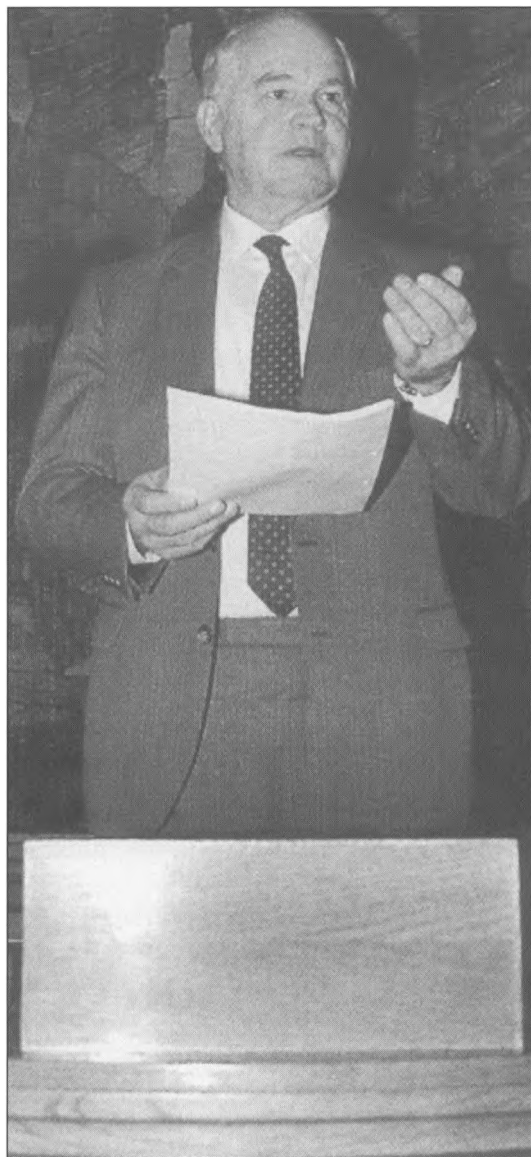
Foto: Varde Lokalhistoriske Arkiv.

chance for gevinst i den venstredominerede Vardekreds. Med valglovene 1918 og 1920 blev amtet den egentlige valgkreds mens de gamle kredses funktion ændredes til opstillingskreds.³⁹ Med forholdstalsvalgmåden fik andre partier derfor mulighed for at opnå valg i form af tillægsmandater - Venstre beholdt fortsat kredsmandatet. Det første tillægsmandat i Vardekredsen tilfaldt som nævnt Det Radikale Venstre i 1918. Socialdemokratiet erobrede for første gang et kredsmandat i Varde i 1981, hvor den tidligere, meget populære borgmester i Esbjerg, Henning Rasmussen, samlede stemmer både fra Varde og Esbjerg. Henning Rasmussen fik næsten 11.000 socialdemokratiske stemmer i Esbjergkredsen, dobbelt så mange som i Vardekredsen, og resultatet betød at Esbjerg for første siden 1918 gang ikke var repræsenteret i Folketinget. Henning Rasmussen blev valgt i Varde til han i 1994 trak sig tilbage fra det politiske arbejde. Fra 1981 var Vardekredsen således magtfuldt repræsenteret på tinge med kredsmandater til både Laurits Tørnæs og Henning Rasmussen. Bortset fra Henning Rasmussens mandat har kun Fremskridtspartiet en kortere periode vundet et mandat i Vardekredsen ved Ernst B. Schmidt.

Afslutning

Vardekredsen kan hævde sig ved at have fostret adskillige ministre. Tilbage i folkestyrets første år var Rosenørn kirke- og undervisningsminister, Erik Eriksen var landbrugsminister og senere statsminister, Nathalie Zahle først socialminister, senere justitsminister, og Laurits Tørnæs landbrugs- og fiskeriminister. Socialdemokraten Henning Rasmussen var justits- og indenrigsminister og endte sin karriere som Folketingets formand.

Ved det senest afholdte valg i 1998 måtte Varde for første gang i den parlamentariske

Socialdemokratiets eneste navn i Vardekredsen er Henning Rasmussen, der fra 1981 repræsenterede kredsen - med god hjælp af stemmer fra Esbjerg. Billedet viser Henning Rasmussen på Folketingets talerstol 1990. Foto efter »Streger til et portræt«, 1991.

historie opleve at ingen af kredsens kandidater opnåede valg, alle mandater gik til andre opstillingskredse. Ivar Hansen sad sikkert i Grindstedkredsen, de to andre Venstremandater gik til Ulla Tørnæs og Preben Rudiensgaard, opstillet i henholdsvis Esbjerg- og Ribekredsen. I de samme tre kredse hentede Socialdemokratiet dette partis mandater hjem. Det der engang var Venstres højborg, den »sikre Venstrekreds« var som så meget andet i politik ikke sikkert mere.

Vardekredsens folketingsmænd

Medlemmer med skiftende partibetegnelser:
 1848-48 Provst C. L. Tobiesen, Tistrup. Højre
 1849-52 Amtsforvalter Lorens Hansen, Varde. Højre
 1852-53 Gårdejer Jens Nielsen Uhre, Tistrup. Venstre
 1853-55 Gårdejer J. M. Bollerup Andersen, Ølgod. Nat.liberal
 1855-64 Godsejer Ernst Emil Rosenørn, Voergård. Højre
 1864-66 Landinspektør C. F. Riis, Varde. Højre
 1866-69 Gårdejer Jens A. Vandborg. Højre
 1869-73 Gårdejer J. J. Christensen, Heager. Nærmest Højre

Valgt af Venstre

1873-79 Lærer Th. Kruse, Greve
 1879-88 Gårdejer J. A. Haastrup, Ågård
 1888-90 Gårdejer Niels Møller, Letbæk
 1890-1918 Lærer Søren Sørensen, Nr. Nebel
 1918-35 Klitplantør Vilhelm Pinholt, Vejers
 1935-68 Gårdejer Erik Eriksen, Ringe
 1968-81 Ekspeditionssekretær Nathalie Lind, København
 1981-94 Fiskeskipper Laurits Tørnæs, Esbjerg
 1994-98 Gårdejer Henning Urup, Ansager

Valgt af Fremskridtspartiet
 1977-81, 1988-80 Kartoffelavlerv Ernst B. Schmidt, Lyhne

Valgt af Socialdemokratiet
 1981-94 Fhv. borgmester Henning Rasmussen, Esbjerg

Noter

1. Se Atlas over Danmarks administrative inddeling, 1984.
2. Valglovene af 12/7 1867 og 17/3 1876
3. Den første reform kom i valgkredsordningen af 24/12 1894. Senere ændringer skete i 1920, 1953 og 1972
4. Se Verner Bruhn: En højborg for Venstre, 1986, s.9f.
5. Se Elberling: Rigsdagens medlemmer.
6. Vestjyllands Socialdemokrat 14/3 1909.
7. Som note 5
8. Nekrolog i Varde Avis 13/12 1886.
9. Mødet er refereret i protokollen for Bækkekredsen - se Verner Bruhn: En højborg for Venstre s. 25ff
10. Frisberg: Soc.dem. Vælgerforening i Varde s.3
11. Vagn Dybdahl: Partier og erhverv, bd. 1, 1969, s. 94
12. Dybdahl II, s. 114
13. Dansk social historie, bd. 5, s.168f
14. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det Radikale Venstre, 1955, s.49
15. Pressens udvikling i Ribe Amt, s.54
16. Tallene er fra A. Hviids: Alle folketingsvalg 1848-1892, side 41
17. Tallene fra Hviid: Alle folketingsvalg...
18. Personoplysninger fra Elberling: Rigsdagens medlemmer
19. Vardekredsen historie i Vestjyllands Socialdemokrat 14/3 1909
20. Om Bollerup Andersen se D.E. Rugaard: Fremragende danske bønder før og nu, 1871, s.471 samt Poul Bjerge: Jens Mathias Bollerup Andersen i Samlinger til jydsk historie og topografi 3. rk. bd. 5, s. 485-506
21. Elberling: Rigsdagens medlemmer
22. Varde Avis 1.-20. september 1872
23. Varde Avis 7.9. 1872
24. Varde Avis 13/8 1872
25. 21/9 1872
26. Se note 4
27. Hviid: Alle folketingsvalg ... s.196
28. Varde Avis 6/1 1890

29. Ved valget i 1910: 1685 stemmer mod 769 - Stat. Medd. IV, bd. 35, hft. 2
30. Om kritikken af ham, se bl.a. Varde Avis 21. og 22. januar 1915.
31. Nekrolog over Pinholt i Vestkysten 9/5 1940
32. Hartling: Erik Eriksen, 23
33. Se f.eks. Bogen om Erik Eriksen, s.32
34. En mindre artikel i Vestjyder fortæller 1971, s. 13
35. Ibid. s. 35
36. Se Dansk Biografisk Leksikon og om den politiske udvikling i øvrigt generelt Danmarks Historie. Nekrolog i Vestkysten 7/10 1972
37. Janderup og Billum sogne, I, 1979, s.276
38. Mundtlige oplysninger til forfatteren
39. I 1918 blev forholdstalmåden benyttet første gang, den endelige valglov er fra 11/4 1920
- Verner Bruhn, født 1928, Darumvej 16, 6700 Esbjerg. Fhv. seminarielektor, lokalhistoriker og forfatter til flere bøger om Esbjerg, samt adskillige artikler bl. a. i Fra Ribe Amt.*

Runestenen i Horne og spørgsmålet om stenens oprindelige placering

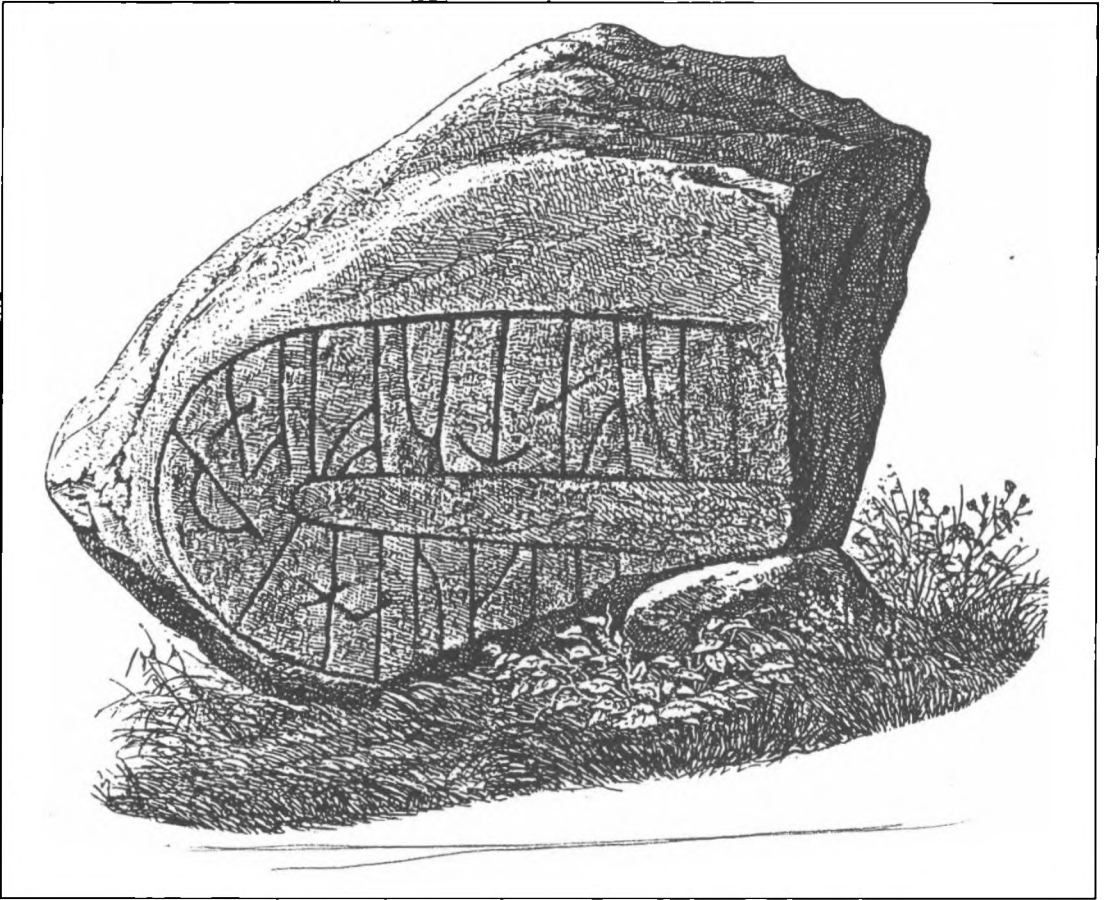
Af Michael Lerche Nielsen

Midt på kirkegården ved Horne Kirke står en lidt anonym stenopsats. Øverst finder man en kløvet sten af granit med et en bugtet række runer, der løber hen over stenens flade side. Man kan tydeligt se, at teksten i begge ender af skriftbåndet har fortsat på en del af stenen, som mangler i dag. Indskriften på det bevarede fragment lyder, med runerne omsat til latinske bogstaver: [manglende tekst] fnukatufi kapi hauk þ-- [herefter mangler teksten]. Omsat til olddansk kan teksten gengives: [Ra]fnunga-Tofi gæ[r]ð i høg... Det sidste ord, hvoraf kun den første rune er helt sikker, kan enten læses þann[si] »denne«, så indskriften kan oversættes »Ravnunge-Tue gjorde denne høj...«. Alternativt kan det sidste ord udlæses som personnavnet þor [veaR], så indskriften i stedet skal læses »Ravnunge-Tue gjorde Thyras høj...«. Udsagnsordet »gjorde« skal i denne sammenhæng forstås således, at det var Ravnunge-Tue, som bekostede opførelsen af højen.

Runestenen fra Horne er trods sin nuværende, ret sørgelige tilstand yderst interessant af flere grunde: For det første er det bestemt ikke almindeligt at finde runesten fra vikingetiden i det sydvestjyske område. For det andet har netop denne sten direkte tekstmæssig sammenhæng med to andre runesten, som findes mere end 50 km østpå i Bække og Læborg i den østlige ende af Ribe Amt. To af de tre sten, den i Bække og vores sten i Horne, omtaler opfø-

Jon Skonvigs tegning af Hornestenen fra omkring 1629 og det tilsvarende metalsnit i Ole Worms runeværk fra 1643, som er lavet på baggrund af tegningen (efter Moltke 1956, s. 83).

Hornestenen, som den tog sig ud i Nørholms have fra 1872, indtil den i 1953 atter blev flyttet tilbage til Horne (efter tegning af Magnus Petersen i Ludv. F.A. Wimmers De danske runemindesmærker, bind 2 1899-1901, s. 55).

relsen af en høj for en vis dronning Thyra, som med megen uenighed og diskussion blandt forskerne er blevet sat i forbindelse med Jellingkongen Gorm den Gamles dronning af samme navn. For det tredje er der spørgsmålet om, hvor stenen oprindeligt har stået, før den havnede på kirkegården i Horne. Dette spørgsmål optog bl.a. H. K. Kristensen, som i anledning af fundet af et stenfragment med runer på i 1954

skrev en lille artikel herom i *Fra Ribe Amt*¹. Denne artikel vil kigge nærmere på det tredje af spørgsmålene, mens de første to er genstand for et mindre forskningsprojekt, som jeg er initiativtager til i samarbejde med Varde Museum, Egnsmuseet på Sønderskov, Aarhus Universitet og Nationalmuseet. Ideen til at tage emnet op kom efter et besøg sammen med min kollega Peder Gammeltoft hos familien Østergaard i

Hornelund, hvor vi fik spændende nye oplysninger om det senere fundne runestensfragment, samt en mængde andre interessante oplysninger om stedets historie, marknavne o.s.v. Det er vores håb senere at kunne præsentere mere om resultaterne af vores arbejde med Hornelunds historie fra vikingetiden til nutiden.

Runestens placering og fundhistorie

Hornestenen har været kendt siden 1600-tallet, hvor sognepræsten til Torstrup og Horne Sogne, Matthias Johannis – eller med den danske form af navnet - Mads Hansen Trane², i 1638 i sin indberetning af områdets oldtidsminder og mærkværdigheder til oldtidsgranskeren Ole Worm, omtalte stenen: »Her foruden findes i Horne kirkegårdsmur en sten med nogle rune-bogstaver på, hvilke næsten er ukendelige, så de ikke kan skrives«³. Præsten var tilsyneladende ikke en øvet runelæser, for det har siden været muligt at læse de bevarede runer og runespor på stenen med stor sikkerhed. Forklaringen er givetvis den, at Ole Worm i sin grundige instruktion til præsterne i 1622 udtrykkeligt udbad sig aftegninger af eventuelle runeindskrifter, og at præsten af en eller anden grund ikke har syntes, at han kunne efterkomme ordren.

Mads Hansen Trane tiltrådte først embedet i 1633, hvilket bekræfter, at indberetningerne fra Ribe Stift blev meget forsinkede. I mellemtiden havde Worm mistet tålmodigheden og havde i 1629, eller eventuelt nogle få år forinden, sendt sin assistent Jon Skonvig på en rejse til Jylland for at optegne runemonumenter i bl.a. Ribe Stift. Hvorfra Ole Worm havde kendskab til runestene i området, ved vi desværre ikke, men det er givet, at Jon Skonvig har været i Horne i 1620'erne for at aftegne runestenen. Resultatet er en ret præcis gengivelse af stenen og indskriften i Skonvigs notesbøger,

som i dag befinder sig i den Arnamagnæanske Kommissions håndskriftsamling på Københavns Universitet. Under tegningen noterer Skonvig: »Denne sten findes i Ribe Stift i Øster Herred ved Horne kirke i det østlige kirkegårde ved stetten, og er en hård grå kampsten en alen lang og trekvart bred.«⁴.

Hornestenen blev siden medtaget og afbildet i Ole Worms Danicorum Monumentorum libri sex [Seks bøger om Danernes oldtidsmonumenter] fra 1643. Skonvigs skitse og metalnittet i Worms bog er gengivet i fig. 1. I de efterfølgende ca. 150 år sænkede glemslens skær sig tilsyneladende gradvis over runestenen uden for runologernes og oldgranskernes snævre kreds. I forbindelse med de præsteindberetninger, der blev sendt til brug for P. Resens aldrig publicerede Atlas Daniæ, skriver sognepræsten Chresten Friis i 1687: »I kirkegårds muren på den sønder side allernæst til den østerste stette sidder en stor grå kampesten, som på ydersiden ganske er udhugget med rune-bogstaver, hvilke ikke jeg eller nogen i egnen kan læse«⁵. Ved en rundskrivelse i 1807 fra Oldsagskommissionen til landets præster, havde sognepræsten for Torstrup og Horne ingen oldtidsfund at indberette⁶.

I lyset af en vågnende interesse for oldtiden, og tidens romantiske og nationale sværmeri for oldtidsmindesmærker, blev en lang række runestene i 1800-tallet flyttet til herregårdsparker. Hornestenen var ingen undtagelse, idet den på foranledning af frøken Ingeborg Rosenørn blev udtaget af kirkegårdsdiget i 1872 og ført til Nørholms have »hvor den er henlagt på en lille høj i haven, således at den, som afbildningen viser, hviler ret malerisk på den ødelagte venstre side.« (fig. 2). Først i 1953 blev runestenen flyttet tilbage til Horne Kirke og anbragt således som man ser det i dag⁷.

Runestensfragmentet

I sin artikel i *Fra Ribe Amt* 1954 kunne H.K. Kristensen, som ikke behøver nærmere præsentation her, og som jeg i det følgende blot vil omtale som H.K., meddele den på en gang glædelige og sørgelige nyhed, at et fragment af en runesten var blevet fundet i Hornelund, men at det desværre siden var blevet destrueret. Han skriver: »For 5 år siden blev vejen gennem Hornelund og ned over Linding å moderniseret. Gårdejer Hans C. Østergård, Hornelund, lod da en dyngne sten, samlet på gårdens mark, slå i skærver, så dyngen kunne bruges til vejmateriale. Herved fandt man et brudstykke, hvorpå der var runer. Stenslageren og Østergård drøftede at lægge stenen til side; men da man kunne se, at det kun var et brudstykke, og der ikke stod ret mange runer, troede man ikke, det havde nogen betydning, og stenen blev da slået i skærver. Efter at Horne-stenen, som sad i Horne kirkegårdsdige, men 1872 blev flyttet til Nørholms have, nu atter er flyttet tilbage til Horne kirke, så gårdejer Østergård denne runesten, og han opdagede da til sin overraskelse, at runefragmentet fra Hornelunds mark måtte være et brudstykke af denne sten. Stens farve og beskaffenhed og runernes størrelse syntes at passe«.

Hans C. Østergaards skitse fra vores besøg på Østergård i Hornelund 15. oktober 2000 af runestensfragmentet, han fandt ved kirkediget omkring 1933. Stregene i den ene ende angiver det eneste sted på stenen, hvor han bemærkede spor af runer.

H.K.s antagelse af, at fragmentet oprindeligt har hørt sammen med det andet fragment på Horne Kirkegård, kan naturligvis ikke bevises, men det virker dog rimeligt sandsynligt, når man tager i betragtning, hvor sjældne runesten fra vikingetiden er, i særdeleshed fra det sydvestjyske område. Jeg vil derfor i det følgende gå ud fra, at de to fragmenter har hørt til en og samme sten.

H.K. hævder videre i artiklen, at fundet bekræfter hans tidligere hypotese om, at runestenen oprindeligt har stået ved en vikingetidsstorgård i Hornelund, måske endda i nærheden af en offerlund, jævnfør ordet lund i stednavnet Hornelund. Fundet i slutningen af 1800-tallet af to prægtige guldspænder og en arming af guld fra vikingetiden på marken lige over for gårdene i Hornelund syntes at understøtte denne hypotese⁸. Eftersom der først i nyere tid er opstået en bebyggelse omkring Horne Kirke, som har fået sit navn efter Hornelund, er antagelsen bestemt ikke urimelig. Måske skulle Hornestenen derfor snarere kaldes for Hornelundstenen, som H.K. foreslår.

Som nævnt indledningsvis besøgte min kollega og jeg familien Østergaard i efteråret 2000. Målet var primært at søge at få uddybet, om man kunne udpege nærmere, hvor på markerne omkring Hornelund runestensfragmentet i sin tid var fundet, og om der evt. eksisterede tegninger fra dengang. Vi havde tillige medbragt en række spørgsmål om en nedlagt vandmølle, et vadested og en lang liste over marknavne i området. Til vores glædelige overraskelse viste det sig, at Hans C. Østergaard lever endnu, og han måtte jo være den rette til at uddybe den artikel, H.K. havde skrevet for næsten et halvt århundrede siden.

Samtalen med familien Østergaard tog hurtigt en for os uventet og overraskende drejning. Hans C. Østergaard fortalte, at han var kom-

met i tanke om, at han og en karl, vistnok i 1933, var blevet sendt op for at rydde og pløje et lille stykke jord, der hørte til gården oppe ved kirkegårdsdiget, omtrent der hvor Andelskassen i Horne By ligger i dag. Arbejdet tog et par dage, »fordi der var et syndigt rod, særlig op ad kirkegårdsdiget«, og Østergaard husker tydeligt, at der var en sten, som de måtte være to mand for at kunne løfte op på vognen. Den lå helt henne, hvor stenene står i kirkegårdsdiget, og han mente at den vejede omkring hundrede kilo. Sten og andet affald fra rydningen af arealet blev kørt hjem til gården, hvor stenene indgik i den stenbunke, som senere blev slået til skærver, da vejdamningen over Linding Å blev lavet slutningen i 1940'erne.

H.K. havde i sin tid ikke foranlediget at der blev lavet skitser af runestensfragmentet, men på vores opfordring tegnede Østergaard uden tøven efter hukommelsen omridset af stenen, samt hvor runerne havde stået (fig. 3), han kunne ikke ud fra et foto af runestenen fra Nationalmuseets billedarkiv udpege, om det stykke han havde set passede til de steder, hvor der må være kløvet stykker fra på det bevarede fragment af stenen, men mente dog, at den sten han havde fundet havde samme farve, som den oppe på kirkegården, fuldstændig som han i sin tid berettede til H.K. På vort spørgsmål om, hvorfor han ikke havde nævnt episoden ved kirkegårdsdiget overfor H.K., svarede han, at han ikke havde skænket det en tanke dengang.

Østergaard understregede endnu engang, at der kun havde været nogle få runestregere på det fragment, de havde fundet. Det kunne forstås således, at overfladen af runestenen havde taget skade i forbindelse med kløvningen. En anden mulighed er, at det stykke, Østergaard fandt, rummede de første runer af indskriften, idet vi – ud fra vort kendskab til indskrifterne

på andre runesten – ikke skulle vente nogen yderligere indskrift foran Ravnunge-Tues navn. Desværre kan ingen af disse spekulationer afklares endeligt, idet det må medgives, at skitsen af det tabte fragment dårligt lader sig passe sammen med den facon, som det bevarede fragment har. Det er tydeligt, at det nederste af stenens forside med det nederste af runeindskriften er bortkløvet, men ved lejlighed bør de bevarede kløvningsspor på Hornestenen undersøges nærmere for at fastslå, hvorledes kløvningen er blevet udført.

Hvor har Hornestenen oprindeligt stået?

Som nævnt sad det bevarede stykke af Hornestenen i kirkegårdsdiget frem til 1872. Kun de to ovenfor nævnte 1600-tals kilder beskriver stedet nærmere. Skonvig skriver omkring 1629, at runestenen sidder »i den østlige del af kirkegårdsdiget ved stenten«. Præsten Christen Mortensen Friis beskriver i 1687 stedet som værende »i den sydlige del af kirkegårdsmuren helt ind til den østligste stente«. Eftersom kirkediget rundt om Horne Kirke ikke er orienteret regelmæssigt i forhold til verdenshjørnerne, kan beskrivelserne synes indbyrdes modstridende. Der kan dog næppe være tvivl om, at runestenen har siddet nær ved en stente, der har været i den del af kirkegårdsdiget, der er orienteret mod øst-sydøst. På et udskiftningskort fra ca. 1784, der er bevaret i Landsarkivet i Viborg (fig. 4), ser man Horne kirke med omgivende kirkegårdsdiger. En vej sydfra fra Kirkevad fører udenom kirken og op til den endnu eksisterende vej østpå ned til gårdene i Hornelund. En anden vej fører nordfra fra Transbøl og Gunderup ned til kirken. Med en enkelt, stüplet linje ser man en sti, der fra nordøst, fra annekspræstegården Moesgård, går henover markerne og ned til kirken. Stien ender ved en stente i det øvre hjørne af diget, og det

Udsnit af udskiftningskort ca. 1784 over Hornelund, som opbevares i Landsarkivet i Viborg. Bemærk vindsløjen over kirkegården, den Theilmanske trane, som fra ca. 1760 har prydet de kirker, der hørte under Nørholm. Ifølge Danmarks Kirker har man indtil nu kun haft sikre oplysninger om, at der var en trane på kirken så sent som i 1862. Runestenen har siddet i ved stenten i det, som på tegningen ligner det nordøstlige hjørne af diget. Bemærk også marknavnene Klokke Dyb ("Klokkedøj") og Kirkebierg Tægt.

er utvivlsomt her den bevarede del af runestenen har været placeret.

Det runestensfragment, som Hans C. Østergaard fandt i begyndelsen af 1930'erne, må ud fra hans beskrivelse have ligget på jorden meget nær ved det sted i kirkegårdsdiget, hvor det andet fragment blev udtaget i 1872. Eftersom Østergaard ikke kendte til det sted i diget, hvor det bevarede stykke af runesten sad, er hans beskrivelse efter min opfattelse et vigtigt argument for, at de to runestensfragmenter har hørt til samme sten. Hverken han selv eller gårdens karl har tilsyneladende vidst noget om

den runesten, der ca. 60 år forinden var blevet bragt til Nørholm, og det er derfor forståeligt, at ingen tog notits af fragmentet dengang.

Med de nye oplysninger er vi for så vidt kommet lige vidt. Runestenen i Horne har, så længe den har været kendt – med en gæstevist i Nørholms have –, været nært knyttet til Horne Kirke. Men hvor har runestenen oprindeligt været rejst, og hvornår er runestenen blevet kløvet? For at tage det sidste først så kender vi til en hel del runesten, der er blevet kløvet, og enten er brugt til opførelsen af vores landsbykirker i perioden omkring år 1200, eller er blevet brugt i

kirkegårdsdigerne, som vanskeligere lader sig datere. Der er derfor ingen tvivl om at runesten i stort tal, sammen med andre sten fra oplandet, er blevet fragtet til kirkebyggerierne. Hvor stort dette opland har været, beror naturligvis på, hvor mange egnede sten, der findes i området. Her kan Horneegnen og i særdeleshed Hornelund, byde på mange flere sten end man er vant til i det sydvestjyske.

Som en interessant parallel til Hornestenen kan det nævnes, at runestenen i Læborg indtil 1821 lå ved siden af en kæmpesten nord for kirken, på et sted kaldet Dronningehullet⁹. I 1888 længe efter, at runestenen var kommet til kirkegården i Læborg, opdagede man et lille fragment af den i kirkegårdsdiget. Fragmentet måtte være kløvet fra selve stenen inden man forgesves – til vores store held – forsøgte at kløve endnu et stykke af den store runesten. Det lille stykke er rimeligvis havnet i kirkegårdsdiget ved Læborg kirke en gang i middelalderen, da diget blev sat, og under alle omstændigheder længe før »storebroderen« i 1821 blev fragtet til kirkegården. At man kløvede runesten på denne måde i middelalderen har vi et meget håndfast bevis på i forbindelse med en runesten, der blev fundet i 1996 i Bjerring Kirke nær Bjerringbro. Her er en meget stor runesten med stort besvær blevet kløvet og tildannet, så den har passet under kirkens imponerende søjleportal¹⁰.

Men hvor har Hornestenen da stået? De fleste af de runesten, vi kender den oprindelige placering af, har stået nær alfarvej, og det har været meningen, at de forbigående skulle læse indskrifterne. Da vejene førhen bestod af hjulspor, som hurtigt blev kørt op, var vejene ofte en serie af parallelle hjulspor, således som vi fx kender det fra Hærvejen. Vejforløbene snævrede ind der, hvor de skulle passere åer eller fugtige områder, og det er netop her vi of-

te finder runestenen. Et prominent eksempel er den fine og enestående runesten fra Malt, der blev fundet på den nordlige brink af Kongeåen i 1987, og som i dag kan beses på Egns-museet på Sønderkov. Et godt bud på Hornestens oprindelige placering er derfor et sted langs vejene til et af de gamle vadesteder i nærheden af kirken. En mulighed er Kirkevad umiddelbart syd for Horne Kirke, men en anden og måske mere nærliggende mulighed er, at stenen har været rejst i Hornelund, hvor der også er lokaliseret et gammelt vadested, som forhåbentlig vil blive undersøgt nærmere i nær fremtid. Vejen østpå fra Horne fører mod Rotbøl og Snorup, hvor en vigtig forhistorisk jernudvinding har fundet sted. Måske er det denne kilde til rigdom, der har givet sig udslag i det fornemme guldfund, der er gjort på marken i Hornelund. Det er naturligvis gætværk, men det er givet, at den Ravnunge-Tue, som også nævnes på runestenen i Bække og Læborg, må have tilhørt en anseelig stormandsslægt. En stormandsgård i Hornelund, som har været så rig, at beboerne et par menneskealdre, efter at runestenen blev rejst, har kunnet gemme en så fornem guldskat i jorden, kunne være et passende bud. Hornestenen kan derfor fremdeles – efter min opfattelse og med en passende grad af forsigtighed – knyttes til Hornelund. Vi må håbe, at fremtidige fund og kommende undersøgelser yderligere vil kunne afklare det spørgsmål.

Afslutningsvis vil jeg gerne takke Hans C. Østergaard og familien Østergaard, Hornelund, for deres store hjælp og gæstfrihed, Lene B. Frandsen, Varde Museum, og Peder Gammeltoft, Institut for Navneforskning, Københavns Universitet, for deres assistance.

Hornestenen som den tager sig ud i dag på kirkegården ved Horne Kirke. Foto: Torben Meyer.

Noter

1. Kristensen, H. K.: »Runestenen i Horne en Hornelundsten« i *Fra Ribe Amt* 1955 s. 337-339.
2. S. V. Wiberg. Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie

bd.III: I-IV. Odense 1870-73. (Fotografisk optryk 1959-60)

3. Frank Jørgensen. Præsteindberetninger til Ole Worm. bd. I. Indberetninger fra Ålborg og Ribe Stifter 1625-1642. København 1970.
4. Erik Moltke. Jon Skovvig og de andre runetegnere. Et bidrag til runologiens historie i Danmark og Norge. I-II. Bibliotheca Arnamagnæana Supplementum 1-2. København 1956 & 1958.
5. Oluf Nielsen: »Indberetninger til P. Resen 1687« i artiklen »Smaastykker« i *Samlinger til Jysk Historie og Topografi*, bd 10, s. 1-18, Ålborg 1884-85.
6. Christian Adamsen og Vivi Jensen. Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807. Vest- og Syddjylland. Wormianum 1995.
7. H. K. Kristensen nævner ikke årstal i sin artikel, men det præcise årstal er oplyst under gennemgangen af Horne Kirke i *Danmarks Kirker, Ribe Amt*, 3. bd. 1988-91, s. 1445.
8. Lene B. Frandsen: »Hornelund - guld og slagter« i *Fra Ribe Amt* 1994, s. 214-220.
9. Lis Jacobsen og Erik Moltke. *Danmarks Runeindskrifter*. København 1941-1942.
10. Stoklund, Marie: »Runestenen i Bjerring Kirke« i *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1997 s. 56-64.

Michael Lerche Nielsen, født 1964. Københavns Universitet A-mærger, Institut for Navneforskning, Njalsgade 80, 2300 København S. Adjunkt, ph.d. Har publiceret en række artikler indenfor rune- og navneforskning.

Eva Bayer og juletragedien i Oksbøl

Af Arne Gammelgaard

Eva Bayer bor i det sydvestligste hjørne af Tyskland. I et dejligt hus midt i et smukt landskab på randen af Schwarzwald. Her fra landsbyen Hausen ob Verena kan man i klart vejr se alpernes sneklædte toppe.

Med sine 70 år er Eva gået på pension for flere år siden, men hun har nok at se til i hus og have og med den husholdning, hun deler med sine to ugifte døtre og et barnebarn.

På en strålende smuk sommerdag i 2000, var gæsten fra Danmark på besøg for at høre Eva fortælle om sit liv.

Syften børn satte hendes mor i verden! Eva var den næst yngste. Alle disse børn så dagens lys i det modsatte hjørne af det, som dengang var Tyskland, i Østprøjsen, - den trekantede snip af Rusland, som man i dag aner på kortet lige under Litauen. Den sydlige, noget større del af Østprøjsen, har siden 1945 tilhørt Polen.

Østprøjsen eksisterer ikke mere. Landet findes kun i historien - og i Evas erindring og i hendes hjerte. Overalt i hendes nydelige hjem, bliver man mindet om Østprøjsen. Ved hjælp af billeder, broderiarbejder, moderne kopier af gamle byvåben og gennem bøger. Eva har et helt bibliotek, som for 90 procentes vedkommende drejer sig om den hjemstav, der er gået til grunde, men der er også noget om de to et halvt år, hun uden eget ønske kom til at tilbringe som uindbudt gæst i Danmark i Oksbøl.

Et hjem i Østprøjsen

Den kernetytske landsdel Østprøjsen, var indtil Anden Verdenskrigs afslutning en del af Det Tyske Rige.

Her havde Eva Ritzels forældre et mindre landbrug. Faderen August Ritzel, havde deltaget i Første Verdenskrig og havde siden haft meget dårlige nerver.

August Ritzel med sin trækraft på den lille gård i Karlsruhe. Foto: Privat øje.

Midt i denne gruppe sidder Anna Ritzel med den tidrige Eva, med byst forklæde på hug foran og Erna stående yderst til højre. Foto: Privat eje.

På den lille gård i landsbyen Karlsrode blev der især dyrket kartofler og avlet fjerkræ. Børnene måtte hjælpe til. Af de 17 børn, som Evas mor, Anna, satte i verden i løbet af årene 1908-1932, opnåede kun fem at blive voksne.

De tre sønner kom med i Anden Verdenskrig. I begyndelsen af 1945 var to på Østfronten og en i Norge.

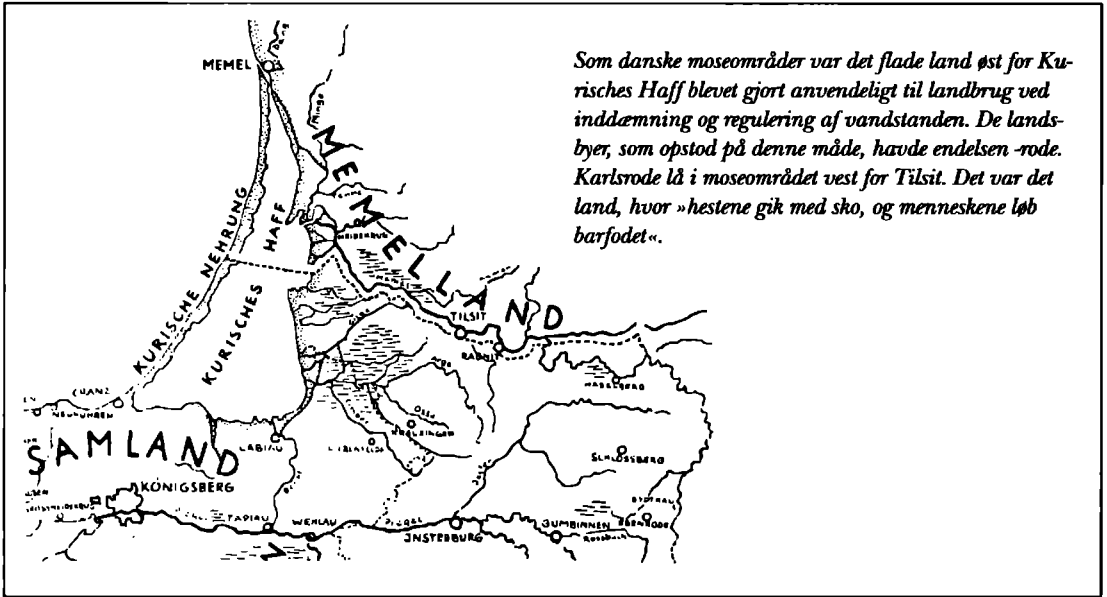
Den ældste af de to piger, Erna, som var en halv snes år ældre end Eva, var indkaldt til Arbejdstjenesten, så Eva, der blev konfirmeret i efteråret 1944, var alene tilbage i hjemmet hos forældrene. I januar 1945 var krigen tydeligt tabt for Tyskland, der dog i endnu nogle måneder holdt ud med store tab til følge, og uden at det lykkedes at standse den Røde Hær, som havde sat en afgørende offensiv ind i midten af

januar 1945. Russerne kom som hævnere, og de havde noget at hævne. Enhver tysker, soldat eller civil, mand eller kvinde, barn eller voksen, var en fjende. Ingen østprøjsere turde blive i hjemstavnene. Hele befolkningen brød op og flygtede mod vest. Fra sidst i januar 1945 var Østprøjsens befolkning, ca. to en halv million mennesker, på hovedkulds flugt mod vest.

Opbrud og flugt

Anna, August og Eva Ritzel læssede mad, tøj, husgeråd og noget bohøve på en vogn. Alt hvad hesten kunne trække. Eva husker, at hun kiggede på termometeret den morgen, minus 25 grader!

De forlod hjemmet i Karlsrode den 21. januar klokken ti om formiddagen. De vidste, at

Som danske moseområder var det flade land øst for Kurisches Haff blevet gjort anvendeligt til landbrug ved inddæmning og regulering af vandstanden. De landsbyer, som opstod på denne måde, havde endelsen -rode. Karlsrode lå i moseområdet vest for Tilsit. Det var det land, hvor »hestene gik med sko, og menneskene løb barfodet«.

russerne ikke var langt væk, og faktisk rykkede de ind i landsbyen et par timer senere. Allerede efter nogle få kilometer vendte August Ritzel om, mens mor og datter fortsatte mod vest og først tre år senere erfarede noget om hans skæbne.

I ugevis var Anna Ritzel og Eva på flugt for russerne. Igen og igen strøg lavtgående kampfly hen over de områder, hvor de færdedes. De kastede bomber og beskød alt på jorden med død og ødelæggelse til følge. Sammen med tusinder andre fra det til undergang dømte Østprøjsen nåede flygtningene dog ud til Østersøens kyst og ned mod Danzig-området, et område hvor begivenhederne stadigvæk var under tysk kontrol.

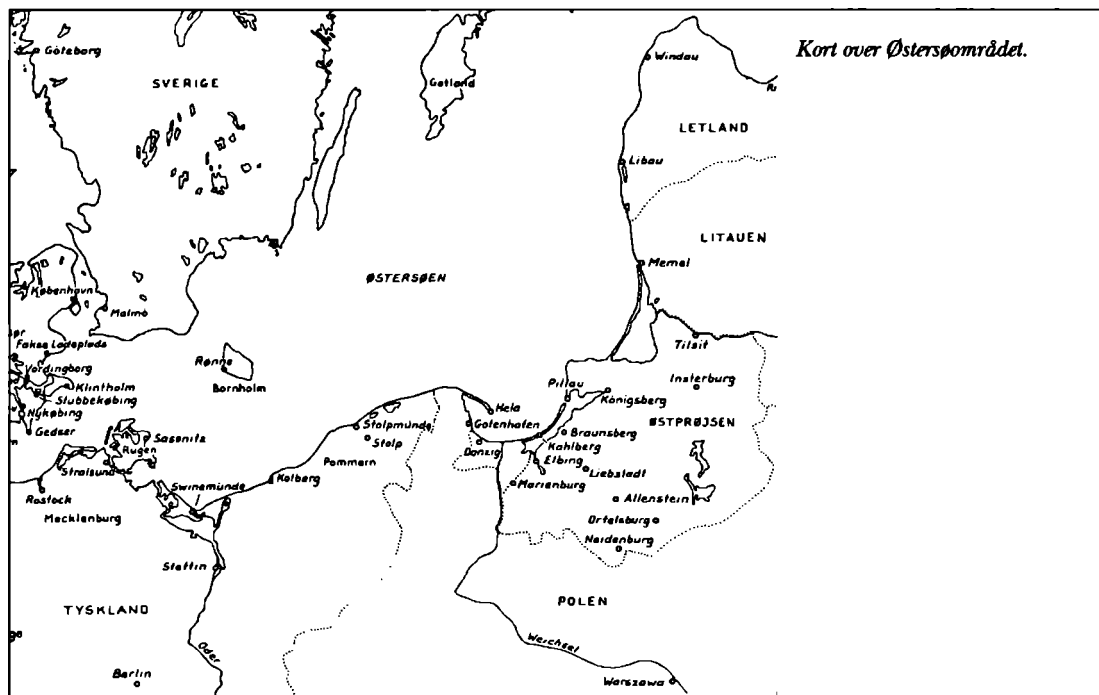
I Gotenhafen, som tyskerne kaldte den by, der efter Første Verdenskrig tilhørte Polen og bar navnet Gdingen, tilbragte Eva og Anna Ritzel fjorten dage i et pakhuis, hvor de sov direkte på betongulvet.

Endelig kom de om bord på et skib, som bragte dem til Sassnitz på Rügen. Herfra gik det videre med tog over Rostock og Flensborg til Oksbøl.

I Oksbøl

Der var ingen, der spurgte om de ville til Danmark, og de havde bestemt ikke noget ønske derom, i Danmark blev heller ingen spurgt, om man ønskede dem hertil, og ingen ønskede dette. Danskerne havde i februar 1945, efter næsten fem års besættelse, fået nok af tyskere, med eller uden uniform. Men den 22. februar 1945 blev Anna og Eva Ritzel ikke desto mindre gæster i landet.

Personligt havde de ikke noget udestående med Danmark og danskerne, de vidste ikke noget om det lille naboland, og i første omgang fik de heller ikke noget som helst med danskere og danske myndigheder at gøre, for de var gæster hos Værnemagten. I den enorme mili-

tærlejr i Oksbøl var der husningskapacitet i overskud, og soldaterne tog gerne imod de nødstedte landsmænd, og prøvede at gøre det så godt for dem som muligt. Sammen med 24 andre mennesker, som de ikke kendte noget til på forhånd, blev Eva og Anna indkvarteret i et barakværelse. Det blev deres hjem i over to år.

De først ankomne fik en relativt lang periode i lejren, mens den var i Værnemagtens regi, og de kunne da bevæge sig frit i Oksbøl og i området omkring lejren. Soldaterne var naturligvis glade for at have dameselskab i lejren. De måtte ganske vist hele tiden gå med ængstelig bevidsthed om, at de når som helst kunne blive sendt til østfronten, men mange af dem havde været såret og var derfor at betragte som uegnede til fronttjeneste.

Eva gik på Turisthotellet for at spise flødeskumskager. Altid var der en soldat parat for at ledsage den nydelige unge pige, også når hun foretog en vandretur helt ud til havet. Da hun en forårsdag spadserede ad en markvej, gjorde hendes ledsager hende opmærksom på, at landmanden lige havde lagt kartofler og skrabebe nogle af dem fri med støvlen, så hun kunne tage dem med hjem til lejren og stege dem på den lille ovn i barakstuen.

Eva og hendes mor lærte en ung dansk kvinde at kende. Den danske pige arbejdede i den tyske kantine og var forlovet med en tysk officer. Hun var meget bekymret for, hvordan det ville gå hende, når besættelsestiden var forbi. Hun mente oven i købet at vide, at hendes tre brødre alle var med i modstandsbevæ-

gelsen. Takket være dette bekendtskab havde Eva også lejlighed til at møde andre danskere, der var venligt indstillet over for flygtningene.

Alt i alt var livet i lejren tåleligt. Evas mor, som led af astma, fik det helt godt i de nye omgivelser, men tunge spørgsmål trængte sig ofte på hos både mor og datter, f.eks. hvordan det var gået faderen, August Ritzel, hvordan med sønner og brødre ved fronten, og hvor var Erna? Gennem en soldat havde Eva erfaret, at Erna gjorde tjeneste på en skrivestue i Magdeburg. Pr. feltpost gav Eva sin søster underretning om, hvor hun og moderen var havnet, og den 23. april 1945 indtraf der et mirakel, Erna stod i døren! Hun havde været i Berlin tre dage før, altså den 20. april, men havde ved et heldigt tilfælde kunnet tage toget og finde frem til Oksbøl. Jubel og stille, inderlig glæde. Anna Ritzel faldt på knæ og takkede Gud. Hun havde nu begge sine døtre hos sig. Og den skrækkelige krig var vel også snart forbi. Det kunne måske blive godt alt sammen alligevel.

Hvad hun ikke kunne vide og først blev klar over flere måneder senere var, at hendes ældste søn, som hun troede i god behold i Bergen i Norge, var blevet kommanderet til München for at gøre tjeneste ved luftforsvaret, og var kommet under et amerikansk luftangreb.

Interneret

Den 5. maj 1945 ændredes forholdene for flygtningene i Oksbøl. Det var slut med frit at kunne forlade lejren. Man var nu interneret. Bag pigtråd og med bevæbnede danske vagtposter. Ikke alene for at forhindre at ingen skulle stikke af, men også for at beskytte dem mod danskere, der kunne tænkes at ville gøre dem fortræd. Der var nok, der havde vilje til det. Der var også danskere, som ville have fysisk kontakt, med de mange tyske kvinder, og der var folk, der ville gøre forretninger med dem sort. Der

Skibet Deutschland, som bragte Anna og Erna Ritzel og mange tusinde andre flygtninge og sårede soldater bort fra det dødsdømte Ostprøjsen i februar 1945. Skibet blev sænket af engelske flyvere ud for Holstens kyst den 3. maj 1945. Foto: Brustat-Naval, F.

var også nogle, som ville gøre dem små tjenester: Kaste frugt, slik og den slags over hegnet. Alt sådant var imidlertid forbudt og blev betegnet som fraternisering. For at forhindre disse ting, gik vagtposterne på ydersiden af pigtrådshegnet. Ikke sjældent skete det imidlertid, at netop vagtmandskabet overtrådte fraterniseringsforbudet. En hel del unge danske mænd faldt ved denne front.

I løbet af efteråret 1945 udviklede Oksbøllejren sig til at være et tysk bysamfund på dansk grund. Gennem tre år var lejren Danmarks femtestørste by, på størrelse med Esbjerg. Det var et pengeløst samfund, men alle skulle arbejde. Erna og Eva gjorde tjeneste i lazarettet og i køkkenet. Moderen var stolt af sine piger. To døtre og tre sønner havde hun tilbage af de 17 børn, hun havde sat i verden - troede hun, men så kom den tragiske meddelelse, at sønnen Rickard var omkommet i München en af de allersidste dage af krigen. Om de to andre sønner mente hun at vide, at de var i krigsfangenskab. Om sin mand vidste hun intet. Helt indtil april 1946 var det umuligt for de internerede på normal vis at sende post ud af lejren,

De unge piger fotograferet foran lazarettet i Oksbøllejren, hvor de arbejdede. Eva Ritzel ses længst til venstre. Foto: Privat eje.

men med hjælp fra en af de tyske mineryddere, der arbejdede i Oksbøl-området, fik hun et brev sendt til adressen hjemme i Karlsrode og fortalt, at hun var i Oksbøl, sammen med de to piger. Intet svar.

Eva og Erna fik nyt livsmod og ny livslyst. Faderen savnede de alligevel ikke særlig meget, og brødrene var så meget ældre, at de ikke havde været børn sammen, så savnet af dem føltes næppe. Trods aldersforskellen stod Eva og Erna derimod hinanden nær. Den 15-årige Eva beundrede sin nydelige storesøster Erna, der var næsten 10 år ældre, og som kunne indvi hende i nogle af ungpigeliets hemmeligheder. For pigerne drejede det hele sig om livet her og nu, og det lod sig leve. Der var biograf og teater i lejren, og der var undervisning. Alt, undtagen dansk, blev der undervist i, hvis der var lærere til det. Danskundervisning var uønsket fra danske myndigheders side. Hyppigt var der aftener med underholdning og dans. Her var Erna, og efterhånden også Eva med.

Af faldskærmsstof og gamle uniformer kunne de tre kvinder sy rene mesterværker som supplement til deres sparsomme garderobe. Der kunne ikke skaffes nyt, men nød gør opfindsom, som den tyske talemåde siger, der svarer til det danske: Nød lærer nøgen kvinde at spinde. Fra sine gemmer i huset, der trods alle minderne om det hedengangne Østprøjsen, er et moderne tysk velstandshjem, henter Eva over et halvt århundrede senere små ting og sager frem, fremstillet i Oksbøllejren.

Juletragedien

Julen 1945 stod for døren. I familierne forbedrede man små gaver til hinanden. Efterhånden var plantagen i området blevet noget molesteret, men det var dog muligt at hente grangrene til at udsmykke barakrummene med. Hele juletræer blev det også til hist og her. Juleaften blev der afholdt gudstjeneste i den store hal. Da man istemte salmen »Glade jul, dejlige jul«, var de flestes øjne fugtige og stemmerne sprukne. Vi danske må vel erkende, at den tyske originaludgave af salmen, »Stille Nacht«, har en mere højtidelig og magtfuld atmosfære end den danske. Juledag forholdt man sig stille og prøvede at opretholde den lille smule julestemning, det trods alt var lykkedes at fremmane.

Anden juledag var der dans i et stort lokale. Erna gik derhen ved godt 21-tiden sammen med en veninde, og Eva fik også lov. Moderen blev hjemme, men var glad for, at pigerne kunne more sig lidt. Det viste sig, at salen var fyldt til bristepunktet. Det lykkedes Erna at presse sig igennem en spalte ved skydedøren, mens veninden og Eva måtte blive i forrummet.

Inde i salen steg Erna op på en bænk til højre for døren, hvor hun stod og kiggede frem i salen, hvor en snes danske soldater var aktive på dansegulvet.

To af soldaterne havde ved ankomsten tidligere på aftenen, afleveret deres kapper og den ene også sin maskinpistol til en stor dreng, der stod ved indgangen til venstre for døren. De havde bedt ham passe på, at ingen kom i nærheden af våbnet. Soldaterne gav drengen noget tobak, og både han og to af hans kammerater fik ild på deres piber, mens maskinpistolen blev anbragt op ad døren med munden i vejret.

Drengen kunne åbenbart ikke stå for fristelsen til at tage våbnet nærmere i øjesyn, og en overgang sad han med maskinpistolen i skødet. En af kammeraterne sagde til ham, at han ikke skulle pille ved den, da han jo ikke forstod sig på sådan en tingest.

Klokken ca. 21.30 bragede et skud og der lød et skrig. Maskinpistolen var gået af. Projektilet gik gennem drengens højre overarm, videre gennem Ernas venstre hånd og ind i brystet lige under hjertet. Hun steg ned fra bænken, støttede sig til et bord og råbte: »Jeg er blevet ramt«.

Musikken standsede og de danske soldater stormede ud af salen. Maskinpistolens ejermand fik fat på sit våben og fulgte efter kammeraterne.

En tysk sygeplejerske kom lynhurtigt til stede og konstaterede, at Erna var alvorligt såret og havde mistet bevidstheden. En dansk ambulance kom straks til stede. Erna blev kørt til lejrens lazaret, hvor to tyske læger tog imod hende klokken ca. 21.45, og de kunne kun konstatere, at hun var død.

Den danske veninde fra kantinen bragte den skæbnetunge meddelelse til Ernas mor. Fra nu af var alt mørkt om Anna Ritzel. For hende blev Danmark et begreb, som resten af hendes liv betød skræk, død og sorg.

Eva Bayer i sit hjem i Hausen med kruset fra Oksbøl foran sig. Det ligner et pap eller plastikbæger, men er af svært jernporcelæn. Foto: Privat eje.

Livet går videre

Omstændighederne ved den tragiske ulykke blev undersøgt. Drengen der havde fungeret som garderobemand blev ført til samme lazaret som Erna, hvor han blev forhørt to dage senere. Efter nytår blev han stillet for den tyske lejrdomstol. En grundig retssag med adskillige vidner blev gennemført. Det kom frem, at den for maskinpistolen ansvarlige soldat på et vist tidspunkt havde været henne ved skydedøren og havde haft maskinpistolen i hånden og gjort et eller andet ved den. Formentlig har han villet forvisse sig om, at våbnet var sikret, måske tynget af slet samvittighed, fordi han havde forladt sin vagttjeneste og sammen med de vagtfri soldater var gået til dans med de tyske piger.

Vagtsoldatens adfærd var naturligvis yderst kritisabel, og der er næppe tvivl om, at sagen blev behandlet korrekt af de danske myndighe-

der; men udadtil blev den fortiet eller i al fald dysset ned. Der står ikke et ord i dagbladet Vestkysten eller andre lokale blade om Ernas tragiske død den 26. december 1945. Heller ikke i den tyske lejraavis Deutsche Nachrichten, kan man læse om ulykken. Sagens behandling medførte dog, at Anna Ritzel kom i besiddelse af en hel samling papirer, der omhandlede datterens død.

Den femtenårige tyske dreng, som ved sin uansvarlige behandling af maskinpistolen havde forårsaget Ernas død, blev idømt tre måneders arrest.

Nu var Eva igen alene med sin mor, men nu var der intet, der kunne trøste, ja, knap nok noget der kunne interessere moderen mere. Hun var nedsunket i mørke og kulde.

Kulde var også for alle andre et helt konkret problem. Vinteren 1946 var lang og kold, og der var for lidt brændsel i lejren. De tørv, der skulle bruges i kanovnene, var ikke ordentligt tørre, og folk gik på jagt efter alt brændbart. Plantagerne svandt ind til det rene ingenting. Selv grannålene blev samlet op og brændt. Hist og her gik man løs på gulvbrædder, stole, borde og toilettdøre. Alligevel frøs man. I barakstuen sad Evas mor og rugede dagen lang, pakket ind i alt sit tøj. Eva selv måtte af sted til sit arbejde med rengøring og lignende på lazaretet. Undertiden var køkkenet hendes arbejdsplads. Hun tog igen del i forskellige adspredelser og drømte om en fremtid i Tyskland i fred og sikkerhed og en lille smule velstand. Livet gik videre for hende.

Det blev forår og varmere i luften, men så tog en ny plage fat: Væggelus. De små blodsugere blev en pestilens for alle. Hen på sommeren, da der var en stabil periode med varmt og tørt vejr, kunne folk forlade barakkerne og sove under åben himmel, medens den danske lejrlædelse med forskellige midler forsøgte at kom-

me væggelusene til livs. Det lykkede kun delvis, men børn og unge opfattede nætterne under åben himmel som en vældig spas. Det gjorde åbenbart også unge tjenstgørende danskere, for Eva husker, hvordan de kom og løftede op i tæpperne og lyste med deres lommelygter for at se, hvad der var nedenunder.

I sommeren 1946 fik man gennem Røde Kors den glædelige meddelelse, at en af Evas brødre var blevet løsladt fra krigsfangenskab og var kommet til den franske Zone. Så havde fru Ritzel igen to af sine børn i behold.

Om den anden søn vidste man foreløbig ikke noget. Eva kom til at arbejde i lejrens gartneri og kunne bevæge sig frit omkring i det store område, der var så vidtstrakt, at følelsen af at være spærret inde ikke meldte sig hvert øjeblik. Der var endnu lidt plantage tilbage, og der var dammene. Her kunne man bade, ikke for at blive vasket, for vandet var snavset, men som en afveksling i det ensformige lejrLiv. Eva husker også tydeligt, hvordan man kunne støde på fåreflokken, som blev vogtet af en gammel mand fra Østprøjsen.

Men det store spørgsmål var hele tiden: »Hvornår kan vi forlade Oksbøl?« For at gøre dette muligt, skulle der et stykke papir til, som godtgjorde, at der et sted i en af de fire besættelseszoner var folk, som garanterede dem tag over hovedet. Mange af de internerede syntes, at danskerne bare skulle lade dem rejse. De mente det måtte blive deres egen sag, hvordan de ville klare sig, når de kom til Tyskland. Fra dansk side var der forståelse for denne tankegang, men de allierede myndigheder i besættelseszonerne havde i forvejen store opgaver med at klare det enorme pres, der fulgte af at 10-12 millioner mennesker fra de tidligere tyske østområder, Øst- og Vestprøjsen, Pommern, Schlesien og Sudeterland, skulle integreres i det krigshærgede Tyskland. De godt

200.000 flygtninge i de danske lejre var i den store sammenhæng kun et skulps af denne vældige folkebølge. Blandt de internerede gik det rygte, at Danmark fik penge af de allierede stormagter for at beholde dem. I det hele taget havde rygtedannelsen det godt under de givne forhold. I virkeligheden pressede danske myndigheder hele tiden kraftigt på hos de allierede for at slippe af med den byrde, flygtningene udgjorde. Den politiske situation var imidlertid vanskelig, fordi det stadigt dårligere forhold mellem Sovjetunionen og de vestallierede alle-rede fra 1947 retfærdiggjorde begrebet Den Kolde Krig. Men også Danmarks lunkne samarbejdspolitiske holdning i de første tre år af besættelsestiden, var medvirkende til, at man ikke forhastede sig med at klare det danske flygtningespørgsmål.

I begyndelsen af 1947, så det imidlertid ud til, at Eva og hendes mor skulle kunne forlade Oksbøllejren. Evas broder i det sydvestlige hjørne af Tyskland skrev, at de kunne bo hos ham. Det var dokumentation nok. Så gik det da med tog ad Sydtykland til. Først til Kolding, hvor det i gennemgangslejren skulle undersøges, om alt var i orden. Blandt andet om de udrejsende medbragte ting og sager, de uretmæssigt havde erhvervet i lejren. Intet dansk måtte de tage med sig. På dette sted i sin beretning, som Eva aflagde til gæsten fra Danmark i juli 2000, hentede hun et tungt, hvidt krus af ler frem, og demonstrerede de tre kroner under bunden. Et af de mange tusind krus, flygtningeadministrationen skaffede fra Sverige. Eva spørger spøgefuldt gæsten, om hun måske skal sende kruset til Dronning Margrethe.

Den 22. februar 1947, nøjagtigt to år efter ankomsten til Danmark, kunne Anna og Eva Ritzel sammen med et par tusind andre forlade Kolding og køre den lange tur med toget til Biberach i Schwaben. Danmark gav dem forplej-

ning med til tre dage, og et dansk kontrolmandskab fulgte med hele vejen til Biberach. Her blev de i første omgang anbragt i en opsamlingslejr, og igen skulle alt kontrolleres. Frem med papirer og dokumenter af forskellig art. Som en del af denne procedure, var der en dag en herre, som kiggede grundigt på fru Ritzels papirer om Ernas død i Oksbøllejren. Han sagde, at dem måtte han hellere lige tage med sig, og siden så man dem ikke. Det var ikke noget, man hæftede sig ved den gang. Anna og Eva Ritzel ville helst glemme alt om Danmark og prøve at komme igang med et nyt liv, men spørgsmålet vil ikke rigtigt bare forsvinde igen. Endnu i år 2001 gør Eva sig tanker om, at der måske stikker noget under, at der er noget, der skal skjules. »Var den tysktalende herre, som gik med papirerne, en udsending fra Danmark?« spørger Eva Bayer gæsten fra Danmark.

Et nyt liv

Efter nogle dage i lejren i Biberach kunne mor og datter rykke ind i den beskedne bolig, som den hjemvendte soldat havde til dem. I Tyskland har folk i Schwaben ry for at være meget flittige og sparsommelige. Lidt for sparsommelige og påholdne, mener landsmænd fra andre egne. Det fik folkefællerne fra Østprøjsen straks at mærke. Totalt besiddelsesløse, ja, fattige som kirkerotter, var de ikke velkomne blandt landbefolkningen i Baden-Württemberg. Folk her havde gerne noget på kistebunden og var sluppet relativt let om ved krigen. At dele med de besiddelsesløse landsmænd faldt dem ikke let. For at holde på den tilvebragte velstand, var der i familierne tradition for, at de unge mennesker giftede sig med ikke alt for fjerne slægtninge, eller i al fald med nogen fra landsdelen og bedst med en fra den samme landsby. Da den smukke og eftertragtede Eva Ritzel forelskede sig i en ung mand blandt de

indfødte, og han gerne ville gifte sig med hende, var dette følgelig ikke velset. Eva var ikke velkommen i familien. De unge giftede sig nu alligevel, og Eva hedder siden da Eva Bayer. Ved bryllupshøjtideligheden i kirken sagde præsten, der selv var fra Schwaben: »Så må jeg da idag indstifte det første blandede ægteskab.«

Ved stor flid og sparsommelighed, egenskaber som også Eva besidder, lykkedes det ret hurtigt hende og hendes mand at samle midler sammen til at kunne bygge eget hus. Som noget selvfølgeligt fulgte Evas mor med og boede hos dem resten af sit liv. Også efter at Eva havde sat sine fire børn i verden.

Ad forskellige kanaler erfarede Anna Ritzel lidt efter lidt, hvordan det var gået hendes mand, som hun sidst havde set ved vejkrydset i snestormen hin skæbnsvangre 23. januar 1945. Han vendte tilbage til hjemmet. Russerne gjorde ham ikke noget. I modsætning til næsten alle andre mænd, blev han ikke sendt østpå. Han fristede med sit dårlige helbred og ødelagte nerver en kummerlig tilværelse, som alene drejede sig om at overleve. Senere forlod han Karlsrode og gik mod nordøst, ind i Litauen. Her var der mad nok at få, men da han ingen bekendte havde, og tillige var lidt sær og uomgængelig, måtte han vende tilbage til Karlsrode. Mærkværdigvis nåede brevet, som hans kone havde sendt fra Oksbøl, frem til ham, og muligvis har han besvaret det, uden at dette nåede frem. Syg og nedbrudt døde han engang i efteråret 1947. Et halvt års tid efter at hans tre familiemedlemmer var blevet samlet i Schwaben. Det vidste han ikke noget om, og de erfarede først om hans skæbne længe efter, at han var død.

Eva og hendes mand arbejdede flittigt videre. De oplevede det store, økonomiske opsving i løbet af 1950'erne og 60'erne, og de glædede sig meget over det, alt imens deres fire børn

Da Eva Bayer var på besøg i Oksbøl i sommeren 1999, fandt hun uden besvær frem til det hus, hvor der var køkken i hendes tid i lejren. Det fungerer nu som vandrerhjem. Foto: Privat eje.

voksede til. En lille bil blev der også råd til. Af og til talte de om at foretage en rejse. Til Italien eller Norge, hvor han havde været soldat i Stavanger. Men ikke for ingenting var han fra Schwaben. Først spare. Han døde i en alder af 55 år, og Eva blev alene i huset sammen med to af døtrene.

Gensyn med det tabte land - og med Oksbøl
Mange gange har Eva deltaget i busrejser til det tabte hjemland i øst. I en lang årrække var det kun muligt at komme til den del af Østprovsen, der efter krigen var blevet polsk. Fra midten af 1990'erne har hun også været med rejseselskaber på et par ture til sin egen fødestavn og også været i Karlsrode, så vidt man kan bruge det udtryk, for der er bogstavelig talt ikke sten på sten tilbage af landsbyen eller af den lille gård, der var hendes barndomshjem. Heller ikke kirken eller skolen er til at finde. Gravene på kirkegår-

den er overgroede med ukrudt eller er forsvundet under skarn og affald. Landet, hvor »hestene gik med sko, og menneskene løb barfodede«, findes ikke mere. Kun i Evas erindring og i hendes hjerte.

Og Danmark? Jo, hun har været der igen. I november 1997 blev der ved Eckernførde afholdt et stort arrangement, som blev kaldt »Tyskere takker Danmark.« Den ene af de fire dage var der arrangeret en bustur til Oksbøl med festlig modtagelse i den store hal af borgmester og amtsborgmester. Hædersgæster den sidste dag var folketingets formand Erling Olsen og hans tyske kollega, Rita Süßmuth. Også nærværende skribent var indbudt med anmodning om at holde en lille tale. Han forestillede sig på forhånd, at i en sådan tysk forsamling ville man velsagtens også synge. Han lod derfor et eksemplar af den sangbog, som blev benyttet i lejrene dengang, genoptrykke fotografisk med den tanke, at der vel kunne sælges så mange af de små hæfter, at pengene til trykkeren kunne komme ind igen. »Nej, vi tyskere synger ikke i forsamlinger mere«, sagde den tyske leder af arrangementet. Der stod danskeren med 500 stk. sangbøger. Et ægtepar fra Hamburg, hun var fra Østprøjsen og havde selv været igennem de danske lejre, tog sig på at få sanghæftet omtalt i de hjemstavnsfordrevnes tidsskrifter, og alle sangbøgerne blev faktisk solgt efterhånden.

En af reaktionerne på dette kom fra Eva Bayer ved Schwarzwald. »Jeg har ikke noget at takke Danmark for, og jeg vil i hvert fald ikke købe det sanghæfte. Det er Danmark, der skylder mig noget, først og fremmest en forklaring på, hvorfor min søster blev skudt i Oksbøl«. Noget konsterneret skrev jeg til Eva Bayer og bad om en forklaring på det, som jeg i første omgang kun kunne opfatte som en anklage for mord. Efter et kvart århundredes arbejde med emnet, mente jeg nok at vide besked med de

tilfælde af drab, som faktisk fandt sted, og her hørte Erna Ritzels død ikke til. Så forklarede Eva Bayer i et brev om ulykken den 26.12.1945. Jeg tog et billede af søsterens grav og sendte hende. Derefter fik hun lyst til at tage til Oksbøl. Den ene af hendes døtre, Angelika, en klog og handlekraftig dame, som i årevis har siddet i den lokale kommunalbestyrelse, opmuntrede hende i beslutningen, og i sommeren 1999 rejste de to sammen til Oksbøl. Brave og hjælpsomme mennesker på Turisthotellet i Oksbøl, på vandrerhjemmet, på kirkegården og på gaden, gjorde uden at vide det, begrebet Danmark til noget venligt og positivt for Eva og hendes datter. De inviterede nu mig til at komme til Schwarzwald. En invitation, jeg efterkom et års tid senere, og som resulterede i denne artikel.

Lokalarkivet i Oksbøl bad det centrale tyske center for krigsgrave, om information angående Erna Ritzels død. Selvmord, lyder papiret på. Aldrig i livet, er søsterens reaktion, og denne helt urealistiske melding fra centret i Kassel, er for Eva Bayer endnu en bekræftelse på, at der stikker noget under. Fra dansk side vil man ikke ud med sandheden. »Hvorfor måtte vi ikke engang beholde Ernas pas med det sidste billede af hende, så vi dog havde et minde om hende«? Dette ønske blev imidlertid indfriet i begyndelsen af 2001, da Landsarkivet velvilligt lod fremstille et aftryk af pasbilledet. Det var Eva Bayer meget taknemlig for.

Eva Bayer var i Østprøjsen i 1997. Hun er forfærdet over det indtryk af forfald og fattigdom, denne del af Rusland frembyder. Ingen bestiller noget mener hun, alle lever fra hånden i munden i snavs, drukkenskab og apati. En ældre russer sagde til hende: »Dengang vi sejrherre, I tabere. Nu I sejrherre, vi tabere.« Eva har ikke noget imod russere. Tværtimod, hun kan som medmennesker bedre lide russere

Forkortelserne foran navnet på Erna Ritzels gravsten fortæller, at hun var »Stabshjælperin«. En udflydende betegnelse, som blev brugt om enhver, der gjorde tjeneste i et eller andet organ i det totalmobiliserede tyske samfund inden sammenbruddet. Foruden hendes navn bærer stenen, der står i række 57 og har nr. 498, navnet på endnu en person, som døde omtrent samtidigt. Af besparelseshensyn bærer de fleste gravsten på de tyske kirkegårde i Danmark normalt to eller flere navne.

end polakker, for slet ikke at tale om tyskere i det tidligere DDR. »De er dovne og utaknemlige, og de tror, at vi i Vesten har fået det hele sendt ned til os fra himlen.«

På den seneste tur til Østprøjsen havde hun ganske vist sagt til sine rejsekammerater, at nu da hun har passeret de 70, ville hun ikke rejse mere. Det kunne der ikke være tale om, lød svaret. Med sit gode humør og alle sine muntre historier og beretninger fra det Østprøjsen, som var engang, er Eva uundværlig, hævder de.

Om hun måske vil en tur til Danmark igen? Nej, det tror hun ikke. Man bliver jo for gammel. Men hvad med Østprøjsen? Ja, den næste rejse er allerede planlagt.

Litteratur

Aktstykker vedrørende de tyske flygtninge i Danmark 1945-1949. - 1950.

Brustat-Naval, Fritz. Unternehmen Rettung, 1970.

Flygtninge i Danmark 1945-1949, Udgivet af Flygtningeadministrationsen, 1950.

Gammelgaard, Arne. Mennesker i malstrøm, 1981.

Gammelgaard, Arne. Ungeladene Gæste, 1985, 2. udg. 1994.

Gammelgaard, Arne. »Undervisningsvejledning« i Danmarks besættelse og befrielse - 40 år efter. 1985.

Gammelgaard, Arne. Treibholz. 1993.

Gammelgaard, Arne. Drivtømmer. 1993.

Gollancz, Victor. In Darkest Germany, 1947.

Haller, Virginia. Neumond über Kopenhagen, 1961.

Hammerich, Paul. Fred og nye farer, 1976.

Havrehed, Henrik. De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949, 1987.

Herschend, Peder. Fra min Silkeborg-tid, 1980.

Holldorf, Gerd. Soweit ich mich erinnere - -, 1999.

Hoßbach, Friedrich. Die Schlacht um Ostpreußen, 1951.

Hvidtfeldt, Johan. Fra kapitulationsdagene 1945, 1985.

Hæstrup, Jørgen Til landets bedste. Bind II, 1971.

Jaspers, Karl. Die Schuldfrage, 1946.

Kjærbøl, Johs. Modvind og medbør, 1959.

Kræmer, Edvin. Avner for vinden, 1947.

Langberg, Knud. Flüchtlingsleben in Dänemark, 1951.

Lenz, Siegfred. Heimatmuseum, 1978.

Lunding, H.M. Stemplet fortroligt, 1970.

Lundstrøm, Ragnvald. Verdenskrigen 1939-1945. Bind 4, 1948.

Normann, Käthe von. Ein Tagebuch aus Pommern 1945-1946, 1962.

Petterson, Waltraut. Men jeg vil leve, 1980.

Raloff, Karl. Et bevæget liv, 1969.

Surminski, Arno. Jokehnen oder Wie lange fährt man von Ostpreußen nach Deutschland, 1978.

Terpitz, Werner. Wege aus dem Osten, 1997.

de Zayas, Alfred M. Die Anglo-Amerikaner und die Vertreibung der Deutschen, 1977.

Arne Gammelgaard. Født 1928, Urbakkevej 14, 8450 Hammel. Pens. lærer og leder af Hammel Lokalarkiv. Har tidligere skrevet en lang række lokalhistoriske bøger samt bøger, kronikker og artikler om tyske flygtninge i Danmark

Teglværksliv i Esbjerg i 1890'erne

Nogle erindringer af Søren Vasegaard

Ved John T. Lauridsen

I forbindelse med en undersøgelse af teglværksindustrien i Esbjerg er jeg stødt på nogle erindringer af journalist og redaktør Søren Vasegaard, som på ret enestående vis belyser emnet set gennem en arbejders øjne. Som Vasegaard selv skriver, har han villet yde sin sten til mosaikbilledet af Vestkystens Hovedstad, og det gør han i høj grad, mest når det gælder selve teglværksarbejdet og i mindre grad om Esbjerg i øvrigt. Der er ikke tvivl om, at han er den eneste fra den personkreds, han omtaler, som kan tænkes at have ført de oplevelser i pennen, som han har gjort. Det giver dem deres særlige værdi. Desuden er de skrevet med en friskhed, der stadig gør dem læseværdige.

Søren Vasegaard blev født 1871 i Klejtrup Sogn sydvest for Hobro, som søn af gårdejer, senere husmand Jens Sørensen og hustru Ane Kirstine Nielsen¹. Fra beskedne kår og med læselyst og trang til kundskaberhvervelse måtte han i etaper tilegne sig dannelse og uddannelse. Efter bl.a. en tid som tjenestekarl fik han i 1891 råd til et ophold på Vallekilde Højskole, hvorefter han aftjente sin værnepligt. Derpå søgte han påny et arbejde for at spare op til et ophold på Askov Højskole. Det arbejde førte ham i 1896 til Esbjerg, som han selv fortæller nærmere om i det følgende. Til Askov Højskole kom han også derefter som ønsket, før han selv blev lærer på Frederiksborg Højskole 1898-1900 og derpå tog statens etårige lærerkursus. Siden var han i mange år journalist og redaktør

ved forskellige blade. Sideløbende kastede han sig blandt meget andet og mest betydende over Blicher-studier og skrev en række lokalhistoriske arbejder, sidst og størst var Hobros nyere historie fra 1941, som fremkom posthumt i oktober 1941 nogle måneder efter hans død.²

Søren Vasegaard kom til Esbjerg i et år, hvor der var voldsomt boom i byggeriet. Det var lige i slutningen af den såkaldte amerikanske periode. Teglværkerne havde særdeles kronede dage, og netop i begyndelsen af 1896, havde de største af dem skiftet ejere, bl.a. Karl Laursens teglværker, der var blevet overtaget af et konsortium for den uhyre sum af 350.000 kr. og omdannet til aktieselskab. Undtaget fra denne handel var kun et ældre teglværk ved stranden, som Laursen overlod sønnen Laurits M. Laurisen².

Vasegaard fortæller, at han fik ansættelse hos den gamle Laursen ved Aktieselskabet Laursens Teglværker fra 1. april, og at produktionen gik i gang i maj. Det benyttede produktionsanlæg var, som det fremgår af erindringerne, helt nyt og havde nogle indkøringsvanskeligheder. Det nye anlæg til indvinding og rensning af leret var en del af konsortiets bestræbelser på at udvide produktionskapaciteten. Imidlertid viser den beskrivelse, som Vasegaard giver af både produktionsanlæggets omfang og arbejdsjakkets størrelse - den er ret beskeden - også, at der alene er tale om en arbejdsenhed ved en enkelt af lergravene under A/S Laursens Tegl-

værker udelukkende beskæftiget med udgravning, rensning og formning af leret. Den videre proces efter stenenes opstilling til tørring, havde dette sjak intet med at gøre. Det var andre, der placerede de tørrede sten i ovnen, forestod brændingen under teglmesterens nøje opsyn og sidst udtog stenene efter brænding og afkøling. Som det fremgår af kort og tegninger over teglværkerne fra 1901 og senere, da de er overtaget af Thorvald Møller & Co, var der flere ovne og lergrave i gang uafhængigt af hinanden. Det er bemærkelsesværdigt, at Vasegaard ikke omtaler de øvrige arbejds-sjak. Han omtaler heller ikke anvendelsen af udenlandsk arbejdskraft, som var et strids-spørgsmål i de år. Det kan ganske enkelt skyldes, at han og arbejdskammeraterne ingen omgang havde med dem, og heller ikke fik tid dertil i fritiden.

Med en dagsproduktion på ca. 34.000 sten i sæsonen i 1895 har arbejdsstyrken næppe været mindre end 50 mand ved Laursens teglværker. Den må endda have været endnu større ved udvidelsen året efter. Dertil kommer, at der var flere teglværker i området, så Vasegaard og hans sjak under værkbestyrer, teglmester Andersen har kun været en lille flok i Esbjergs største industrigren i disse år. De fleste af dem har boet i området omkring teglværkerne. Nogle på pensionat, som Vasegaard, andre med eller uden familie i boliger tilhørende teglværkerne. Arbejdets karakter af sæsonarbejde indebar, at arbejdsstyrken var delt mellem dem, der søgte væk uden for sæsonen og dem, der blev boende og prøvede at klare sig med anden beskæftigelse, til der blev arbejde på teglværkerne næste forår igen.

Der var to typer ansættelse ved teglværkerne. Der var for det første sæsonansættelsen for en fast forud aftalt løn. Denne ansættelsesform blev typisk brugt for de udenlandske arbejds-

sjak, hvis formænd kom tilrejsende alene og aftalte vilkårene på hele sjakkets vegne, før resten kom til. Denne ansættelsesform er givetvis også brugt for danske arbejdere, men blev trængt tilbage i takt med fagforeningens fremtrængen. For det andet var der daglejer- eller time-lønsansættelsen, der ikke indebar nogen sikkerhed for beskæftigelsen – det var fra dag til dag – men på den anden side sikrede en bestemt timebetaling. Under en højkonjunktur med stærk mangel på arbejdskraft, har det været en fordel med ansættelse på daglejerbasis. Det ville kunne give lønninger langt ud over den med fagforeningen aftale tarif. Omvendt måtte fagforeningen kæmpe for tariffen under lavkonjunkturer.

Vasegaard havde en konservativ baggrund og var selv af konservativ indstilling. Han var aktiv i Landsforeningen Den Personlige Friheds Værn og redigerede fra 1927 til sin død tidsskriftet Sund Sans. Tidsskrift mod Tvangsstyre, for Personlig Frihed. Det kan have påvirket hans erindringer og syn på teglværkslivet, ikke mindst idealiseringen af teglværksmesteren og den manglende forståelse for betydningen af fagforeningsarbejdet. Sidstnævnte ses kun isoleret ud fra en enkelt sommers særligt gunstige muligheder. På den anden side viser han forståelse for enkeltindividet, først og fremmest mennesket, fyrbøder Olsen bag de ydre, næsten karikerede træk af denne ensomme skikkelse.

Byggeriet i Esbjerg stagnerede kraftigt i 1897 og de følgende år med det resultat, at teglværkskonsortierne krakkede. Det gjaldt også konsortiet bag Laursens teglværker. Produktionen kom til at ligge stille. Laursens teglværker blev i januar 1901 købt på auktion af Thorvald Møller & Co. Familien Laursen blev dog ikke berørt deraf. Karl Laursen havde fået solgt på det rette tidspunkt, og sønnen Laurits skilte sig

af med sit teglværk i Esbjerg i 1897 for at starte på en frisk på Fyn. På den måde nåede Søren Vasegaard kun lige at opleve en af de mest betydende teglværksfamilier og teglværkskonsortier under det største boom, erhvervet havde oplevet i Esbjerg. Det afspejler sig også i lønforholdene. Den af Vasegaard omtalte timeløn er så høj, at vi skal hen til tiden efter Første Verdenskrig for at finde et lignende niveau. Året efter ville alt have været anderledes, også lønniveauet. Vasegaard kom og rejste igen i tide med det formål, han havde. Han ville have haft anderledes brug for fagforeningen, hvis han var dukket op i Esbjerg en sæson eller to senere. Det gik raskt i Esbjerg i de år – uanset om det var op eller ned.

Erindringerne har tidligere været trykt som artikelserie i den erklærede antisocialistiske avis, Tiderne. Esbjerg-Posten 1928-29 med titlen »Teglværksliv i Esbjerg i forrige Aarhundrede«. De gengives uændret med tilføjelse af forklarende noter og sproglige moderniseringer.

Teglværksliv i Esbjerg

Da jeg for to-tre år siden genså Esbjerg efter omtrent 30 års forløb, var det første indtryk, at jeg vist aldrig havde været i denne by før. Banegården lignede jo aldeles ikke den lille lave, snavsede bygning, jeg kendte den gang, og det hele billede af dens omgivelser var mig ganske ukendt.

Først da jeg fandt Kongensgade, Torvet og dets omgivelser, fik jeg synlige beviser på, at jeg havde været her før. Nå – den forandring og udvikling er der mange andre, der bedre kan fortælle om, og jeg anfører derfor også dette som vidnesbyrd om, at der i os fremmedes bevidsthed er sket store omskiftelser.

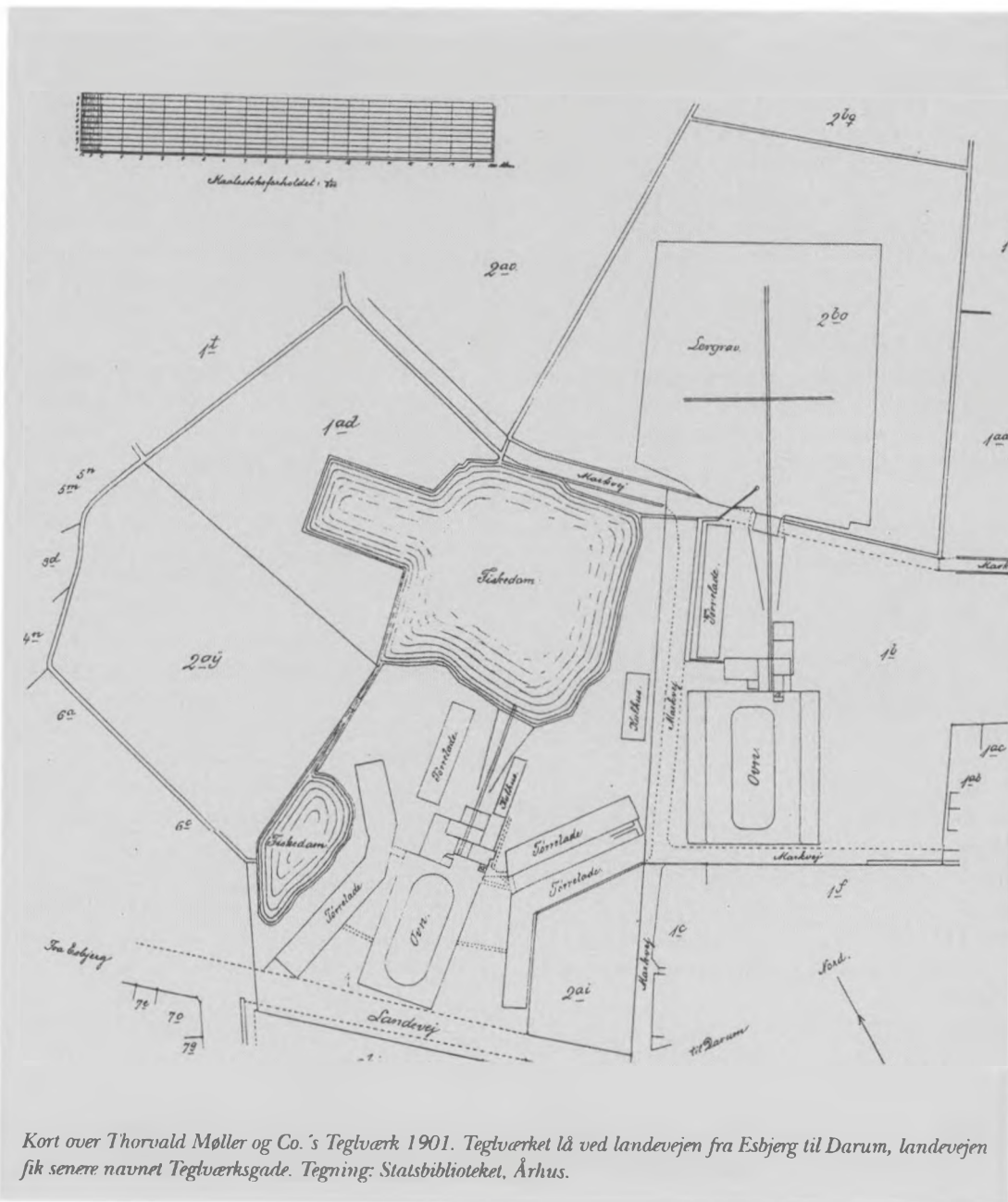
Hvad der muligvis kan interessere en og anden af »Tiderne«s læsere er nogle spredte beskedne minder fra en enkelt side af Esbjergs historie fra slutningen af forrige århundrede. I hvert fald har jeg et lille bidrag til belysning af en kulturperiode i byens og forsåvidt også i landets udvikling. Og da jeg måske er den eneste, der kan tænkes at føre det i pennen, som den kreds, jeg tilhørte i Esbjerg, oplevede i hin Tid, så er det ikke så helt urimeligt, at jeg yder min sten til mosaikbilledet af Vestkystens Hovedstad.

Det var måske i første omgang et tilfælde, at jeg kom til at tilbringe en sommer i Esbjerg, men der ligger nu dog en hel sammenhængende kilde af årsager bag ved, nemlig følgende:

Jeg havde i 1890'ernes begyndelse været elev på Vallekilde Højskole, og der været sammen med de to esbjergsske brødre Laursen, sønner af teglværksejeren ved stranden syd for havnen.⁴ Den ene var bager, og ham ved jeg nu ikke nærmere om, den anden var gået ind i faderens forretning og driver nu de store teglværker ved Stenstrup på Fyn og er – som bekendt – senere blevet landstingsmand og formand for Teglværksejernes Organisation i Danmark.⁵

Vi havde ikke set hinanden, siden vi forlod højskolen, men da jeg efter et års soldatertjeneste i København blev permitteret og trængte til at få et arbejde, hvorved jeg kunne tjene penge for at få råd til at læse videre, skrev jeg til Lauritz Laursen og spurgte ham, om jeg kunne få noget at bestille i Esbjerg.

Formodentlig har jeg hørt noget om, at der var noget at gøre i den den gang hurtigt voksende by. I Vardeegnen havde jeg et par år før arbejdet med mergel- og jordarbejde, og der har man velsagtens talt om Esbjerg, og jeg var både fra mergelgraven og hjemme fra så vant med hårdt arbejde, at et teglværk ikke skræmte mig.

Kort over Thorvald Møller og Co.'s Teglværk 1901. Teglværket lå ved landevejen fra Esbjerg til Darum, landevejen fik senere navnet Teglværksgade. Tegning: Statsbiblioteket, Århus.

Laursen må have svaret imødekommende. Jeg husker ikke de nærmere omstændigheder derved, men sikkert er det, at jeg i april 1896 stillede i Esbjerg og fik midlertidigt arbejde hos den gamle Laursen ved forskelligt, medens jeg ventede på at komme i gang ved aktieselskabet Laursens Teglværker, der, såvidt jeg husker, skulle begynde murstensproduktionen fra 1. maj.

Imidlertid var jeg bleven indkvarteret i et lille rum i et hus, der lå oppe i byen i en af de påbegyndte gader, som nu er ganske ukendelig. Manden, jeg boede hos for nogle kroner om måneden, var naturligvis ligesom jeg tilflyttet byen. Han havde slået sig paa fabrikation af kobindsler, som han sad og lavede ved egen kraft. Jeg har forgæves søgt at finde det lille hus, men der er slet ikke noget, der ligner det. Og omgivelserne, som dengang var golde sandmarker, er jo ligeledes helt...⁶

Mit spisekvarter havde jeg fundet i et andet hus, som lå tæt ved det nye teglværk. Her havde en mand og hans kone oprettet et pensionat for arbejdere. Hvem han var, og hvorfra han var kommen, anede vi intet om, men at han ligeledes var tilflyttet byen, er en selvfølge.

Manden vartede selv op ved middags- og aftensbordet, og jeg ser ham endnu vimse omkring i den lille stue, medens han idelig benyttede sit yndlingsudtryk, der den gang vistnok var almindelig anvendt i byen: »Rask skal det gå her i Esbjerg«

Det gik også rask for ham med at servere, og vi pensionærer havde ofte indtryk af, at han ikke var uden interesse i, at vi ogsaa indrettede os efter hans valgprog, når vi sad ved bordet.

Forøvrigt svirrede det med rygter og sandfærdige beretninger om, hvor rask det gik på næsten alle områder i 1890'ernes Esbjerg.

Det svimlede for de fleste af os, der var indrettet på at tjene vore penge ved 12-timers dag-

ligt arbejde på teglværket, at høre om, hvorledes der tjentes penge ved handel med grunde oppe i byen. Rygterne gik, at der var dem, der tjente tusinder af kroner på en dag ved at sælge de grunde, de havde købt dagen før, med en kronens fortjeneste pr. kvadratalen.

Medens ingen af os jævne arbejdere kunde kontrollere, hvad der var sandt, og hvad der var snak i disse rygter, så kan det ikke nægtes, at alene rygterne bidrog til at bestyrke os i forestillingen om, at vi var kommen til den rigtige by. Det var omtrent som at blive flyttet til Amerika, hvor der efter sigende ogsaa var umådelig fart i det hele, og hvor der nok ogsaa skød byer i vejret på samme måde som i Esbjerg - blot efter meget større målestok.

Og vores geskæftige pensionatsvært forsømte da heller ikke at forsyne os med sandfærdige efterretninger om grundspekulationerne på torvet - der meget mindede ham om New Yorks børs, måske havde han været i Amerika - og denne hastighed i pengeomløbet var jo en ny bekræftelse på rigtigheden af hans valgprog om, at det skulle gå rask i Esbjerg.

Fra begyndelsen af maj begyndte jeg så på Aktieselskabet Laursens Teglværker.

Der havde været - og var da forresten stadig - en hel del kludder med maskinerne, som møntørerne havde arbejdet med opstilling af i længere tid.

Skønt jeg ikke var nærmere inde i teglværksmaskiners konstruktion på dette tidspunkt, kan jeg ikke nægte mig en kort beskrivelse af dette anlæg - hvad der nu forresten ogsaa er nødvendigt til forståelse af det daglige liv og dets genvordigheder på teglværket.

Vest for lergraven var maskinhuset anbragt. Heri var anbragt en platform oppe under taget nærmest dampkedlen, og fra lergraven blev tipvognen med leret trukket op på platformen ved hjælp af et ståltrådstov, som ved dampkraft

vikledes om en bom, når vognen var for opgående. På platformen tippedes leret af, og derefter rutschede vognen ned i graven ved sin egen vægt, idet dog farten reguleredes ved en bremse på bommen.

Dette første stadium voldte som regel slet ingen kvaler ud over, at tipvognen somme tider løb af sporet ned i graven, fordi det var gået alt for hurtigt med at befæste skinnerne på svellerne. De to mand i graven lærte dog efterhånden at give sig tid til at lægge sporet ordentligt, så den slags uheld blev sjældnere.

Vær var det derimod med det næste stadium, som bestod i forælterens behandling af leret. Denne forælter var anbragt under et hul i platformen og bestod af to svære stålomme, der var forsynet med stumpe tænder, som greb ind i hinanden, når de ved hjælp af tandhjul drejede mod hinanden, de løb altså i modsat retning. Meningen var, at de skulle knuse eller ælte leret, inden det på et bredt glidende bånd førtes videre over til den næste maskine, hvor en stålsnegl først æltede det igennem og derefter skød det ud gennem en tud af stenens længde og bredde. Den æltede lerkage blev så skåret itu af et apparat, hvori ståltråde med bestemte afstande afgjorde stenens tykkelse.

Forælteren blev imidlertid teglværkets smertensbarn. Sagen var den, at leret i graven var rigeligt blandet med småsten, og selv om gravfolkene gjorde sig umage med at pille de største fra, så blev der alligevel mere end nok tilbage til at lave ulykker.

Flintesten tog forælteren med glans. De to tykke, tandbesatte stålomme knasede dem mellem tænderne, som når børn spiser bolsjer, men hændte det, at sten af mere hårdt stof slap ned mellem bommen, skete et af to: enten gik maskinen i stå, idet remmen, der gennem remskiven drev tandhjulene rundt, sprang af, eller også at der sprang en kam af et tandhjul.

I begge tilfælde gik hele maskineriet i stå, og for at komme i gang igen måtte vi ned og dreje remskiven baglæns for at få den altfor hårde nød pillet ud af forælterens tænder, hvad der tog tid, fordi vi skulle have leret øset op af tragtten først. Sprang der derimod et tandhjul, så kunne vi ikke komme videre, inden et nyt var skaffet til veje.

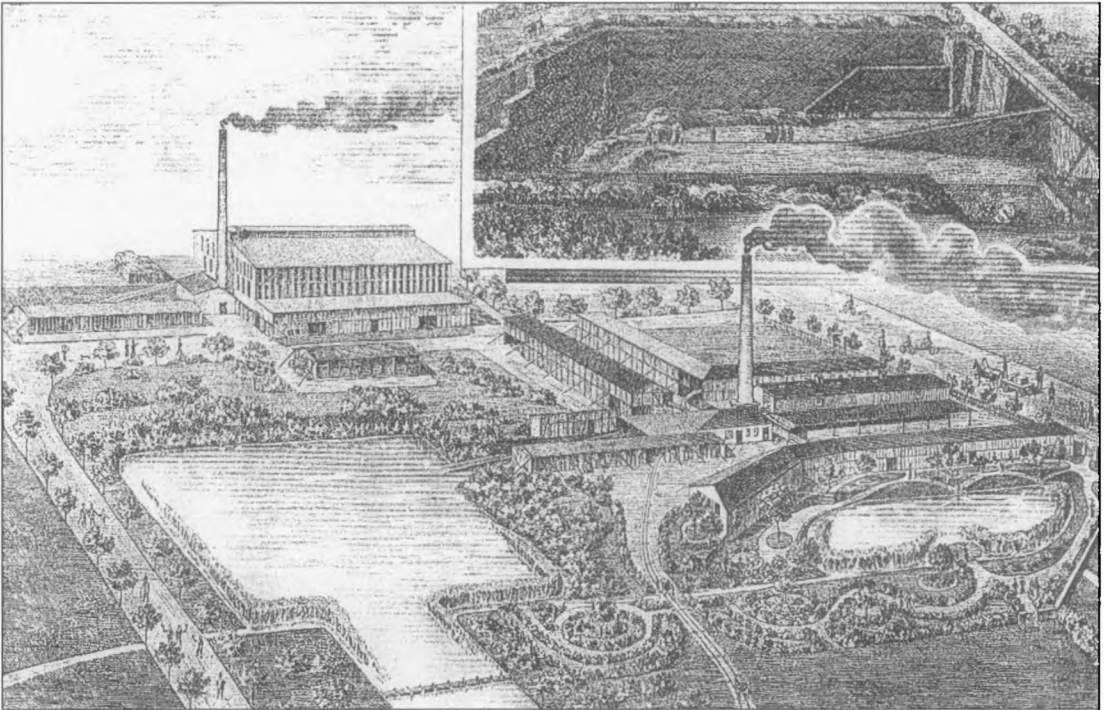
Det siger sig selv, at denne forælter satte værkbestyreren mange grå hår i hovedet, inden det ved et tilfælde blev opdaget, at man helt kunne undvære den. Ved en bestemt lejlighed viste det sig nemlig, at stålsneglen i formmaskinen kunne besørge æltningen tilstrækkelig uden forælterens hjælp, og da alle de mange småsten truede med helt at slå bunden væk under det esbjergensiske raskhedsvalgsprog, så besluttede bestyreren at suspendere den oprindelige tyggeproces og lade leret gå direkte fra platformen over i formerens gab. Det blev så manden på platformen, som fik ansvaret for den nogenlunde jævne fordeling af leret på den roterende båndelevator.

Ganske vist flyttedes kvalerne i nogen grad over på formmaskinens afskærearapparat, idet ståltråden nu slap med i lermassen utyggede, men så kunne dog skaden repareres uden større ophold.

Hovedårsagen til kalamiteten var jo den, at leret ikke var, som den skulde være, men den fejl kunne man ikke fjerne.

Endnu må jeg i denne forbindelse omtale en anden vanskelighed, som voldte os talrige kvaler. Den stammede fra den omstændighed, at leret i graven var uensartet i hårdhed og tørhed. Enkelte steder havde grundvand eller regnvand gjort det blødt som vælling, medens det andre steder var fast og næsten hårdt.

Nu fik ganske vist de to mænd nede i graven pålæg om at blande hårdt og blødt, så det var mulighed for at få nogenlunde ensartet masse

Prospekthort over Thorvald Møller og Co.'s teglværk fra drene efter 1901. Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

ud af formtuden. Men et er et pålæg, et andet muligheden for at gennemføre det i praksis. For hvis det havde regnet - hvad hyppigt skete den sommer - så var det ugørligt at fremskaffe en passende blanding, uden at mændene skulle køre rundt nede i graven med vognen og samle sammen fra forskellige steder. Og så kunne de ikke holde maskinen ved lige.

Det hændte derfor, at platformen var helt begravet under flere vognlæs, inden der blev så meget forskelligt at vælge imellem, at manden her kunne fremskaffe en passende blanding. Sneglen i formmaskinen forlangte nemlig ubønhørligt en vis regelmæssig fordeling af vælling og tørmad for at den kunne afgive en jævnt-æltet masse, som kunne skæres over og

flyttes fra afskærerbordet, uden at stenene gik ud af facon.

Under disse vilkår arbejdede vi fra maj til ind i oktober, da vejret gjorde det umuligt at fortsætte.

Efter den foregående redegørelse for arbejdets væsen er det rimeligt at præsentere de personer, som havde med arbejdet at gøre. Først må jeg - som naturligt er - nævne bestyrelsen, som vi kun kendte ved efternavnet Andersen. Hvem han var, og hvorfra han var, er der sikkert ingen af os som vidste eller bekymrede os om.⁷ I min erindring lyder hans stemme endnu fynsk, vestjyde var han i al fald ikke; thi han sagde jeg, mens alle vi andre - på en enkelt undtagelse - sagde a.

Jeg bevarer Andersen i min erindring som idealet af en arbejdsgiver. Han var altid i godt humør, også når han var flintrende rasende over de kvaler, som leret og forælteren afstedkom. Han var altid fyr og flamme og forstod at sætte fart i alle os andre uden at være ubehagelig imod os.

Det var ikke morsomt at være Andersen og have ansvaret for værkets produktion under disse omstændigheder. Sagen er, at vi allesammen arbejdede på dagløn, og vi kunne forsåvidt være ligeglad, enten vi kørte eller holdt stille, medens de idelige standsninger i virkeligheden stred imod hans interesse, selv om han var uskyldig i dem. Men endnu den gang var det for en væsentlig del en samvittighedssag at levere arbejde for pengene, og under Andersens kommando kendte værket ikke til mislyd mellem arbejderne.

Jeg må dernæst omtale værkets anden person, som vi kun kendte ved efternavn, nemlig fyrbøder Olsen, der var den ovenfor nævnte undtagelse med hensyn til 1. persons personlige stedord.

Hvor Olsen ikke havde været på jordkloden ville vistnok være lettere at sige end at opremse, hvor han havde været. Han pralede i al fald af, at han havde haft kærester rundt om på jordkloden af alle mulige kulører, og det skyldtes nærmest den omstændighed, at han havde været fyrbøder i den amerikanske marine, af hvilken årsag han naturligvis talte engelsk som en indfødt.

Men han havde ikke glemt sit danske modersmål, og i særdeleshed var han noget nær ekspert i vort sprogs eder. Jeg skal ikke forsøge at gengive det blomstersprog, han kunne flette af den slags, når forælteren havde fået en hård sten mellem tænderne, så remmen sprang af, og han sammen med alle vi andre måtte ned og dreje remskiven baglæns. Men der havde været

studiestof i Olsens tale for forskere på vulgærsprogets område.

Alt dette var nu blot Olsens ydre fremtoning, som dem der blot en gang havde fået lov at se bag kulisserne den ensomme mands tilværelse, hurtig forsonede sig med, ligesom det efterhånden virkede ret selvfølgeligt, at han var så kraftig i sine ytringsformer. Det var en utrolig række af flasker, der markerede Olsens ølforbrug på en rigtig varm sommerdag - uden at nogen kunne mærke den mindste smule forøgede slinger i hans vuggende sømandsgang. Og var der nogen, der aldrig forsøgte at være på pletten, så var det Olsen! Hans ydre humør var ligeså usvigelig og kraftig.

Hvorfra Olsen kom, hvorfor han var kommet til Esbjerg, hvor han gik hen og senere er havnet - intet af dette kan jeg svare på. Man skulle heller ikke fristes til at spørge ham om noget, der ikke kom andre ved.

Adskillige år senere traf jeg ham som fyrbøder på en af damperne mellem Kalundborg og Aarhus (det var før, Statsbanerne overtog færgefarten). Siden har jeg ikke set ham. Men jeg kan endnu tydeligt se ham for mig, hans runde, rødglinsende, sværtede ansigt, hans poliske smilende øjne og hans hængende kraftige overskæg. Og ikke mindst hans hårede, muskuløse arme med tatoveringer neden for de opsmøgede ærmer.

Han var en god kammerat. Men han havde intet til overs for dem, der ville komme let om ved arbejdet.

Resten af folkene kendtes og tiltaltes kun ved fornavn: Mads og Jens Peter i graven, to meget forskellige mennesketyper, men begge lige ærlige og redelige vestjyske slidere, den første tung, den sidste let i vendingen. Kristian - en østjydsk bondesøn, kendelig på sit mål - passede afskærrerapparatet og havde sit hyre med de småsten, som sprængte ståltrådene. Ja-

Aktiebrev fra et konkurrerende teglværk 1896. Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

cob, der med sine lange fingre, som han kunne bøje utroligt langt bagover, egnede sig fortrinligt til at tage de afskårne bløde lersten lempeligt af brættet med flade hænder og sætte dem på trillebøren, hvorpå de blev kørt til tørreladen. Martin, som var specialist i at betjene ringovnen, og hvis mål også røbede østjyden. Og endelig bør jeg for en fuldstændigheds skyld notere undertegnede himmerlænding, hvis opgave i sammenspillet oprindeligt var at fodre forælteren med leret på platformen, men senere, da den gik ud af spillet, fordele leret på det ustandseligt glidende transportbånd. Desuden skulle jeg besørge tipvognene halet op på platformen, men når Olsen var ledig, kom han ger-

ne op og besørgede det for mig. Så kammeratligt kunne de forskellige fag arbejde sammen den gang. Bortset fra den ene gang, jeg løb på Olsen, har jeg kun truffet Jakob et par gange senere. Han var havnet i København og var isolator ved et større isolationsfirma. Ellers har de 30 år skilt os grundigt fra hinanden. Og nu kunde vi vel slet ikke kende hinanden, hvis vi tilfældigt mødtes.

Det var hårdt arbejde den sommer. Jeg husker, at jeg bogstaveligt talt sled tre skovle op til skaffet på, den post, hvor jeg stod.

Og da platformen som nævnt var lige ved siden af den indmurede dampkedel og desuden tæt op under det tjærede paptag, så vil man forstå, at der i solskin ikke var brug for flere klude på kroppen end netop nødvendigheden krævede.

Vi begyndte kl. 5 om morgenen, havde mid-dagspause fra 12 til 1½ og fortsatte så til 8 aften med ½ times eftermiddagshvil. Dog måtte arbejdstiden jo noget indskrænkes hen på efter-sommeren, når dagene blev kortere, og Mads og Jens Peter ikke kunne se nede i graven.

Men når så dagen var endt, og Olsen havde pebet fyraften ind, så løb vi unge mennesker alt, hvad remmer og tøj kunne holde, ned til stranden for at komme i vandet - vel at mærke, hvis ikke ebbe havde trukket havet til sig. Og når vi så havde fået dagens sved skyllet af os og bagefter havde fået vores aftensmad i pensionatet, så havde vi kun et mål at stule efter: nattelejet. Thi den næste morgen skulle vi være på pletten igen kl. 5. Det var en såre enkel og usammensat tilværelse, vi førte. Vi havde ingen overflødig fritid at spekulere på anvendelsen af.

Hvad tjente vi så på disse lange arbejdsdage? Ja, for mit vedkommende havde jeg 50 øre i timen - altså på egen kost. Det blev 6 kr. om dagen i fuld arbejdstid i de lange sommerdage.

Mange syntes den gang, det var en kæmpe-dagsløn, og det kan jo ikke nægtes, at det var mere end de fleste fik for almindeligt daglejer-arbejde.⁸

Hen på sommeren fik vi bud fra den endnu spæde Arbejds mændenes Fagforening med anmodning om at melde os ind i den.⁹ Vi drøftede, hvad vi skulle gøre, og der var ingen begejstring fra nogens side for at efterkomme anmodningen. Vi frygtede alle for, at det ville betyde, at vi ikke fik lov at arbejde, som vi ønskede, og at det derfor blot ville resultere i, at vor fortjeneste blev forringet.¹⁰

Alligevel fulgtes vi ad ind til byen en aften og meldte os og betalte et kontingent. Men så hørte vi ikke mere om den sag, og det hele problem faldt jo også bort, da efteråret kom, og værket måtte standse på grund af uafsladeligt regnvejr.

Så sagde vi hinanden farvel og tak for godt kammeratskab. Vi tog også en hjertelig afsked med Andersen, og jeg tror bestemt, han indbød os til at besøge sig, når vi igen kom til Esbjerg. Tredive år senere har jeg spurgt efter ham, men fandt ingen, der kendte ham. Hvis disse linier skulle komme ham for øje, så bringer de ham herved en hilsen med tak for den sommers teglværksliv i Esbjerg. Det samme gælder for resten af mine arbejdskammerater.

Noter

1. Vasegaards døbenavn var Søren Sørensen, men i 1918 tog han navneforandring til Søren Vasegaard.
2. C. Klitgaards indledning i Hobros nyere historie, 1941 og Svend Dahl. Dansk skønlitterært forfatterleksikon 1900 - 1950. s. 405f.

3. Lauridsen, John T. Klatterup - et arbejderkvarter i Esbjerg 1890-1900, s. 19-28. Esbjerg 1992 .
4. Karl Laursen (1842-1918).
5. Laurits M. Laursen (1870 - 1950) var elev på Vallekilde Højskole 1890-91 og igen 1891-92. 1897 købte han Juelsbjerg Teglværk ved Stenstrup på Fyn, fra 1916 var han direktør for A/S De Forenede Teglværker i Stenstrup. Endvidere havde han talrige organisationsposter, bl.a. var han fra 1912 til 1945 leder af Kalk- og Teglværksforeningen af 1893, af Dansk Arbejdsgiverforening, af Industrirådet og fra 1918 til 1932 landstingsmand for de konservative.
6. Afsnittet slutter således.
7. Der er sandsynligvis tale om teglmester K. O. Andersen, som i 1901 fra Laursens teglværker fulgte med under den nye ejer Thorvald Møller, indtil han i 1911 selv startede Esbjergs fjerde Teglværk. Han var tillige en årtække kredsformand i Teglværksforeningen.
8. Lønningerne på teglværkerne i Esbjerg var på den tid under 40 øre i timen. På Laursens teglværker blev lønnen under lavkonjunkturen i november 1897 sat ned til 30 øre, 3 øre under mindsteløn, hvilket førte til en arbejdskonflikt, som først blev ophævet, da de hidtidige lønsatser blev genindsført.
9. Arbejds mændenes Fagforening var startet 1890 og søgte i anden halvdel af 1890'erne med held at organisere og aktivere de danske teglværksarbejdere.
10. Det var først og fremmest fagforeningernes krav om indførelse af en otte timers arbejdsdag, der vakte bekymring blandt sæsonarbejdere som Vasegaard. Det krav ville betyde at de som timelønnede fik indskrænket deres indtjeningsmuligheder i sommersæsonen.

John T. Lauridsen. Født 1951. Det Kongelige Bibliotek, Postboks 2149, 1016 København K. Forskningschef, dr. phil. Har bl.a. skrevet bogen Klatterup - et arbejderkvarter i Esbjerg 1890 - 1990. 1992, og Oscar Bruun, Læge i pionertidens Esbjerg, 1996, samt artikler i Fra Ribe Amt 1993, 1994 og 2000.

Tyve og landstrygere

Af Olga Pedersen

Der har altid været mennesker, for hvem det har været svært at kende forskel på, hvilke ting der tilhørte dem, og hvilke der var andres.

Tyve kalder vi dem, en fælles germansk oldnordisk betegnelse, der egentlig blot betyder en person, der har noget hemmeligt for.

I vore dage er retsordenen lagt i faste rammer, en selvfølgelig del af vort liv. Fra fødsel til død lever vi inden for ordnede lovregler. De er et værn om vores kultur og om de værdier, vi har arvet efter vore forfædre, og som vi ønsker skal gå videre til vore efterkommere. Dybt i os ligger bevidstheden om ikke at stjæle.

Sådan har det været så længe mennesker har haft etablerede samfund, men grunden til og straffen for at overtræde reglerne har ikke altid været de samme.

Jyske Lov

I 1241 »gav« kong Valdemar Sejrs den første danske lov, der er udstedt af en regerende konge i samarbejde med rigets rådgivere.

Loven byggede i vid udstrækning på ældre sædvaner, men indeholdt også regler, der var udtryk for nye principper. I Valdemarstiden (1157-1241) fandt en lang række samfundsendringer sted i hele Europa, og lovgivningsarbejdet må ses i lyset af dette.

De emner, der blev lovgivet om, var hovedsagelig person-, familie- og arveret, fast ejendom og forhold vedrørende landsbyfællesskabet samt drab, legemskrænkelser, hærværk, tyveri

og ran samt forbrydelser mod sædeligheden. Loven blev gældende for dansk retsbevidsthed i næsten 500 år og blev et håndgribeligt våben mod lovløshed af enhver art og kunne som sådan bruges af dommerne ved herredstingene.

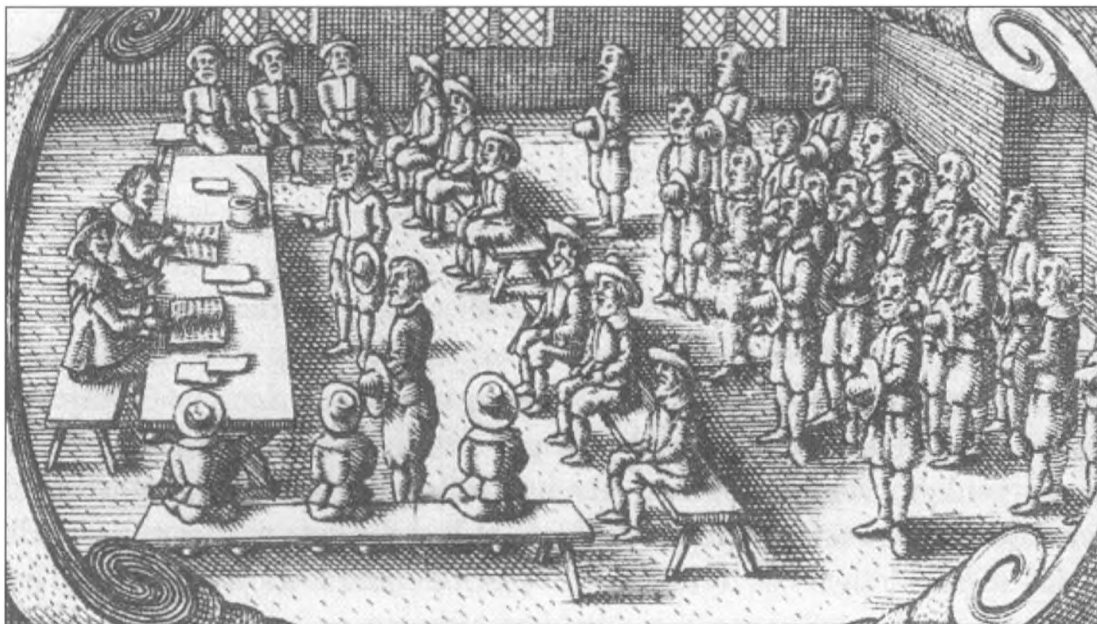
Der kan som nævnt være mange grunde til at forgribe sig på andre menneskers ejendom. Tyveri kan være dikteret af misundelse, men tidligere var det ofte af bitter nød. Simpel mangel på det daglige brød og klæder, gjorde ofte både voksne og børn til tyve.

Der er aldrig blevet set med milde øjne på tyveri, ejendomsretten er hellig for de fleste, og har vi end forsøgt at opnå at »få har for meget og færre for lidt«, har det ikke betydet, at man har accepteret, at der er nogle der tager selv. Det er stadig strafbart at stjæle.

Jyske lov indledes med ordene: »Med lov skal man land bygge. Men ville hver især nøjes med sit eget og lade andre nyde retfærdighed, så behøvede man ikke nogen lov«.

Straffen

I følge gammel sædvaneret havde det altid været tilladt selv at dræbe en tyv, hvis man greb ham på fersk gerning. Det var ikke længere tilladt, Jyske Lov bestemte, at den bestjålne skulle overlevere tyven til kongens embedsmand, for at denne kunne dømme ham til døden. Loven gav endog en begrundelse for dette: »Kongens embedsmand hænger tyven for retfærdighedens skyld og for kongens magt, ikke af hævn«.

Herredsting med herredsfoged og -skriver ved bordet og de siddende stokkemænd, der omgiver de to, der fører sag. Uden for stokkene stod tingalmuen. Illustration fra Ret og straf i Danmark. Nationalmuseet 1986 s. 14.

Den magtfulde middelalderkirke var en vigtig faktor i forarbejdet og udgivelsen af Jyske Lov. Fra kirkelig side ønskede man at straf skulle have en afskrækkende virkning. Det troede, eller i hvert fald håbede man på at dødsstraf ville have. For øvrigt stod der i Moseloven i bibelen, at Gud ønskede »øje for øje og tand for tand«.

Dødsstraf blev ud fra disse betragtninger anvendt både i middelalderen og op i 16- og 1700-årene. Straffedes der ikke hårdt, hidkaldte man Guds vrede over folket. Det ses f.eks. af, at der i 1537 blev indført dødsstraf for méned med den begrundelse, at »Gud er hårdelig fortømet over de mange méneder...«.

Grænsen for hvornår dødsstraf blev anvendt, var fra de gamle lovreglers tid, at man

blev dømt til døden for tyveri af en værdi af en halv mark. Det var dog også et ret betydeligt beløb, idet en okse f.eks. stod til én mark. Denne grænse bibeholdtes i Jyske Lov.

Der blev dog også givet mulighed for at dødsdømme for tyveri af mindre end en halv mark, idet der i paragraf 89 stod: »Hvad tyven end stjæler af koster, der er mindre end en halv mark værd, så skal han, hvis han bliver grebet med det og ført til tings, have tyvsmærket og give kongen tre mark og bonden erstatning. Men kommer tyven bundet til tinge med tyvekosterne, da skal han, hvor ringe end tyvekosterne er, og hvis han i forvejen har tyvsmærket, hænges...«

Tyvsmærket betød at den pågældende blev brændemærket, enten i panden eller på hån-

den. På det ville man altså altid kunne kende en person, der havde være straffet for tyveri af en værdi til under en halv mark en enkelt gang. Anden gang faldt der dødsdom.

I 1600-årene stod tyveri af de samme værdier stadig til dødsdom. Mange er de mænd, der er blevet dømt til »galge og gren«, som der stod i dombøgerne, en betegnelse der stammede fra gammel tid, og efter hvilken det var den bestjålne ret selv at klynge tyven op i en gren, hvor som helst han fandt det bedst.

Kvindens dødsstraf fuldbyrdes på anden vis. »For deres æres skyld« blev de levende begravet under en galge. Hovedet lod man blive oven for jorden, men der sættes en balje over det. Derfor ses betegnelsen at blive »dømt til galge eller balje«.

Fængselsstraf

Fra omkring 1550 blev det almindeligt i Europa, og dermed også i Danmark, at frihedsberøve lovovertrædere. Blev en forbryder derfor ikke dømt til døden, kunne han risikere livstid i fængsel. For mænds vedkommende betød det at »arbejde i jern« på Bremerholm i København, hvortil forbrydere fra hele landet blev ført. Fangerne var lænket sammen to og to, og forholdene i fængslet betød, at en fjerdedel døde inden for det første år. Livstidsstraffen blev derfor som regel ikke ret lang.

Danske Lov

I 1683 indførtes Christian Vs Danske Lov. Princippet om straf som afskrækkelse blev opretholdt, ligesom dødsstraf stadig anvendtes ved forbrydelser som:» At bekende sig til den katolske religion, hvervning til fremmed krigstjeneste, overfald på dommeren i retten, at slå sine forældre, manddrab, blodskam, voldtægt, omgængelse med naturen, tre gange begået ægteskabsbrud, fosterdrab, røveri, mordbrand, guds-

bespottelse, kirkeran, majestætsforbrydelse og at udgive sig for at være kgl. embedsmand«.

Straffen blev i almindelighed fuldbyrdet ved halshugning, i enkelte tilfælde ved hængning. Som en slags ekstrastraf i særlig grove tilfælde, kunne det blive bestemt, at hovedet eller en hånd skulle sættes på stage, eller at tungen skulle rives ud. I de fleste tilfælde var forbryderen dog dræbt inden disse strafillæg blev bragt til udførelse - i al fald må det have været nødvendigt, hvis hovedet skulle stages. Hensigten med ekstrastraffen var, at den skulle virke særlig afskrækkende, og det har den sikkert også gjort. Det har været en barsk oplevelse at gå forbi en galge og se en krop hænge og dingle, mens hovedet sad på en stage ved siden af.

I trolddomstilfælde, eller hvor det drejede sig om hekse, var straffen som oftest at blive brændt levende på bålet. Der var dog også andre forbrydelser, der straffedes med brænding, men så havde man som regel hugget hovedet af forbryderen først.

Danske Lov ønskede at mildne straffen for flere forbrydelser, deriblandt tyveri, og i 1700-årene benådede kongen ofte tyve. De blev derimod straffet med tugthus. Det var dog stadig ikke til nogen glæde for forbryderne, idet forholdene i landets fængsler på den tid må betegnes som umenneskelige. Først langt op i 1800-årene begyndte man at betragte forbrydere som mennesker, der efter at have udstået en straf skulle tilbage til samfundet, og der blev derfor arbejdet på at forbedre fængslerne.

Tortur

Det er en udbredt opfattelse, at tortur stort set kun har været anvendt i forbindelse med hekseprocesser i Danmark. Jyske Lov omtaler slet ikke tortur, eller som det også betegnedes »pinligt forhør«. En forbryder blev på de tider dog ikke betragtet som en person, der skulle holdes

Bøddeltakster, fastsat ved kongelig reskript af 1698. Illustration fra Ret og straf i Danmark. Nationalmuseet 1986 s. 27

For et hoved med sværd at afhugge	10 dlr.
For et hoved med økse at afhugge	8 dlr.
For en hånd eller finger at afhugge	4 dlr.
Et hoved og en hånd at sætte på stejle for hver 2	4 dlr.
For at hænge	10 dlr.
For en af galgen at nedtage	4 dlr.
For en hel krop at lægge på stejle og hjul	7 dlr.
For en at slå arme og ben i stykker og lægge på stejle	14 dlr.
For en krop at nedgrave i jorden	3 dlr.
For en død krop at udføre af by	2 dlr.
For en at partere og lægge på stejle	12 dlr.
For hvert kneb med gloende tænger	2 dlr.
For at brændemærke	4 dlr.
For kagstrygning	5 dlr.
For at piskes af byen	7 dlr.
For at vise af byen og herredet	4 dlr.
For at brænde en krop	10 dlr.
For at brænde pasquiller eller andet deslige	3 dlr.
For at slå navn på galgen	2 dlr.

hånd over, og greb man en tyv på fersk gerning, havde man lov til at binde både ham og hans familie, indtil retten havde afgjort, om de alle var tyvagtige. Dog havde de ret til og krav på »at have fred til tungen og fra, med mindre han vedgår tyveriet«.

Danske Lov siger i sit 20. kapitel om tortur: »Ingen skal pinligen forhøres, uden han tilforn er dømt til døden for nogen ugerning...«

Der er dog ingen tvivl om, at en form for tortur, eller hvad vi i dag ville opfatte som tortur, har været anvendt i mange tilfælde. I 1772 siger et kongeligt reskript, at »der på forhånd skal tages bestemmelse om, hvor mange slag vedkommende skal have og der skal bruges al mulig forsigtighed for at undgå legemsbeskadigelse og overalt forholdes, så kommissionen kan stå til ansvar«.

Gravers Hansen

Det kan dog se ud som om Gravers Hansen, der stod for retten på Ribe Rådhus den 8. juli 1597 har været udsat for en vis pression.

Gravers var født i Jernvedlund. Han var tilsyneladende kreatur- og hestehandler, men fristelsen til at handle med andre end sine egne kreaturer og heste var for stor for ham.

Han blev grebet på fersk gerning af Søren Skriver og bekendte for retten, at han sammen med sin kones søster Anna havde stjålet en ko og en okse på Gabøl mark. Dyrene tilhørte Søren Skriver, der da også fik sine dyr igen.

Måske kunne Gravers være sluppet med skrækken for dette tyveri, hvis han havde ladet det være dermed. Men da man nu havde fat i ham, blev han forhørt angående andre tyverier på egnen, og det viste sig at han var skyldig i fle-

re af disse. Det drejede sig om en brun okse fra Peder Mogensen i Kærbøl, en hest fra Jørgen Villadsen i Jernvedlund, en okse fra Jens Simonsen i Obbekjær, to gæs fra Anders Svendsen, og fem får fra Jesper i Gelsbro. De sidste blev slagtet, og da Kristen Tækker stjal et sort øg fra jomfru Kristine i Wardho, solgte Gravers den for ham til en gammel mand i Bredsted.

Endelig tilstod han, at han havde haft til hensigt at »tage livet af Thomas Dover, stadsbud« den næste dag, idet han mente derved at kunne se udvej for at flygte fra fængslet.

Nu skulle man synes synderegistret var langt nok til at dømme ham til galgen, alene mordtruslen mod Thomas Dover skulle være nok. Det var dog alligevel en sidste forbrydelse, der blev afgørende, og det var »da efterdi Gravers Hansen selv bekender, at han stjal en liden sort øg fra Laurids Knudsen i Skibelund, så for denne hans egen bekendelse dømte de ham til galge og gren og til at betale bonden hans koster igen«.

Marine Mikkelsdatter

Marine Mikkelsdatter har tilsyneladende været en dreven tyv, og der kan nok være grund til at undre sig over, hvorfor og hvordan hun har haft adgang til de mange Ribe borgeres hjem. Tilsyneladende har hun frit gået ud og ind i alle huse.

Den 5. januar 1613 stod hun i Riberhus Ret og Råd og bekendte 88 tyverier, begåede i byen. De fleste af tyvekosterne var klæder af bedre beskaffenhed. De blev videresolgt til byens damer, ofte efter at have gennemgået en eller anden forandring.

Nogle af tyvekosterne blev solgt på torvet, mens andre ting, som f.eks. da hun stjal et par store messingkerter fra Hans Hansen i Sortebrødregade, blev solgt til private. Den ene til Anders Skjøtters hustru for halvanden mark,

og den anden til Dorthe, Jacob Mejlbys hustru, for otte skilling.

Fra biskoppen Peder Hegelunds hus, hvortil hun tilsyneladende også havde fri adgang, stjal hun en barnekåbe. Den købte Dorthe Jacob Mejlby også. Hun var i det hele taget storafstager af tyvekosterne.

Inde hos bispen tog hun i forbigarten også en engelsk kåbe, foret og med fløjslsnøre. Selve kåben var vævet af det fineste stof. Foret og fløjlsnørene sprættede hun af, og kåben kastede hun derefter tilbage i Hegelunds have. Den har sikkert været for let genkendelig, og derfor farlig at gå med på Ribes gader.

Fra Mads Roed i Stenbrogade stjal hun et engelsk klædesskørt. Hun pillede underforet af og solgte det til Margrethe Lauridses, mens selve skørtet gik til Karine Gregerskones datter. Da Marine nu var inde hos Mads Roed, tog hun et forklæde med, som blev solgt til Marine Svertkone.

Marine Mikkelsdatter havde altså en livlig handel, og en lang række af byens damer var hendes aftagere. Ved rettergangen påstod hun, at de havde vidst, det var stjalne sager, men havde alligevel opfordret hende til at komme med mere. Flere af dem indrømmede, at de havde været kunder hos Marine, men naturligvis ikke, at de havde vidst det var tyvekoster de havde købt, og Marines påstand om det modsatte fik ingen indflydelse på dommen.

Ansigt til ansigt med syv rådmænd blev Marine »dømt fra hendes hals og hendes hoved på galgen«.

I dombogen blev skrevet at »hun upint har bekendt«.

Der er måske grund til at tænke på, hvorfor det var nødvendigt at skrive at hun var upint, hvis man aldrig brugte tortur.

Andre slags tyve

I 17- og 1800-tallet var omflakkende fattigfolk et stort problem i hele Europa. Efter reformationen i 1536 var det ikke længere kirkens opgave at forsørge fattige. Der var heller ikke mulighed herfor, idet kirken ikke længere rådede over de samme midler, som den havde gjort i middelalderen.

Egentlig lovgivning om forsørgelse af fattige i Danmark blev der først tale om i 1708. Loven var stort set blot en vedtagelse af, at fattige og hjemløse var uønskede, og der blev derfor givet de enkelte byer og sogne ret til at jage dem ud.

Det kom til at betyde, at flokke af hjemløse drev omkring fra sted til sted. Der findes eksempler på, at der uden for de store østdanske byer blev afholdt klapjagter på fattige, og at børn fra byerne blev glemt i nærheden af en flok.

Derved blev fattige forældre i det mindste fri for at se på, at deres børn døde af sult.

Det er klart at mange fattige stjal, hvor de kom frem. Det var deres eneste mulighed for at få mad og husly. Befolkningen var bange for dem, hvilket nok heller ikke altid var ubegrundet. For de fattige gjaldt parolen: »Tænk først på dig selv, eller du er en død mand«.

Det kunne man også blive for at gå ind i en andens mands spisekammer eller hønsehus, og hente sig en flæskeside eller suppehøne. I flere hundrede år var dødsstraffen nemlig en af metoderne til fattigdomsbekæmpelse. Løsgænger og et omflakkende levned straffedes hårdt. I en lovplakat den 11. maj 1810 blev det pålagt dommerne at tage særlige hensyn til børn under 15 år, »et barn kan undertiden af ungdoms dårlighed eller forlokkelse, begå en forbrydelse, uden at dets karakter i øvrigt er fordærvet, hvilket den derimod ville udsættes for at blive om en sådan skulle indespærres med andre gamle forbrydere«.

Det fik mange løsgængere til at håbe, der ville blive taget særlige hensyn til børn, og i årene derefter vrimler retsprotokollerne med sager om børn, der blev anholdt og forhørt for tyveri.

I øvrigt kunne små børn jo lettere kravle ind ad en lille luge til hønsehuset eller komme gennem et vindue, hvor de voksne uhjælpelig ville komme til kort.

Enhver dommer dømte dog stadig efter, hvilket syn han selv havde på en anholdt, og mange dommere mente, at et vanartet barn skulle straffes så tidligt som muligt for derved at

Menneskefanger. En to meter lang stige med et bøjleformet redskab med jernpigge. Brugtes til at fange flygtende fanger, idet man bagfra skubbede bøjlen ind over halsen på dem. Illustration fra Ret og straf i Danmark. Nationalmuseet 1986 s. 61.

forhindre, at det senere i livet blev en endnu større og forhærdet forbryder.

Hans Henriksen fra Rødding

Ellen Nielsdatter blev født i Varming omkring år 1718. Hun hørte til blandt de fattigste og havnede, uden at det er klarlagt hvornår, blandt de omflakkende flokke. Da hun var omkring tyve år gammel blev hun på Lolland gift med Hans Hansen, og med ham fik hun tre børn. Hun oplyste senere, at han var død.

Ellen vendte derefter tilbage til hjemegnen Seem og Varming sammen med sine børn, to døtre og en søn. Hun strejfede omkring og tiggede, og måske var hun ikke ildeset alle vegne, idet hun og børnene gentagne gange overnattede hos Peder Smed i Seem, der tilsyneladende ikke var ene om at huse omstrejfer, idet både Just Lassen i Lustrup og Mads Smed i Varming i retssagen blev nævnt i forbindelse med de ulovlige overnatninger. Det var ikke tilladt at huse omflakkere, man havde i stedet pligt til at føre dem til herredsfogeden, der så skulle tage affære.

Den 4. april 1759 kom Ellen og hendes flok til Seem, og Peder Smeds datter gik ud for at lyse for dem, så de kunne finde vej i mørket.

Flokken af fattige omvandrerer bestod foruden Ellen Nielsdatter og hendes tre børn, Maria, Christina og Niels, af Mette Marie Pedersdatter og Hans Henriksen. Den sidste forsøgte at ernære sig ved, foruden at tigge, at tilbyde folk at lodde kedler og gryder. Efter at være kommet under tag og have drukket noget brændevin, sneg Ellen og Hans Henriksen sig ud til Iver Pedersen i Varming. Her brød Hans Henriksen nogle sten ud af muren, så han kunne få åbnet døren og komme ind i huset, hvor han måske i forvejen vidste, der stod et par udmærkede kedler. Han stjal dem, og parret tog dem derefter med sig til Seem.

Tyveriet blev naturligtvis anmeldt straks efter det var opdaget, og om morgenen den 6. april 1759 blev hele flokken taget til fange og arresteret for tyveri og løsgængeri. De blev alle ført til Ribe Rådstue og indsat i arrestkamrene.

Da havde Hans Henriksen tilsyneladende allerede nået at afhænde kedlerne til gørtler Mogens Sivenborg i Ribe. Mogens afleverede straks varerne, da han blev klar over, at det var tyvekoster, han havde købt.

Den 20. april blev der afholdt forhør over de implicerede parter. De to døtre, Maria og Christina, der var henholdsvis 19 og 16 år gamle, kunne fortælle retten, at de var ukonfirmerede, uden arbejde, uden fast opholdssted og at de godt nok havde set moderen og Hans Henriksen komme tilbage til Peder Smeds med de to stjalne kedler. Christina havde endvidere bemærket, at moderen var beruset.

Christina fortalte, at hun var forlovet med Hans Henriksen. Den tolvårige Niels kunne kun bidrage med at udtale, at han ikke havde set moderen komme tilbage fra tyvetogten, men næste morgen havde han set kedlerne.

Mette Marie Pedersdatter var 15 år gammel, og hun var ret ny i de omflakkendes verden. Hun havde haft flere forskellige pladser, men var aldrig blevet ret længe de enkelte steder. Heller ikke hun var konfirmeret og havde derfor ikke noget skudsmål at fremvise. Hun kendte ikke noget til tyveriet og sagde endvidere, at hun aldrig havde opdaget, at hverken Ellen eller nogen af hendes børn havde stjålet, men hun havde hørt at Hans Henriksen havde stjålet engang et sted i nærheden af Tønder.

Dommene

Der blev dømt i to omgange i denne sag. Den 19. april blev der truffet afgørelse om, hvad der skulle ske med de unge Maria, Christina, Niels og Mette Marie.

Maria havde gået ledig længst og kunne ikke fremvise noget skudsmål. Dommerne kunne godt se hun var af et svageligt helbred, men fandt alligevel, at det var nødvendigt at dømme hende til trekvart års arbejde i Viborg Tugthus.

Christina, der skønt hun kun var 16 år, havde haft den frækhed at trolove sig til ægteskab uden at være konfirmeret, blev idømt samme straf.

Den 15-årige Mette Marie slap med et halvt års arbejde samme sted fordi hun »både i år og forrige år har løbet omkring og tigget«.

Til sidst stod den 12-årige Niels foran dommerne. De vurderede, at han burde straffes, fordi han lige som de forrige havde »omstrøjt landet med trygleri og lediggang«. Niels fik et halvt år i Viborg Tugthus.

Efter de fire unge var blevet ført til Viborg og havde begyndt deres afsoning, stod Ellen Nielsdatter og Hans Henriksen foran otte dommere den 15. maj.

De to kedler blev fremvist, og ingen af de to fanger nægtede at have stjålet dem. Den ene kedel var af kobber og vejede ti skålpund, den anden var af messing og vejede tre pund. De blev vurderet af retten til at have en værdi af 24 skilling pr. pund for kobberet og 18 skilling for messinget. I alt blev det til 3 rigsdaler og 6 skilling.

Ellen Nielsdatter havde ikke været straffet før, og hun havde jo heller ikke været med i selve tyeriet hos Iver Pedersen. Hun havde dog som en slags håndlanger hjulpet med at bære tyvekosterne til Seem. Hun var derfor at anse som tyvens medvider og burde selvfølgelig straffes. Hun blev dømt til at »miste sin hud i fængslet«, samt til at arbejde tre år i Viborg Tugthus, fordi hun som løsgænger »havde strejft om med trygleri og lediggang i denne egn«.

At »miste sin hud i fængslet« betød, at Ellen

Nielsdatter, nøgen og bundet til »kagen«, eller »skampælen« skulle piskes af byens kagmand.

Hans Henriksen tilstod, at han havde været straffet en gang før, nemlig for et tyveri i Rendsborg. Han havde været indsat i Glückstadt Tugthus. Det blev ham dyrt at stå. Dommerne vurderede, at selv om han var at regne som mindreårig, og de to kedler ikke repræsenterede nogen større værdi, var det bedst at hænge ham, da han tilsyneladende var uforbederlig og fængselsstraf var uden virkning på ham. Ifølge forordningen af 4. marts 1690 blev Hans Henriksen fra Rødding dømt til »at straffes med galgen«. Han var 20 år gammel og der står i dombogen, at både han og Ellen Nielsdatter overhørte dommene »uden bånd eller fængsel«, hvilket betød at de dog ikke var så farlige forbrydere, at det var nødvendigt at holde dem bundne.

Hans slap dog for galgen, i al fald denne gang. Han fik tilsyneladende lejlighed til at flygte. Dommen blev konfirmeret af Højesteret den 10. december samme år, men kunne ikke eksekveres før alle undersøgelser omkring sagen var færdige, og inden man fik de relevante oplysninger om forbryderen frem fra retten i Tønder, gik der næsten et år, og den 3. juni 1760 omtales han i en skrivelse i sagen, som »den bortrømte delinquent Hans Henriksen«.

Anne Kjerstine Axelsdatter

Natten mellem den 9. og 10. oktober 1811 lå Niels Pedersen Smed i Nørre Vejrup i sin sødeste søvn. Alle døre og vinduer var låst. I storstuen lå en gammel aftægtsmand i alkoven. Han blev pludselig klar over, at han ikke var alene i stuen og råbte op, så husets folk kom styrtende til.

Det viste sig, at et vindue var blevet brudt op, og fra et chatol var der taget en del kvindekjæder og noget uld. Tyven var flygtet og havde

En afstraffelsesmetode var at piskes ved byens kag. Delikventen blev lænket fast til kagen og piskedes af bødlen. Billedet viser kagmanden fra Tønder. Figuren, der nu findes på Tønder Museum, har engang været topfigur på byens kag. Det viser mestermanden i fuld mundering med rettersværdet ved siden. Foto: Tønder Museum.

tabt de fleste af tyvekosterne i sølet lige uden for vinduet. Niels Smed og hans folk kunne ikke spore tyven i den mørke og regnfulde nat, eller de havde ikke mod til forfølgelsen, så de ventede til det blev lyst, hvorefter de i samlet flok drog til Grisbæk nord for Vejrup, hvor de havde hørt, at et fremmed kvindfolk holdt til på et lille sted, der kaldtes Grisbækborg.

Her forlangte de at se den fremmede kvindes pas og at gennemgå hendes ting. De måtte gå slukørede hjem. Anne Kjerstine Axelsdatter havde tilsyneladende rent mel i posen.

Efter at have sundet sig lidt over at være blevet antastet og forhørt og have klaret frisag, fik hun lyst til at hævne sig og begav sig til Niels Pedersens Smeds gård i Nørre Vejrup, hvor hun kom i mundklammeri med Niels og hans kone. Anne Kjerstine har nok været lidt overmodig over sin sejr med hensyn til tyeriet, og råbte til Niels »du har mistet meget, men du skal miste mere«.

At true nogen var altid farligt, og denne trusel lød ekstra ondsindet. Var der ikke ligesom noget hekseagtigt i sådanne ord? Angsten for hekseri og trolddom havde ikke sluppet sit tag i folk. Skønt de store hekseprocessers tid lå flere hundrede år bagude, vidste man trods alt aldrig. Niels blev alvorlig bange, han anholdt hende med det samme og førte hende til herredsfogeden, der straks kunne se sagens alvor og bragte kvinden til arresten i Ribe.

Anne Kjerstine har nok været et af de mennesker, der har svært ved kende forskel på, hvad der var hendes og hvad der ikke var, for da hun om natten mellem den 9. og 10. oktober flygtede fra chatoltyeriet og løb en omvej for ikke at blive grebet, kom hun hos Hans Christian Pedersen i Vibækborg for skade at tage et par af hans høns, eller rettere en høne og en kylling. Hun tog dyrene med sig til det lille hus på Grisbæk mark.

At de to dyr manglede i hønsehuset, blev først opdaget langt op ad dagen og blev naturligvis straks anmeldt til herredsfogeden, men da var det for sent. Høne og kylling havde måttet lade livet og var spist. I modsætning til tøjet fra chatollet, der aldrig blev fundet hos Anne Kjerstine, var det dog svært at bortforklare de hvide og gule fers tilstedeværelse uden for huset Grisbækborg.

Anne Kjerstine blev siddende i Ribe Arrest meget lang tid. Af forskellige grunde trak sagen i langdrag, og hun opnåede en vis frihed til at færdes i hele arresthuset, hvilket også ville sige i arrestforvarerens private lejlighed. Her stjal hun en dag et blomstret køkkengardin med frynser og et musselinshalstørklæde, og på loftet så hun sit snit til at tage en natskjorte og en serviet.

Tyverierne blev opdaget og varerne tilbageleveret, og havde det ikke været fordi hun allerede tidligere havde været indsat et år i Glückstad Tugthus for tyveri, var hun måske blevet frikendt. Nu blev det imidlertid to høns, ansat til en værdi af en rigsdaler, der kom til at koste hende fire år i Viborg Tugthus. Endvidere blev hun dømt til at udrede sagsomkostningerne, der beløb sig til 55 rigsdaler til anklageren og 42 til forsvareren. Arrestantinden var »løs og ledig« under domsafsigelsen og erklærede sig ovenikøbet fornøjet med den.

Drengene Jørgen Christian og Peder

Den 31. september 1810 blev der begået en del tyverier på nogle gårde i Vejen og Malt sogne. Enken Karen Lucas pågreb to drenge, Jørgen Christian og Peder Christensen. De stak dog af fra hende og søgte tilsyneladende til Hans Skrædder på Sønderskov Mark, der siden blev dømt for at have huset dem og opmuntret dem til tyveri.

Niels Jørgen på Maltbæk Mark fangede den ni-årige Peder igen. Jørgen Christian blev først pågrebet sammen med forældrene ved »den befalede almindelige jagt på betlere« den 9. februar året efter. Alle, også forældrene, blev derefter stillet for retten.

Udbyttet af de to drenges tyveri blev ikke stort. Fra kontrollør Kjeldsen drejede det sig om nogle pjalter af linned, fra Karen Lucas en dug, lidt hørgarn og en gammel sok, og fra Niels Jørgen på Maltbæk Mark en skjorte. Værdien af det stjalne ansattes til fem rigsdaler fire mark og otte skilling.

De to drenge og deres forældre er et eksempel på, hvordan et forholdsvis lille tyveri kunne betyde, at en familie blev splittet ad. De omflakkende kvinder fødte ofte deres børn i forskellige sogne, og der hvor man var født, var man senere forsørgelsesberettiget, mindre ukonfirmerede børn fulgte dog moderen til hendes fødesogn.

Jørgen Christian Pedersen blev født i Næsbjerg Sogn den 18. september 1801, mens broderen Peder blev født i Tyrstrup Sogn 1805. De var halvbrødre og havde samme mor. Det var Anna Chatrine Pedersdatter, der blev født i Burkal Sogn omkring 1760. Efter konfirmationen begyndte hun straks at flakke om og tigge sig til sit brød. Hun giftede sig på et tidspunkt med Christen Lauesen og fik med ham fire børn. Under det omflakkende, hårde liv døde de tre. Den første blev begravet på Stauning Kirkegård, den anden i Hvidbjerg, og den tredje på Gammelstrup Kirkegård. Da manden døde, havde hun altså kun sønnen Jørgen Christian. På et tidspunkt sad hun et års tid i Varde Tugthus, dømt for omløberi, og hun havde tillige udstået en straf i Tønder Arrest for tiggeri.

Senere slog hun sig sammen med Christen Pedersen. De giftede sig ikke, men levede »et

forargeligt levned« sammen. Et uægteskabeligt samliv forargede altid mennesker, men værre var det, at Gud så med stor fortrydelse på sådanne forhold. Christen var født i Grandslev Sogn i Århus Amt. Han påstod selv, at han var 30 år gammel, men retten fandt dette usandt, da han så ud til at være ca. 50 år. Både han og drengen Jørgen Christian, nægtede sig skyldig i nogensinde at have stjålet.

Dommene

Christen Pedersen og Anne Kjerstine blev dømt for omflakkeri, liderlighed, ryggesløshed og slet omsorg for deres børn. Christen fik et halvt år i Viborg Tugthus. Som en slags undskyldning for ham, blev der set på, at han var fattig og desuden ikke var legemlig stærk. Anne Kjerstine fik et år, idet retten mente man kunne have forventet, at hun som moder skulle have været endnu mere omhyggelig end manden, med sine børns opdragelse.

Når straffen var udstået, skulle de hver især hjemsendes til deres fødesogne, han til Grandslev og hun til Burkal, og de fik pålæg om at holde sig fra hinanden for fremtiden. Hjemsoagne skulle så sørge for at de blev sat til at arbejde for føden.

Drengene Jørgen Christian og Peder kunne også dømmes for omflakkeri, idet de »snart var langt oppe i Nordjylland og snart helt nede i Holsten«. Den mindste indrømmede endog at de ofte havde stjålet, men da han var for lille til at blive straffet i Viborg Tugthus, og der ikke forelå noget bevis for tidligere tyverier, måtte retten lade dette fare.

Om broderen, den 14-årige Jørgen Christians sag, vurderede dommeren anvendelse af plakaten af 1810, men fandt at den »finder ingen anvendelse på disse drenge, der fra vuggen har drevet omløberi og tiggerhåndværk, samt er blottet for al sjæls dannelse...«

Retten havde dog hidtil været nådige overfor dem og ladet dem sidde i samme arrest, men på grund af de mange arrestanter var dette ikke længere muligt.

Drengene blev dømt til at blive i fængslet indtil moderen kom tilbage. Derefter skulle de sendes til Burkal Sogn, hvor »vedkommende øvrighed skulle sørge for at de begge blev oplært i kristendommen og anvendt til nyttige håndteringer«. Desuden skulle de piskes i fængslet.

Det sidste må man håbe har hjulpet, så de aldrig mere flakkede om og stjal for føden, og at den gode Gud ikke er blevet alt for »hårdelig forarget« over de to fattige drenge og deres færden rundt i Jylland og Holsten.

Kilder

Den Jyske Lov.
 Christian V. Danske Lov.
 Ribe Rådstuedombog. Afskrifter gjort af Bue Kaae.
 Lustrup Birks justitsprotokol 1759.
 Viborg Landsarkiv: B 85-2. Gørding-Malt Herreds justitsprotokol 1812-1815.
 Rasmussen Holger. Ret og Straf i Danmark. København 1986.
 Juul, Stig. Lov og Ret i Danmark. København 1969.

Olga Pedersen. Født 1935. Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Lokalhistoriker. Har udgivet Aastrup Sogns historie bd. 1 og 2. Slægten Rosendahl, samt artikler i Fra Ribe Amt.

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt

Fra Ribe Amt bringer hvert år en liste over bøger og tidsskriftsartikler vedrørende Ribe Amts historie. Oversigten er udarbejdet efter oplysninger fra bl.a. Holsted bibliotek, hvor bibliotekar Claus Larsen har været til uvurderlig hjælp, fra enkelte private, fra museer, arkiver og lignende, der velvilligt har sendt deres udgivelser til redaktionen. Her vil man fortsat være taknemlig for oplysninger, der kan bidrage til at gøre listen så fuldstændig som muligt.

Til orientering skal anføres, at når der i litteraturlisten henvises til Egnsbogen 2000, så er det Grindsted-Billundegnen, der dækkes. Når der henvises til Lokal-årbogen 2000, er det Bramming Kommune, der dækkes. Hvor der henvises til RA 2000, er det Fra Ribe Amt, Historisk Samfund for Ribe Amts årbog 2000.

Historieformidling

By, marsk og geest. Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen. Ribe 2000

Egnsbogen. Lokalhistorisk årbog for Grindsted, Billund og Give. Grindsted 2000

Fra Ribe Amt. Historisk Samfund for Ribe Amt. Esbjerg 2000.

Gesten Sogn. Gesten Sognearkiv 2001.

Lokal-årbogen 2000. Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune. Bramming 2000

Mark og Montre. Årbog for Ribe Amts Museer 2000. Grindsted 2000

Ribe Katedralskole 2000. Ribe 2000.

Sjæklen. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg 1999.

Skuret. Bygningskulturens dag 2000. Skov og Naturstyrelsen. Miljø-og Energiministeriet 2000.

Vestjyske Fortællere. Varde 2000.

Varde Landsogn, Tinghøj og Søndermarken. Træk fra 1900 tallet. Varde 2000.

Ølgod Museum 1999. Ølgod Museums årsskrift 1999. Ølgod Museum 1999

Administrationshistorie

Brørup Kommune - på vej ind i det 21. århundrede. Brørup 2000.

Aktieselskaber

Hahn-Pedersen, Morten: »En aktør i Danmarks olieby. Historien om Henning Kruse og Esbjerg Oilfield A/S« i Sjæklen 1999 s. 91-123.

Andelsvirksomheder

Junk, Niels E.: »Andelsmedjen i Vong - Anders Lauridsen fortæller« i Lokalårbogen 2000 s. 102-105.

Arbejderhistorie

Lauridsen, John T.: »Klatterup-erindringer fra et arbejderkvarter i Esbjerg i 1950'erne« i Ra 2000 s. 233-258.

Arkitektur

Benthien, Susanne: »Arkitekt Axel Hansen og hans arbejder - en registrant i Ribe Lokalarkiv« i By, marsk og geest 2000 s. 60-70

Koch, Hanne Dahlerup: »Gader i almindelighed - og Ribes i særdeleshed« i By, marsk og geest 2000 s. 47-59

Søndergaard, Steffen M. Bymiljø Facader og Skilte. Vejledning For Varde Bymidte. Varde Kommune 2000.

Søndergaard, Steffen M.: »Tagbærende stolpekonstruktioner - i Sønderjyllands vesteregnet samt på Rønmø og Fanø« i Bygnings Arkæologiske Studier 1999-2000.

Palle, Preben: »Varde Miniby« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 9-13.

Arkiver/museer

Benthien, Susanne: »Arkitekt Axel Hansen og hans arbejder - en registrant i Ribe Lokalarkiv« i By, marsk og geest 2000 s. 60-70

Beretninger fra Ribe Amts Lokalarkiver. Fra Ribe Amt 2000 s. 335-360.

Christensen, Carsten Sander: »Informationsteknologi og registrering af museumsgenstande - en historisk dimension og et blik ind i fremtiden« i Mark og Montre 2000 s. 89-100.

Hahn-Pedersen, Morten: »Martin Spangsberg - en vestjyde i Zarens tjeneste« i Mark og Montre 2000 s. 75-82.

Hegn, Stig: »Egnsmuseum i ny figur« i Lokalårbogen 2000 s. 34-36

Hoff, Kristine: »Klik på kunsten« i Mark og Montre 2000 s. 41-44.

Holm, Poul, Morten Hahn-Pedersen og Flemming Just: »Bro mellem museums- og universitetsforskning« i Sjæklen 1999 s. 141-150.

Mejdahl, Ulla og Michael Lauenborg: »Nordsøens konger, 250-850 e. Kr.« i Mark og Montre 2000 s. 33-40.

Nielsen, Teresa: »Pippi Langstrømpe og meget, meget mere - den danske kunstner Ingrid Vang Nyman« i Mark og Montre 2000 s. 7-14.

Palle, Preben: »Varde Miniby« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 9-13.

Ploug, Marianne: »Vestjyder - os selv og de andre!« I Mark og Montre 2000 s. 23-32

Ploug, Marianne. Rav. Parallelversioner på engelsk: »Amber« og tysk »Bernstein«. Varde 2000.

Tougaard, Svend: »Fokus på hvaler i Danmark« i Mark og Montre 2000 s. 101-106.

Arkæologi

Feveile, Claus: »Klinkpropper - klinkning af tyndvæggede lerkar fra middelalder (?) og nyere tid« i Mark og Montre 2000 s. 83-88.

Frandsen, Lene B.: »Drejekværn af rhinsk basalt fundet ved Fåborg kirke, Ribe Amt« i Mark og Montre 2000 s. 15-22.

Klemensen, Marie F.: »Et middelalderligt benværksted - en arkæologisk undersøgelse på Vægtergade 2, Ribe« i By, mark og geest 2000 s. 29-46.

Madsen, Per Kristian: Trekantrelieffet over Ribe Domkirkes Kathoveddør - et monument over en angrende, retmæssig konge i By, mark og geest 2000 s. 5-28.

Siemen, Palle: »Tre høje fra Breinholdtgård Golfbane - en jættestue og to enkeltgravshøje« i Mark og Montre 2000 s. 45-64.

Begravelsesvæsen

Mulvad, Søren: »Ligbærerlauget i Ribe« i RA 2000 s. 215-226.

By, sogne og egnehistorie

Brørup Kommune - på vej ind i det 21. århundrede. Brørup 2000.

Byskov, Søren: »Blåvands kyst under forvandling - fiskerleje, landbrugsland og ferieområde« i Sjøaklen 1999 s. 73-90.

Husted, Vagn M. En landsby i Vestjylland. < om Hjortkjær i Grimstrup Sogn> Bramming 2000.

Jensen, Kjeld m. fl.: Om Gesten Sogn. Gesten 2001

Guldberg, Mette: »Nordby i 1700-tallets slutning« i Sjøaklen 1999 s. 9-17.

Troelsen, Svend B.: Vester Vedsted sogns slægts- og ejendoms historie. Udgivet som cd-rom i 2000 af Bjarne Sørensen, Mandøvej 14, Vester Vedsted.

Bygningshistorie

Bredmose Simonsen, Johannes: »Esbjerg. Skure på havnen« i Skuret. Bygningskulturens dag 2000 s. 39-44.

Birkkjær, Kræn Ole: »Fremtidens landbrugsbygninger« i Fortidens landbrugsbygninger, Kulturmiljørådet i Ribe Amt 2000 s. 15-20.

Dragsbo, Peter: »Vestjyske Landbobygninger - historiske

lag og kulturhistoriske bevaringsværdier« i Fortidens landbrugsbygninger, Kulturmiljørådet i Ribe Amt 2000 s. 1-10.

Duun Andersen, Peter: Den vestjyske klitgård: fra Nymindegab til Nissum Fjord. Herning 2000. <Om de vestjyske klitgårdes kulturhistoriske baggrund>.

Søndergaard, Steffen M.: »Bygmester Peder Holden Hansen« i Fortidens landbrugsbygninger, Kulturmiljørådet i Ribe Amt 2000 s. 11-14

Søndergaard, Steffen M. Bymiljø Facader og Skilte. Vejledning For Varde Bymidte. Varde kommune 2000.

Thomsen, Jørgen: »Det stråtekte hus i Miniby« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 35-39.

Erindringer

Andersen, Jeffrey: »Hans Kjær - Fra inspektør i Kinas hær til arbejderpioner« i Lokalårbogen 2000 s. 88-94.

Andersen, Niels E. Krigeren fra Føvling. Haderslev 2000.

Bach Pedersen, Jens: »Fra hedeegn til hedeegn« i Egnsbogen 2000 s. 30-40.

Bøving, Margot: »Humor og arbejdsglæde. En stuegang gennem et lægeliv« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 53-73.

Christensen, Karen: »Et lærerpar fra den vestjyske skoleordning 1916« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 75-80.

Clausen, Thyge: »Juleslid og julefred« i RA 2000 s. 315-320.

Engkebølle, Jørgen: »Bramming Efterskole 1897-1997 del II« i Lokalårbogen 2000 s. 37-46.

Hansen, Leif: »Mit andet liv som amatørmusiker« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 81-94.

Jensen, Kjeld m. fl.: Om Gesten Sogn. Gesten 2001

Jørgensen, Grete: »Soldatergråd - en tak for medmenneskelighed« i RA 2000 s. 313-314.

Knudsen, Hans Sigfred: »Fodboldstøvler for 12 kyllinger« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 105-108.

Juhler, Bent: »Min tid som kommunalansat og tilværelsen derefter« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 129-138.

Larsen, Karen Magda: »Vi som går køkkenvejen« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 143-146.

Lauridsen, John T.: »Klatrerup - erindringer fra et arbejderkvarter i Esbjerg i 1950'erne« i RA 2000 s. 233-258.

Lorentzen, Maren Haulrig: »Tingene var mere enkle« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 40-44.

Lund-Jensen, Niels Peter: »Erindringer fra Vejrup Østre Skole« i Lokalårbogen 2000 s. 110-114.

Mikkelsen, Otto: »Mere end at »tjæn pæ-ning«« i Egnsbogen 2000 s. 3-8.

Nielsen, Kaj: »Livet mellem Bjerremose og Paradiset« i Vestjyske Fortællere s. 45-52.

Pedersen, Børge: »Nitten år i Filskov« i Egnsbogen 2000 s.

41-44.

Pedersen, Holger: »Drømmen om Amerika og virkeligheden« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 119-127.

Steffens, Edith: »Vi leved af kærlighed og sødsuppe« i Lokalårbogen 2000 s. 83-87.

Søgaard Sørensen, Helge: »P. J. Nielsen. Degn og iværksætter i Darum. 27. april 1850 - 1. marts 1940« i Lokalårbogen 2000 s. 115-121.

Sørensen, Bodil: »Vestjyde på godt og ondt« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 109-111.

Sørensen, Helma: »Det lille juletræ« i RA 2000 s. 314-315.

Fabrikker og virksomheder

Andersen, Hans Christian: »Brammings ældste butik 100 år« i Lokalårbogen 2000 s. 99-105.

Feldt, John: »Scanlex og Bramming Plast-Industri« i Lokalårbogen 2000 s. 73-82.

Fyhn, Ketty: »Vejrup Mølle« i Lokalårbogen 2000 s. 96-98.

Hahn-Pedersen, Morten: »En aktør i Danmarks olieby. Historien om Henning Kruse og Esbjerg Oilfield Service A/S.« i Sjaklen 1999 s. 91-123.

West, Charlotte: »DLG-Siloen og Hans Christian Thyregod« i Ølgod Museum 1999 s. 60-66.

Fattigvæsen

Nielsen, Henning: »Fattiggård og asyl i Lunde« i RA 2000 s. 259-268.

Fiskeri og jagt

Byskov, Søren: »Blåvands kyst under forvandling - fiskerleje, landbrugsland og ferieområde« i Sjaklen 1999 s. 73-90.

Guldberg, Mette, Søren Byskov og Poul Holm. På Tobisfiskeri. Esbjerg 2000.

Holm, Poul: »Hvordan det danske havfiskeri blev til, 1770-1914« i Sjaklen 1999 s. 19-54.

Jensen, Thyge: »Jagt på sæler« i Sjaklen 1999 s. 125-140.

Sørensen, Ejvind: »Dannebrogssridder i bare fødder. Jens Madsen Terkelsen« i RA 2000 s. 227-232.

Flygtninge

Gammelgaard, Arne. Drivtømmer. Tyske flygtninge i Danmark 1945-1949. Blåvandshuk Egnsmuseum 1993.

Olsen, Harald: »Tyske flygtninge i Oksbøllejren« i Nordisk Kriminalrapportage. 2000 s. 421-426.

Foreningsliv

Hansen, Tove: »Lidt om FDF i Darum« i Lokalårbogen 2000 s. 47-51.

Folkelifvoforskning

Guldberg, Mette: »Nordby i 1700-tallets slutning« i Sjaklen 1999 s. 9-17.

Ploug, Marianne: »Vestjyder - os selv og de andre!« I Mark og Montre 2000 s. 23-32.

Gårdhistorie

Danske Landbrug. Danske gårde i tekst og billeder: Ribe Amt. < Bd. I. Omhandler gårde i Billund, Blåbjerg, Esbjerg, Fanø, Grindsted, Helle, Ølgod. Bd. IIA. Blåvandshuk, Bramming, Brørup, Holsted samt tilføjelser til Grindsted, Helle m.m. Bd. IIB Ribe, Varde, Vejen >.

Husted, Vagn M. En landsby i Vestjylland. <om Hjortkjær i Grimstrup Sogn> Bramming 2000.

Kristensen, Laust: »Skjoldbjerg. Kartoffeltyskere og hedekolonisering« i RA 2000 s. 195-214.

Manøe, Søren. C. J. Jespersen Ensted - en tidlig dansk gårdmaler. Varde 2000.

Troelsen, Svend B.: Vester Vedsted sogns slægts- og ejendoms historie. Udgivet som cd-rom i 2000 af Bjarne Sørensen, Mandøvej, Vester Vedsted.

Handel og håndværk

Andersen, Hans Christian: »Brammings ældste butik 100 år« i Lokalårbogen 2000 s. 99-105.

Bargisen, Karl Møller: »Pottepiggen fra Ølgod, digt eller virkelighed« i Ølgod Museum 1999 s. 67-73.

Clausen, Thyge: »Juleslid og julefred« i RA 2000 s. 315-320.

Feldt, John: »Scanlex og Bramming Plast-Industri« i Lokalårbogen 2000 s. 73-82.

Guldberg, Mette: »Jydepotteproduktionens udbredelse i Ribe Amt« i RA s. 297-304.

Junk, Niels E.: »Andelssmedjen i Vong - Anders Lauridsen fortæller« i Lokalårbogen 2000 s. 102-105.

Hedeopdyrkning

Bundesen, Gregers: »Køhns Hede« i Egnsbogen 2000 s. 9-11.

Kristensen, Laust: »Skjoldbjerg. Kartoffeltyskere og hedekolonisering« i RA 2000 s. 195-214.

Indre Mission

Schlein Jensen, Ruth: »Den store vækkelse i Ansager« i Ølgod Museum 1999 s. 28-34.

West, Charlotte: »DLG-Siloen og Hans Christian Thyregod« i Ølgod Museum 1999 s. 60-66.

Indvandring

Kristensen, Laust: »Skjoldbjerg. Kartoffeltyskere og hedekolonisering« i RA 2000 s. 195-214.

Institutioner

Bruun Nielsen, Arne: »Riber Kjærgård som landbrugsskole og egnens kulturcentrum gennem 50 år« i Lokalårbogen 2000 s. 62-68.

Diulevsen, Ulla: »Alles legestue - fra Nørå til Bramming via Vong« i Lokalårbogen 2000 s. 52-61.

Eriksen, Hans Erik: »Kongelig gave til Grindsted og Grene« . Et blad af Grindsted Biblioteks ældste historie« i Egnsbogen 2000 s. 12-15.

Olesen, Grethe: »Plejecenter Østergården« i Lokalårbogen 2000 s. 69-72.

Jernbanehistorie

Manøe, Søren: »Før Vestbanen kom - om jernbaneplaner i det vestjyske« i Ølgod Museum 1999 s. 11-27

Bruun-Petersen, Jens: »Varde-Ringkøbing-Holstebro 1875« i Jernbanehistorisk årbog 2000 s. 14-27. <Den vestjyske længdebane>

Jubilæumsartikler

Andersen, Hans Christian: »Brammings ældste butik 100 år« i Lokalårbogen 2000 s. 99-101.

Manøe, Søren: »Før Vestbanen kom - om jernbaneplaner i det vestjyske« i Ølgod Museum 1999 s. 11-27.

Kirkehistorie

Jensen, Mogens: »Folkekirken i 150 år« i Egnsbogen 2000 s. 45-51.

Madsen, Per Kristian: »Trekantrelieffet over Ribe Domkirkes Kathoveddør - et monument over en angrende retmæssig konge« i By, marsk og geest 2000 s. 5-28

Pedersen, Børge: »Nitten år i Filskov« i Egnsbogen 2000 s. 41-44.

Krigshistorie

Andersen, Niels E. Krigeren fra Føvling. Haderslev 2000

Kunst og kunsthåndværk

Guldberg, Mette: »Jydepotteproduktionens udbredelse i Ribe Amt« i RA 2000 s. 297-304.

Manøe, Søren. C. J. Jespersen Ensted - en tidlig dansk gårdmaler. Varde 2000.

Mikkelsen, Otto: »Mere end at »tjæn pæ´ng«« i Egnsbogen 2000 s. 3-8.

Nielsen, Teresa: »Pippi Langstrømpe og meget, meget mere- den danske kunstner Ingrid Vang Nyman« i Mark og Montre 2000 s. 7-14.

Tyrrestrup, Hans: »Tårnets øje« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 15-17. <Om Thorstrup kirkes tårn>.

Landbrugsforhold

Bruun Nielsen, Arne: »Riber Kjærgård som egnens landbrugsskole og egnens kulturcentrum gennem 50 år« i Lokalårbogen 2000 s. 62-68.

Byskov, Søren: »Blåvands kyst under forvandling - fiskerleje, landbrugsland og ferieområde« i Sjøkølen 1999 s. 73-90.

Ernstsen, Søverin: »Læplantning - en miljøvenlig nødvendighed« i Lokalårbogen 2000 s. 106-110.

Kristensen, Laust: »Skjoldbjerg. Kartoffeltyskere og hede-kolonisering« i RA 2000. s. 195-214.

Laugsvæsen

Mulvad, Søren: »Ligbærerlauget i Ribe« i RA 2000 s. 215-226.

Musikhistorie

Hansen, Leif: »Mit andet liv som amatørmusiker« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 81-94.

Naturforhold

Bak, Olaf: »Et rædsomt vejr - århundredet sagde farvel med orkan« i Lokalårbogen 2000 s. 3-10.

Bundesen, Gregers: »Køhns Hede« i Egnsbogen 2000 s. 9-11.

Ilse, Lars og Torkil Funder: »Efter Stormen.« < om orkanen den 3.12.1999>. Ribe Katedralskole s.19-24

Juhl, Mogens: »Stormflodsminder i Ribe - og nærmeste omegn« i By, marsk og geest 2000 s. 72-83

Ernstsen, Søverin: »Læplantning - en miljøvenlig nødvendighed« i Lokalårbogen 2000 s. 106-110.

Guldberg, Mette, Søren Byskov og Poul Holm. På Tobisfiskeri. Esbjerg 2000.

Husted, Vagn: »Sct. Knuds Kilde« i Lokalårbogen 2000 s. 122-127.

Tougaard, Svend: »Fokus på hvaler i Danmark« i Mark og Montre 2000 s. 105-106.

Personalhistorie

Bach Pedersen Jens. Bach Pedersen, Jens: »Fra hedeegn til hedeegn« i Egnsbogen 2000 s. 30- 40.

Birgitte Valvanne. Knudsen, Kai: »Birgitte Valvanne, født Guldager« i Ølgod Museum 1999 s. 35-55.

Damgaard, Marie og Thor. Engkebølle, Jørgen: »Bramming Efterskole 1897-1997 del II« s. 37-46.

Dueholm, Ellen og Jes. Mikkelsen, Otto: »Mere end at »tjæn pæ´ng«« i Egnsbogen 2000 s. 3-8.

Hansen, Lambert. Beck, Musse: »Om du ville være en skjælm« i Journalen årg. 10, nr. 4. s. 26-31. <Om Lambert Hansen (1743-1770), og hans forhold til øvrighed, fæller og matrikate>.

Jacobsen, Christian. Will, Lone: »Heste spiser man da. Smeden i Guldager« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 147-150.

Johansen, Nielsine Margrete. Pedersen, Holger: »Drømmen om Amerika og virkeligheden« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 119-127.

Justesen, Just Knudsen. Juhl Magne: »Breve fra Just Knudsen Justesen. En ung Veerst-mands breve fra en dramatisk rejse til Amerika i 1889« i Ra 2000 s. 281-296.

Kjær, Hans. Andersen, Jeffrey: »Hans Kjær - Fra inspektør i Kinas hær til arbejderpioner« i Lokalårbogen 2000 s. 88-95.

Kruse, Henning. Hahn-Pedersen, Morten: »En aktør i Danmarks olieby. Historien om Henning Kruse og Esbjerg Oilfield Service A/S« i Sjøklen 1999 s. 91-123.

Lamp, Marie. Larsen, Karen Magda: »Vi som går køkkenvejen« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 143-146.

Nielsen, P. J. Søgaard Sørensen, Helge: P. J. Nielsen. Degn og iværksætter i Darum. 27. april 1850 - 1. marts 1940« i Lokalårbogen 2000 s. 115-121.

Nyman, Ingrid Vang. Nielsen Teresa: »Pippi Langstrømpe og meget, meget mere - den danske kunstner Ingrid Vang Nyman« i Mark og Montre 2000 s. 7-14.

Olsen, Mads Christian. Andersen, Niels E. Krigeren fra Føvling. Haderslev 2000.

Puggaard, Gunnar Schmidt. Puggaard, Anna Sofie: »En Varde-drengs spændende liv« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 95-104.

Spangsbjerg, Martin. Hahn-Pedersen, Morten: »Martin Spangsbjerg - en vestjyde i Zarens tjeneste« i Mark og Montre 2000 s. 75-82.

Sørensen, Laurids. Thomsen, Jørgen: »Det stråtækte hus i Miniby« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 35-39.

Terkelsen, Jens Madsen. Sørensen, Ejvind: »Dannebrog-ridder i bare fødder. Jens Madsen Terkelsen« i RA 2000 s. 227-232.

Thyregod, H. C. Møller Kristensen, Frede: »H. C. Thyregod - en af Ølgods mange igangsættere - en filosofisk betragtning« i Ølgod Museum 1999 s. 56-59.

Thyregod, Hans Christian. West, Charlotte: »DLG-Siloen og Hans Christian Thyregod« i Ølgod museum 1999 s. 60-66

Pressehistorie

Vestergaard, Flemming: »En skriverkarls bekendelser« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 19-33.

Retsvæsen

Vestergaard, Poul: »Vardes sidste rettersted« i RA 2000 s. 309-312.

Skolehistorie

Bruun Nielsen, Arne: »Riber Kajærgård som landbrugs-skole og egnens kulturcentrum gennem 50 år« i Lokalårbogen 2000 s. 62-68.

Christensen, Karen: »Et lærerpar fra den vestjyske skole-ordning 1916« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 75-80.

Engkebølle, Jørgen: »Bramming Efterskole 1897-1997 del II« i Lokalårbogen 2000 s. 37-46.

Juhl, Magne: »Lærereembedet i Aatte 1816-17« i Slægten nr. 22, 2000 s. 36-43.

Lund-Jensen, Niels Peter: »Erindringer fra Vejrup Østre Skole« i Lokalårbogen 2000 s. 110-114.

Pedersen, Børge: »Nitten år i Filskov« i Egnsbogen 2000 s. 41-44.

Slægtshistorie

Andersen, Niels E. Krigeren fra Føvling. Haderslev 2000.

Troelsen, Svend B.: Vester Vedsted sogns slægts- og ejendoms-historie. Udgivet som cd-rom i 2000 af Bjarne Sørensen, Mandøvej, Vester Vedsted.

Sygdoms-historie

Bøving, Margot: »Humor og arbejdsglæde. En stuegang gennem et lægeliv« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 53-73.

Søfart

Abd-el Dayem: »Udrustning og organisering af det første togt til Ostindien 1618« i Mark og Montre 2000 s. 65-74.

Holm, Poul: »Hvordan det danske havfiskeri blev til, 1770-1914« i Sjøklen 1999 s. 19-54.

Juhl, Magne: »Breve fra Just Knudsen Justesen. En ung Veerst-mands breve fra en dramatisk rejse til Amerika i 1889« i Ra 2000 s. 281-296.

Guldberg, Mette, Søren Byskov og Poul Holm. På Tobis-fiskeri. Esbjerg 2000.

Hahn-Pedersen, Morten: »Martin Spangsbjerg - en vestjyde i Zarens tjeneste« i Mark og Montre 2000 s. 75-82.

Poulsen, Renè Taudal: »Rederiet »Dania«, 1900-1966 - analyse af et tramprederis strategi« i Sjøklen 1999 s. 55-72

Toldhistorie

Lorentzen, Mogens »Toldergården i Foldingbro« i RA 2000 s. 305-308.

Turisme

Byskov, Søren: »Blåvands kyst under forvandling - fiskerleje, landbrugsland og ferieområde« i Sjøklen 1999 s. 73-90.

Uldkræmmere

Bach Pedersen, Jens: »Fra hedeegn til hedeegn« i Egnsbogen 2000 s. 30-40.

Ribe Amt eller dele deraf

Birkkjær, Kræn Ole: »Fremtidens landbrugsbyggeri« i Fortidens landbrugsbyggeri, Kulturmiljørådet i Ribe Amt 2000 s. 15-20.

Danske Landbrug. Danske gårde i tekst og billeder: Ribe Amt. <BdI omhandler Billund, Blåbjerg, Esbjerg, Fanø, Grindsted, Helle, Ølgod. BdIIA Blåvandshuk, Bramming, Brørup, Holsted samt tilføjelser til Grindsted, Helle m.m. Bd IIB Ribe, Varde, Vejen.

Dragso, Peter: »Vestjyske Landbobygninger - historiske lag og kulturhistoriske bevaringsværdier« i Fortidens landbrugsbyggeri, Kulturmiljørådet i Ribe Amt 2000 s. 1-10.

Duun Andersen, Peter: Den vestjyske klitgård: fra Nymindegab til Nissum Fjord. Herning 2000.

Om de vestjyske klitgårdes kulturhistoriske baggrund.

Guldberg, Mette: »Jydepotteproduktionens udbredelse i Ribe Amt« i RA 2000 s. 297-304.

Holm, Poul: »Hvordan det danske havfiskeri blev til, 1770-1914« i Sjøklen 1999 s. 19-54.

Jensen, Thyge: »Jagt på sæler« i Sjøklen 1999 s. 125-140.

Søndergaard, Steffen M.: »Bygmester Peder Holden Hansen« i Fortidens landbrugsbyggeri, kulturmiljørådet i Ribe Amt 2000 s. 11-14.

Søndergaard, Steffen M.: »Tagbærende Stolpekonstruktioner - i Sønderjyllands vesteregn samt på Rømø og Fanø« i Bygnings Arkæologiske Studier 1999 - 2000.

Blåvandshuk kommune

Ho Sogn

Bak, Olaf: »Gode oplevelser på vejen i Ho« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 139-142

Oksbøl Sogn

Gammelgaard, Arne. Drivtømmer. Tyske flygtninge i Danmark 1945-1949. Blåvandshuk Egnsmuseum 1993.

Olsen, Harald: »Tyske flygtninge i Oksbøl« i Nordisk Kriminalreportage 2000 s. 421-426.

Oksby Sogn

Byskov, Søren: »Blåvands kyst under forvandling - fiskerleje, landbrugsland og ferieområde« i Sjøklen 1999 s. 73-90.

Bramming Kommune

Andersen, Hans Christian: »Brammings ældste butik 100 år« i Lokalårbogen 2000 s. 99-101.

Bak, Olaf: »Et rædsomt vejr- århundredet sagde farvel med orkan« i Lokalårbogen 2000 s. 3-10.

Ditlevsen, Ulla: »Alles legstue- fra Nørå til Bramming via Vong« i Lokalårbogen 2000 s. 52-61.

Engkebølle, Jørgen: »Bramming Efterskole 1897-1997 del II« i Lokalårbogen 2000 s. 37-46.

Ernstsen, Søverin: »Læplantning - en miljøvenlig nødvendighed« i Lokalårbogen 2000 s. 106-109.

Feldt, John: »Scanlex og Bramming Plast-Industri« i Lokalårbogen 2000 s. 73-82.

Hegn, Stig: »Egnsmuseet i ny figur« i Lokalårbogen 2000 s. 34-36.

Husted, Vagn: »Sct. Knuds Kilde« i Lokalårbogen 2000 s. 122-127.

Sørensen, Helma: »Det lille juletræ« i RA 2000 s. 314-315.

Darum Sogn

Andersen, Jeffrey: »Hans Kjær- Fra inspektør i Kinas hær til arbejderpioner« i Lokalårbogen 2000 s. 88-95.

Hansen, Tove: »Lidt om FDF Darum« i Lokalårbogen 2000 s. 47-51.

Lund-Jensen, Niels Peter: »P. J. Nielsen. Degn og iværksætter i Darum. 27. april 1850 - 1. marts 1940« i Lokalårbogen 2000 s. 115-121.

Gørding Sogn

Olesen, Grethe: »Plejecenter Østergården« i Lokalårbogen 2000 s. 69-72.

Steffens, Edith: »Vi levede af kærlighed og sødsuppe« i Lokalårbogen 2000 s. 83-87.

Hunderup Sogn

Bruun Nielsen, Arne: »Riber Kjærgård som landbrugsskole og egnens kulturcentrum gennem 50 år« i Lokalårbogen s. 62-68.

Jantzen, Connie, Lennart S. Madsen og Rikke Agnete Olsen: »Gl. Kjærgård« i Voldsteder i Danmark - en vejviser, Herning 2000 s. 228.

Vejrup Sogn

Fyhn, Ketty: »Vejrup Mølle« i Lokalårbogen 2000 s. 96-98.

Lund-Jensen, Niels Peter: »Erindringer fra Vejrup Østre Skole« i Lokalårbogen 2000 s. 110-114

Vester Nykirke Sogn

Junk, Niels E.: »Andelssmedjen i Vong - Anders Lauridsen fortæller« i Lokalårbogen 2000 s. 102-105.

Bilund Kommune

Vorbasse Sogn

Juhl, Magne: »Breve fra Just Knudsen Justesen. En ung Veerst-mands breve fra en dramatisk rejse til Amerika i 1889« i RA 2000 s. 281-296.

Kristensen, Laust: »Skjoldbjerg. Kartoffeltyskere og hede-kolonisering« i RA 2000 s. 195-214.

Brørup Kommune

Brørup Kommune - på vej ind i det 21. århundrede. Brørup 2000.

Esbjerg Kommune

Abd-el Dayem: »Udrustning og organisering af det første togt til Ostindien 1618« i Mark og Montre 2000 s. 65-74.

Bjerg, Kirsten: »Centralhotellet på Esbjerg Torv« i RA 2000 s. 269-280.

Bredmose, Simonsen Johannes: »Esbjerg. Skure på havnen« i Skuret. Bygningskulturens dag 2000. s.39-44.

Hahn-Pedersen, Morten: »Martin Spangsbjerg - en vestjyde i Zarens tjeneste« i Mark og Montre 2000 s. 75-82.

Hahn-Pedersen: »En aktør i Danmarks olieby. Historien om Henning Kruse og Esbjerg Oliefield Service A/S« i Sjaklen 1999 s. 91-123.

Lauridsen, John T.: »Klatrerup - erindringer fra et arbejderkvarter i Esbjerg i 1950´erne« i RA 2000 s. 233-258.

Mejdahl, Ulla og Michael Lauenborg: »Nordsøens konger, 250-850 e. Kr.« i Mark og Montre s. 33-40.

Poulsen, René Taudal: »Rederiet »Dania«, 1900-1966 - analyse af et tramprederis strategi« i Sjaklen 1999 s. 55-72.

Siemen, Palle: »Tre høje fra Breinholtgårds Golfbane - en jættestue og to enkeltgravshøje« i Mark og Montre 2000 s. 45-64.

Tougaard, Svend: »Fokus på hvaler i Danmark« i Mark og Montre 2000 s. 101-106.

Tjæreborg Sogn

Sørensen, Ejvind: »Dannebrogsskibet i bare fødder, Jens Madsen Terkelsen« i RA 2000 s. 227-232.

Guldager Sogn

Wiil, Lone: »Heste spiser man da. Smeden i Guldager« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 147-150.

Fanø Kommune

Bilde, Ann. Fanø portrætter. Valby 2000.

Guldberg, Mette: »Nordby i 1700-tallets slutning« i Sjaklen 1999 s. 9-17.

Søndergaard, Steffen M.: »Tagbærende Stolpekonstruktioner - i Sønderjyllands vesteregn samt på Rømø og Fanø« i Bygnings Arkæologiske Studier 1999 - 2000.

Helle Kommune

Grindsted Kommune

Grindsted Sogn

Bach Pedersen, Jens: »Fra hedeegn til hedeegn« i Egnsbogen 2000 s. 30-40.

Bundesen, Gregers: »Køhns Hede« i Egnsbogen 2000 s. 9-11.

Christensen, Carsten Sander: »Informationsteknologi og registrering af museumsgenstande - en historisk dimension og et blik ind i fremtiden« i Mark og Montre 2000 s. 89-100.

Eriksen, Hans Erik: »Kongelig Gave til Grindsted og Grene« Et blad af Grindsted Biblioteks historie« i Egnsbogen 2000 s. 12-15.

Jantzen, Connie, Lennart S. Madsen og Rikke Agnete Olsen: »Gl. Urup, Grindsted Sogn« i Voldsteder i Danmark - en vejviser, Herning 2000 s. 223.

Jensen, Mogens: »Folkekirken i 150 år« i egnsbogen 2000 s. 45-51.

Mikkelsen, Otto: »Mere end at »tjæn pæ-`ng«« i Egnsbogen 2000 s. 3-8.

Filskov

Pedersen, Børge: »Nitten år i Filskov« i Egnsbogen 2000 s. 41-44.

Sønder Omme Sogn

Jørgensen, Grete: »Soldatergråd - en tak for medmenneskelighed« i RA 2000 s. 313-314.

Helle Kommune

Hjortkjær

Husted, Vagn M. En landsby i Vestjylland. <om Hjortkjær i Grimstrup Sogn> Bramming 2000.

Fåborg Sogn

Frandsen, Lene B.: »Drejekværn af rhinsk basalt fundet ved Fåborg kirke, Ribe Amt« i Mark og Montre 2000 s. 15-22.

Holsted Kommune

Føvling Sogn

Andersen, Niels E. Krigeren fra Føvling. Haderslev 2000.

Juhl, Magne: »Lærerembedet i Aatte 1816-17« i Slægten nr. 22. 2000 s. 36-43.

Nørre Nebel Kommune

Pedersen, Holger: »Drømmen om Amerika og virkeligheden« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 119-127.

Lunde

Nielsen, Henning: »Fattiggård og asyl i Lunde« i RA 2000 s. 259-268.

Hemmet Sogn

Jantzen, Connie, Lennart S. Madsen og Rikke Agnete Olsen: »Borgvold, Hemmet Sogn« i Voldsteder i Danmark - en vejviser s. 223.

Sønder Vium Sogn

Jantzen, Connie, Lennart S. Madsen og Rikke Agnete Olsen: »Gl. Lundsmark, Sønder Vium Sogn« i Voldsteder i Danmark - en vejviser s. 223.

Ribe Kommune

Benthien, Susanne: »Arkitekt Axel Hansen og hans arbejder - en registrant i Ribe Lokalkniv« i By, marsk og geest 2000 s. 60-70

Feveile, Claus: »Klikpropper - klinkning af tyndvæggede lerkar fra middelalder (?) og nyere tid« i Mark og Montre 2000 s. 83-88.

Ilsoe, Lars og Torkil Funder: »Efter stormen« <orkanen 3.12.1999> i Ribe Katedralskole 2000 s. 19-24.

Jantzen, Connie, Lennart S. Madsen og Rikke Agnete Olsen: »Ribe Ulvs borg« i Voldsteder i Danmark - en vejviser, Herning 2000 s. 229.

Juhl, Mogens: »Stormflodsminder i Ribe - og nærmeste omegn« i By, marsk og geest 2000 s. 72-83

Klemensen, Marie F.: »Et middelalderligt benværksted - arkæologiske undersøgelser på Vægtergade 2 i Ribe« i By, marsk og geest 2000 s. 29-46

Koch, Hanne Dahlerup: »Gader i almindelighed - og Ribes i særdeleshed« i By, marsk og geest 2000 s. 47-59

Madsen, Per Kristian: »Trekantrelieffet over Ribe Domkirkes Kathoveddør - et monument over en angrende retmæssig konge« i By, marsk og geest 2000 s. 5-28

Mulvad, Søren: »Ligbæreriuaget i Ribe« i RA 2000 s. 215-226.

Svejstrup Laurberg, M, Niels Jørn Friberg, Christina Kamstrup, Malene Rank: »Frode Schöns legat« i Ribe Katedralskole 2000 s. 34-41.

Vind, Jens: »Det Thura-Falsterske legat« i Ribe Katedralskole 2000 s. 29-33.

Mandø Sogn

Beck, Musse: »Om du ville være en skjælm« i Journalen. årg.10 nr. 4. s. 26-31. < om Lambert Hansen 1743-1770 og hans forhold til øvrighed, fæller og matriarkatet>.

Vester Vedsted

Troelsen, Svend B.: Vester Vedsted sogns slægts- og egnshistorie. Udgivet som cd-rom i 2000 af Bjarne Sørensen, Mandøvej, Vester Vedsted..

Varde Kommune

Bruun-Petersen, Jens: »Varde-Ringkøbing-Holstebro 1875« i Jernbanehistorisk årbog 2000 s. 14-27. <Den vestjyske længdebane>

Bøvning, Margot: »Humor og arbejdsglæde. En stuegang gennem et lægeliv« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 53-73.

Christensen, Karen: »Et lærerpar fra den vestjyske skoleordning 1916.« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 75-80.

Clausen, Thyge: »Juleslid og julefred« i RA 2000 s. 315-320.

Hansen, Leif: »Mit andet liv som amatørmusiker« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 81-94.

Juhler, Bent: »Min tid som kommunalansat og tilværelsen derefter« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 129-138.

Løgstrup Bjerg, P. m. fl. Varde Landsogn, Tinghøj og Søndermarken. Varde 2000.

Manø, Søren. C. J. Jespersen Ensted - en tidlig dansk gårdmaler. Varde 2000.

Nielsen, Kaj: »Livet mellem Bjerremose og Paradiset« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 45-52.

Palle, Preben: »Varde Miniby« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 9-13.

Ploug, Marianne: »Vestjyder - os selv og de andre!« i Mark og Montre 2000 s. 23-32.

Ploug, Marianne. Rav. Parelleversioner på engelsk: »Amber« og tysk: »Bernstein«. Varde 2000.

Puggaard, Anna Sofie: »En Varde-drengs spændende liv« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 95-104.

Søndergaard, Steffen M. Bymiljø Facader og Skilte. Vejledning For Varde Bymidte. Varde Kommune 2000.

Sørensen, Bodil: »Vestjyde på godt og ondt« i Vestjyske Fortællere s. 109-111.

Thomsen, Jørgen: »Det stråtekte hus i Miniby« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 35-39.

Vestergaard, Flemming: »En skriverkarsl bekendelser« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 19-33.

Vestergaard, Poul: »Vardes sidste rettersted« i RA 2000 s. 309-312.

Vestergaard, Poul: »Røverkjælder« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 112-118.

Billum Sogn

Knudsen, Hans Sigfred: »Fodboldstøvler for 12 kyllinger« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 105-108.

Janderup Sogn

Jantzen, Connie, Lennart S. Madsen og Rikke Agnete Olsen: »Elkjærhøj« i Voldsteder i Danmark - en vejviser, Herning 2000 s. 227.

Thorstrup Sogn

Jantzen, Connie, Lennart S. Madsen og Rikke Agnete Olsen: »Æ Voldgrav« i Voldsteder i Danmark - en vejviser Herning 2000 s. 225.

Jantzen, Connie, Lennart S. Madsen og Rikke Agnete Olsen: »Knubholm« i Voldsteder i Danmark - en vejviser. Herning 2000 s. 225.

Jantzen, Connie, Lennart S. Madsen og Rikke Agnete Olsen: »Gl. Nørholm« i Voldsteder i Danmark - en vejviser, Herning 2000 s. 226.

Tyrrestrup, Hans: »Tårnets øje« i Vestjyske Fortællere 2000 s. 15-18. <Om Thorstrup kirkes tårn>.

Vejen Kommune

Hoff, Kristine: »Klik på kunsten« i Mark og Montre 2000 s.41-44.

Nielsen, Teresa: »Pippi Langstrømpe og meget, meget mere - den danske kunstner Ingrid Vang Nyman« i Mark og Montre 2000 s. 7-14.

Askov

Vendeldorf, Allan: »At være eller ikke være - på højskole« i Højskolebladet årg.125, nr. 24. s. 7-8.

Gesten

Jensen, Kjeld m. fl.: Om Gesten Sogn. Gesten 2001.

Foldingbro

Lorentzen, Mogens: »Toldergården i Foldingbro« i RA 2000 s. 305-308.

Ølgod Kommune

Bargisen, Karl Møller: »Pottepigen fra Ølgod, digt eller virkelighed« i Ølgod Museum 1999 s. 67-73.

Jantzen, Connie, Lennart S. Madsen og Rikke Agnete Olsen: »Gl. Lindbjerggård« i Voldsteder i Danmark - en vejviser Herning 2000 s. 224.

Knudsen, Kai: »Birgitte Valvanne, født Guldager« i Ølgod Museum 1999 s. 35-55.

Manøe, Søren: »Før Vestbanen kom - om jernbaneplaner i det vestjyske« i Ølgod Museum 1999 s. 11-26.

Møller Kristensen, Frede: »H. C. Thyregod - en af Ølgods mange igangsættere - en filosofisk betragtning« i Ølgod Museum 1999 s. 56-59.

West, Charlotte: »DLG -Siloen og Hans Christian Thyregod« i Ølgod Museum 1999 s. 60-66.

Ansager

Schlein Jensen, Ruth: »Den store vækkelse i Ansager« i Ølgod Museum 1999 s. 28-34.

Historisk Samfund for Ribe Amt

Generalforsamling og årsmøde 2001

Historisk Samfund for Ribe Amt afholdt sin årlige generalforsamling på Hotel Arnbjerg i Varde den 5. april 2001

Valg af ordstyrer

Bestyrelsen foreslog fhv. museumsleder Søren Manøe, Ølgod som ordstyrer. Han blev valgt og takkede for valget, konstaterede at generalforsamlingen var lovlig indvarslet og overlod derefter ordet til formanden for aflæggelse af beretningen.

2. Beretning

Som bekendt kan Historisk Samfund for Ribe Amt fejre sit 100 års jubilæum næste år. En sådan mærkedag bør naturligvis ikke gå upåagtet hen, og fødselsdagsaktiviteterne skal forberedes i tide.

Netop det var da også én af de store arbejdsopgaver, der stod øverst på bestyrelsens arbejdsplan for virksomhedsåret 2000/2001. I forbindelse med generalforsamlingen blev bestyrelsen tilført friske kræfter og nye ideer - Edel Overgaard og Roll Præstegaard blev valgt som nye bestyrelsesmedlemmer, og Edel Overgaard ved det efterfølgende konstituerende møde valgt til ny kasserer, mens de øvrige poster i bestyrelsen forblev uændret.

Over de mange gode tanker og ideer til jubilæumsaktiviteter bredte sig desværre hurtigt efter generalforsamlingen sidste år en mørk og truende sky - ikke alt forekom i Historisk Samfund som det plejede. Det gjaldt f.eks. med hensyn til indbetaling af kontingent, deltagelse i sommerudflugten m.m. Set i bakspejlet vurderede bestyrelsen måske situationen mere dystert end den egentlig var, men det blev nød-

vendigt at stille spørgsmålet, om der overhovedet ville blive et 100-års jubilæum at markere? Ingen udgiftskrævende aktiviteter måtte sættes iværk, før bestyrelsen følte sig på sikker grund.

En af urofaktorerne var som nævnt, at kontingentet for 2000 - trods rykkerkampagne - løb meget langsomt ind. Heldigvis endte det ikke så galt, som det tegnede til, men det kunne vi trods alt ikke vide der i juni 2000. Vi måtte desuden konstatere yderst begrænset tilslutning til sommerudflugten, og lige efter sommerferien måtte vi atter se en begrænset tilslutning til et andet af vore arrangementer, en heldagsudflugt til Dronninge-udstillingen på Frederiksborg Slot. Det gav bestyrelsen noget at grunde over - og vi brugte en del møder på det. Vi fandt bl.a. ud af, at der måtte gøres mere ud af vores PR-virksomhed. Direkte udsendelser til medlemmerne kunne ikke undværes, men der skulle også bringes omtaler i medierne forud for diverse arrangementer. Desuden konstaterede vi, at andre arrangører af kulturhistoriske arrangementer i Ribe Amt havde problemer identiske med vore - lav deltagelse i eller ligefrem aflysning af arrangementer var ikke forbeholdt Historisk Samfund. Dette sidstnævnte forhold fik Historisk Samfund for Ribe Amt til at indkalde museer, arkiver og folkeuniversiteter i Ribe Amt til et møde i Grindsted d. 24. oktober om mulighederne for samarbejde. Nogle af aftalerne har I allerede mærket som medlemmer af Historisk Samfund, nemlig udsendelse af andre arrangørers programmer. Måske følger der aftaler om fælles arrangementer - mulighederne er mange, men hvad samarbejdet mere præcis ender med vil tiden vise.

Som nævnt var der plads til mange flere deltagere i sommerudflugten søndag d. 14. maj. Den havde Ringkøbing Amt som mål. Vejrguderne var i hvert fald med os - det var strålende solskin og til tider næsten for varmt. Guide på turen var Børge Gade, der arbejder på Holstebro Museum til daglig, og han fortalte kyndigt om seværdighederne undervejs. Formiddagskaffen blev indtaget på Bregninggård, der i dag er ungdomsskole, men som har en meget speciel hovedbygning tilbage fra ca. 1580. Ikke mindst terrakotta-udsmykning er enestående i arkitekturhistorisk henseende. Derfra fortsattes mod nord med bl.a. stop i Vedersø Kirke, inden frokosten blev indtaget i Thorsminde. Naturligvis var der også mulighed for at se museet for fundene fra de forulykkede engelske skibe Defence og St. George, inden turen fortsatte til Skærum Mølle, hvor vi blev vist rundt i de store bygninger, som nu er omdannet til folkeuniversitetscenter. Det var sidste stop på en vellykket, men varm udflugt - blot kunne der som nævnt let have været flere med end tilfældet var.

Som bekendt var første halvdel af 2000 præget af en vis pessimisme, men optimismen vendte heldigvis tilbage igen i august måned. Det begyndte med præsentationen af Fra Ribe Amt tirsdag, d. 15. august i Skjoldbjerg. Det forekommer måske ikke umiddelbart at være det mest oplagte sted at holde et møde, men i denne sammenhæng kunne det næppe være bedre valgt. Skjoldbjerg er nemlig oprettet som kartoffel-tysker koloni, og en af årbogens artikler handlede om koloniens historie. Dette emne, men også årbogen som helhed, gav anledning til megen omtale i medierne - og det skabte positiv omtale af Historisk Samfund. Som sædvanlig var der tale om en god blanding af artikler, emnemæssigt spændende fra ligbærerlauget i Ribe til en serie artikler om begrebet

jul under Anden Verdenskrig. Der blev stor efterspørgsel efter årbogen, medlemmerne havde i mellemtiden fået kontingentet betalt, og mange nye meldte sig ind i Historisk Samfund. Det var en glædelig udvikling.

Samtidig konstaterede vi betydningen af positiv presseomtale, og pressekontakt blev der lagt yderligere vægt på til de kommende arrangementer. Igen med stort udbytte.

Vi så det første gang i forbindelse med Historisk Søndag, d. 24. september. Dagens aktiviteter var koncentreret om Vorbasse-egnen, hvor museumsinspektør Mogens Hansen, Grindsted Museum fungerede som guide. Første stop blev gjort ved Dalgas-statuen ved Høllund Søgaard, og efter stoppet der havde vi adgang til parken ved selve Høllund Søgaard. Dernæst fulgte kaffebordet på Vorbasse Kro, inden arrangementet sluttede på Vorbasse Museum, hvor udstillingen har hedeopdyrknningen som emne. Der var virkelig pæn tilslutning til Historisk Søndag - omkring 70 personer deltog.

Det var mange, men skulle dog snart blive overgået. Det skete i forbindelse med efterårsmødet lørdag d. 4. november med temaet »Sønderside - byen under sandet«.

Mødet blev holdt i Ho og handlede om den nu forsvundne større havneby Sønderside, der lå syd for Ho. Først samledes deltagerne i Ho Kirke, hvor vikarierende sognepræst Anne Grete Kristensen, Oksbøl, fortalte om kirkens historie. Fra kirken gik deltagerne over på Ho Kro, hvor kaffebordet ventede. Der var bestilt kaffe til 50, men med over 135 deltagere blev det først et praktisk problem af få lavet kaffe/te og brød samt dækket bord til så mange deltagere (der blev for øvrigt serveret kringler, der var lavet efter en 100 år gammel opskrift), og dernæst blev det et logistik problem at få alle fremmødte ind i salen, så de kunne høre de to

foredrag om Sønder side. Først fortalte arkæolog Lene Frandsen fra Varde Museum om de udgravninger, museet havde gjort for at finde sporene under sandet efter den forsvundne by. En god lysbilledserie dokumenterede de spændende udgravninger. Dernæst fortalte professor Poul Holm fra Syddansk Universitet Esbjerg om Sønder sides historie ca. 1400-1700 og ikke mindst om fiskeriets økonomiske betydning for samfundet i almindelighed og Sønder side i særdeleshed.

At slutte virksomhedsåret 2000 med en sådan succes bestyrkede bestyrelsens opfattelse af, at Historisk Samfund stadig er i live og har en mission, men det var også blevet understreget, at vi selv har en væsentlig opgave med at få omtalen af vore mange og gode arrangementer ud til en bred kreds. Både ved Historisk Søndag og Efterårsmødet fik vi nye medlemmer, og nye medlemmer skal der hele tiden til for at holde medlemstallet oppe. Derfor sætter bestyrelse også stor pris på den medlemshvervning, som en del af vore gamle og trofaste medlemmer udfører.

Lad mig slutte bestyrelsens beretning af med at takke medlemmerne for udvist interesse i 2000. Også en tak til vore faglige samarbejdspartnere i amtet, Ribe Amts Lokalarkiver og amtets museer. Med Ribe Amts Lokalarkiver har vi bl.a. samarbejdet om projekt »Mit liv i år 2000«, hvorfra der afreporteres i første halvdel af 2001. Endelig skal der lyde en tak til alle de personer, som har medvirket ved vore møder og arrangementer i årets løb. Uden økonomisk støtte var vores virksomhed heller ikke mulig, så tak til Ribe Amt, kommuner og private for bidrag. Til sidst vil jeg gerne benytte lejligheden til at takke bestyrelsen for godt og inspirerende samarbejde - som får jubilæumsaktiviteterne 2002 som hovedemne i det virksomhedsår, vi nu er inde i.

Beretningen godkendtes uden bemærkninger

3. Regnskab

Kassereren aflagde regnskab, der ligeledes godkendtes uden kommentarer.

4a. Valg til bestyrelsen

På valg var Jørgen Dieckmann Rasmussen, Mogens Hansen, Hans Jørgen L. Larsen og Søren Mulvad. Alle modog genvalg og valgtes.

4b. Valg af Suppleanter

På valg var J. Hedegaard Rasmussen og Sv. E. Thygesen, der ligeledes genvalgtes.

4c. Valg af revisorer

På valg var Johs. Godsk Hansen og Jens Chr. Nielsen, der begge genvalgtes.

5. Fastsættelse af kontingent

Bestyrelsen foreslog at kontingentet fra år 2002 forhøjedes med 25 kr. til 125 kr. Dette vedtoges.

6. Indkomne forslag

Ingen indkomne forslag.

7. Eventuelt

Under eventuelt takkede formanden Historisk Samfunds samarbejdspartnere og bestyrelsesmedler for året 2000. Derefter afsluttede Søren Manøe generalforsamlingen med at takke for god ro og orden.

Efter generalforsamlingen af holdt museumsinspektør Per Kristian Madsen, Nationalmuseet, et spændende foredrag med titlen: »Kongernes Jelling og Jelling Monumenterne - forskningsformidling og et nationalt mindesmærke«.

Foredraget var arrangeret i samarbejde med Folkeuniversitetet.

Nye medlemmer 2000

Andst: Elin Fisker.

Billund: Margit Bakkesen. Mary Højrup. Åse Mikkelsen.

Brørup: Inge Brems. Elisabeth og Axel Baadsgaard. Gyrithe Lauridsen.

Donslund: Thomas Matrup.

Endrup: Hartvig Vind Jensen.

Esbjerg: Käthe Bødker. Maritja og Gunnar Christensen. Åge Hansen.

Bent Erik Jensen. Grete Jessen. Hans Kirchner. Gerda Kristensen.

Jørgen Moesner. Myrthuegård Natur- og kulturcenter. Sonja og Ove

Sørensen. Holger Thordsen. Knud Øhlenslæger

Gesten: Carsten Mortensen.

Grindsted: Karl Erik Lindberg. Helle Lundberg.

Gørding: Hans Ejler Nielsen.

Hejnsvig: Sigvald Jørgensen. Kristian Øhlenslæger.

Holsted: Ole Nielsen

Malt: Hans Elbæk

Nørre Nebel: Sigrild Sørensen

Ribe: Dorte Høyer. Anna Cathrine Klinge. Anna Lorenzen

Sejstrup: Tea Schmidt.

Sønder Omme: Poul Erik Andersen.

Varde: Palle Hansen. Ulla Kyndesen. Hanne Filskov Langelund.

Vejen: Edith Uttenthal

Vester Nykirke sognearkiv

Vilslev: Roll Præstegaard

Uden for Ribe Amt

Haderslev: Ruth Madsen

Hasle: Herluf Hansen

Løgstør: Laust Kristensen

Ringkøbing: Johannes Pedersen

Stuer: Emma Snigaard

Vejle: Erik Rasmussen

Regnskab 2000

Indtægter

Kontingent	99.510,00
Tilskud:	
Bramming	1.000,00
Ribe Amt	17.600,00
Grindsted	1.000,00
Helle	500,00
Brørup	500,00
Ølgod	800,00
Ribe	2.000,00
Fanø	500,00
Blåvandshuk	906,45
Blåbjerg	1.000,00
Billund	1.000,00
Holsted	1.000,00
Vejen	1.000,00
Esbjerg	2.200,00
Varde	1.500,00

Øvrige tilskud

Lida og Oskar Nielsens Fond ... 2.000,00 34.506,45

Nettorenter	2.205,24
Foreningsindtægter i alt	136.221,69
Nettoindtægter ved bogsalg	7.337,01

I alt 143.558,79

Udgifter

Løn	10.000,00
Kontorhold	15.293,49
Møder/udflugter	6.744,40
Bestyrelsen	12.087,80
Årbogen	90.088,92
Porto	10.936,50
Foreningsudgifter i alt	145.151,11

Status pr. 31.12.1999

BG Bank 688-00-04152	473,80
Girokonto 604-3194	24.025,54
Obligationskonto 4960167878	74.698,78
Kasse	252,25
Boglager	3.000,00
Tilgode for genoptrykning	8.000,00
	<u>110.450,37</u>

Momsgæld 697,51

Egenkapital

Saldo 1.1.2000	111.345,18	
Årets underskud	1.592,32	
Saldo 31.12.2000	109.752,86	
Balance	111.345,18	111.345,18

Foranstående regnskab har vi revideret, bank- og kassebeholdninger er afstemt med foreliggende kontoudtog.

Den 7. marts 2000

Sign. Johs. Hansen Jens Chr. Nielsen

Fra lokalarkivernes arbejdsmark Ribe Amt 2000

Ribe Amts Lokalarkiver (RAL)

Bestyrelsens beretning 2000

Lad min indlede beretningen for 2000 med at udtale mindeord om arkivleder Leif Therkildsen, Tistrup, som døde i sommeren 2000. Han var ikke med i lokalarkivbevægelse i mange år, men nåede alligevel at blive et kendt ansigt - ikke mindst fordi han fik en principiel afgørelse på, at man som efterløkker må arbejde på et lokalarkiv, uden det får konsekvenser for efterlørdningen. Det var en vigtig afgørelse, som han glad og gerne oplyste andre lokalarkivfolk om, bl.a. på møder og kurser. Vi havde også glæde af ham i organisatorisk sammenhæng, idet han var revisorsuppleant for RAL.

Det er et betydningsfuldt årsmøde i Ribe Amts Lokalarkiver, vi er samlet til her i år. Sidste år fejrede vi nemlig RALs 25 års jubilæum i forbindelse med årsmødet i Holsted, og i år kan foreningen, der er i sin bedste alder, så begynde sin virksomhed ikke blot i et nyt århundrede, men også i et nyt årtusinde. Det indledes meget passende på Ungdomsgården.

Markeringen af jubilæet 2000 blev forholdsvis beskedent markeret med gratis kaffebord, hvad I tydeligt kan læse ud af årsregnskabet. Det var meget velbesøgt, hvad man jo så også kan læse ud af regnskabet, men den egentlige anledning var formodentlig ud over det gratis kaffebord, at Asbjørn Hellum, SLAs daværende formand, samt Susanne Conradsen, der er leder af SLAs sekretariat, var til stede for at fortælle om SLAs arbejde på landsplan og for kredsene. Det gav naturligvis også RALs medlemmer mulighed for at »skyde på pianisten«. Efter Asbjørn Hellums indlæg var der da også en livlig diskussion, hvor det lokale arbejde blev perspektiveret over for det landsdækkende, og helt konkret fik lokalarkiverne i Ribe Amt anvist blot én af fordelene ved at være en del af en større familie, nemlig Danpa, Danmarks nationale privatarkivdatabase. Anvender SLA-medlemmer edb-registreringsprogrammet Arkibas, og har de indleveret et udtræk fra deres database, er oplysningerne om denne del af deres samlinger gjort søgbare for den ganske verden via Internettet.

Foreløbig dækker basen kun egentlige arkivfunds, men det varer næppe mange år, før oversigter over alle de forskellige typer materialer i lokalarkivernes samlinger er tilgængelige. Vel at mærke hvis man anvender SLAs registreringsprogram Arkibas og i øvrigt tilhører SLA-familien.

At netop det organisatoriske var emnet for årsmødet i 2000 var ingen tilfældighed. RALs bestyrelse hører ofte medlemmerne sige, at de har nok i det lokale samarbejde og at de intet får for kontingentet til landsorganisationen. I lyset af mange lokalarkivers beskedne budgetter er SLA-kontingentet stort. På den anden side er minimumskontingentet en meget billig måde for lokalarkiver at annoncere på, såvel i SLAs Arkivvejviser som på SLAs hjemmeside. Når et arkiv findes der, kommer der henvendelser fra nær og fjern. Det gælder forespørgsler af lokalhistorisk art, det gælder afleveringer af arkivalier, som ellers ikke havde fundet tilbage til det sogn, de hører til. Og oven i købet får man løbende orientering om nyt i arkivbranchen via bladet OmSLAget, man får materiale til SLAs gule arkivhåndbog, kursus-tilbud, SLA-udgivelser m.m. Der er megen nyttig viden og inspiration at hente i et SLA-medlemskab.

Som det også blev nævnt på RALs generalforsamling sidste år, var organisationen i gang med strukturændringer. Udviklingen på området har I kunnet læse om i forskellige udsendelser samt i OmSLAget. Kort fortalt går forslaget ud på at underopdele landsorganisationen SLA i tre sektioner: En sektion for kommunearkiver (eller offentlige arkiver i arkivlovens forstand), en sektion for lokalarkiver samt endelig en sektion for andre arkiver. Ved valg samt repræsentation fra hver af de tre sektioner sammensættes en hovedorganisation, der repræsenterer alle arkiver udadtil. Der er som bekendt ekstraordinær generalforsamling i SLA lørdag, d. 10. marts om forslaget til ny struktur, så ved den lejlighed kan I gøre jeres synspunkter gældende. Lad mig sige straks, at den nye struktur på landsplan ingen virkninger får på amtsplan. Vi skal ikke til at lave om på den nu-

værende struktur. Der ændres dog heller ikke ved det grundlæggende forhold, at RAL er en sammenslutning af SLA-medlemmer i Ribe Amt. Det vil sige, at lokalarkiver skal være medlem begge steder. Bramming Lokalarkiv har valgt at melde sig ud af SLA med virkning fra 1. januar 2001. Det har jeg som naturlig konsekvens, at Bramming-arkivet ikke længere er medlem af RAL, som herefter har uændret 50 medlemmer. Vi har nemlig ved årskiftet fået Sønder Omme Egnarkiv som nyt medlem. På RALs vegne vil jeg gerne byde det nye medlem velkommen i vores kreds.

Der arbejdes dog med andet end organisatoriske spørgsmål i RALs bestyrelse. År 2000 har haft sit eget projekt, nemlig indsamlingen Mit liv i år 2000. Amtskonsulent Birgitte Herreborg Thomsen vil fortælle mere om det i sin beretning, men jeg vil blot benytte lejligheden til at understrege, hvordan lokalarkiverne med netop dette projekt har understreget deres forankring i nutiden. Vi er med til at dokumentere tanker og levet liv for eftertiden - umiddelbart tyder det på, at det er meget spændende og forskellige indlæg, der er blevet indleveret, og som efter bedømmelsen vil finde plads i amtets lokalarkiver.

Kurser og oplysende møder er grundlæggende aktiviteter i RALs virksomhed. Dog har vi været ude for en række aflysninger af specialkurser - man mærker hvordan konsulenten løser konkrete problemer på arkiverne, så der ikke som tidligere er så stort behov for at tage på amtsdækkende kurser. At der ikke er problemer med at samle arkivfolk til arrangementer, hvis overskriften bare er den rigtige, ses af årets sidste to arrangementer: Et arkivbesøg og en tema-aften om sognefilm. Begge arrangementer havde et fint fremmøde.

Som det fremgår ovenfor er amtskonsulentens arbejdsopgaver ikke blevet færre med årene. Snarere tværtimod. Samtidig er det blevet mere tidskrævende, når stadigt flere opgaver skal løses lokalt. Birgitte H. Thomsen har forstået at håndtere situationen, men som det også er jer bekendt, har hun valgt at prøve kræfter med et job i Flensborg. Fra 1. marts har hun et års orlov fra sin stilling som amtskonsulent i Ribe Amt. Der er opslået en stilling som vikar, men stillingen er ikke besat endnu og bliver det sandsynligvis først til 1. april. Indtil da vil amtskonsulentfunktionen blive varetaget af medarbejdere fra Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Bestyrelsen er kedede af, at Birgitte Herreborg Thomsen tager orlov, men forstår også hendes grunde, og ikke mindst de private detaljer.

Også i bestyrelsen vil der finde udskiftning sted. Efter næsten 15 år i bestyrelsen har Olga Pedersen fra Aa-

strup Sognearkiv valgt at træde ud - andre lokalhistoriske opgaver er kommet til at fylde så meget, at hun har følt hun måtte indskrænke, og det blev altså RAL valget faldt på. I sin tid i RALs bestyrelse har hun ydet en stor indsats for lokalarkiverne, og jeg ved, mange er kedede af hendes beslutning, som man på den anden side dog også godt kan forstå.

Lad mig til slut bringe en stor tak til samarbejdspartnere og trofaste støtter. Det gælder ikke mindst Ribe Amt, som med støtte til indkøb af mikrookkender har bragt os endnu et skridt nærmere den landsdækkende samling, som lokalhistorikere og slægtsforskere i Ribe Amt har så stort udbytte af. Det gælder også for amtets støtte til arkivernes årsberetninger samt til projekt Mit liv i år 2000. Desuden skal der lyde en tak til Historisk Samfund for Ribe Amt samt Ribe Amts Museumsråd, som er vores faglige samarbejdere i det daglige og med hvem en række projekter afvikles for at udnytte ressourcerne bedst muligt.

Jørgen Dieckmann Rasmussen
Formand

Amtskonsulentens beretning

Året 2000 bød som de tidligere år, hvor jeg har været konsulent for Ribe Amts Lokalarkiver, på mange forskellige opgaver. Men først og fremmest vil jeg fremhæve det store projekt, som Ribe Amts Lokalarkiver satte i gang sidst i 1999 i samarbejde med Historisk Samfund for Ribe Amt, nemlig projektet Mit liv i år 2000. Vi indledte med at opfordre alle borgere i Ribe Amt til at fortælle om deres liv i år 2000, om deres dagligdag, deres håb og drømme, deres forventninger til og tanker og overvejelser om det nære og det fjerne - set i lyset af det særlige vi oplevede sidste år, nemlig at det var det første år i et nyt årtusinde. Den opfordring var der mange der efterkom - der var i hvert fald mange mennesker det henvendte sig og gerne ville høre mere om projektet. Og mit indtryk er, at rigtig mange faktisk syntes vældig godt om projektets idé og som umiddelbart gerne ville deltage i det.

Selve projektet sluttede jo egentlig den sidste dag i år 2000, og der var så afleveringsfrist for bidrag den 1. februar 2001. Indtil i dag har vi modtaget 40 bidrag, og der kommer i hvert fald to-tre mere i løbet af marts, dem har vi givet lidt ekstra afleveringsfrist på grund af praktiske problemer. At der er indkommet 40 bidrag synes vi er meget flot - i betragtning af at projektet har været krævende på den måde, at man ikke blot kunne del-

tage ved at udfylde en kupon med krydser eller besvare et spørgeskema, men selv skulle opfinde den måde man gerne ville lave sit bidrag på. Mange har gjort virkelig meget ud af det, vi har bl.a. modtaget flere meget omfangsrige dagbøger med billeder der hører til. Så vi er meget glade for den store interesse man har vist projektet, og vi håber at vi, efter at have kigget grundigt på alle bidragene, kan lave et fejende flot afslutningsarrangement på hele projektet engang i foråret - der skal jo blandt andet afvikles en konkurrence, hvor de tre bedste bidrag præmieres. Det glæder vi os meget til, men først skal alle bidragene jo gås igennem, og det er et spændende arbejde der er i gang dér.

Som Ived, måtte Ribe Amts Lokalarkiver efter en lang række af meget velbesøgte kurser, der indgik i to særlige kursusrækker, aflyse flere af de næstfølgende kurser på grund af for få tilmeldinger. Det har dels givet anledning til nogle overvejelser om den kursusvirksomhed, som Ribe Amts Lokalarkiver gerne vil stå for, dels været hovedårsag til, at Ribe Amts Lokalarkiver ikke har budt på så mange kurser og arrangementer som tidligere set. Dog har der i 2000 været to aftenarrangementer i form af arkivbesøg: Den 21. september 2000 besøgte vi Aastrup Sognearkiv i Glejbjerg, hvor arkivleder Olga Pedersen viste os rundt og fortalte om arkivet, dets historie og virksomhed. Der var ca. 40 deltagere denne aften, og mit indtryk er at alle fik et godt udbytte med hjem. Den 22. november 2000 besøgte vi Vester Vedsted Lokalhistoriske Arkiv, som har lokaler i Vadehavscenret syd for Ribe. Vi kombinerede dette besøg med et kig på Vadehavscenretets udstilling og med en fremvisning af sogne- og kommunefilm. Det var også en god aften med 51 deltagere.

På grund af erfaringerne med de aflyste kurser lavede RALs bestyrelse en spørgeskemaundersøgelse blandt amtets arkiver for at finde ud af hvilke ønsker for kurser arkivmedarbejderne har, og for at finde ud af hvordan bestyrelsen bedst imødekommer disse ønsker. Vi spurgte specifikt om, hvorvidt der var interesse for kurser i bevaring og kassation, i registreringsprincipper, i gotisk skriftlæsning, i billedsamlinger/billedhåndtering, i avisudklipsregistrering, eller i arkiverne og IT, og om der var nogen ønsker om afvikling af lokale Arkibas-kurser. Vi spurgte også, om der var interesse for kurser for alle arkiver i amtet, for et eller flere arkiver inden for samme kommune, eller blot for konsulentbesøg. Vi fik svar fra 14 arkiver, og det er tydeligt, at der ikke er nogen interesse for at RAL skal arrangere kurser i gotisk skriftlæsning. Der er heller ikke stor interesse for kurser for alle arkiver i amtet. Bestyrelsen konkludere-

de, at Ribe Amts Lokalarkiver måske skal overveje, at arrangementer for alle arkiver i amtet skal have en mere foredragspræget eller underholdende karakter, mens kursusvirksomheden skal foregå for mindre grupper, d.v.s. for arkivmedarbejdere fra et eller flere arkiver, f.eks. inden for samme kommune. Men det er tydeligt, at der er god interesse for de foreslåede kurser i bevaring og kassation, i registreringsprincipper og i billedsamlinger/billedhåndtering, men blot i form af mindre kurser eller som konsulentbesøg. Der var ikke særlig stor interesse for kurser i Arkibas, og det skyldes muligvis, at konsulenten har været på mange arkivbesøg i forbindelse med at arkiverne har fået Arkibas, og at disse arkiver har fået flere opfølgende konsulentbesøg med hjælp til f.eks. at oprette, registrere og få begyndt godt på indkomstjournalisering og registrering.

Der indkom flere forslag til fremtidige kurser, der ønskes afholdt i RAL-regi, og det er følgende: Videoredigering samt opbevaring og behandling af gamle bånd, kildesøgning til ejendoms historie samt Arkiverne og Internettet. Uddannelsesudvalget vil tage disse forslag med i sine overvejelser om fremtidige kurser.

For bestyrelsen og selvfølgelig også for underdegnede er det positivt at se, at der åbenbart er stor tilfredshed med den bestående konsulentordning, hvor arkiverne har mulighed for at trække på konsulenten ikke blot i forbindelse med vejledning, men også i forbindelse med mindre kurser og arkivbesøg, hvor der arbejdes med mange af de spørgsmål, arkivets medarbejdere ellers ville tage på kursus for at finde løsninger på.

Det er min opgave at redigere beretningerne for arkiverne, og det er altid noget jeg gør med største fornøjelse, fordi det giver mig et godt indblik i hvad der er sket på de enkelte arkiver i løbet af året. Desuden får jeg en god fornemmelse af, hvad der rører sig på arkivområdet i Ribe Amt - og det var også tilfældet i 2000. Som altid vil jeg opfordre jer til i jeres beretninger for arkivet at fortælle om både spændende afleveringer og om aktiviteter og arrangementer på arkivet i årets løb.

I 2000 udkom der to numre af RAL-Nyt, i juni og december. Redaktøren, Olga Pedersen og jeg laver bladet sammen, og vi synes, at det lykkedes at få to meget fine blade ud sidste år. Igen vil jeg som altid opfordre jer til at skrive til bladet - der er mulighed for mange former for indlæg: Udover fortællinger for arkivet eller om arkivets samlinger kan man bruge de nye rubrikker i bladet, Børsen og Efterlysninger, hvor man dels kan sætte arkivrelevante ting til salg og dels efterlyse både oplysninger og håndbøger m.m., man har brug for i arkivsammenhæng. Brug bladet - det er jer, læserne, bladet

er til for, men uden jeres hjælp og en lille indsats fra jeres side er det svært at sende et godt blad på gaden.

Jeg vil gerne slutte af med at takke RALs bestyrelse for 2000, og jeg vil også gerne takke alle arkiver og arkivmedarbejdere i amtet for året der gik. Som I alle ved, har jeg fra i morgen, den 1. marts, fået en et-årig projektansættelse ved Arkivet og Studiefælle for Det Danske Centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg, hvor jeg skal arbejde med EDB-registrering, ompakning og delvis digitalisering af en billedsamling. Jeg har

fået bevilget orlov i et år fra min stilling som konsulent for arkiverne i Ribe Amt, og bestyrelsen er i gang med at finde en vikar for mig. Jeg håber, at I vil bruge konsulentordningen lige så meget som I plejer, og med det vil jeg gerne sige tak for denne omgang og ønske jer alle et godt år i 2001.

Birgitte H. Thomsen
Amtskonsulent

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 2000

Billund Kommune

Lokalhistorisk Arkiv

Billund Centret, Hans Jensensvej 6, 7190 Billund.

Tlf.: 75 33 24 72

Åbningsstid: Tirsdag kl. 19-21 samt efter aftale

Leder: Kaj Schmidt, Søndermarksvej 411,

7190 Billund. Tlf.: 75 33 13 92

Lokalhistorisk Arkiv for Grene Sogn har haft 58 afleveringer i år 2000. Deriblandt bør fremhæves en aflevering fra den nedlagte børnehave Børnebiksen med en stor mængde fotos af de mange hold børn, som i årenes løb har været i denne institution.

Arkivet har haft Linda Nielsen ansat et halvt år i jobtræning. Hun har opsøgt en del tidligere forretningsindehavere eller deres efterlevende ægtefæller og har lavet lydbandsoptagelser om de nedlagte forretninger. Uddrag af optagelserne er skriftligt offentliggjort i Billund Ugeavis. Hun har desuden indtastet folketællinger 1834, 1845, 1860, 1880 og 1901 samt fra kirkebøgerne: Døbte, viede og begravede i 1814-91. Hun er i færd med at indtaste 1755-1813 til Dansk Data Arkiv.

Der er gjort god brug af arkivet med ca. 110 besøg i år 2000, hvilket er en stigning på ca. 50%, begunstiget af en hel dags åbning i vinterhalvåret, da Linda Nielsen var i jobtræning på arkivet. Arkivet har sammen med den lokalhistoriske forening haft en udstilling i Den jyske Sparekasse, hvor Billunds udvikling blev sammenstillet med Sparekassens 80 år i Billund.

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv

Vorbasse Museum, Kirkegade 3, 6623 Vorbasse.

Tlf.: 75 33 37 17

Åbningsstid: Tirsdag kl. 19-21 samt efter aftale

Leder: Sven Tygesen, Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse.

Tlf.: 75 33 31 39

Arkivets postadresse: Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv har meddelt, at der intet af betydning er at berette for året 2000.

Blåbjerg Kommune

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 71 18

Åbningsstid: Mandag kl. 8.30-11.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Sigrid Sørensen, Jernbane Allé 8, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 83 46

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv har i år 2000 haft besøg af 126 personer samt hjulpet en del pr. telefon. Arkivet har haft besøg af 21 elever fra 3. klasse på Nr. Nebel Skole, som var meget interesseret i, hvad arkivet havde om deres hjem og gamle billeder derfra.

Arkivet har modtaget 35 indleveringer deriblandt en større samling protokoller fra Nr. Nebel med flere sognes gensidige Brandforsikring, der er nedlagt. Ligeledes har arkivet modtaget en stor samling private billeder fra egnen. Den 29. november viste vi gamle film fra lokalområdet på video, men der var ret begrænset deltagertal.

Blåvandshuk Kommune

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf.: 75 27 15 48

Åbningsstid: Efter aftale med lederen, dog er arkivet almindeligvis bemandet mandag-fredag kl. 9-12

Leder: Peter Krogh, Skolevænget 13, 6840 Oksbøl.

Tlf.: 75 27 13 13

E-mail: blaoks@image.dk

Hjemmeside: www.varde.bibnet.dk/arkiv/blhuk.htm

Året 2000 har været forholdsvis rolig for arkivet. Der er løbende afleveret billeder og arkivalier til samlingen. Registreringsarbejdet har beslaglagt en stor del af vores tid, idet vi nu er begyndt at registrere Blåvand-afdelingens samling i programmet Arkibas.

Ved Oksbøl bys arrangement, Oksbøl omkring 1900, lavede vi en udstilling på Blåvandshuk Museum, som fortalte om tiden deromkring. Der er desuden blevet

vist forskellige lysbilledserier fra egnen for de ældre på ældrecentret Poghøj. Der arbejdes fortsat med at samle materiale til en bog om Flygtningelejren i Oksbøl.

Bramming Kommune

Bramming Byhistoriske Arkiv

Jernbanegade 8 B, 1., 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 39 20

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Olaf Bak, Sportsvej 19, 6740 Bramming.

Tlf.: 75 17 45 51

Arkivets postadresse: Sportsvej 19, 6740 Bramming

Bramming Byhistoriske Arkiv havde i år 2000 en enkelt udadrettet, større aktivitet, idet arkivet sammen med kommunens øvrige fem lokalarkiver deltog i den fælles udstilling, Det forløbne århundrede, som etableredes i Bramming Egnsmuseum, der stillede lokale til rådighed.

Af diverse forespørgsler forekom der 35 (mod 34 året før). Der blev udleveret i alt 28 kopier (15), og 13 (38) personer aflagde besøg i arkivet. Af udlån var der 9 (8), og der indgik i alt 37 (50) gaver eller afleveringer til arkivet. Af slægtsspørgsmål var der 2 (0), heraf et fra Arizona.

I det nye år går arkivet i gang med at anskaffe et helt nyt edb-anlæg med henblik på at gå på Internettet.

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Store Darum, 6740 Bramming

Åbningstid: 1. oktober - 31. marts: Onsdag kl. 15-17 samt efter aftale med lederen

Leder: Erling Schmidt, Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 90 11

Arkivets postadresse: Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming

Arkivet har i årets løb modtaget 18 afleveringer. Blandt det indkomne var der bl.a. materiale vedrørende Darum og Nørå skoler.

Af andre afleveringer kan nævnes Årsskrift for Kjærgård Landbrugsskoles Elevforening. Afleveringen indeholder næsten samtlige numre fra 1950-1997.

I foråret var de seks sognearkiver i Bramming Kommune fælles om at arrangere en udstilling på egns museet i Bramming. Udstillingen viste ved hjælp af billeder og genstande udviklingen i de seks sogne fra 1900-2000. Bramming Egnsmuseum kunne oplyse, at udstillingen var velbesøgt, bl.a. af flere skoleklasser.

Arkivet har haft 12 henvendelser såvel inden som uden for arkivets åbningstid, f.eks. vedrørende lån af

materialer til undervisningsbrug i skolen, hjælp til slægtsforskere i ind- og udland og kopiering af billeder fra arkivets billedsamling.

Gørding Sognearkiv

Plejehjemmet Østergården, Nørremarken 23, 6690

Gørding

Åbningstid: 1. og 3. mandag i hver måned kl. 19-21 samt efter aftale med lederen

Lukket i juli måned

Leder: Nora Olesen, Hessellundvej 14, 6690 Gørding, Tlf.: 75 17 88 75

Arkivets postadresse: Hessellundvej 14, 6690 Gørding

Sognearkivet har i årets løb haft mange besøgende, og den stigende interesse for slægtsforskning mærkes tydeligt. Arkivet har fortsat et godt samarbejde med Gørding Skole, hvorfra klasser hvert år er på besøg for at finde oplysninger til emner eller opgaver.

Til den årlige lokalhistoriske aften havde arkivet dialektaften med oplæsere, der stammede fra Thy, Fyn og Sjælland. Vi sang også sange fra de forskellige egne. I april havde arkivet en stand på forårsmessen i Gørding Hallen. Mange kom forbi. Der var stor interesse for ejendoms- og gårdhistorie-bøgerne samt avisudklips-bøgerne. Ved den lejlighed modtog arkivet også enkelte afleveringer.

Ejler Nielsen arbejder stadig med gårdhistorierne. Han er næsten sognet rundt. I efteråret havde arkivet eksisteret i 25 år. Jubilæet blev festligholdt ved vores lokalhistoriske aften i januar 2001. Til projektet Mit liv i år 2000 fik arkivet indleveret to manuskripter, og de blev videregivet til RAL.

Hunderup Sognearkiv

Kjærgårdvej 9, Hunderup, 6740 Bramming

Åbningstid: Vinterhalvåret: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19.30-21.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Thea Boesen Schmidt, Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming

Tlf.: 75 17 33 42

Arkivets postadresse: Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming

Om Hunderup Sognearkivs virksomhed i 2000 kan bl.a. oplyses, at arkivet medvirkede ved RALs arrangement i Vester Vedsted om sognefilm. Arkivleder Thea Boesen Schmidt fortalte om Hunderup sognefilmprojektet, og Jens Chr. Jensen beskrev det mere videotekniske. Ud-klip fra filmen blev også vist, og arkivet høstede stor anerkendelse for den.

Vejrup Sognearkiv

Vejrup Endrup Fritidscenter, Skolevænget 5, Vejrup, 6740 Bramming

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Hans Andreasen, Grisbækvej 11, 6740 Bramming.

Tlf.: 75 19 00 63. Fax: 75 19 09 63

Arkivets postadresse: Grisbækvej 11, 6740 Bramming

Vejrup Sognearkiv har desværre ikke fået andet lokale, men har på ny søgt mange steder, også ved Bramming Kommune, der vil se på en mulig placering ved et nyt byggeri ved skolen. Arkivet har søgt om mere plads i biblioteket, og fra kommunens side var der forståelse for ønsket, men ikke fra bibliotekets personale. Det er svært at forstå for alle i sognet, da biblioteket kun har åbent én gang om ugen i tre-fire timer.

Arkivets samling vokser støt. Der er modtaget en blanding af udklip, protokoller fra mejeriet og slægts-historiske oplysninger - alt har betydning, og arkivet siger aldrig nej. På den måde får vi på arkivet de bedste forudsætninger for at svare på henvendelser. Arkivet har tillige modtaget en meget fin samling pressefotos fra JyskeVestkysten.

Vester Nykirke Sognearkiv

Kontorbygning, Endrup Andelsmejeri, Bygaden 43, Endrup, 6740 Bramming

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 19-21. Lukket i juni, juli og august

Leder: Else-Marie Christensen, Bygaden 68 C, Endrup, 6740 Bramming. Tlf.: 75 19 12 10

Arkivets postadresse: Niels Erik Junk, Gummesmarksvej 8, Vong, 6740 Bramming

Vester Nykirke Sognearkiv har i året 2000 haft et meget roligt år. Der har været nogle få telefoniske forespørgsler. Alle arkivalier, billeder og optegnelser modtages med stor interesse.

Brørup Kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn

Biblioteket, 6650 Brørup. Tlf.: 75 38 18 78

Åbningstid: Torsdag 15-17 samt efter aftale med lederen. Leder: Kaj Larsen, Okslundvej 39, Lindknud, 6650 Brørup. Tlf.: 75 38 81 57

I december sker der så mange ting, så vi har prøvet at arrangere et nytårsmøde. I år 2000 inviterede arkivet til en filmaften, men interessen var beskedent.

Ved generalforsamlingen ønskede formanden Ingrid Nøhr og arkivlederen Laurids Clausen ikke at fortsætte,

og begge gik også ud af bestyrelsen. Ordstyreren Peter Christensen, Holger Busch Nielsen og Gerda Philipp blev nyvalgte. Den nye bestyrelse vil stræbe sig for at yde lige så god service som den afgåede. Der afholdes et møde én gang om måneden for at drøfte indkomne sager.

I sommerens løb har arkivet fået egen telefon, EDB er blevet installeret og programmet Arkibas er købt. Vi synes her på arkivet, at programmet er tungt at arbejde med. Vor edb-mand er ikke imponeret af firmaets hotline, men sammen med to andre er han tilmeldt det kursus, der afholdes i slutningen af marts, og det vil forhåbentligt løse nogle af problemerne, så vi kan begynde at registrere arkivets samlinger.

Vi har modtaget en del indleveringer - ca. 35, heraf et par meget omfattende. Interessen for arkivet er god - der kommer mange forespørgsler, såvel fra besøgende som pr. telefon og gennem breve. Vi prøver at hjælpe, så godt vi kan.

Efter forslag fra Carstensen, Lokalararkivet for Holsted Kommune, deltog vi sammen med Holsted-arkivet i julemessen i Holstedhallen for at gøre opmærksom på vore arkiver, og næste år vil vi sammen deltage i Brørup-hallen.

Nationalmuseet har opfordret til at hjælpe med at registrere mindsten i vores område. Formanden har været i marken og derefter indsendt resultatet, som vi har modtaget et takkebreve for.

Bestyrelsen har besøgt andre arkiver, når der har været åbent hus. Vi vil også gerne se besøgende på vores arkiv, men helst ikke for mange, for selvom man siger: »Hvor der er hjerterum, er der husrum«, er vort lokale meget lille, men vi håber på en snarlig forbedring.

Esbjerg Kommune

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg

Tlf.: 75 18 18 55. Telefax: 75 18 09 40

E-mail: jd@esbkomm.dk

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10-16, torsdag tillige kl. 16-18

Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen

År 2000 vil af flere grunde blive et år, der for Esbjerg Byhistoriske Arkiv går over i historien. Såvel ude som inde skete der store forandringer.

Det udvendige var en blanding af stormskadeudbedring og udvendig vedligeholdelse. Orkanen fredag, d. 3. december 1999 var ikke god for arkivets i forvejen utætte tag. Hovedparten af teglene var fra husets opfø-

relse i 1905, og den friske vestenvind havde gennem årene resulteret i en lang række utætheder. Selv små vindpust kunne skabe huller, men dødsstødet kom med orkanen i 1999. Nu var der kun en løsning tilbage: En total udskiftning af taget. Arbejdet blev påbegyndt i september 2000 og kom til at strække sig ind i 2001. Det blev nemlig kombineret med behandling af facaden ud mod Torvegade og ind mod Esbjerg Museum samt en renovering og linoliebehandling af alle vinduer i denne del af bygningen.

Udefra lignede huset nærmest en utilnærmelig borg, og det var også noget specielt at arbejde med arkivarbejde på en byggeplads i så lang tid. På grund af vindu- esrenoveringen blev alle vinduer aflændet med finerplader, og dette ekstraordinære vintermørke varede stort set i hele den periode, arkivet var pakket ind i stils- lads og afskærmningsnet. Den lange renoveringsfase blev dog glemt, da vi så det næsten færdige resultat. Tor- vegade 47 har fået et flot udtryk, takket være Esbjerg Kommunes afdeling for bygningsvedligeholdelse og de- res faglige rådgiver, arkitekt Erik Winkler, Århus. Nu mangler bare nogle enkelte vinduer m.m. at blive reno- veret - så er huset tiptop udvendigt. Indvendigt er der stadig rum, der venter på istandsættelse og indretning, og de indvendige vandskader fra orkanen mangler end- nu at blive udbedret. Det skulle meget gerne ske i løbet af 2001.

De indvendige forandringer kom ikke mindst på det elektroniske område. 2000 blev for alvor året, hvor Es- bjerg Byhistoriske Arkiv fik elektroniske tilbud ud over Arkibas, som har været anvendt siden 1990. Mest mar- kant kom det til udtryk med den såkaldte borgerdata- base, som arkivet begyndte at gøre tilgængelig elektro- nisk og søgbar via Internettet. Oplysningerne stammer fra de såkaldte skattemandtalister, og i første omgang er det oplysning om alle borgere i Esbjerg 1899, der er blevet publiceret. Året er ikke tilfældigt, for det år blev Esbjerg købstad og skulle derfor have et andet grund- lag af skrive skat ud fra end sognekommunen Esbjerg havde haft. Derfor gik man i gang med at skrive bor- gerne, såvel unge som gamle, op i store protokoller på samme måde som kendes fra folketællinger. Protokol- rækken findes sammenhængende bevaret frem til 1930'erne. Esbjerg Borgerdatabase, som barnet kom til at hedde, fik en overordentlig god modtagelse i pres- sen. Så god, at TV-Syd i begyndelsen af september brag- te et længere indslag om databasen, hvori arkivassistent Anita Dragsted, der havde indtastet dataene, og IT- medarbejder Nicolai Dupont Heidemann, som havde stået for den tekniske udformning, medvirkede. Den

gode pressedækning resulterede efterfølgende i en flit- tig brug af Borgerdatabasen, såvel af slægtsforskere, lo- kalhistorikere, almindelig interesserede samt personer fra udlandet. Esbjerg Borgerdatabase udvides med bor- gere fra skattemandtalisterne fra 1904 i forbindelse med lanceringen af arkivets nye hjemmesiden medio 2001, men alene oplysningerne fra 1899 fortæller me- get interessant Esbjerg historie. Næppe mange forestil- lede sig, at 31 af de 12748 indbyggere i Esbjerg i 1899 var født i USA. Det med ind- og udvandring er åbenbart ikke en helt så enkel sag.

2000 blev også året, hvor arkivets første hjemmeside så dagens lys. Den indgik som en del af Esbjerg Kom- munes samlede internetudbud, og pludselig blev det muligt at erhverve sig viden om arkivets materialer, ak- tiviteter, udstillinger m.m. døgnet rundt alle ugens da- ge. Det var dog kun begyndelsen på den elektroniske formidling. Sidst på året havde arkivet en internetassi- stent i praktik, og sammen med arkivets IT-medarbej- der udformede han en internetversion af arkivets regi- streringsprogram Arkibas. Den lanceres også sammen med arkivets nye hjemmeside i 2001.

Spørgsmålet om digital formidling af arkivets store billedsamling var dog ikke løst, men en bevilling i de- cember 2000 på 200.000 kr. fra Esbjerg Seminariums Fond til indskanning af fotos m.m. om industri og in- dustrialisering m.m. bliver forhåbentlig startskuddet til at gøre Esbjergs fotografiske kulturarv tilgængelig via Internettet.

Endelig skal det nævnes, at arkivet har været stærkt involveret i Esbjerg Kommunes projekt vedr. elektroni- ske dokumenthåndtering, specielt med hensyn til jour- naliseringsprincipper og arkivudtræk. Arkivets IT-med- arbejder deltog sammen med Aalborg Stadsarkiv i Aal- borg Kommunes udtrækningsprojekt af elektroniske data og erhvervede her nyttig viden om udtræk af elek- troniske data til arkivformål. Desværre strandede Es- bjerg Kommunes projekt på grund af lønsumsreduktion- en i september og forventes først optaget igen i mid- ten i 2001.

At elektronikken begynder at fylde meget i arkivets virksomhed betyder dog ikke, at aktiviteterne har ligget stille på de andre områder. 218 afleveringer blev det til, store og små mellem hinanden. Også aflevering af nye- re materiale finder sted. F.eks. skal kan det nævnes, at scrapbøger og fotos fra det nu lukkede Vestjysk EDB- Center blev afleveret i 2000. Også en meget stor privat- samling af lokale småtryk fandt vej til arkivet. Alle disse afleveringer, som arkivet har fået i årets løb, indgår i den stadigt voksende fond af viden, som Esbjerg Byhi-

storiske Arkiv stiller til rådighed for borgere og andre interesserede. Blot må vi beklage, at det tager længere tid end ønskeligt at gøre større afleveringer tilgængelige. Der mangler simpelthen personale til løbende at udføre det tidskrævende registreringsarbejde, som er en forudsætning for, at de forskellige materialer kan stilles til rådighed for gæsterne.

Brugere bliver der flere og flere af, og henvendelserne ændrer løbende karakter. Hjemmesiden og dens tilbud har sine brugere, men den elektroniske formidling har også sine begrænsninger, så mange webgæster følger op med besøg i arkivet. Kirkebøger og folketællingslister er meget populære materialegrupper, men faktisk bruges alle materialetyper flittigt. Det er også populært at låne materiale fra andre arkiver, ofte i store mængder. I 2000 var der 24 sådanne indlån, og der blev i alt indlånt 76 enheder. Dog besvarer ikke alle brugere forespørgslerne selv, hvad de 201 skriftlige forespørgselsager til arkivet vidner om.

Omkring 3.000 personer har gæstet arkivets læsesal i løbet af 2000, men i det tal indgår ikke alle de deltagere, der har været til foredrag, rundvisninger m.m. Over 50 foredrag, rundvisninger og byvandring har arkivet holdt i løbet af 2000. Bl.a. medvirkede arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen ved det velkomstarrangement for 700 personer, der blev holdt i anledning af folkedansernes landsstævne i Esbjerg i juli 2000. Arkivet stiller dog også op for mindre forsamlinger, hvad mange af de mange andre arrangementer med foreninger, daghøjskoler m.m. beviser. Af arkivets egne arrangementer blev søndagsmatineerne og fyraftensforedragene om Esbjergs gader særligt populære.

Til arkivets formidlingsaktiviteter i øvrigt hører også udgivelse af bøger samt udstillingsvirksomhed. Hvis man ser bort fra Esbjerg kalenderen, der udkom som altid i midten af november, lå udgivelsesvirksomheden stille i 2000. Dog blev det i sommerens agurketid til en række artikler i JydskeVestkysten om Esbjergs historie gennem 100 år fortalt i ti-år samt en artikelserie om fotoidentifikation, som ikke blot løb i sommermånederne, men også omkring jul og nytår. Til gengæld var der god aktivitet og nye initiativer på udstillingssiden. Der var nemlig tale om et samarbejde med Det Centrale Børnebibliotek, A. Pushkin i St. Petersborg. Det havde stået på siden 1998 og var led i det, der var begyndt som et gensidigt kulturudvekslingsprojekt mellem Esbjerg og St. Petersborg i 1998, og som kulminerede i oktober 2000 med St. Petersborg Festivalen, hvor mange russiske kunstnere gæstede Esbjerg og Ribe Amt. Esbjerg Byhistoriske Arkiv fastholdt, at der var tale om

To børn leger med vand fra brandhane, 1952. Fotografiet blev brugt til plakaten for Alle tiders Børn.

(Foto: Knud Rasmussen, B 44)

gensidig udveksling af kultur. Fra russisk side var man interesseret i en udstilling om børn og unges forhold i Esbjerg/Danmark, og vi var til gengæld interesseret i en udstilling om belejringen af St. Petersborg fra 1941-44. Når vi nu alligevel skulle lave en udstilling til Det Centrale Børnebibliotek, A. Pushkin i St. Petersborg, kunne vi lige så godt også vise den i Esbjerg.

Denne udstilling åbnede den 10. august i forbindelse med Esbjerg Festuge. Formålet med udstillingen var at vise ændringer og fælles træk i børn og unges dagligdag i Esbjerg i det 20. århundrede. De største ændringer skete i 1960'erne og 70'erne, hvor den nordiske velfærdsmodel blev realiseret. Noget af det, der karakteriserede perioden, var højkonjunktur, mangel på arbejdskraft, rationalisering og effektivisering inden for industrien, flere kvinder på arbejdsmarkedet, fri abort,

Ralph Jørgensen, åbner udstillingen *I krig og fred*, d. 10. oktober 2000. Foto: Brian Kristensen (Esbjerg Byhistoriske Arkiv).

krav om ligestilling mellem mænd og kvinder, ligeløn, ungdomsoprør, fremmedarbejdere og offentlige vuggestuer og børnehaver. Alle disse omvæltninger påvirkede i allerhøjeste grad børn og unges liv, som det også kommer til udtryk i arkivets store billedsamling. Udstillingen blev meget populær og havde mange besøgende.

Inden åbningen af *Alle tiders børn* havde arkivet modtaget ca. 60 billeder fra Det Centrale Børnebibliotek, A. Pushkin, i St. Petersborg, der viste træk af børn og unges liv under den tyske belejring af Leningrad, som St. Petersborg hed dengang. Desuden var der en billedserie, der viser hvordan børn og unge lever i dag i St. Petersborg.

Da belejringen af Leningrad begyndte i august 1941, var der 2.500.000 indbyggere i byen, heraf 100.000 flygtninge. Da blokaden blev hævet, var der kun 600.000 indbyggere tilbage. Ca. 900.000 var blevet evakueret, 100.000 var ved fronten, og ca. 900.000 døde under belejringen. En del af billederne viser børn og unge i uniform, som arbejdskraft i våbenindustrien, som sårede på hospitalerne, som forældreløse på børnehjemmene osv. I det hele taget fremgår det tydeligt, at børnene ligesom de voksne både var ofre for krigen, men også

selv aktive aktører i den. Den nutidige billedserie viser en række børn og unge i situationer, som lige så godt kunne udspille sig i Esbjerg som i St. Petersborg. Begge steder er især ungdommen stærkt præget af den amerikanske ungdomskultur.

Udstilling, der fik titlen *I krig og fred*, åbnede den 11. oktober som optakt til St. Petersborg Festivalen. Det har været utrolig spændende at udarbejde en udstilling om børn og unge i Esbjerg, der ikke alene skulle vække genklang hos nostalgiske esbjergensere, men også fortælle folk uden kendskab til Danmark om danske børns forhold i det 20. århundrede.

2000 blev endnu et spændende og aktivt år i Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Det blev rundet af på en ny måde ved at invitere brugere af huset og andre, som vi har haft samarbejde med i årets løb, til en »nytårskur« torsdag d. 28. december. Ca. 80 mennesker mødte op. Med lidt kransekage og mousserende vin takkede arkivet for opmærksomhed, samarbejde og afleveringer i årets løb, ligesom der blev orienteret om nogle af det nye års aktiviteter og initiativer. Det blev et populært arrangement, som flere mente allerede var blevet en tradition efter denne første gang.

Fra Esbjerg Idrætsarkiv ses Soussa Pokalen: En vandrepokal som skulle tilfalde vinderen af Det Danske Mesterskab i redskabsgymnastik (enkeltmands). I 1929 vandt Harry Holm, Hermod, Esbjerg, pokalen til ejendom efter at have erobret tre mesterskaber i træk 1927-1929. Foto: Esbjerg Idrætsarkiv.

Esbjerg Idrætsarkiv

Gl. Vardevej 62, 6700 Esbjerg. Tlf.: 75 45 60 57

Åbningstid: Dagligt 9-13 samt efter aftale

Leder: Niels Jørgen Højbjerg, Vestervangen 15, 6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 12 29 75

Året 2000 blev travlt for Idrætsarkivet. Efter syv år i ca. 40 m² i Gammelby Fritidscenter flyttede arkivet til ca. 150 m², hvor det naturligt hører hjemme, nemlig Gl. Vardevej 62, midt i Idrætsparkens område. Lokalerne er ændret og renoveret af Esbjerg Kommune, som vi skylder tak. Lokalerne stilles ligeledes til rådighed uden lokaleleje.

I maj måned indtrådte Erik Smedegaard i udvalget, og med viden- og arbejdskraft har han været til stor hjælp. I december måned blev Steen Larsen ansat på arkivet igennem arbejdsmarkedsafdelingen i fire timer hver dag. Sammen med Biddy Eriksen gør han en stor indsats for arkivets arbejdsopgaver.

Flytningen til Gl. Vardevej har gjort, at Esbjerg Idrætsarkiv er blevet mere synlig. Arkivet har i det sidste halve år mærket det på telefonbetjeningen samt besøg af klubber/senior klubber og enkeltpersoner.

Guldager Sognearkiv

Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V

Åbningstid: 1. mandag i hver måned kl. 18.30-21.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Christian Jakobsen, Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V. Tlf.: 75 11 60 24

Året forløb roligt uden de store tiltag og arrangementer. Der har været en del mindre afleveringer året igennem, og sognearkivet har i stigende grad modtaget slægtsforskningsmateriale fra forskellige egne af landet. Det er spændende læsning, som vi er meget glade for at modtage.

Vi har arbejdet med sognearkivets usorterede fotosamling og fået udvalgte fotos affotograferet på Byhistorisk Arkiv i Esbjerg. Den planlagte årtusindskiftefotografering af Guldagers huse og gårde er også godt i gang.

I det lokale blad NordvestNyt har vi haft artikler om livet i Guldager for 50-70 år siden. Der har været et sammendrag af nu afdøde Birgitte Petersens erindringer, samt en artikel om Guldager Forsamlingshus (det gamle der nu er revet ned), skrevet af tidligere gårdejer Niels Peter Jørgensen, Guldager.

Arkivleder Christian Jacobsen melder om jævnlig besøg året igennem, men traditionen tro finder disse for størstepartens vedkommende sted uden for åbningstiden efter aftale.

Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-45

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg.

Tlf.: 76 10 03 18. Fax: 75 18 77 77

E-mail: hsbno@post4.tele.dk

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12 og torsdag kl. 10-12 samt kl. 13-18

Leder: Niels Wium Olesen

År 2000 stod i udviklingens tegn. For første gang siden 1993 kunne Historisk Samling fra Besættelsestiden udvide antallet af medarbejdere. Hele fem nye ansatte blev det til. De fire var studerende fra Syddansk Universitet Esbjergs historiestudium. Den femte var historikeren Palle Andersen, som blev ansat fra 1. oktober via en eksternt bevilling. Der var også udvikling på andre fronter. Bl.a. blev Samlingen involveret i et større internationalt forskningsprojekt under Statens Humanistiske Forskningsråd.

Fonden afholdt bestyrelsesmøde den 14. april 2000. På mødet blev beretningen for 1999, det reviderede regnskab for 1999 og budgettet for 2001 godkendt. Samlingens leder Niels Wium Olesen fremlagde en revideret handlingsplan for det næste års virke. Projekt i Udviklings- og studiemiljø for historiestuderende blev drøftet særligt indgående. Bestyrelsen udtrykte glæde over, at Esbjerg Seminariums Uddannelsesfond havde ydet økonomisk støtte til etableringen af projektet. Det blev besluttet at igangsætte projektet i august, så den nye årgang på historiestudiet kunne få overstået eksa-

miner og ferie. Engagementet i international forskning under Statens Humanistiske Forskningsråd blev også drøftet. Bestyrelsen takkede alle, der i årets løb har vist interesse for Samlingen. En særlig tak til Samlingens loyale frivillige medarbejdere, der som altid har ydet et godt og stort arbejde. Endelig skylder bestyrelsen Esbjerg Kommune stor tak for en altid velvillig indstilling over for Samlingen.

Af aktiviteter blev der året igennem arbejdet på mange fronter. De løbende udadvendte aktiviteter fortsatte. På mange tilbagemeldinger kan vi spore den for tiden stigende interesse for besættelsestidens historie. Igen og igen kan vi konstatere, at besættelsestiden engagerer. I medierne har den ene sag efter den anden præget dagsordenen, og på Samlingen mærker vi en afsmittende virkning. Der kommer således flere og flere henvendelser på Internet, og i mange tilfælde kan man spore påvirkningen fra den offentlige debat. Der er dog ikke kun tale om en afsmittende virkning. Samlingen medvirker selv til at holde besættelsestidens historie højt på dagsordenen. Blandt andet i form af flere kronikker fra lederen Niels Wium Olesens side.

Projekt i Udviklings- og studiemiljø for historiestuderende blev reelt påbegyndt den 23. august. Projektet havde dog en længere forhistorie. Fondens bestyrelse drøftede allerede i foråret 1999 mulighederne for at indgå i samarbejde med Syddansk Universitet Esbjergs historiestudium, der begyndte sit virke med en ny årgang studerende i september 1999. Bestyrelsen besluttede at etablere et projekt med historiestuderende ansat som studentemedhjælpere til udførelse af praktiske arkivopgaver. Herigennem ville vi tilbyde de studerende gode, praktiske faglige erfaringer allerede under uddannelsen. Hensigten var også at fremme interessen for besættelsestidens historie blandt de studerende. Næste trin i udviklingen af projektet var at finde det økonomiske grundlag. Her hjalp Esbjerg Seminariums Uddannelsesfond til med økonomisk støtte i december 1999. Denne støtte blev igen ydet i december 2000.

Blandt otte ansøgninger blev de fire studerende der var råd til udvalgt, og de påbegyndte arbejdet på Samlingen den 23. august. Deres arbejdstid er typisk en enkelt dag om ugen af fire timer. I begyndelsen gennemgik de et kursusforløb under ledelse af Niels Wium Olesen, hvor de blev introduceret til Samlingen og til arkivarbejdets grundprincipper. Sideløbende hermed påbegyndte de det praktiske arbejde i form af konkrete opgaver. Disse spændte fra besvarelse af forespørgsler pr. e-mail til sortering og registrering af nye afleveringer. Det skal blive spændende at se, hvordan projektet

udvikler sig i fremtiden. Allerede nu kan vi konkludere, at de studerende arbejder til gavn for Samlingen. Vi mener også at kunne sige, at de får noget til gengæld i form af faglige erfaringer. Det er også håbet, at projektet som helhed støtter Esbjergs stilling som en god studieby.

Helt uafhængig af projekt i Udviklings- og studiemiljø blev det via en ekstern bevilling det muligt for Samlingen at ansætte historikeren Palle Andersen. Han har speciale i besættelsestidens historie og en diplomuddannelse i Østeuropa-kundskab på Jysk Åbent Universitet. Han har desuden arbejdet som gymnasielærer. I 1996 tog han et kursus på det internationalt anerkendte forskningscenter for Holocauststudier Yad Vashem i Jerusalem. Palle Andersen arbejder på Samlingen med publikumsbetjening, registrering samt vejledning af gymnasieelever o.a. I 2000 påbegyndte han udarbejdelsen af et undervisningsforløb om tysk nazisme og Holocaust, som skal tilbydes ungdomsuddannelserne.

Nyhedsbrevet fortsætter sin fremgang. Oplaget er nu på 600 eksemplarer. Af disse sendes godt 500 til faste abonnenter. Vi kan også notere en stadigt større gennemslagskraft. Det sker oftere og oftere, at Nyhedsbrevet citeres i den landsdækkende presse. Vi kan med stolthed hævde, at Nyhedsbrevet er et af de centrale fora for interessen for besættelsestidens historie. Sidst på året havde vi den glæde, at Frihedsmuseets Venners Fond bekendtgjorde, at de vil støtte udgivelsen økonomisk de næste to år.

Udstillingen, Den Danske Kamp - en multimedieudstilling om besættelse og historiebevidsthed, som blev vist i Esbjerg og på Frihedsmuseet i København, fortsatte sin færd rundt i landet. Udstillingen havde fire stop i år 2000. I København, på Museet for Frøslevlejren, i Kolding og i Odense. Det er glædeligt, at interessen har været så stor. Niels Wium Olesen har flere steder holdt foredrag i forbindelse med udstillingen. Overalt udvikler der sig i forbindelse hermed interessante diskussioner, hvor forskellige holdninger til besættelsestiden, historieformidling og kollektiv erindring diskuteres.

Samarbejdet med Esbjerg Folkeuniversitet i forbindelse med foredragsrækkerne i forår og efterår var igen i år 2000 et mødested for Samlingens brugere, såvel nye som gamle. I foråret gentog vi succesen fra 1996 med en række biografiske foredrag. Så forskellige personer som Mogens Fog, Frits Clausen, Thomas Døssing og Hartvig Frisch blev biograferet af historikerne Michael Kjeldsen, John T. Lauridsen, Hans Kirchhoff og Niels Finn Christiansen.

Efterårets foredragsrække bestod af to foredrag.

Først tog vi imod Knud J. V. Jespersen, der med udgangspunkt i det da nyligt udkomne bind to i hans værk, Med hjælp fra England, holdt et foredrag om det politiske spil mellem Storbritannien, det partipolitiske liv i Danmark og modstandsbevægelsen. Dernæst bød vi velkommen til endnu en gammel kending af Samlingen, nemlig professor emeritus Henning Poulsen, der holdt foredrag om det fra dagspressen og andre medier helt aktuelle spørgsmål om Danmarks placering i den tyske krigsøkonomi.

I årets løb er Samlingen blevet besøgt af otte folkeskole- og gymnasieklasser, som har modtaget foredrag og er blevet introduceret til Samlingen. Flere gymnasieklasser har deltaget i længere undervisningstilbud på Samlingen. Desuden er Samlingen blevet besøgt af adskillige elever eller grupper fra folkeskolen, gymnasierne, HF og HTX, som arbejder med projektopgaver. Gruppen af gymnasie- og HF-elever har været et fremtrædende islæt heri. De har søgt vejledning til store projektopgaver, hvor Palle Andersens erfaring som gymnasielærer er kommet dem til gode.

Besøgene på Samlingens internetside (www.hsb.dk) bliver stadig flere og flere. I 2000 var der over 6.000 besøgende. Muligheden for at rette forespørgsler til Samlingen via e-mail benyttes stadig i stigende grad. De nye ansatte på Samlingen har gjort det muligt at bibeholde denne service over for brugerne. Samtidig er besvarelsen af forespørgslerne også god faglig træning for de ansatte studentermehjælpere.

Registrering og andre aktiviteter: Samlingens speciallitteratur om Anden Verdenskrig og beslægtede emner registreres fortsat af Kaj Kongshøj fra gruppen af frivillige medarbejdere og Centralbiblioteket. Bogsamlingen er regionens bedste, når det gælder Anden Verdenskrig, ikke mindst med hensyn til udenlandsk litteratur. Den benyttes flittigt af især ungdomsuddannelserne, når de skriver projektopgaver. Hilda Pedersen, Dorthe Petersen og Anni Sønderborg fortsætter arbejdet med registrering af avisudklip. Den stadigt stigende interesse for besættelsestidens historie afføder et væld af avisartikler. Nu er samlingen oppe på over 3.000 registrerede udklip. Hilda Pedersen har også ydet en stor indsats med kopiering af materiale til brug for Niels Wium Olesens forskning. Ib Rahbek har i 2000 registreret oberst Vagn Bennikes og Anton Toldstrups arkiver, der begge er tilvebragt ved den enestående arkivaflevering fra dr.phil. Aage Trommer. Begge arkiver er nu registreret elektronisk. Registraturen kan søges over Internet. Ib Rahbek skrev også to artikler til Nyhedsbrevet. Palle Andersen har overtaget ansvaret for registreringen af

Samlingens arkivalier. Han deltog i november i to SLA-kurser, hvor arkivprogrammet Arkibas blev gennemgået. Hans arbejde med registreringen af Samlingen fortsættes i samarbejde med studentermehjælperne.

Palle Andersen etablerede et nyt undervisningstilbud til Samlingens brugere. Det er særligt henvendt til ungdomsuddannelserne. Emnet er tysk nazisme og Holocaust. I den senere tid har vi været vidne til en stigende interesse for dette emne, og med det nye tilbud håber vi at imødekomme denne interesse og gerne også at stimulere den. Palle Andersens mangeårige arbejde med emnet kommer nu Samlingen til gode. Tilbuddet omfatter et med læreren planlagt undervisningsforløb med tilhørende undervisningsmateriale.

Af udadvendt aktivitet har Samlingens medarbejdere publiceret adskillige artikler, debatindlæg og kronikker i de danske dagblade, ligesom Niels Wium Olesen er blevet interviewet til såvel TV2 som Radio Syd (DR).

Samlingen er blevet besøgt fire gange af foreninger/højskoler/daghøjskoler, hvor gæster har modtaget foredrag, og dele af Samlingens arkivalier er blevet fremvist. Dorthe Petersen har i årets løb holdt adskillige foredrag på baggrund af sin bog Thue og hans tid. Niels Wium Olesen har holdt syv foredrag på universiteter, uddannelsesinstitutioner, højskoler, arkiver og i foreninger rundt om i landet samt deltaget i konferencer i København, i Det Kongelige Videnskabernes Selskab, i Selskab for Samtidshistorisk Forskning, samt Selskab til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie, hvor han holdt foredrag.

Instituttet for Historie på Københavns Universitet bekræftede de positive relationer til Samlingen på en meget konkret måde. Lektor Hans Kirchhoff foranledigede, at instituttets bibliotek gav Samlingen en større bogsamling af speciallitteratur om Anden Verdenskrig og den tidlige Kolde Krig. Gaven skulle i følge Kirchhoff ses i lyset af »den status, som HSB har fået i den sydjyske universitetsverden«.

En anden gave værd at bemærke kom fra Syddansk Universitet, Odense, hvor lektor Aage Trommer afleverede store dele af sit forskningsarkiv, blandt andet arkiver med materiale fra Anton Toldstrup og Vagn Bennike. Ved samme lejlighed fik vi lovning på, at det materiale, som lå til grund for professor Knud J. V. Jespersens arbejde med tobindsværket Med hjælp fra England, også skal til Esbjerg. Det drejer sig om kopier fra SOEs arkiver i London. Hermed får HSB et tilnærmelsesvist komplet materiale vedrørende SOEs arbejde i Danmark.

Statens Humanistiske Forskningsråd udpegede i betydelsen af året Niels Wium Olesen til at være en af

tre danske repræsentanter i et større internationalt forskningsprojekt om de besatte lande under Anden Verdenskrig. Der er tale om det hidtil største internationale forskningsprojekt om Anden Verdenskrigs historie. Over en periode på fire år skal der arbejdes på udgivelsen af en række antologier om de besatte lande. Det er European Science Foundation, som finansierer forskningsprojektet. Første møde blev holdt i Trento, Italien, i december. Niels Wium Olesen deltog og holdt foredrag om Rigsdagsvalget i Danmark 1943. Niels Wium Olesen deltager endvidere i et netværk af yngre besættelsestidsforskere, der alle arbejder på at opnå ph.d.-graden. Igennem dette arbejde udbygges de i forvejen gode relationer til universiteterne.

Niels Wium Olesen er medlem af redaktionen for tidsskriftet *Den Jyske Historiker* og sidder i bestyrelsen for Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie (SFAH). Samarbejdet med presse og andre medier var igen i år godt.

Samlingen vil gerne afslutningsvis sige tak til Samlingens revisor Jens Chr. Nielsen, der på frivillig basis har påtaget sig opgaven med at revidere Samlingens regnskab. Også en tak til den nærmeste og gode samarbejdspartner i det daglige, Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Sidst, men ikke mindst en stor tak til alle, der i 2000 skænkede penge, dokumenter og bøger eller lignende til Samlingen. Afleveringerne er i den sidste ende det vigtigste fundament for Samlingens fremtidige arbejde.

Hjerting Lokalarxiv

Gl. Guldagervej 12-14, 6710 Esbjerg V

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Grete Gregersen, Engvænget 2, 6710 Esbjerg V.

Tlf.: 75 11 57 87

Arkivets postadresse: Engvænget 2, Postboks 3315, 6710 Esbjerg V.

E-mail: 4g@mail.tele.dk

Året 2000 har været ganske utroligt, hvad angår indleveringer til arkivet. Arkivet er for alvor blevet et sted, hvor man afleverer sine arkivalier, og det er vi utroligt glade for. Forhåbentligt vil det fortsætte fremover.

Arkivet oplevede ganske vist en kedelig ting, idet Jon & Dittes Hus på Gl. Guldagervej 12 skulle have nyt tag. Uheldigvis var det midt i et regnfuldt efterår, så det resulterede i, at vi fik vand ned i arkivet. Det i sig selv var ikke særlig spændende, men der blev hurtigt sat en af fugter op, og heldigvis skete der intet med vor store bogsamling på 418 bøger, ligesom arkivalierne heller ikke tog skade.

Maler Andreas Callesen Sørensen født den 24. august 1906 i Hjerting. Foto: Hjerting Lokalarxiv.

Arkivet har fået indleveret en ganske unik samling af gamle skitser og forslag til, hvordan man kunne få malet sine døre, paneler, trappeopgange, vægge og skabslåger samt meget flotte dekorationer til f.eks. fyldningsdøre. Alle skitserne er udført i linoliemaling og i flere tilfælde belagt med bladguld. Der er flere forslag til blomsterbuketter, som man bl.a. ser i gamle kirker på gavlen af kirkebænkene. Der er også skitser, der viser, hvordan der kunne males paneler, så de lignede forskellige træsorter.

Efter gennemgang af de 70 skitser kan man se, at Andreas Callesen Sørensens speciale nok har været teaterdekorationer, for dem findes der flere af, ligesom en skitse til et forretningskilt fortæller det, samt at han har haft atelier på første sal et sted i Hjerting. Der er også flere skitser med hele alfabetet og talrækken i forskellige stilarter, bl.a. også i gotisk skrift. Man må nok komme frem til, at Andreas Callesen Sørensen har været en meget alsidig maler her i Hjerting. Tak til Peter og Rigmor Hansen i Hjerting, for at have indleveret alle disse fantastiske skitser.

Andreas Callesen Sørensen er født i Hjerting den 24. august 1906 og er død i Århus i 1974. Han blev udlært maler i 1928. Arkivet har fået nogle oplysninger fra en niece, Elly Møller, der bl.a. fortæller, at farbror Dres havde taget sand med fra Hjerting, som skulle bruges ved jordpåkastelsen ved hans begravelse, og det blev også gjort. Andreas Callesen Sørensen rejste fra Hjerting i 1945 sammen med sin hustru Rosa og deres datter Katrine. Katrine skulle i dag bo i Struer. Andreas Callesen Sørensen og familie boede i Hjerting på adressen Guldagervej 26 og havde ifølge skitsen til forretningskillet, telefon nr. 2. På en af skitserne står der følgende: »Fej først for dit eget hus, saa du kan feje for mit og andres, saa vil engang hele menigheden blive ren«.

Der forestår nu et meget omfattende restaurerings- og registreringsarbejde, men det er arkivets hensigt, såfremt vi når det, at arrangere en udstilling på den kulturtdag, som skal afholdes i Jon & Dittes Hus den 23. september 2001.

Hostrup Sognearkiv

Kokspang Fritidscenter, Kokspangvej 54,
6710 Esbjerg V

Åbningstid: 1. torsdag i hver måned kl. 19-21 samt efter aftale med lederen

Leder: Elna Vogt, Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V.
Tlf.: 75 26 91 65

Arkivets postadresse: Kokspang Hedevej 5,
6710 Esbjerg V

Året 2000 har været et stille år for arkivet. Der er indleveret protokoller og lignende fra diverse foreninger, og så har der været tid til at registrere ting, der har ligget og ventet.

Vi har endvidere haft tid til at få en snak om sognet, mens vi, der er lidt op i årene, endnu kan huske, og da vi er så heldige at have én med i vort udvalg, der har en særdeles god hukommelse, får vi mange gode snakke om sognet.

Skads Sognearkiv

Mølhøjvej 10, Andrup, 6705 Esbjerg Ø.

Åbningstid: 1. mandag i måneden kl. 18.30-19.30 samt efter aftale

Leder: Finn Ryneld, Majgårdsparken 23, Andrup, 6705 Esbjerg Ø Tlf.: 75 16 00 48

E-mail: skads-kirke.ryneld@post.tele.dk

Skads Sognearkiv har i det forløbne år støt og roligt fortsat det igangværende arbejde med at registrere og arkivere de afleveringer, der er tilgået arkivet siden op-

rettelsen og ibrugtagningen af vore lokaler i 1997/98. Vi føler os derfor heller ikke helt så usikre i arbejdet længere, men synes efterhånden, at vi har fået en vis indsigt og rutine. En stor del af de afleveringer arkivet har modtaget, er da også registreret og arkiveret, men mange venter endnu. Ligeledes modtager arkivet heldigvis løbende nye afleveringer. Der er således ikke udsigt til, at arkivets medarbejdere bliver arbejdsløse foreløbigt. Alligevel håber vi naturligvis, at man stadig vil have arkivet i venlig erindring, inden materiale af lokalhistorisk interesse kasseres, og værdifulde kilder til fortiden derved går tabt.

Som fortalt sidste år har Skads Sognearkiv modtaget et grundigt forstudie til en gårdhistorie for hele sognet, foretaget af lokale beboere. Et par af arkivets medarbejdere har i det forgangne år arbejdet videre med dette materiale, og vil også gøre det i tiden fremover. Det er vort håb, at resultaterne ad åre vil kunne udgives under en eller anden form. Ligeledes pusler arkivlederen med tanker om en fotodokumentation af sognet, som det ser ud i dag, da nutiden som bekendt er fremtidens historie.

Arkivet takker for såvel interesse som for afleveringer i år 2000 og håber, at endnu flere må finde vej til vore lokaler i det kommende år.

Vester Nebel Sognearkiv

Sognehuset, Vester Nebel Skole, Stokbrovej 16, 6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 16 99 89

Åbningstid: Sidste torsdag hver måned kl. 18.30-20.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Henning Jørgensen, Lifstrup Hovedvej 54, 6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 16 92 46

E-mail: henning.joergensen@esbjerg.mail.telia.com

Atter et år er gået for Vester Nebel Sognearkiv. I år 2000 har vi ført 38 indkomstjournaler, hvilket er noget mere end de sidste par år. Hovedparten af afleveringerne er dog ganske små. Arkivet har modtaget ca. 230 billeder, heraf er enkelte meget gamle fra forrige århundrede. Af betydningsfulde arkiver har vi fået købmand Jakobsens arkiv. Jakobsen drev købmandsforretning i Lifstrup 1931-1973. Endvidere har arkivet af foreningsarkiver modtaget dele af VNØ's arkiv og brugsforeningens arkiv.

I arkivets almene åbningstid har der ikke været det store besøgstal. Arkivet har dog haft en del henvendelser fra slægtsforskere (også én fra Canada), og det er selvfølgelig altid en stor fornøjelse, når man kan hjælpe disse. Som sædvanlig har vi på andre tider prøvet af tiltrække lidt publikum. Arkivet har således haft udstil-

lingseftermiddag og en filmforevisnings-eftermiddag kombineret med en udstilling, henholdsvis om opdyrkning og udstykning af Lifstrup Hede og om Ølufvad Skoles historie. Desuden har der været aftentur på kirkegården. Alle gange har der været et rimeligt antal besøgende.

År 2000 blev året, vi valgte til at optage en ny sognefilm. Arkivet har en række småfilmsoptagelser fra 1957 og frem i tiden. De sidste 20 år blev der dog ikke optaget noget vedr. sognets dagligdag, men det har vi altså gjort i 2000. Dog med en almindelig Camcorder, og vi har endnu ikke klippet sekvenserne sammen. Tilsammen skulle filmen vise dagligdag, aktiviteter og nogle begivenheder i V. Nebel Sogn i år 2000. Endvidere har arkivet medvirket ved forfatningen af et jubilæumsskrift i anledning af brugsforeningens og foderstofforeningens 100 års jubilæum.

Til slut vil arkivet gerne takke Esbjerg Kommune og Skads Herreds Brandkasses Fond for deres velvillige økonomiske støtte. Desuden vil vi også takke vor lokale idrætsforening VNI for lokalet, som arkivet har rådighed over.

Fanø Kommune

Sognearkivet i Nordby

Niels Engersvej 5, Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 62 60

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Anne Jensen, Kikkebjergvej 18, Nordby,

6720 Fanø. Tlf.: 75 16 32 28

Arkivets postadresse: Kikkebjergvej 18, Nordby, 6720 Fanø

I år 2000 har arkivet modtaget 66 afleveringer, herimellem mange spændende ting. Der er papirer fra matrikuleringen, der først skete 1929-30, protokoller vedrørende søfart, regnskabsbøger, materiale fra Anden Verdenskrig samt erindringer - herunder et barns oplevelse af en fars gerning på søen. Endvidere skøder, afskrift af fæstebrev og beskrivelser af turismen i ældre tid samt en eksamensopgave om børnepasningens historie og som sædvanlig en masse billeder.

Arkivet har haft 215 besøgende, ligesom der er modtaget en del skriftlige og telefoniske henvendelser.

Arkivet har med tak modtaget tilskud fra Fanø Spare- og Laanekasse, Fanø Kommune og Skads med flere Herreders Brandkasses Fond.

Sønderho-arkivet

Sognegården, Landevejen 41, 1, Sønderho, 6720 Fanø
Åbningstid: Mandag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen

Leder: Jørgen Lind, Møllegården, Vester Land 46, Sønderho, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 41 14

Arkivets postadresse: Møllegården, Vester Land 46, Sønderho, 6720 Fanø

Året 2000 er forløbet ret stille i arkivet, bl.a. fordi lederen har været travlt optaget af sit erhverv. Det har således været nødvendigt at holde lukket flere mandage på grund af arbejdspress. Uanset dette har arkivets »edmedarbejder«, Mette Heegård, støt kørt videre med at føre indkomstjournalerne og alle arkivalierne ind i Arkibas, og hun er næsten nået helt igennem. Derefter skal vi så småt i gang med den egentlige registrering.

Der er igen kommet en del afleveringer til arkivet. Traditionelt modtager vi en del fotos, postkort og breve, ejendoms- og personlige papirer, men foruden dette har vi modtaget noget materiale vedrørende Sønderho Skole omkring 1915. Det drejer sig blandt andet om brændselsproblemer.

Samlingerne af sejlskibsrederierne er blevet yderligere suppleret med bl.a. en håndskrevet regnskabsbog og trykte regnskaber fra Aktieselskabet Georg Schwalbe af Sønderho - et meget værdifuldt materiale.

Arkivets i forvejen ret store samling af den lokale Sønderho-musik, der hidtil nu »kun« har ligget på grammofonplader, spole- og kassettebånd, er nu blevet overført til CD og endda suppleret med optagelser, som arkivet ikke havde i forvejen. CD siges at være den bedste måde at opbevare lydoptagelser på, og vi har bestilt endnu et sæt, der vil kunne udlånes i særlige tilfælde. Og vi har jo stadig grammofonpladerne, spole- og kassettebåndene.

Arkivet har atter kunnet levere diverse oplysninger til folk, der studerer emner vedrørende Sønderho, og det er jo netop et af hovedformålene med arkivet. I flere tilfælde har Jørgen Lind været ude at vise lysbilleder og fortælle om Fanø Motorløbene, efter sigende endda til glæde for andre end ham selv!

Der skal lyde stor tak til alle, som atter har vist interesse for og støttet arkivet økonomisk.

Grindsted Kommune

Grindsted Lokalhistoriske Arkiv

Grindsted Bibliotek, Tinghusgade 16, 7200 Grindsted.

Tlf.: 75 32 09 00. Fax: 75 32 32 94

Åbningstid: Onsdag 15-18 eller efter aftale. Læsestuen er åben i bibliotekets åbningstid

Leder: Jens Erik Starup, Horsbølvej 13, 7200 Grindsted.
Tlf.: 75 32 23 53

E-mail: Jens.Starup@post2.tele.dk

Hjemmeside: www.grindstedbib.dk

Arkivet har i år 2000 modtaget 35 afleveringer, hvoraf to kan betegnes som omfattende. Af indholdet kan nævnes: Forhandlingsprotokol fra et andelsfryseri, materiale fra tre biavlerforeninger, andelsmejeri, lægepraksis, handelsstandsforening og kartoffelcentral. Desuden kan nævnes videooptagelse fra teknisk skoles indvielse, negativer, billeder og dias fra forhenværende Grindsted-fotograf samt en del billeder, lydband og mindre arkivalier.

Arbejdet i arkivet koncentrerer sig om registrering af nyindkomne og eksisterende arkivalier i Arkibas. Arkivets personale arbejder fortsat med registrering af det store antal lydband og de mange billeder, som er indkommet de foregående år. Derudover er vi så småt i gang med registrering af de ca. 70.000 negativer, som arkivet har liggende efter fotodynamist Lund i Grindsted. Negativerne er optaget i årene 1908 til ca. 1975. Alt tyder på, at samlingen rummer rigtig mange gode billeder af lokalhistorisk interesse.

Arbejdet med registrering af avisartikler er videreført. Arkivet råder nu over et register over avisartikler fra arkivets dækningsområde. Registeret er påbegyndt i 1960 og omfatter hovedsagelig personalia. Samlingen er også blevet brugt, idet der i år har været 169 besøgende, ligesom arkivet som sædvanligt har besvaret en del skriftlige og telefoniske henvendelser.

Også i år har arkivet arbejdet med formidling af lokalhistorien, idet arkivets medarbejdere bl.a. har vist en lysbilledserie med gamle Grindsted-optagelser.

Arkivet har i år haft stort udbytte af at være med i kulturaktiviteterne i Grindsted. Denne begivenhed giver arkivet en enestående mulighed for kontakt med mennesker, der ikke kender så meget til arkivets eksistens.

I samarbejde med Grindsted-Vorbasse Museum samt Grindsted og Omegns Slægts- og Lokalhistorisk Forening er studiekredsen om at skrive erindringer blevet videreført.

Der er i år afholdt et slægtsforskerkursus for begyn-

dere med otte deltagere, ligesom vi i vinter havde en studiekreds i gotisk håndskrift. Begge sidstnævnte aktiviteter er sket i samarbejde med Grindsted og Omegns Slægts- og Lokalhistorisk Forening.

En forudsætning for Grindsted Lokalhistoriske Arkivs virke er den store og uegenyttige indsats, der ydes af arkivets frivillige medarbejdere. Der skal hermed lyde en stor tak for indsatsen i det forløbne år.

Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv

Hejnsvig Skole, Bakkevej 9, 7250 Hejnsvig

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14-16 og 3. onsdag hver måned kl. 18-20

Leder: Hans Jensen, Højene 1, 7250 Hejnsvig.

Tlf.: 75 33 58 57

Arkivets postadresse: Højene 1, 7250 Hejnsvig

I det forløbne år er der skrevet 55 indkomstjournaler, modtaget ca. 500 forskellige arkivalier, dokumenter og fotos. Ifølge gæstebogen har ca. 55 personer været på besøg som interesserede i arkivets arbejde og samlinger.

Arkivet har haft fotoudstilling over året 1910 om oprettelse af Hejnsvig Sogn, der i det år blev udskilt fra Vorbasse-Hejnsvig Sogn. Samtidig har der været udstilling om oprettelsen og byggeriet af Vesterhede Kirke og Missionshus samt Hejnsvig Missionshus.

Arkivet har fået anskaffet en ny fotokopieringsmaskine, som er sponsoreret af et kendt firma, der ikke ønsker deres navn offentliggjort.

Ved vor generalforsamling havde vi tidligere brugsforeningsuddelerfrue Karen Margrethe Hansen til at fortælle om livet og arbejdet i brugsen for 50 år siden.

Der arbejdes i øjeblikket i arkivet med at finde frem til hvilke forretninger og handelssteder, der har eksisteret. Indtil nu er der fundet frem til i alt ca. 285 forskellige forretningsvirksomheder.

Helle Kommune

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

Sognelunden, Fåborgvej 151, 6753 Agerbæk

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 14-16 samt efter aftale med lederne

Ledere: Hans Nielsen, Skovgårdsvej 23, 6753 Agerbæk.

Tlf.: 75 19 60 98 og

Henry Brandt, Tyttebærvej 5, 6753 Agerbæk,

Tlf.: 75 19 64 38

I år 2000 har arkivet ikke modtaget så mange afleveringer som tidligere. Vi har registreret 195 billeder, så

arkivet nu har i alt 1.034 stk. Der ligger stadig flere, som skal registreres. Af arkivfunds er der registreret 32. I en enkelt aflevering var der 276 sager, som vi så har samlet til 23. Der var en meget interessant aflevering med både ros og ris. Den indeholdt bl.a. en klage over lus i sengen.

Arkivets sædvanlige sommerudflugt forløb på en anderledes måde i år: Vi havde lejet en bus for at se, om vi ikke kunne få flere deltagere med, og det lykkedes til fulde. Første stop var et besøg i en udsøllingshave i Holsted, herefter kørte vi til Kammerslusen og fik kaffe. Turen blev afsluttet i Ribe med en byvandring med vægteren. Vi fik meget ros for dette arrangement.

I efteråret havde vi vores sædvanlige aften, med gamle billeder fra omegnen. Det ved vi af erfaring er noget, der kan trække folk til. Vi havde her fuldt hus, hvilket jo er dejligt, når der er arrangeret noget lokalt.

I bestyrelsen har vi i år fået tre nye medlemmer, også lokale borgere. Vi synes det har været et godt år og er gået godt i gang med det ny.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

Fåborgvej 38, Fåborg, 6818 Årre

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 14-16 samt efter aftale med lederne

Ledere: Gerda Dahl, Fåborgvej 36, Fåborg, 6818 Årre.

Tlf.: 75 19 50 27 og

Lis Jeppesen, Vreenderupvej 47, Fåborg, 6818 Årre.

Tlf.: 75 19 51 63

I året 2000 har arkivet modtaget 26 afleveringer, hvor der er flere interessante ting imellem, deriblandt én, der har skrevet om sin skoletid i Slebsager Skole fra 1931-1938. En anden aflevering var en stor udklipsbog om en tidligere minister her fra sognet.

Efter vor generalforsamling viste foreningen lysbilleder - bl.a. fra en bryllupsfest omkring år 1965, hvor mange kendte personer, som ikke er iblandt os længe-re, deltog.

Sommerudflugten gik til Hoven, hvor vi så Erna & Ove Hansens have. Til efterårsmødet havde vi Karen Marie Hansen til at fortælle om sit liv og sin deltagelse i fester med Kongehuset og sine udlandsrejser. Karen Marie Hansen er født og opvokset i Fåborg. Der var stor deltagelse til alle møder.

Grimstrup Lokalhistoriske Arkiv

Grimstrup Hovedvej 8, 6818 Årre

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Mary Sandberg, Møllegaardsvej 22, Hjortkær, 6818 Årre. Tlf.: 75 19 10 14

Arkivets postadresse: Møllegårdsvej 22, Hjortkær, 6818 Årre

Hjemmeside: www.grimstrup sogn.dk

Der var 15 afleveringer i år 2000. Bl.a. fik arkivet en del protokoller fra Grimstrup-Nykirke Sparekasse, der i 1973 fusionerede med Sparekassen Sydjylland, som senere blev til BG Bank. Den lukkede i efteråret sin sidste afdeling i området. Arkivet modtog da de nævnte protokoller.

Der har været en del henvendelser, især fra slægtsforskere såvel telefoniske som skriftlige, men også personlige henvendelser.

Arkivet er flyttet ind i den gamle sparekassebygning, Grimstrup Hovedvej 8, indgang gennem biblioteket. De oprindelige lokaler er blevet inddraget til udvidelse af børnehaven. Det er trange forhold, men vi forsøger at indrette os bedst muligt.

Vagn Husted, Henry Schultz og Peder Thellesen med Vagn Husted som primus motor har samlet materiale og udgivet en bog om Hjortkær. Hertil har arkivet ydet et tilskud.

Vintermødet havde god tilslutning. Der blev vist lysbilleder fra Grimstrup Sogn, som blev livligt kommenteret af de fremmødte. Årets sommerudflugt gik til Ravmuseet i Oksbøl, hvor vi beundrede den store ravsamling samt en salgsudstilling af ravsmykker. Også her var der god tilslutning. Grimstrup Sogneforening har oprettet en hjemmeside på Internettet, hvor arkivet har fået en side. Adressen er: www.grimstrup sogn.dk

Næsbjerg Sognearkiv

Trosrosevej 4, Næsbjerg, 6800 Varde

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 13.30-15.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Hans Møller, Kirkegade 3, 6800 Varde.

Tlf.: 75 26 71 45

Det har været et stille år 2000, hvad afleveringer angår - seks i alt. Vor arkivleder gennem mange år, Gunner Pedersen, afgik ved døden midten af sommeren, og da vi havde forventning om nye lokaler, blev alt sat i stå. Sidst på året fik arkivet så tilbudt et hus nær skolen, som vi skal dele med ungdomskolens inspektør. Vi hjalp hinden med rengøring samt maling og var herefter klar til indflytning først i 2001.

Vester Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Helle Plejehjem, Vinkelvej 2, Tofterup, 7200 Grindsted
 Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14-16

Ledere: Frede K. Madsen, Svinget 13, Tofterup, 7200
 Grindsted. Tlf.: 75 33 72 23 og
 Kristian Mathiesen, Smedebakken 31, Starup, 7200
 Grindsted. Tlf.: 75 33 70 27

Arkivets postadresse: Svinget 13, Tofterup, 7200 Grindsted

Arkivet har i det forløbne år haft ca. 20 besøgende, næsten alle fra Starup Sogn. Der er stor interesse for arkivets billedopsætning. Vi har kun modtaget få indleveringer til arkivering. Jens Erik Starup, Grindsted, har tilsendt en afskrift af kirkebøger fra Starup Sogn 1692-1814. Det er let tilgængelig læsning. Derudover har arkivet modtaget endnu en foræring: En piges barndoms-erindringer fra 1933-1947, hvor hun boede sammen med sin familie i Tofterup.

Udflugten gik til Schackenborg og den særprægede kirke. Der var god tilslutning til en god tur.

Øse Sognearkiv

Stationsvej 3, Nordenskov, 6800 Varde

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Aage Meldgaard, Sønderskovvej 102, Nordenskov, 6800 Varde.

Tlf.: 75 29 82 12. Fax: 75 29 88 56

Arkivets postadresse: Sønderskovvej 102, Nordenskov, 6800 Varde

Arkivet har haft et forholdsvis stille år med enkelte, meget spændende afleveringer, bl.a. fra det nu nedlagte mejeri samt gamle spolebånd med optagelser fra livet i byen gennem de sidste 40 år.

Arkivet har købt luftfotos fra Kastrup Luftfoto med sognets ejendomme. Der har i forbindelse med generalforsamlingen været en udstilling af ovennævnte fotos.

Lokalhistorisk Arkiv for Årre Sogn

Årre Skole, Skolegade 25, 6818 Årre

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Karl Bertelsen, Kirsebærvangen 6 a, 6818 Årre

Årene går deres jævne gang, hvor vi i arkivet hjælper nogle med oplysninger fra kirkebøgerne, og hvor arkivet modtager nogle afleveringer med indhold af billeder samt arkivalier, så arkivet har en, i forhold til sognets størrelse, ret stor samling.

Ved vores årsmøde fortalte museumsinspektør Mette Guldberg meget levende om jyddepotter, som blev frem-

stillet ikke alene som husflid, men også i nogle sogne som erhverv med salg ret langt omkring. Arkivet har fået fremskullet dias af en hel del fotografier, så vi kunne afslutte årsmødet med at vise lysbilleder.

Holsted Kommune*Aastrup Sognearkiv*

Borgergade 121, 6752 Glejbjerg. Tlf.: 75 19 85 69

Åbningstid: 1. og 3. torsdag hver måned kl 15-19 samt efter aftale med lederen

Leder: Olga Pedersen, Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg.
 Tlf.: 75 19 82 80

E-mail: Olga@post8.tele.dk

Åstrup Sognearkiv har i år 2000 haft et spændende år med gode afleveringer. Nogle af disse blev fundet på et

Faktura Nr. 97

Esbjerg, den 29-1-16.

SÆLGER (Udleverer): J. Kjær, Esbjerg
 (Chokolade en gros - Telet. 1844)

KØBER (Modtager): *[Redacted]*, Esbjerg.

BETALINGSVILKAAR

MÆNDE (Værdi) (Nominel)	ART OG MÆRKE (Pålysning)	Stk.	Sammenlagt for den Værdi afgives betaling
6,400	1/100000 X		23 00
0,750	1/100000 X		11 00
0,000	VISITKORT X	1/40	11 00
1,500	100 ØRE X		1 00
0,750	1/100000 X		1 00
0,900	1/100000 X		1 00
1,000	1/100000 X		1 00
1,200	1/100000 X	1/30	15 00
0,500	1/100000 X	1/10	31 00
1,000	1/100000 X		6 00
1,200	1/100000 X		6 00
1,175	25 ØRE X		1 00
0,500	1/100000 X		1 00
1,000	1/100000 X		11 00
0,650	1/100000 X		3 00
	1 DÅSE X		1 00
Værdi af Natov.			174 00

Faktura i helhed omgættede returretet Salgsvare
 i udsolgt tilstand

Udleverer (Salgsvare) Udleverer
 J. Kjær.

Aastrup Sognearkiv har modtaget arkivalier fra et ægtepar, der havde en lille forretning i Glejbjerg. Herfra solgtes bl.a. brød, chokolade og tobak. Af fakturaren fremgår, hvilke chokoladearter der ingik i sortimentet. (Aastrup Sognearkiv).

loft i Glejbjerg og afhentet af arkivlederen. Ved afleveringen måtte katte og hunde tilkaldes for at bortjage musene, der gennem en tid havde haft bolig i de gamle papirer. Dette betød naturligvis desværre, at flere arkivalier enten var blevet ædt helt op eller så beskadigede, at de måtte kasseres.

Tilbage blev dog en række spændende oplysninger om folk og musik i Glejbjerg i årene før og umiddelbart efter Anden Verdenskrig. En tid det ofte kniber med at få belyst, fordi det er en udbredt opfattelse, at »det sikkert ikke interesserer arkivet, da det ikke er gammelt nok«. Arkivalierne stammede fra et ægtepar, der havde haft en forretning, hvorfra der bl.a. blev solgt bagerbrød, chokoladevarer og tobak. Ægteparret var desuden musiker og spillede til bryllupper, sølvbryllupper samt til offentlige baller i en lang årrække. Samtidig havde han forskellige tillidshverv.

En anden spændende aflevering kom fra en mand, der har levet hele sit liv i Aastrup Sogn, hvor han har drevet en mindre ejendom først sammen med sin moder og søskende, og efter moderens dødsfald sammen med en bror og en søster alene.

Endvidere blev år 2000 året, hvor Aastrup Sognearkiv kom »på nettet«, idet vi er kommet på Glejbjergs hjemmeside, hvor vi kort fortæller om os selv. Dette har allerede betydet henvendelser fra folk i andre egne af landet, der har fundet vor adresse og arkivlederens e-mail adresse her. Arbejdet med at fotografere alle huse og gårde i sognet nærmer sig sin afslutning, og vi kan så fremvise billeder af, hvordan mennesker boede i Aastrup Sogn ved århundrede- og årtusindskiftet.

Lokalarkivet for Holsted Kommune

Vestergade 17, 6670 Holsted. Tlf./fax: 75 39 20 10
 Åbningstid: Onsdag kl. 14-18. I perioden 1. okt. - 1. april
 tillige tirsdag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen.
 Leder: Chr. Carstensen, Østergade 29, 6670 Holsted.
 Tlf.: 75 39 22 59

År 2000 har som i de foregående år været præget af travlhed, ikke på grund af afleveringer, der dog har været 10% flere end i det foregående år, hvorimod henvendelser, besøg, skriftlige og telefoniske forespørgsler har været lidt mindre. Heraf har antallet af skriftlige forespørgsler været betydelig større, og besvarelsen af nogle af disse har taget halve såvel hele dage. Når vedkommende, der har spurgt, bor langt væk, kan man ikke være bekendt at bede ham/hende selv komme til arkivet for at foretage sine undersøgelser, da arkivet og dets medarbejdere er til for folket og ikke omvendt.

I de fem arrangementer, hvor arkivet har deltaget, har der været omkring 150 tilhørere. Antallet pr. arrangement er meget svingende. Byvandring for Turistforeningen har samlet omkring ti deltagere, det er også pænt, hvorimod kirkevandringen, som var arrangeret af Museet på Sønderskov, trak omkring 70 personer. Om det var kirken, som sognepræsten og arkivet præsenterede, eller de foretagne udgravninger samt arkæologiske fund omkring Holsted, som blev præsenteret af museet, der trak folk til, kan ikke siges med bestemt, men kirkens historie havde i hvert fald også folks store interesse.

Arkivet har gennem flere år været repræsenteret på de årlige torvedage i Holsted-byerne og på julemarkedet i Føvling Forsamlingshus, hvor vi har solgt vore udgivelser med større eller mindre held. Vi har aldrig sat penge til. I år 2000 prøvede vi noget nyt, idet vi i samarbejde med Historisk Arkiv for Brørup og Omegn lejede en stand på julemessen, som blev holdt i Holsted Idrætscenter. Her blev der skabt mange kontakter og uanset, at man ikke kunne præsentere nogen nyudgivelser, var salget rimeligt, så vi fik udgifterne dækket. Da standlejen på disse julemesser er noget høj, er det fint, at to naboarkiver kan arbejde sammen, også fordi julemessen hvert andet år foregår i Brørup og hvert andet år i Holsted.

I 1993 fik vi programmet Arkibas som registreringsmedie, og siden har vi arbejdet på at få de ældre registreringer indtastet. Det er et stort og langsommeligt arbejde, når det daglige arbejde med kundebejning, nye afleveringer, formidling samt bogudgivelser også skal passes. Arbejdet skrider dog frem. Nu da folk rundt i verden - vi har i den forbindelse også fået henvendelser fra udlandet - via Internet kan søge oplysninger, er det vigtigt, at de gamle registreringer bliver overført til det elektroniske system så hurtigt som muligt. Ikke alene er arbejdet omfattende, men det kan også virke træls. Ingen kan sidde med den slags arbejde 7-8 timer dagligt hver dag, der skal andet til ind imellem. I vort arbejdsprogram frem til udgangen af år 2002 er det forudsat, at vi hvert år skal kunne nå at omregistrere ca. 275 og det vil med den fart tage otte år, inden vi er færdige, men da de resterende sager er knap så omfattende som de første, vil man tro, at arbejdet er afsluttet ved udgangen af år 2005.

Arkivets næste store projekt er udgivelsen af en sognehistorie for Stenderup Kirke- eller Skoledistrikt. Føvling Sogn er så stort, at man har valgt at dele en sognehistorie op i to dele, og første del, som skal omfatte den vestlige del, forventer vi færdig i løbet af oktober kvartal

2001. Der vil her blive lagt særlig vægt på gårdhistorien, idet det har vist sig, at bøger i den prisklasse sælges godt, når man går mere i detaljer med de enkelte ejendomme. Derudover skal bogen også omhandle andre forhold i distriktet som f.eks. kirke, skole, foreninger m.m. Da oplaget ikke vil blive særlig stort, må der søges sponsorer for, at vi kan få nogle af trykkeudgifterne dækket, så bogen kan sælges til en rimelig pris. Arkivets sidste udgivelse, som handlede om Holsted Stationsby, er fuldstændig udsolgt.

Hovborg Lokalhistoriske Arkiv

Hovborg Skole, Lindevej 5, 6682 Hovborg

Åbningstid: Tirsdag kl. 15-17

Ledere: Henry Søholm, Sandagervej 7, 6682 Hovborg.

Tlf.: 75 39 60 69 og

Henry Pedersen, Sandagervej 5, 6682 Hovborg.

Tlf.: 75 39 62 57

Arkivets postadresse: Sandagervej 5, 6682 Hovborg

År 2000 har været et rigtigt godt år for Hovborg Lokalhistoriske Arkiv. Antallet af besøgende har været stigende i forhold til året før. Arkivet kontaktes i stigende grad af besøgende, der kommer langvejs fra. Antallet af afleveringer ligger stabilt i forhold til de to foregående år.

Arbejdet med indsamling af lokale fotos er videreført. Som noget nyt har arkivet indledt et meget omfattende arbejde med interviews af ældre borgere. Alle byggeselskaber gås igennem, og mundtlige kommentarer og redegørelser til de enkelte huse og bygninger samt deres historie optages på bånd. Arkivet ønsker også gennem dette arbejde at sikre optagelser af den lokale dialekt.

I årets løb har der været et par udstillinger, dels på arkivet og dels i den lokale Dagli'Brugs. Sidste udstilling viste et historisk tilbageblik over julemærker i det 20. århundrede. De fleste plancher fra udstillingen stammer fra det nu nedlagte Hovborg Postkontor.

Gennem opsætning af skiltning i skolegården håber arkivet, at potentielle besøgende i fremtiden får lettere ved at finde arkivets mødelokale og arkivsamling.

Ribe Kommune

Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Projekthuset, Hillerupvej 13, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 15-17.

Ledere: Agnete og Hans Toft, Farup Kirkevej 29 B, Farup, 6760 Ribe

Arkivets postadresse: Farup Kirkevej 29 B, Farup, 6760 Ribe

Arkivet kan berette om en del indleveringer af arkivalier såsom billeder, protokoller både fra foreninger og fra forsikringer. Der har også været forespørgsler fra folk fra andre landsdele, som søger deres slægts arnesteder.

I forbindelse med Projekthuset, som drives af firmaet Nisap, har vi på arkivet adgang til kurser med henblik på tilslutning til et fælles IT-anlæg. Vi håber derved at kunne tiltrække yngre medarbejdere med kendskab til teknikken.

Hviding Sognearkiv

Egecenteret, Ribevej 2 B, Egebæk, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 15-17 samt efter aftale med lederen. Lukket i juli og august

Leder: Laurids Nygård Nielsen, Højvej 5, Gl. Hviding, 6760 Ribe. Tlf.: 75 44 52 07

Arkivets postadresse: Højvej 5, Gl. Hviding, 6760 Ribe

Arkivet har i årets løb kun modtaget få indleveringer. Sidst på året er der dog sket noget, da der indkom en del materiale vedrørende vores ny-nedlagte skole. Vi skal nu til at gennemgå materialet. Ligeledes har arkivet fra en gammel slægtsgård modtaget en større indlevering med gårdpapirer helt tilbage fra 1773.

Som sædvanlig var der stor interesse for vor stand på julemessen i forsamlingshuset. Arkivets årsmøde har vi desværre måttet udsætte, da vi på grund af orkanen sidste år ikke har kunnet få egne lokaler.

Jernved Sognearkiv

Jernved Andelskasse, Gørdingvej 11, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 19-20 samt efter aftale med lederen

Leder: Jens Chr. Jensen, Ulkjærvej 35, 6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 14 58

Arkivets postadresse: Ulkjærvej 35, 6771 Gredstedbro

I arkivets beretning fra 1999 omtalte vi, at vi på arkivet har fået PC, og at vi var nået langt med at overføre vore registreringer, som vi blev færdig med i år 2000. Det sidste var nogle hundrede avisudklip fra Jernved og Gredstedbro, som lå i mapper fra årene 1954 op til i dag. Dette betyder, at vi nu kan finde mærkedage og begivenheder uden at skulle gennemse alle mapper.

Arkivet manglede en printer til PC'en og fik hele to stykker foræret, men desværre kunne vi ikke bruge dem, med mindre vi også begyndte at samle på antik. Programmet Arkibas, som er et DOS-program, kræver specielle printere, og derfor har vi købt en ny printer.

Med hensyn til indleveringer og besøg har året 2000 været på det jævne, nogle få sognebeboere har skrevet beretning fra år 2000.

I 1994 registrerede vi alle ejendomme i Gredsted og Gredstedbro med foto og fortegnelse over tidligere og nuværende ejere af gården/huset. Det har skabt stor interesse i sognet. I Jernved-Jernvedlund og Plougstrup har man også længe været i gang med samme opgave, men det har ligget stille i en periode. Det er et stort arbejde, og det kan være svært at skaffe folk til det, men nu er arbejdet i gang igen, og vi glæder os til det færdige resultat.

Kalvslund Sognearkiv

Kalvslund Skole, Koldingvej 115, Kalvslund, 6760 Ribe
Åbningstid: Efter aftale på tlf.: 75 43 70 07 eller
75 42 01 84

Leder: Jørgen Jørgensen, Østervej 26, Kalvslund,
6760 Ribe. Tlf.: 75 43 70 07

Arkivets postadresse: Østervej 26, Kalvslund, 6760 Ribe

Arkivet har haft et roligt år med en del afleveringer, bl.a. to dødsboer med skøder, aftægtskontrakter samt arealkort. Endvidere har vi fået mange skole- og konfirmationsbilleder, som vi prøver at sætte navne på. Arkivet har også haft en del henvendelser angående slægtsforhold.

Arkivet har haft besøg af en skoleklasse fra Ribe, som var på cykeltur rundt i sognet for at søge emner til en opgave i egnhistorie. Endvidere har arkivet haft et åbent hus arrangement med udstilling af arkivalier og billeder, hvortil der var stort fremmøde af interesserede gæster.

Ribe Lokalhistoriske Arkiv

Ribe Folkebibliotek, Giørtzvej 3, 6760 Ribe.
Tlf.: 75 42 17 00

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 13-15, torsdag tillige
15-16

Leder: Bibliotekar Susanne Benthien

I år 2000 har arkivet haft omkring 450 besøgende og henvendelser. I sommerferien får arkivet især besøg af en del udenlandske turister, der søger deres forfædre i Ribe, og det er altid spændende at hjælpe dem og eventuelt kunne fortælle dem, hvilket hus de boede i.

Arkivet fik 84 afleveringer, bl.a. fra den gamle baka-litfabrik i Slotsgade, store afleveringer fra et privat politikorps, fotos og udklip fra Ribe Statseminarium samt fra støtteforeningen for det nu nedlagte sygehus. Arkivet har desuden fået en mase fotografier af det gamle

Ribe, bl.a. fra turistforeningen og fra Ribe-fotografen A. Lauridsen. Endvidere har arkivet i en del år fået Uge-Avisens og JyskeVestkystens pressebilleder - adskillige tusinde i alt. Så alt i alt har arkivet modtaget mange spændende materialer.

På grund af sygdom gik lederen på fleksjob, og vi har derfor indskrænket arkivets åbningstid til to timer dagligt samt tre timer om torsdagen.

Arkivet har fortsat samarbejdet med Den antikvariske Samling, der har resulteret i en smuk Ribe-kalender med billeder fra lokalarkivets samlinger og en artikel om Ribe-arkitekten Axel Hansen og en registrant over hans arbejder. Axel Hansens tegningsarkiv befinder sig nemlig her på arkivet.

Da lederen holder op på arkivet til august 2001, og en ny leder forhåbentlig ansættes, har vi i årets løb koncentreret os om at få færdigregistreret samlingerne og i det hele taget gjort arkivet klar til en ny overtagelse.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming Skole, Varmingvej 2, 6760 Ribe

Åbningstid: Mandag til fredag kl. 9.30-11.30, dog med enkelte undtagelser.

Leder: Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe.
Tlf.: 75 44 11 77

Arkivets postadresse: Varming Vesterby 9, 6760 Ribe

Der er modtaget seks skriftlige forespørgsler om slægtskabsforhold, hvilke alle har kunnet besvares med udbytte for spørgeren. En række telefoniske forespørgsler og kommentarer er ikke talt op. Arkivet har modtaget ganske få afleveringer, men ingen af større betydning.

Af udadvendt virksomhed har der været holdt tre »åbent-arkiv-aftener«, hvor i alt 17 personer mødte op for at se, hvad der findes om deres ejendom. Der blev en hel god debat ved synet af de kopier af matrikelkort (ejerlav), som var blevet lagt frem. Kortene vakte så megen interesse, at flere bestulle kopier, men Matrikeldirektoratets Arkiv meddelte, at man ikke længere Xerox-kopierer kortene, men kun fotokopierer til en pris af kr. 756 pr. stk., hvilket fik bestillerne til at fortryde. Selve arrangementet medførte, at der er blevet etableret forbindelse til en større kreds, end arkivet sædvanligvis har kontakt med.

Der er skrevet fire mindre artikler i lokalbladet om arkivets virksomhed og om, hvad arkivalierne fortæller om fortiden. Arkivaren har holdt en række foredrag om lokalhistoriske emner.

Der har været ydet hjælp til skolen ved udarbejdelse af en beskrivelse af Projekt Rødder-og-Vinger, der skal gøre eleverne bevidste om egnens historie.

Spandet Sognearkiv

Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe

Åbningsstid: Efter aftale med lederen

Leder: Dinne Christiansen, Stationsvej 5, Spandet, 6760 Ribe. Tlf.: 74 86 72 43

Arkivet har haft et roligt år. Der har kun været få besøg samt nogle forespørgsler pr. telefon og brev.

Den 20. januar var vi i Mødestedet med udstilling af slægtstavler og erindringer forfattet af ældre eller nu afdøde Spandet-borgere som har haft tilknytning til arkivet. Med håb om at flere måske ville skrive lidt. Til den årlige kursusaften i marts, hvor hele skolen er i gang, brugte vi udstillingen igen.

Ved flere lejligheder har vi opfordret til at give arkivet billeder fra orkanskader i sognet.

Vi har været til generalforsamling i sogneforeningen, hvorunder arkivet hører. Arkivets årlige Kend Dit Sogn Tur gik til Fjersted Skov m.m., hvor en af lodsejerne fortalte om skoven og mergelgraven. Kaffen blev indtaget i skolen, hvor emnet blev uddybet. Ca. 50 deltog.

I november havde arkivet kaldt sammen til møde om pansergrav og pigtrådsspærring samt om maskingeværstøllinger, skyttegrave og indkvartering i private hjem og skole af tyske soldater. Det var de årgange, der havde været nysgerrige drenge under krigen, som fortalte. Det fik vi en god eftermiddag ud af. En del billeder er indleveret som gave eller der er taget kopier.

Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn

Vadehavscentret, Okholmvej 5, Vester Vedsted, 6760 Ribe

Åbningsstid: Efter aftale med lederen

Leder: Susanne Benthien, Sdr. Kirkevej 33, Vester Vedsted, 6760 Ribe. Tlf.: 75 44 59 57

Arkivet har haft et godt år med mange aktiviteter. I februar åbnede arkivet en udstilling om beplantningen i Vester Vedsted Sogn gennem tiderne. I maj stod arkivet for en rundvisning i sognet, hvor medlemmer af Antikvarisk Selskab i Ribe bl.a. så Dankirke, den gamle Hviding Station samt kirken og sluttede af med kaffe i Vadehavscentret. Det var strålende vejr, og ca. 40 medlemmer var mødt op. I november måned havde Ribe Amts Lokalarkiver arrangeret en aften i Vester Vedsted, hvor mange medlemmer var mødt op til en forevisning af vort lille arkiv og især for at se klip fra forskellige sognefilm.

Arkivet har i årets løb hjulpet med materiale til en cd-rom, som er en videreførelse af Svend B. Troelsens sognehistorie om Vester Vedsted, hvor alle sognets ejen-

domme og deres beboere gennem tiderne beskrives. Cd-rommen har medført en del afleveringer til arkivet, bl.a. nogle spændende erindringer om Egebæk Kro. I forbindelse med planlægningen af en udstilling om sognets skoler, som først åbnede i februar 2001, fik vi også forærende meget materiale om emnet.

Vi er seks frivillige i arkivarbejdet, én er udrådt og én er kommet til. Det har været nødvendigt med en stramning af al det praktiske arbejde, så hver især nu har fået tildelt hver sit arbejdsområde: Registrering, avisudklip, verificering af billeder, økonomi, planlægning af udsulinger osv. Nu håber vi, at vi udover de forskellige arrangementer også får gjort noget ved det rent arkivtekniske.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal skole, Kongeådal 17, 6771 Gredstedbro

Åbningsstid: Efter aftale med lederen

Leder: Christian Nielsen, Væsvvej 6, 6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 11 53

Arkivets postadresse: Væsvvej 6, 6771 Gredstedbro

Det har igen været et stille år med omkring 25 besøgende og nogle skriftlige henvendelser. Der har været nogle få afleveringer, heraf dog en større billedsamling. Vi fortsætter registrering på EDB og er nu nået til billedregistrering. Det er en lang og sej omgang.

Til besøgende har arkivet en hel del hjælpemidler. Særligt kirkebøger fra 1728 og fremad, folketællingslister til 1880, et register over samtlige gårde og huse med fæstebreve og ejerforhold, skifter og skøder fra fæstetiden og fremad.

Varde Kommune*Alslev Sognearkiv*

Bredgade 39, 1., Alslev, 6800 Varde

Åbningsstid: Mandag kl. 19.30-21.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Bennet Bennetsen, Bredgade 36, Alslev, 6800 Varde. Tlf.: 75 25 90 87

Arkivet har haft et godt og roligt år. På vor generalforsamling havde vi genvalg. I årets løb har der fra flere dele af landet været mange henvendelser om slægtsforskning. I år 2000 indkom der seks afleveringer. Arkivet har haft 43 besøgende. Vi er i gang med bogen om Alslev Sogn.

Billum Lokalhistoriske Arkiv

Billum Skole, Kildegårdsvej 20, 6852 Billum
 Åbningstid: Efter aftale med lederen
 Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum.
 Tlf.: 75 25 82 41
 Arkivets postadresse: Kirkebyvej 17, 6852 Billum

Arkivet har i det forgangne år modtaget flere mindre afleveringer og som sædvanligt haft en hel del henvendelser, hvor der søges efter oplysninger om Billums fortid. Arkivet har igen bidraget med lokalhistorie til skoleleverne.

I øvrigt har et stort problem præget året: Arkivet mangler et sted at være. I skrivende stund er ingen løsning fundet, men der arbejdes med sagen og håbes på, at Billum stadig kan være med i det lokalhistoriske arbejde.

Horne Sognearkiv

Horne Skole, Stadionvej 6, Horne, 6800 Varde
 Åbningstid: 1. fredag hver måned kl. 15-17 samt efter aftale med lederen
 Leder: Anna Uhr Schmidt, Solvangen 12, Horne, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 01 06

År 2000 har ikke været så travl som i de foregående år. Arkivet har efterhånden fået bund i de planlagte opgaver og har derfor reduceret arbejdstiden til hver anden onsdag.

Der har ikke været mange afleveringer i år 2000, men der kommer stadig billeder ind til os. Arkivet har haft omkring 50 besøgende - flest omkring et åbent hus arrangement.

Arkivet har haft et spændende besøg af en etnologistuderende. Besøget strakte sig over flere dage i en længere periode, hvor hun opholdt sig hos en fætter. Projektet skulle munde ud i et speciale, der skulle sikre den færdige uddannelse. Vi har fra Rikke Ruhe, som etnologen hedder, modtaget tre artikler, som er udtaget af specialet: Sognet som Andelsby - Protokoller og kilder fortæller samt Afviklingen af Andelsbevægelsen. Det er spændende læsning, og måske bliver vi tilgode-set med et foredrag om emnet og arbejdet med det. Specialet fik i øvrigt tildelt en høj karakter.

Blandt vore gæster har vi noteret os, at der er mange yngre og ligeså nye tilflyttere, der har vist interesse ved besøgene.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Vesterled 46, 6851 Janderup. Tlf.: 75 25 85 45
 Åbningstid: Mandag og tirsdag kl. 9-12 samt 1. onsdag i hver måned kl. 19-21. Lukket i juni, juli og august.
 Leder: Viggo Mikkelsen, Hebovej 39, 6851 Janderup.
 Tlf.: 75 25 80 92

Året 2000 har været et særligt begivenhedsrigt år for arkivet. Arkivet skal i en ny bygning. Der har gennem flere år været diskuteret og arbejdet for et aktivitetshus her i Janderup, men ikke uden økonomiske vanskeligheder. Så kom Varde Kommune ind i billedet. Der manglede plads i vores børnehave, som så skulle udvides, men da bygningerne, tidligere brugt som forsamlingshus fra 1898, var for gamle og u hensigtsmæssige, besluttede Varde Kommune at bygge en ny børnehave sammen med Aktivitetshuset på Nybrovej. Aktivitetshuset kommer foruden børnehaven også til at rumme en sportsal, ungdomsklub, cafeteria og lokalhistorisk arkiv. Arkivet bliver på 56 m², hvoraf de 16 m² er et brandsikkert rum. Bygningerne forventes taget i brug til jul 2001.

Arkivet har i årets løb modtaget 106 afleveringer. En af de interessante afleveringer var Janderup Andelskasses arkivalier. Der har været 79 besøgende, og for de flestes vedkommende gjaldt interessen deres rødder her i sognet. Der kan nævnes to personer fra Canada, to

Janderup Lokalhistoriske Arkivs deltagelse i udstillingen Folk og Kultur på Janderup Skole i år 2000 med billeder af gårde og huse fra Nybrovej 1-70. Foto: Janderup Lokalhistoriske Arkiv

personer fra Californien, USA og en 7. klasse på ti elever fra Janderup Centralskole samt to personer fra Mosegård museet ved Århus. De ville gerne se og kopiere vore gamle udskiftningskort. De var meget imponeret af antallet og den gode tilstand.

Arkivet har nu registreret og identificeret 3.000 billeder og er nu nået til bogstav N for Nybrovej med registreringer af huse, gårde og alle personer, der har boet i disse.

Arkivet har deltaget i Folk og Kultur, der blev afholdt på Janderup Centralskole i den første uge i juli med en udstilling af billeder af Nybrovejs gårde og huse samt vor samling af avisudklip, der vakte stor interesse.

Vi vil gerne igen takke vore donatorer og alle, der har vist interesse for arkivet. Husk - vi er sognets hukommelse!

Thorstrup Sognearkiv

Omsorgscentret Birgittegården, Falkevej, Sig,
6800 Varde

Åbningstid: Sidste tirsdag hver måned kl. 19.30-21.30 eller efter aftale med Ellen Rasmussen, Vesterbækvej 6, Sig, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 42 90

Leder: Svenning Olesen, Ølgårdsvej 6, Sig, 6800 Varde
Arkivets postadresse: Vesterbækvej 6, Sig, 6800 Varde

Året 2000 har været et rigtigt arbejdsår, hvor arkivet det meste af tiden har haft to personer beskæftiget to formiddage om ugen. Dette har også bevirket, at vi er kommet til bunds i en del ikke registrerede materialer, men alligevel kan vi se, at der er arbejde i mange måneder endnu.

Arkivet har modtaget seks afleveringer i løbet af året samt 36 billeder, bl.a. nogle skole- og konfirmandbilleder. Af afleveringer skal især nævnes et såkaldt bryllupsminde fra 1878 - en sang til et brudepar skrevet på en smukt dekoreret papirsrolle. Sangen er blevet indrammet og hænger nu på væggen i et af sognearkivets lokaler, så besøgende også kan få glæde af det.

Der arbejdes fortsat med at få fotograferet de huse og gårde, vi mangler i arkivets hus- og gårdsamling, og vi er så småt begyndt at skaffe pålysninger om ejerforhold tilbage i tiden.

Vi kontakter ofte ældre mennesker for at få hjælp til at identificere personer på gamle billeder. Mange bliver meget interesseret i vort arbejde, og det har bl.a. medført, at flere er blevet opmærksomme på, at bevarelsesværdige materialer bør afleveres, før det bliver en sag for de efterladte, som jo ofte kasserer med hård hånd og glemmer, at noget måske burde bevares for eftertiden.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset 7 A, 6800 Varde. Tlf.: 75223774

Åbningstid: Tirsdag 9.00-12.00 samt formiddage efter aftale med lederen

Leder: Jens Lindby. Tlf.: 97376287

Hjemmeside: www.vardebib.dk/arkiv/varde.htm

Email: lokalkarkiv@vardebib.dk

Der har i år 2000 været i alt 55 afleveringer. Heriblandt ca. 8.000 pressefotos fra Varde Ugeavis 1988-1999 samt en glaspladesamling (ca. 1.050 stk.) fra en lokal fotograf 1916-1924. Endvidere har arkivet modtaget forarbejderne til Dalsgaard-Hansens bog Varde skoler gennem 100 år og en indbundet samling af løbesedler, der 1870-1871 er udsendt af Ribe Amtstidende. Fra søstrene Brobergs Pensionat i Varde kom en del lejligheds-sange 1941-1944, bl.a. forfattet af »Rimus«. Af anetavler er bl.a. indkommet for Henrik Bertelsen Taulow (1655-1717) og Jens Bertelsen Taulow (1658-1726)

Thomas Villadsen har i ti år som arkivleder ydet en kæmpeindsats for arkivet, men har i de sidste par år ønsket at stoppe. Som ny leder fra 1. januar 2001 er ansat Jens Lindby, i øvrigt som den første lønnede på arkivet. Tak til Thomas Villadsen for det store arbejde gennem årene.

År 2000 var også året, hvor arkivet udgav bogen Varde Landsogn, Tinghøj og Søndermarken - træk fra 1900-tallet. Bogen er på 200 sider og beretter om en stor del af den nyere historie i området. I bogen har lokale forfattere skrevet om foreninger, skoler samt nogle af områdets ejendomme og personer. Bagerst i bogen er interessante kort over bæredygtige ejendomme henholdsvis 1950 og år 2000. Der var stor efterspørgsel på bogen, der hurtigt blev udsolgt.

Arkivet har leveret billeder til diverse jubilæumsskrifter bl.a. Varde Apoteks 200 års jubilæum.

Vejen Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune

Østergade 2, 6600 Vejen. Tlf.: 75 36 35 99

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-16 samt onsdag kl. 10-17

Leder: Linda Klitmøller

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune fik for et par år siden overdraget familien Lauridsens arkiv, som havde været opbevaret på gården Grønvang, der også dannede rammen om familiens liv i ca. 150 år. Arkivet er meget omfattende og var ved modtagelsen uordnet og uoverskueligt. Vi er omsider nået til vejs ende med en

grovsortering af arkivet og har nu for første gang et samlet overblik over dets indhold. Udover familien Lauridsens privatarkiv, som er yderst omfattende og dækker tre generationer af slægten, rummer afleveringen også en lang række erhvervsarkiver fra Vejens tidligste periode som stationsby. På grund af familien Lauridsens helt centrale rolle i byens liv, på alle fronter fra lokalpolitik til erhvervs- og kulturlivet, har bevarelsen af dette arkiv en uvurderlig lokalhistorisk betydning.

Vi har besluttet at ordne og registrere erhvervsarkiverne først, startende med byens ældste industrivirksomhed Cikoriefabrikken Nørrejylland, mens privatarkiverne kommer til at vente. Denne prioritering er sket ud fra en vurdering af de enkelte arkivers lokalhistoriske betydning. Mange huller i vor viden om Vejens historie kan blive fyldt, når erhvervsarkiverne kan stilles til rådighed for publikum.

Til gengæld har arkivet fra Grønvang givet vores arkiv et pladsproblem på længere sigt. Det er umuligt at huse arkivet fra Grønvang i vores nuværende lokaler, og i øjeblikket opbevares arkivet hos vores nabo Vejen Kunstmuseum, men det er kun en akut løsning på problemet, ikke en permanent.

Afleveringerne til arkivet var i år 2000 talmæssigt på højde med tidligere år, men i modsætning til de forgangne år var afleveringerne af mere begrænset omfang. Også i år 2000 fandt mange besøgende vej til arkivet. Vi nåede igen op på 600 besøgende. Kontakten til og samarbejdet med byens skoler er til vores glæde fortsat og er blevet udbygget. Skoleklasser kommer på besøg på arkivet, og arkivet aflægger besøg på besøg, ligesom elever i lighed med tidligere år anvender arkivet i forbindelse med opgaveløsning og projektarbejde.

Ølgod Kommune

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Områdecetret, Præstegårdsvej 5, 6823 Ansager. Tlf.: 75 29 62 29

Åbningstid: Tirsdag og onsdag kl. 14-16 samt efter aftale med lederen

Leder: Ruth Schlein Jensen, Kanalvej 4, 6823 Ansager. Tlf.: 75 29 71 56

Arkivets postadresse: Kanalvej 4, 6823 Ansager

E-mail: ansager-arkiv@e-boks.dk

Hjemmeside: www.ala.subnet.dk

Efter mange års sluttigt arbejde på arkivet er Poul Poulsen holdt ved udgangen af år 2000. I stedet har vi fået en ny medarbejder, Lisbeth Jakobsen.

I det forløbne år er der indkommet 15 afleveringer, heriblandt materiale fra Kvie Sø og om Ansager Skole. Arkivet har også fået en slægtsbog, og Helge Engelbrecht afleverede en video med optagelser fra festen i Ansager i forbindelse med hans udgivelse af cd'en Absolut Ansager.

Der er til arkivet blevet indkøbt diverse edb-hardware, så der nu indgår én bærbar samt tre stationære computere kørende Win95/98 i et samlet netværk. Netværket muliggør en næsten en hver form for kommunikation imellem de fire maskiner. Den ene og samme printer, scanner, internetforbindelse, database o.m.a. kan på denne måde deles på et stort set ubegrænset antal computere.

Den 13. november havde arkivet besøg af 22 FDF'ere og fem ledere. Sidst i november udgav arkivet en julebog, der først blev solgt ved Vennekredsens julemarked, senere i forbindelse med arkivets 20-års jubilæum, der blev fejret søndag d. 3. december. Her havde vi besøg af ca. 70 personer.

Skovlund Sognearkiv

Borgergade 24, Skovlund, 6823 Ansager

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Max Kruse, Hoddeskovvej 5, Skovlund, 6823 Ansager. Tlf.: 75 29 21 55

2000 blev året, hvor vi på Skovlund Sognearkiv delvis vovede at basere os på den elektroniske datering og gemmeteknik. Vi har opbygget en mandskabsmæssig kunnen og viden på feltet som gør, at vi nu tør. Det betyder i det små med scanning af billedmateriale, og så går vi videre med de andre arkivområder - men kuglepennen er ikke afskaffet!

Der er stadig en pæn fremgang af de indleverede arkivalier. Arkivet har i årets løb haft besøg af flere af de andre arkiver her fra amtet. Arkivet har materialemæssigt og fysisk deltaget i en emneuge på folkeskolen, vi har forestået en byvandring og fortalt lokalhistorie på byens efterskole, og vi har lavet udstilling i forbindelse med en præsentationsweekend om landsbyudvikling, hvor et stort billedmateriale er blevet til. Arkivet har haft en række besøg og henvendelser omkring slægtsforskning og en arkivmedarbejder, med særlig interesse og erfaring på området, har kunnet hjælpe de besøgende samtidig med, at der oparbejdes en stor viden om området til lokalt brug.

Arkivet har eksisteret i 20 år, og har ikke tidligere prøvet at skifte leder, men med udgangen af år 2000 har arkivet foretaget et lederskifte, idet Max Kruse har

overtaget det egentlige ansvar for arkivets drift, og der er fastlagt en arbejdsplan og strategi for de kommende års aktiviteter, hvor arkivets otte medarbejdere har påtaget sig opgaver alt efter interesse og temperament.

Tistrup-Hodde Lokalhistoriske Arkiv

Tistruplund Områdecener, Søndergade 38, 6862 Tistrup

Åbningsstid: Efter aftale med lederen

Leder (midlertidig): B.O. Andersen, Søparken 20, 6862 Tistrup. Tlf.: 75 29 97 82

Året 2000 blev et sorgens år for vores arkiv. Vor afholdte leder Leif Østergård Therkildsen døde pludseligt den 25. juni. Han havde ca. tre måneder tidligere haft en kortere sygdomsperiode, men en uge før hans død blev han erklæret rask. Han havde været tilknyttet arkivet ca. fem år og de sidste tre år som arkivleder. Han havde interesse for arkivet og lagde et stort arbejde i det.

Efter Leif Østergaard Therkildsens død stod vi uden arkivleder. Vi havde ingen arvtager i arkivudvalget, så tidligere arkivleder Børge O. Andersen, har lovet at overtage opgaven, indtil vi finder en arvtager. Det ser heldigvis ud til, at der er lys forude, da vi inden for den senere tid har fået tilknyttet et par interesserede medarbejdere på arkivet, som vi håber vil fortsætte med arbejdet.

I sagens natur har arkivet kørt på lavt blus. Arkivet har modtaget og behandlet de afleveringer, der har været, og vi har besvaret og ekspederet alle forespørgsler.

Arkivet deltog som sædvanlig i Tistruplunds julemarked, hvor vi havde »åbent hus« med en del fremlagt arkivmateriale, og hvor vi fremviste vore to sognefilm.

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5-7, 6870 Ølgod.

Tlf.: 75 24 50 11, lok. 5.

Åbningsstid: Tirsdag kl. 14.30-17.00

Leder: Nich. Riis, Bakkevej 17, 6870 Ølgod.

Tlf.: 75 24 56 51

E-mail: post@oelgodmuseum.dk

I mange sammenhænge siges det, at et år går så hurtigt, at det kun føles som et kort øjeblik. Det gælder også for et år på arkivet - og måske netop på et lokalhistorisk arkiv, hvor vi som regel har de langsynede briller på, når vi anskuer tiden, som vi har lagt bag os.

I åbningsstunden hver tirsdag eftermiddag er der på vort lokalhistoriske arkiv besøgende - nogle gange en hel del og andre gange kun enkelte. Åbningsstunden bru-

ger vi selvfølgelig først og fremmest til at hjælpe de besøgende tilrette, men ellers også til at få sat skik på, hvad der måtte ligge af afleveringer samt at besvare tidligere henvendelser.

Som det vil være mange bekendt, drives arkivet som en afdeling af Ølgod Museum. I det daglige vil det sige, at man på museumskontoret modtager de løbende henvendelser til arkivet f.eks. i form af post og telefonopkald. Henvendelserne videregives til arkivmedarbejderne, der tager sig af det videre fornødne, og vi bestræber os på, at modtagelserne bliver løbende registrerede. Arkivet har i det hele taget megen gavn og glæde af samarbejdet med museet, et samarbejde, som vi i allerhøjeste grad påskønner og værdsætter.

Fra Ølgod Museum modtager vi meddelelse om, når der gives tilladelse til nedbrydning af bygninger for at give plads til nybyggeri, gade- eller vejgennembrud eller af andre årsager. Egon Thomsen fra arkivet rykker derefter ud for at foretage fotodokumentation.

Lørdag den 14. oktober deltog arkivet igen i år i Kulturdageforeningens marked med en plancheudstilling af gadebilleder samt avisudklip. Desuden var nogle gamle foreningsprotokoller samt en interessant altergangsbog fra Strellev Kirke lagt frem. Som trækplaster var der anbragt et aflangt stykke værktøj fra et autoværksted med spørgsmålet »Hvad er det?«. Adskillige skarpsindige fandt frem til det rigtige svar, og enkelte havde endda brugt værktøjet i sin tid. Ligeledes stod døren til selve arkivet åben på vid gab for besøgende. Vi finder det i hele taget vigtigt at gøre noget aktivt for at gøre arkivet mere kendt og synligt i lokalsamfundet. Arkivmedarbejderne fik mangan god snak med interesserede besøgende. Tid efter anden gør arkivet brug af den lokale presse for at få nærmere oplysninger om billeder eller i øvrigt oplysninger om bestemte begivenheder eller genstande. I årets løb har vi f.eks. udbedt os oplysning om flytbare kartoffelkogere, der i årene efter Anden Verdenskrig kørte rundt fra gård til gård. Arkivet har tidligere på lignende måde efterlyst oplysning om Wienerbørns ophold i Danmark. Her modtog vi adskillige tilbagemeldinger, hvilket vil udmønte sig i en artikel i museets årskrift 2000.

Vi foretager endnu manuel registrering af arkivalierne, idet vi af økonomiske årsager desværre måtte droppe registreringsprogrammet Arkibas, og vi ser frem til at kunne tage et andet program i brug.

Arkivets tro medarbejder gennem 20 år, N. Kristian Poulsen, har valgt at stoppe med arkivarbejdet, og tirsdag d. 28. november 2000 var hans sidste vagt på arkivet. Kristian Poulsens hjælpsomhed, viden og humor er

På Kulturdaysforeningens marked den 14. oktober har fire af arkivmedarbejderne - Nic. Riis, Jens Møller Jensen, Inger Jørgensen og Egon Thomsen - besøg af Ellen Riis, mens Ole Kvist Jensen interesseret studerer udstillingen. Foto: Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv.

legendarisk og vil blive savnet, men vi har tiltro til, at vi fortsat jævnlige vil se Kristian på arkivet og gøre brug af hans store erfaring. Kristian Poulsen er dog ikke holdt op for at sætte sig uvirksomt hen i et hjørne, men der-

imod for at han helt og fuldt kan koncentrere sig om at blive færdig med sin egen slægtshistorie: Vid hvem du er. Det er et værk af betydeligt omfang.

Registre 1999-2000-2001

Registret henviser til navne, steder/byer, men ikke til enkelte gader. Det er tilstræbt at gøre registret så fuldkomment som muligt. * betyder at der henvises til en illustration.

- Abrahamstrup 134
Adser Østergaard, præst, 363f, 366
Adersen, Hans Madsen 262, 267
Adersen, Nis Peder, fattiggårdsbestyrer 262
Aftenseminariet, Esbjerg 31, 41, 95
Ahlmann Nielsen, skoleinspektør 35
Aktieselskabet Laursens Teglværker, 461, 465
Alheden, 196, 198, 201f,
Aller Mølle, 78
Allerslev, 397-398, 408-409
Allerup, 71
Almstok, Lille, 195, 206, 209
Almstok 1951f, 206, 208, 213
Alslev, 356, 397, 427
Anchor-skibenes rute 285*
Anden Verdenskrig, 450, 363
Anden Verdenskrig, 213, 234, 237, 243ff, 276, 313ff
Andersen, N. P., skoledirektør, 31, 33ff, 93
Andersen, Jørgen Kam, fattiglem, 265ff
Andersen, Poul, gårdejer, 421
Andersen, Peder, 212
Andersen, Michael, højskolelærer, 23
Andersen, Peter, 44
Andersen, Ib 225*
Andersen, Magne, 390
Andersen, Gert, graver, 137
Andersen, Ellen, 420
Andersen, Ida, 45
Andreassen, Alfred, statskonsulent, 35
Andst, 391
Ansager, 427, 437, 439
Anst, 427
Appel, Jacob, 64
Appel, Hans Henrik, 125
Arbejdernes Fællesorganisation 24*
Arbejdsmandsforbund, Dansk, 29
Arent Bogbinder, Ribe, 215
Askov 19, 22, 64, 110, 112
Astrup, Magne 31, 33
Asylreglement 264
Atlantehavet 285* 287, 294 295*
Axelsdatter, Anne Kjerstine, 478, 480f
Azorerne 281, 288, 290, 299
Back, Carl, 239f
Backhaus, Ribe, 225
Bad Nenndorf, Niedersachsen, 12
Bahne Jensen, H., redaktør, 8
Bak, Olaf, 19
Bang, Shelde H., hotelejer i Esbjerg 275f
Bech, Knud, Obbekjær, 110
Bejer, ølhandler i Esbjerg, 271f
Bennedsen, Thorvald Alfred, 99, 103
Bennedsen, Theodor, købmand og sognerådsformand, 99ff
Bennedsen, Niels, lærer, 99
Berg, Christen, politiker, 78, 430
Berg, Johan Johansen, 211
Bernhardt, Jeppe, 225*
Beydeck, Jacob, kolonist, 203, 214
Beyer, V., 434
Biber, Jacob, kolonist 204, 213
Biber, Elisabeth 199, 214
Billum, 391, 396f, 401, 405, 409ff, 415f, 440
Bindsbøll, Thorvald, kunstner 69f
Bisted, Niels Cortsen, sognepræst i Vorbasse, 201
Bjerg, Kirsten, 269
Bjerregård, Kai, Kirk, købmand på Holmsland Klit, 41
Bjerrum Jensen, Niels, 425
Blanck, Maria, forstander på Bramming børnehjem, 20, 22
Blichfeld, direktør i Esbjerg, 275
Blowstrød, 109
Blåbjerg, 77
Blåvand, 266
Bolhede, 385
Bollerup Andersen, 429, 432, 439
Bomholt, Julius, folketingsmedlem, 25, 28, 35, 43
Bonnachi, Michell 276
Borch, Sigurd, 23
Bordrup, 401f, 409
Bork, Ane Nielsen, 296
Bork Sogn, 405, 409
Borre, 392, 405f, 409
Bossy, John, 126
Bramming Optagelseshjem, 22
Bramminge, 323, 336
Brandao da Lux, Luis Jose, 295
Brandstrup, Ludvig, 274f
Brandt Pedersen, Christian, bagermester, 71
Bremerholm, 473
Briksbøl, 71
Broch, Peder, 211
Brosbøl, Chresten, 268
Bruhn, Verner, 427
Bruhn, Peder, 66
Bruhn, Karl Jacobsen, 212
Bruun Hans, 231
Bruun, førstelærer i Tjæreborg, 231
Bruun, Thomas, sognepræst, 110
Bruun, Jørgen, 385
Bruun, Anton Nielsen, stenhugger, 68
Brørup, 421, 427
Buch Nielsen, Niels, 211
Buchroth, Peter, 213f
Burkal, 481f
Bække, 196, 441, 447
Bølling, A. 429
Bøtker, H. M., 99
Carlsberg 64, 65*, 70
Caspar Heiligenstadt, 204, 213
Catarinæ Kirke, Ribe, 112, 224ff
Centralhotellet, Esbjerg 269f, 273, 275f, 278ff

- Centralsygehuset, Esbjerg, 46ff, 50
 Charlottenborg 79
 Chr. X, Cafe i Esbjerg 269, 280
 Christensdatter, Mette Marie, 209
 Christensen, Georg, seminariefors-
 tander i Esbjerg, 35
 Christensen, Aksel, 212
 Christensen, Laust, 212
 Christensen, Hans, 210
 Christensen, Ludvig, folketings-
 mand, 29
 Christensen, Aksel, E., 129
 Christensen, Iver, 205*, 206*, 212
 Christensen, Aksel, studerende, 39
 Christensen, Helmer, 28
 Christensen, Christen, 256
 Christensen, C. A., 127
 Christensen, I. C., folketingsmedlem,
 83
 Christensen, Peder, 480
 Christensen, J. J., 431, 433, 439
 Christensen, John, 212
 Christiansborg, 35, 87, 197*
 Christiansen, Niels, 212
 Christiansens, Palle O., 127
 Christianshavn 79, 281
 Clausen, Thyge, 315
 Clausen, Niels, 211
 Clausen, Anders, 63
 Clausen, C. H., arkitekt, 273ff
 Clausen, Peder Johansen, 64, 71
 Clausen, Peder Johansen, gårdejer,
 64
 Clausen, Ebbe 316*, 318*
 Colpe, Carsten, professor, 116
 Constantin-Hansen, Sigurd, sogne-
 præst, 69f
 Cour la, 64, 69*
 Cour la Madsen, 212
 Dahl, Martin, 281f
 Dalby, Ole, bassist, 277
 Dalgas, C., 300f, 213
 Dampskibet Danmark, 282*, 291,
 294, 295*
 Damsgaard, Kresten, 113
 Danielsen, Katrine, 119
 Danielsen, Daniel, 117
 Dashwoods, William Storrie, engelsk
 soldat, 383, 388f
- Decker, Leonhardt, kolonist, 213f
 Dejrup, 424, 402, 410
 Delumeau, Jean, 126
 Deringen, Hendrich, kolonist, 200,
 213f
 Dieckmann, Andreas, kancelliråd,
 198, 201f
 Dollerup, 208
 Dons, Margrethe, forstander, 22
 Dover, Thomas, 475
 Dreesen, Bernhardt*, 76
 Dreyer, Nicolai, skolelærer, 202, 206
 DSU, Dansk socialdemokratisk ung-
 dom, 23ff, 27f, 30
 Duborg, Hans J., 68
 Duus, Nielsen Søren, 211
 Dynweber, L., hotelejer i Esbjerg,
 272f
 Dyreby, 400, 410
 Dørster, Martin, kolonist, 204, 211
 Ebbesen, Hans Adolf, 211
 Ebbesen, Hans Adolf, 211
 Ebbesen, Knud, 211
 Ebbesen, Eskild Marinus, 212
 Ebbesen Jes Chr., 212
 Ebbesen, Johannes, 212
 Ebbesen, Victor, 211
 Ebbesen, Eskild Marius, 212
 Eegs Palmehave, Esbjerg, 274f
 Eneberg Jens Erik, 212
 Eneberg, Jens Christian, 212
 Erik Eriksen, politiker, 432, 434f, 438
 Erik Geil, 437
 Esbjerg Banegård, 76*
 Esbjerg, 5, 19, 23f, 31, 33f, 40ff, 46f,
 54,67, 69,87ff, 93, 98, 110, 226f,
 229, 231, 233f, 235, 241, 243, 249,
 258, 269, 273,ff 278 300, 382f, 387,
 425f, 413f, 427f, 453
 Eskelund, 421
 Eskesen, Morten, 376, 382
 Eskesens Gæstgiveri, Esbjerg, 269f
 Estrup, J. B. S., konseilpræsident, 78
 Evald, Jochum, sognepræst i Vorbas-
 se, 204
 Exner, Johan, 139
 Falck, Christoffer, regimentskvarter-
 mester,196
 Familien Troelsen, 247
- Fanø, 234f, 243, 275f
 Farup, 386
 Femhøje, 384
 Ficher, Hans Georg, 204, 214
 Fidde, 403, 410
 Fieve, Frida, 28*
 Filskov, 363, 366, 371
 Fischer, H. G., 214
 Fitzneren, Eva, 214
 Flensborg, 73* 74, 76*
 Flensted, Søren, 383
 Fog-Petersen, Birthe, forstander, 47,
 48
 Foldager 300*
 Foldingbro, 306ff
 Frandsen, Lene B., 57
 Frandsen, Aage, Ribe, 156
 Fredensborg 83*
 Fredericia 198f, 203f
 Fredericia, J. A.,125
 Frederiksborg, 69, 92
 Frederikshåb, 196, 203, 208, 214
 Frederiksnåde, 196, 203, 208, 211,
 214
 Fredtoft, 400, 410
 Frifelt, Inger, 76*
 Frisberg, Claus, 429
 Frisvad, 309, 311* 312, 368
 From, Johannes, inspektør, 201f,
 204ff, 214
 Fross, Alexander, indehaver af byg-
 gefirma, 90
 Frøslev-lejren, 249
 Frøstrup, 402, 410
 Fusbjerg, 395
 Futtrup, Anders Munk, 137
 Føns, Jørgen, lærer, 44
 Første Verdenskrig, 449, 451, 386,
 463
 Fåborg, 19, 99, 137, 302
 Gabøl, 474
 Gammelgaard, Arne, 449
 Gammelstrup Kirkegård, 481
 Gammeltoft, Peder, 391
 Gammeltoft, 391, 400f, 408, 410, 442,
 447
 Geertsen, Carl, malermester, 30
 Gelsbro, 475

Registre

- Ginger-Mortensen, Ellen, skolefor-
stander, 48
Gjesing, 45, 279
Gjettrup, 420
Gjødding Mølle, 124
Gjording, Claus, gårdejer, 71
Gjording, 71
Godsk Hansen, Johannes, 73
Godtfredsen, Henning, 212
Gotenhafen, 451
Gottorp Slot, 271
Grabe, Otto, tømrermester, 239
Gram, J. P. billedhugger, byrådsmed-
lem i Ribe, 68
Grandslev Sogn, 481
Greger, Edith, 278
Gregersen, Jacob, 212
Gregersen, Hans Bertel, 211
Gregerskone, Karine, 475
Grene, 117, 195
Grindsted, 302*, 303, 383, 386, 390,
373
Grisbæk, 480
Groos, N. C., 432
Grue, Ebbesen, N., 307
Grue Sørensen, E., gårdejer i Vejen
, 75
Grænseforeningen, 73f
Grærup, 401f, 410
Grøn, Søren, 211
Grøn, Peter, 25
Graabæk, H. B., sognepræst, 13
Guldager, 40
Guldager, Georg, 225*
Guldager, 40f, 75
Guldberg, Mette, 297
Gunderup, 445
Gydesen, Mette Lene, 67
Gørding, 420, 391, 427
Gørding-Malt Herred, 482
Gøttingen, 116
Haderslev, 267
Hagen, Hans, 63, 66f, 70f, 281
Hagen, Laurids Jensen, 65ff, 71
Hagen, Svend, 210
Hallum, 396, 410
Halmøe, F. N. sejlmagermester, 308
Hammerich, Martin, 70
Hannevang, 405, 407, 411
Hansen, Emma Charlotte Mathilde,
248
Hansen, Konstantin, 70
Hansen, Jens, 64, 71
Hansen, Christian H., 225*
Hansen, Lorens, amtsforvalter, 439
Hansen, Poul, folketingsmedlem, 27
Hansen, Lambert, Darum, 19, 22
Hansen, Kristian, 68
Hansen, H. P., 22, 86
Hansen, Jørgen, maler, 274
Hansen, Magdale, 77
Hansen, Mads Peder, 212
Hansen, Laust, 211
Hansen, Vagner, 212
Hansen, Oskar, 23, 28
Hansen, Niels, 209, 212, 229, 259
Hansen, Ivar, 439
Hansen, Daniel, 117
Hansen, H. J., cand. Polyt., 68
Hansen, Hansen, 211f
Hansen, Constantin kunstmaler, 69-
70
Hansen, Morten Ole, 212
Hansen, Morten, 71
Hansen, Frederikke, 212
Hansen, Bernhard, skoledirektør, 74
Hansen, Harry, 276
Hansen, Jens Peder, 240
Hansen, Hans Hendrik, gårdmand,
64, 68
Hansen, Ansine, 239
Hansen, Gravers, 474f
Hansen, Niels, 432
Hansen, Madsen, 205, 211
Hansen, Jens, 211
Hansen, H. C., statsminister, 26f
Hansen Ninne, 239f, 241
Hansen, Madsen, 205, 211
Hansen, Mads Nielsen, 211
Hansen, Anders, 211
Hansen, Hans, 475, 477
Hansen, Valdemar, 212
Hansen, H. P., hestehandler, 270
Hansen, Hans Thomsen, 421
Harbeck, fru 251*
Harbsmeier, G., professor, 116
Haugstrup, Marie Hansen, 303
Haus Sonnenberg, 3, 16f
Heager, 384, 433, 439
Hedeby, 400
Hedegaard Christensen, Jens, lærer,
94f, 202
Hedekolonierne, 198, 214
Heibøl, 402, 411
Heiligenstadt, Casper, 204, 213
Hein, Pelt, 56
Hejgaard, David, 256
Hejle, Thomas P., leder af skolesce-
ne, 29
Helms, Rudolf, 430
Heltoft, 400-401, 411
Henne Sogn, 400, 402f, 405, 408
Hennebjerg, Jens Jensen, gårdejer,
99
Henriksen, Christen, 211
Herguth Anitha, 74*
Hermansen, Carl, kirkeminister, 111
Herskind, Johannes, 281
Hertz, Michael, 134
Hesse, Ulrich, kolonist, 206, 209, 211,
213f
Hestbæk, Carl Emil, pianist, 276f
Hillerslev, 412
Hindsholm, Lise, præst, 137, 140
Hindsig, 300
Hinum, 303
Hitler, Adolf, tysk rigskansler, 11f, 74
Hjerting, 247, 298, * 300, 427, 432
Hjort, Marie, 296
Hjort, Jensine, 64
Hjortlund, 112
Hjulsager, 405, 411
Ho, 328, 391, 403, 411
Ho-Oksby, 431, 435
Hodde-Tistrup, 431f
Hodde, 301, 435
Hoffman, Hans de, amtmand, 198,
202
Holgensen, Niels, 365
Hollænder, Kristen, gårdejer, 64
Holm, Hans, 29*
Holm, Hans J., 79
Holmberg, lærer, 277
Holsted, 296
Horne, 20, 126, 298*, 303* 421, 441f,
445
Hornelund, 444, 448

- Horsemann, Arthur W, 383f, 389f
 Horsted Nielsen, Jens, 212
 Hostrup, 384-385, 366
 Houstrup, 402, 412
 Hubert, Abraham, kolonist, 213
 Hundebøl, Lis Møller, 138
 Hundebøl, Birthe, 242, 246*
 Hunderup, 270
 Hurwitz, Stephan, ombudsmand, 109
 Husby, 435
 Husted Vagn, 36ff
 Hvidbjerg, 481
 Hvide Sande, 380
 Hygom, 208
 Hyllerslev, 391, 397f, 407f, 412
 Høgsbro Østergaard, Knud, sogne-
 præst, 105, 107, 138, 140, 363, 365,
 396, 382
 Høgsbro, Sofus, 363, 382
 Høgsbro Østergaard, Sigrid, 382
 Høier, Laurine, M., 71
 Høier, Mette, K., 71
 Høier, Søren Peder, 71
 Højrup, Henning, 212
 Højrup, Knud, 212
 Høstrup, janitshar, 277
 Høy, Chresten, 267
 Høyers, Birthe Chrestine, 67
 Haagensen Pedersen, 71
 Haarder, Bertel, folketingsmedlem,
 33
 Haastrup, 431, 434f, 439
 Haastrup, J. A., 434, 439
 Ingvertsen, Andreas, 212
 Iversen, Niels, 209
 Iversen, Christen, 212
 Iversen, Arne, 211
 Iversen, Karsten, 211
 Jacobsen, Henning, kandestøber, 218
 Jacobsen, Andreas, janitzar, 273
 Jacobæus, Holger, 297
 Janderup-Billum, 431
 Janderup, 298*, 299, 391, 397, 401f,
 407, 412f, 440
 Jarworski, trompetist, 277
 Jascobsen, Johannes, tjener, 272
 Jedsted, 227
 Jegum, 396, 412
 Jens Høj, 377
 Jensen, Knud, 212
 Jensen, Peder, 63
 Jensen, Mikkel, 196, 198, 214
 Jensen, Ane Johanne, 270f
 Jensen, Nis, 211
 Jensen, J. V., bygningsarkitekt, 307
 Jensen, Åge, 77
 Jensen, P., kroejer, 307f
 Jensen, Niels, 209, 211
 Jensen, Lauridsen, 211
 Jensen, Karl, 390
 Jensen, Andersen Hans, 211
 Jensen, Alfred A., 212
 Jensen, Jens Jørgen, Kovang, 267
 Jensen, Anders, bonde, 135
 Jensen, Vagn, 117
 Jensen, Ingvard, kroejer, 308
 Jensen, Alfred Johs., 212
 Jensen, Johan, 225*
 Jensen, Henning, graver, 139
 Jensen, Ebbe C., 210f
 Jensen, Jens Nielsen, 385
 Jensen, Annine Nielsine, 211
 Jensen, Børge, tjener, 276
 Jensen, Frode, 96*
 Jensen, Christen, 209
 Jensen, Michel, 196
 Jensen, N. P., 271
 Jensen, Jens, 206
 Jensen Mathias Chr., 210, 212
 Jensen, Peder Chr., 211
 Jepsen, Reinholdt, arkitekt, 21
 Jepsen, Jens, 266
 Jerndorff, August, 70
 Jerne, 19, 32, 41, 43f, 236
 Jernved, 63f, 66, 382
 Jernvedlund, 67, 474
 Jespersen, Jens, redaktør, 23
 Jessen, Peder, 212
 Jessen, Hans, 63ff, 67, 70f
 Johannis, Matthias, 443
 Johansen, Ejler, 379
 Johansen, Jens, 430, 435
 Johansen, Lars Runo, rektor, 33
 Johansen, Theodor, inspektør, 39
 Johansen, Kristian, 195
 John T. Lauridsen, 461
 Jonassen, Morten, 309f
 Jose Luis Brandao, 295
 Juhl, Erling, 248
 Juhl, Magne, 63, 281
 Juhl, Mette Kirstine, 63
 Justesen, Anders, 281, 296
 Justesen, J. P., 429
 Justesen, Just Knudsen, 281, 294f,
 296*
 Jæger, Anne Grete, 40
 Jægum, Arne, læremester, 41
 Jørgensen, Laurids, 212
 Jørgensen, Kai, 257
 Jørgensen, Bent, 212
 Jørgensen, Grete, 313
 Jørgensen, Gunnar, 212
 Jørgensen, Peter, 211
 Jørgensen, Thorvald, arkitekt, 79f, 91
 Jørgensen, David, 206
 Jørgensen, Peder Arne, 211
 Jørgensen, Frederik, 267
 Jørgensen, Thorvald, 79
 Kahlen, Ludvig, 196ff
 Kam Andersen, Jørgen, 266f
 Karl Kristiansen, 390
 Karlsgårde, 40f
 Karstensen, Karsten Thomas, 212
 Kempf, Johannes, kolonist, 201, 204,
 214
 Kerte, Børge, violinist, 277
 Kikkenborg Dorthea, 228f
 Kikkenborg, S. P., 228
 Kinch, J. F., overlærer, 220, 226
 Kirk, Kal, købmand, 41
 Kjeldahl, Johan, 64
 Kjelst, N. P., 268, 397f, 412, 429f, 434
 Kjærbøl, Johannes, folketingsmed-
 lem, 10
 Klatterup, 233ff, 251, 255
 Klejnsmed, Karsten, 218
 Klinting, 395, 412
 Knudsen, Chr. B., kaptajn, 295
 Knudsen, Laurids, 475
 Knudsen, J. L., 382
 Knudborg, 195, 198, 213
 Koch, V. O., arkitekt, 82
 Koch, Hal, professor, dr. theol., 30
 Koch, Bodil, folketingsmedlem, 112f
 Kolbæk, Hanne, 303
 Kolding 12, 27, 78, 198, 200, 305

Registre

- Kongsholm, Jens, 369
Konservativ Ungdom, 27, 30
Korffs, Knud, 126
Kragh, Erik, adelsmand, 77
Kraus, H. H., 213
Krebs, A.C., 23
Kreishaus, Åbenrå, 315
Kristensen, Karl, 71
Kristensen, Niels Marinus, 212
Kristensen, Karl, 212
Kristensen, Thorkild, folketingsmedlem, 437
Kristensen, Kristen Mathias, 211
Kristensen, Laust, 195
Kristensen, J., lærer, 19.
Kristensen, H. K., 442, 444f, 448, 417, 375
Kristensen, Niels, 212
Kristensen, Jeppe, 211
Kristensen, Laust, 195
Kristiansen, Kristen, 385
Kristiansen, Knud, 71
Kromann, N.M. 234
Kronborg Slot, 90*
Kruse, Th., folketingsmedlem, 431, 434, 439
Kruse Pedersen, Johannes, 212
Kryger, Frede, trompetist, 277
Kusk, Niels Juhl, 22*
Kuun, Jens, 267
Kvong, 396f
Kærup, 402, 413
København, 15, 27, 33f, 66, 68ff, 70, 78ff, 87, 91, 128, 133, 219f, 247, 271, 276, 278, 281, 287f, 290, 295, 297, 306
Køhler, Edvard, bygmester i Bramming, 20
Kaae, Bue, lektor, 37ff, 43
Ladelund, 430, 435
Ladewig-Petersen, E., 125
Laduries, Roy, 134
Lancia, violinist, 277
Lane, Frederic, 125
Langhoff, Therese, 78
Larsen, Knud Larsen, 422
Larsen, Hans, 422, 424, 246
Larsen, Hans Peder, 210f
Larsen, Mikkel, 211
Larsen, Hans Thomas, 423, 426
Larsen, Poul, ingeniør, 90f
Larsen, Hansine, 422
Lassen, Just, 477
Lassen, Georg, 247, 250
Lauersen, Johannes, 385
Lauesen, Christen, 481
Laugesdatter, Anne Marie, 209
Laugesen, Reiner, værkfører, 231
Lauridsen, Jørgen, 212
Lauridsen, John T., 233
Lauridsen, Arne, 206, 211
Lauridsen, Ane, 99
Lauridsen, Laust Jensen, 211
Lauridsen, Hans, 390
Lauridsen, Henry, skoleinspektør, 139
Lauridsen, Lambert, kirkeværge, 116
Lauridsen, Jens, 212, 217
Lauridsen, Anne Margrethe, 388
Lauridsen, Johannes, 390
Lauritsen, Jens, 212
Lauritzen, Nis, 210
Laursen, Laurids, 463
Laursen, Hans, 206
Laursen, Henriette, 388
Laursen, Laurids M., 470
Laursen, Karl, 462, 470
Laursen, Aage, 385
Lerche Nielsen, Michael, 441
Letbæk, 432f, 439
Lisberg, Bering, inspektør, 91
Lind, Nathalie, 437, 439
Lodborg, Søren Christian Nielsen, 212
Lorentzen, Mogens, 305
Lucas, Karen, 480f
Lunde Sogn, 266f, 402, 415
Lundsgaard, Hans, 386
Lutz, Johan Adam, kolonist 214
Lutz, Michel, 201, 204, 213f
Luz, Jose da, 296
Lyдум, 77f, 91, 101, 391, 396, 403, 409, 413f
Lyhne, 439
Lytzau, Frederik, Visselbjerg, 128
Læborg, 246, 441, 447, 406
Løgstrup, Birgit, 125
Løkkegaard, Svend, skoleinspektør, 35 44
Lønne, 80, 84, 391, 402, 405, 407f, 411, 413
Madsdatter, Johanne Kirstine, 63
Madsen, Dortha, 232
Madsen, Marius Peder la Cour, 212
Madsen, Egon, 23
Madsen, Christen Hansen, 211
Madsen, Peder, 210f
Madsen, Bennike Haakon, 134
Madsen, Niels Møller, 210f
Madsen, Hansen Laust, 205, 211
Madsen, Niels, 211
Madsen, Hans, 71
Madsen, Jes, 211
Madsen, Viggo, 211
Madsen-Mygdahl, politiker, 434
Madsen, Søren, 211
Madsen, Carl, 256
Madsen, Mads Eskild, 211
Madsen, Mads, 211
Madsen, Poul, 211
Magdahl Nielsen, Johannes, arkitekt, 77, 87ff, 92
Malt, 427, 447, 480
Manøe, Søren, 40
Marbæk, 28
Marienlyst, 91
Mathiasen, Anna, 28*
Mejlby, Jacob, 475
Mejlby, Dortha, 475
Mejls, 368
Melbye, Svend, sognepræst, 107, 109
Mellerup, Hildegard, 3, 313
Mellerup, Hildegard, 3, 313, Meyer, Poul, 132f
Meyer, H., smørekseptør, 237
Michaelsen, P. grosserer, 74f
Miegel, Agnes, 11f
Mikkelsdatter, Marine, 475
Mikkelsen Viggo, 137
Missouri, 287ff 291*, 295
Mitchelle, John, skibsbygger, 294
Mogensen, Niels, 211
Mogensen, Ove, højesteretssagfører, 109
Mogensen, Peder, 475
Mogensen, Jens, 208f, 212

- Mogensen, C., hotelejer, 275
Molktenberg Neder, 206ff, 211
Molktenberg, 196, 201, 204ff
Moltke, Erik, 448
Moltke, Adam Gottlib, greve, 196, 198
Moore, Kelvin, 390
Moore, Ernst A., 383f, 386, 388f,
Mortensen, Peder, 67, 69f
Mortensen, P., sognefoged, 67f, 71
Mortensen, Rasmus, 196, 199
Mouritz, John F., 198
Mulvad, Søren, 215
Munck, Thomas, 125
Munk, Kaj, sognepræst, 28
Munk, Frederik, godsejer, 132
Murrel, 291* 295
Murtfeldt, Ludvig, 310*
Møller, Thorvald, 462, 464, 467, 470
Møller Madsen, Niels, 210f
Møller, John M., sognepræst, 195
Møller, Niels, 431f, 439
Mølmark, professor, 82
Mørk, Reginald, 254
Maar, Axel, 91
Nakskov, 91, 75*
Neubauer, Adam, kolonist, 204
Nielsdatter, Ellen, 477f
Nielsen, N., Haragergård, 19
Nielsen, Mogens, 211
Nielsen, Jens Christian, 211
Nielsen, Lodborg, 212
Nielsen, Kristian, 211
Nielsen, Laurids, 211
Nielsen, Flemming, viceskoleinspektør, 231
Nielsen, Niels Maadsen, 212
Nielsen, Karl, 229
Nielsen, Mads, 211
Nielsen, Morten, 77
Nielsen, Jens Chr., 31
Nielsen, Mads Henrik, 63, 70f
Nielsen, Søren, graver, 139
Nielsen, Boje, 211
Nielsen, Morten, 77
Nielsen, O., 406, 413, 418, 448
Nielsen, Søren G., advokat 111
Nielsen, Poul, traktorfører, 58
Nielsen, Mads Hendrik, 281f
Nielsen, Niels Jensen, 212
Nielsen, Poulina, 211
Nielsen, Ane Kirstine, 461
Nielsen, Henning, 99, 259
Nielsen, Rasmus, 24*
Nielsen, Laust, 210ff
Nielsen, Valdemar, 430
Nielsen, Karl, lærer, 229
Nielsen, Niels, 63, 133f
Nielsen, Boje, 211
Nielsen, Jens, 211
Nielsen, Ulrik Adolf, 100*
Nielsen, Iver, 206f, 209, 211
Nikolajsen, Kristian, 71
Nilsson, Sv. A., 125
Nissen, Hans, borgmester i Esbjerg, 278
Nissen, slagter, 235, 245
Nissen, Anders, 206
Norbert, Elias, 126
Nordenskov, 385
Nors, Vagn, 277
Nyord, 363f, 381
Næsbjerg, 135
Næsbjerg, 382, 481
Nørholm, 298, 301, 379, 442, 446
Nørre Horne, 298*
Nørre Nebel, 77, 80, 99, 101, 391, 393, 402f, 406, 412f, 415, 431, 433, 439, 435f
Nørre Bork, 139
Nørre Løgum, 267
Nørremarken, Varde, 311
Obbekjær 110, 112, 475
Oden, Birgitta, 125
Oestreich, Gerhardt, tysk historiker, 126
Ohlrich, Anna Margrethe, 71
Oksby, 391, 400, 407, 409, 414
Oksbøl, 3, 5, 9f, 12f, 14, 402, 407, 414, 432, 449, 453f, 457, 460
Oksbøllejrens Teater 13*
Olafsen, Yngve, 277ff
Olesen, biskop i Ribe, 219*
Olesen, Laurids, 208
Olsen, Axel, formand for Dansk Arbejdsmandsforbund, 29
Olsen, Gunnar, 129
Olsen, Erling, folketingsmedlem, 459
Olsen, Kaj, bogtrykker, 25
Olufsen, Lars, 206, 208, 212
Opsneum, 230
Orten, 393, 395, 414
Outrup, 126*, 261, 266f, 391f, 397, 400f, 409f, 414, 416, 419, 421f, 432, 437
Pagh, grosserer, 275
Pallesen, Kristian, 212
Pallesen, Hans Jørgen, 212
Pallesen, Niels, 211
Pallesen, Henry, 212
Pallesen, Bent, 212
Palludan, købmand i Varde, 99f
Paveglio, Toni, 25, 28*
Pedersdatter, Anna Chartrine, 481
Pedersdatter, Mette Marie, 477
Pedersen, Christen, 481
Pedersen, Iver, 477f
Pedersen, Peder, 377
Pedersen, Maren, 211f
Pedersen, Jens, 364
Pedersen, Jørgen, 232
Pedersen, Jes, billedhugger, 68
Pedersen, Jes Peder, 212
Pedersen, Niels P. 211
Pedersen, Anders, 208, 212
Pedersen, Peder M., 211-212
Pedersen, Peder, 128, 130, 132
Pedersen, Ane Margrethe, 296
Pedersen, Kristian, 386
Pedersen, Svend Aage, 212
Pedersen, Karl Nicolai, 211
Pedersen, Peder, Sønderriis, 128
Pedersen, Ane Marie, 99
Pedersen, Peder, 211f
Pedersen, Erik, 212
Pedersen, P. O., 301
Pedersen, Villads, 384
Pedersen, Hans Christian, 480
Pedersen, Jørgen Christian, 481
Pedersen, Tyge, 377
Pedersen, Olga, 419, 471
Pedersen, Johannes, smed, 239
Petersen, Magnus, 442
Pinholt, Vilhelm, folketingsmedlem, 434f, 439
Plessens von C. S., 133

Registre

- Ploug, Marianne, museumsinspektør, 69
Plougborg Madsen, Hans, 212
Plouglund, 117, 119f
Plougstrup, 281
Plougstrup Møllegaard, 69*
Pogwisch, Otto generalkrigskommis-siær, 130
Ponta Delgada, 290ff 296
Portoghese, Luigi, violinist, 276
Poulsen, Søren, 212
Poulsen, Olav, 93
Poulsen, Thomas, 212
Poulsen, Jens Peder, 212
Poulsen, Marianne, 213
Puggaard, Rudolf, 70
Paabøl, Frode, 22
Radikal Ungdom, 30
Raft, Carsten, 27
Ragli, Eberhardt, 204
Ragling, Frantz, 213
Rahbæk, Rasmus, 384, 387
Raloff, Karl 9, 15
Randbøl, 121, 203
Randløv, Marie, 75
Randløv, Ejnar, lærer i Guldager, 75
Rantzau, Godske, godsejer, 132
Rasmussen, Ove, højesteretssag-fører, 110f, 114f
Rasmussen, Laura Kirstine, 212
Rasmussen, Henning, folketingsmed-lem., 438f
Rasmussen, Sten Ejler, arkitekt, 241
Rasmussen, Erik, 439
Rasmussen, Søren, 211
Rasmussen, Rasmus, 212
Rasmussen, Peter, 222
Rasmussen Jensen, Laurids, 211
Rasmussen, Jens, tømrermester, 274
Raub, Martin, 200, 203, 213
Ravn, Marius, rektor, 106
Ree, Knud, redaktør, 232
Reedt, Margrethe, Øllufgård, 128
Rejsby, 423
Retsforbundets Ungdom, 30
Reusin, Anna Chatrine, 205, 213
Ribe By 219, 226, 273, 311
Ribe Stift 105, 107, 110, 112
Ribe, 382, 386f, 391, 441f, 420, 448, 470, 474f, 480, 482, 427, 429f, 435f, 439f
Ribe Rådhus 218*
Ribe Statsseminarium, 31, 33
Ribe 257f, 266, 173*, 305, 311f, 313, 319f
Ribe Amts Plejehjemsforenings Opta-gelseshjem, 19
Riber Jensen, Finn, 105
Riber, Anne Marie, 419
Rich, Poul Sørensen, 264
Riis, C. F., landinspektør, folketings-medlem, 439
Ritzel, August, 449, 451, 453
Ritzel, Erna, 453
Ritzel, Eva, 450ff,
Ritzel, Anna, 450f, 453, 455f, 458
Rode, Ove, indenrigsminister, 89, 91
Roed, Mads, 475
Roese, August, departementschef, 109, 111
Rosengren, Peder, 283
Rosenkrans, Vibeke, Endrupholm, 128, 132
Rosenørn, E. E., 429, 431, 439
Rosenørn, Ingeborg, 443
Rosenørn, justitsråd, 309
Roskilde 80f*
Rosseau, Roger O. R., 384, 389f
Rostrup, L. A., musikdirektør, 24*
Rostrup, L., musikdirektør, 273*
Rothkirch, Wentzel, godsejer, 132f
Rothkirch Kirsten, Endrupholm, 130
Rotkirch, Else, Krogsgård, 128
Rottarp, 401f, 414
Rovst, 133
Rowold, Karl, 9, 15
Rudliensgaard, Preben, folketings-medlem, 439
Rærup, 77, 402, 408, 414
Rødding Frimenighedskirke 86*
Rødding, 77, 85f, 382, 477f
Røde Emma, 248ff, 255
Rørkjær, 32*, 35ff, 41, 43ff, 93ff
Sabean, David, 126
Sachsen-Lauenburg, 197
Sankt Catarina Kirke, Ribe, 226
Sauerbrey, Jacob, 204 213f
Schack, Joacim, godsejer, 128, 132
Schackenborg, 128
Schlaffer, Ulrich, kolonist, 205, 209, 211ff
Schmidt, Jes, gårdejer i Mejls, 19
Schmidt, Ernst B., folketingsmed-lem, 438f
Schmidt, Palle, seminarirektor, 31, 35, 37, 41, 43
Schmidt, Ingrid, 117
Schmidt, F. L., 90
Schmidt, Christian Peder, 306
Schmidt, Robert, 29
Schmith, Poul, kammeradvokat, 115
Schmuns, Johan H., kolonist, 213
Schou, E., 90
Schreiberg, Knud, cellist, 277
Schrøder, Ludvig, højskoleforstan-der, 19, 22
Schultz, Kaj, formand, 26*
Schulze, Walther, undervisningsin-spektør, 10
Schulze, Winfried, 126
Schulze, Walter, lærer, 3, 9f, 15, 17f
Schweckheimer, M., kolonist, 204, 213
Schøtt, Eggert, bartender, 277
Seem, 477f
Sehested, F., godsejer, 302f
Sehested, Hannibal, rigsskatmester, 130
Sehested, F., godsejer, 302
Sequeira, Victorine, vicekonsul, 295
Simonsen, Jens, 475
Sivenborg, Mogens, 477
Skads, 397, 427
Skads Herred, 127f, 129* 130
Skeel, Albrecht, lensmand i Ribe, 134f
Skibelund, 475
Skjern, 309
Skjoldbjerg, Øster, 195
Skjoldbjerg, 201ff
Skjoldbjerg Lille, 208
Skjoldbjerg Store, 203, 208, 211
Skjoldbjerg Kirke, 211
Skov, Egon, 39
Skrubbeltrang, Friedlev, forfatter, 125
Skrumtsager, Jørgen, 77, 85
Skøtt, Eggert, bartender, 278*

- Skårup, Ejnar, viceinspektør, 31, 34
 Slaugs Herred, 427
 Slesvig-Holsten 22, 301
 Slot Nielsen, Erik, 212
 Sneum-Tjæreborg, 228ff, 232
 Sneum, 128ff, 132, 228, 232
 Snlttrup, 402, 415
 Socialdemokratiske Ungdom, 23
 Sommer, O., sognepræst, 196
 Sonnenberg, 3, 15ff
 Sonnenbergkreds, Den danske, 18
 Sonnenbergkredse International
 Sonnenberg Association, 17*
 Spangsbjerg Hospital, 47
 Spatz, Vilhelm, kolonist, 204, 213f
 Spatz, Vilhelm, 204, 213f
 Spengel, Samuel, 213f
 St. Andreas Berg, 17*
 St. Miguel, 284, 289f
 Starup, Vester, 138* 105, 107f, 110*,
 112, 116
 Starup Kirkegård, 108*
 Stauning, Thorvald, statsminister 24,
 29f, 434
 Stauning, 481, 434
 Steffensen, Christine, 262
 Steincke, K. K., folketingsmedlem,
 27
 Stenbæk, Rasmussen, K., 434
 Stendal Pedersen, Finn, 127
 Stengel, skarpretter, 309-310
 Stølbjerg, 309ff
 Stilling, Søren, 58
 Stobart, Christian, kolonist, 200ff,
 214
 Storck, H., professor, 69
 Strange Petersen, Ellen, folketings-
 medlem, 113
 Strygejernet, 242, 248*
 Stub, Svend, violinist, 277
 Stumpf, Melchior, 201, 213f
 Støvring, Jette Bang, 295
 Svendborg, 80, 82, 87, 299
 Svendsen, Anders, 475
 Svenstrup, 112
 Svertkone, Marine, 475
 Sydslesvig, 40, 73ff
 Sygeplejerskehøjskole, 49, 54
 Sygeplejerskole, Ribe Amt, 56, 326,
 328, 332
 Sygeplejerskolen, 45-56
 Sædding, 232, 384, 393, 395, 415
 Sæderup, Niels, landstingsmand, 35
 Søderblom, N., ærkebiskop, 91
 Søgren, Anna Marie, madame, 203f
 Søgaard Jensen, Hans, 211
 Sønder Omme, 19, 313
 Sønderby, Kristian, 390
 Søndergaard, Martin Lebek Peter-
 sen, 281, 296
 Søndergaard, Kresten, sognefoged,
 122
 Sønderris, 232
 Sørensen, Viggo, 212
 Sørensen, Anders, 212
 Sørensen, Ane Dorthea, 296
 Sørensen, Jesper, gårdejer, 306
 Sørensen, Jens, 65, 67, 71
 Sørensen, Ejnar, gårdejer i Gørding,
 75
 Sørensen, S. P. L., 64
 Sørensen, Søren, folketingsmand,
 103
 Sørensen, Arne, højskolelærer, 25
 Sørensen, Søren, 71
 Sørensen, Jens, 461
 Sørensen, Sigrid, 424
 Sørensen, Hans, 208f, 211f
 Sørensen, Søren, 470, 429, 432-436,
 439
 Sørensen, Adolf Aage, 211
 Sørensen, Carl, 211
 Sørensen, Niels, 211
 Sørensen, Rudolf P., 211
 Sørensen, Christian, 213
 Sørensen, Ejvind, 227
 Sørensen, C. Th., arkitekt, 241
 Sørensen, Søren, 261f
 Sørensen, Jørgen Peder, 212
 Sørensen, Hans Stinus, 212
 Sørensen, Jens Eneberg, 212
 Sørensen, Helma, 314
 Tamms, Ditlev, 132
 Tappernøje, 29
 Terkelsen, Jens Madsen, 228f, 230,
 232, 277ff
 Terkelsen, Sørinus, 232
 Terkildsen, Frede, 212
 Terkildsen, Terkild, 379
 Termansen, N. J., folketings- og
 landstingsmedlem, 216*, 428
 Termansen, Hans, murer, 246
 Terp, 401
 Therkildsen, Hans Laurits, 211
 Thisted, 76*, 223
 Thomsen, Otto Emil, 212
 Thomsen, Mads, 212
 Thomsen, Mads Eskild, 212
 Thomsen, Ernst, 212
 Thorstrup, 382, 443
 Thygesen, Christian, 275
 Thygesen, E. K., sognepræst i Sdr.
 Omme, 19
 Thøgersen Jacobsen, Elise, 77
 Tinglev 76*
 Tingvalla-skibene 285*
 Tistrup, 298ff, 302, 429, 432, 439
 Tjæreborg, 271
 Tobiesen, C. L., 432, 439
 Torbøl, 402, 416
 Torvet, Esbjerg 24*
 Trane, Mads Hansen, 443
 Trappaud, D. V. 202
 Truelsen, Bodil Marie, 68
 Tyrstrup Sogn, 481
 Tønder, 110, 128, 130, 477f, 481
 Tønning 76*
 Tørnæs, Ulla, folketingsmedlem, 439
 Tørnæs, Laurids, amtsborgmester,
 432, 437f
 Udby, Kristian, 117
 Uhre, J. Nielsen, folketingsmedlem,
 429, 432, 439
 Urup, Henning, 437, 439
 Urup, Thomas, 377
 Utoft, Grindsted Sogn, 119, 122
 Vad, Ane, 259
 Valsbøl, 74
 Vandrup, 306f
 Vandborg, Jens A., folketingsmed-
 lem, 439
 Vandel, Hans, købmand i Ribe, 217f
 Vandel, 117, 122f
 Vandel, Nicolai, 218
 Varde Søndermark, 310
 Varde Nørremark, 311*

Registre

Varde Sandegrave, 310*
Varming, 477
Vasegaard, Søren, 461, 463, 470
Vedel, Anders Sørensen, 68
Vejen, 66, 75, 276, 306f
Vejers, 405, 416, 435, 439
Vejde 118, 121, 196, 199f, 314, 320
Vejrup, 478, 480
Venstres Ungdom, 27, 30
Verdenskrig, Første, 275
Verst, 296
Vester Horne Herred, 126*
Vester Vedsted, 47, 54, 68f
Vestergaard, Poul, 309
Vestergaard, Mads, 122
Vestergaard, Ankjær, 225*
Viborg 39, 47, 67, 195, 198, 200, 214, 296
Vig, Søren, 283
Villa Zoar 83*
Villadsen, Jørgen, 475
Villemoes, C., redaktør i Ribe, 74
Viller, Herluf, 386f
Vilslev, 69, 227, 231f
Vind, Anne, Sneumgård, 130
Vinther, Laue Larsen, 212
Vitmann, Hans Georg, 213
Vittarp, 391, 401f, 407, 416
Vorbasse, 195, 199, 203, 207, 213
Vrøgum, 396, 417
Walckendorff, Henning, 134
Wardho, 475
Webern, Anna Margrethe, 205, 213
Wendler, Heinz, flygtning, 108
Willstrand, Niels Erik, 126
Winther Sørensen, Søren Marius, 212
Wuchters, Abraham, 133*
Wöhlers, Ingverd Jensen, 306
Yderik, 379f
Zahnwalt, Jacob, 213f
Zions Kirke, Esbjerg 88* 89*
Ægir, Hjuldamper, 75*
Øhlenschläger, J. B. C., arkitekt, 30
Øhlenschläger, Hans, 212
Ølgod, 44, 300ff, 433
Øllufgård, 128f, 132
Ørsted Menighedsråd, 109, 111
Ørsted, 107ff, 111, 114f

Øster Horne Herred, 299, 301, 303, 312
Østerberg, Eva, 125f
Østergaard, Knud Høgsbro, sognepræst 108, 110f, 115
Østergaard, Maren Jesdatter, 68
Østergaard, Hans C., 444, 446f
Østergaard, Hans Henrik, 363
Øvre Molktenberg, 206
Aabenraa, 86, 110, 315
Ågård Sørensen, Gunnar, lærer, 95
Aal, 6, 137, 139, 391, 392, 400, 402f, 403, 405, 408f, 412, 414, 417
Aal Kirke, 4*
Aalling, Ivar, 64
Århus 30, 35, 49, 54, 87, 107, 116
Aasted, 417
Aastrup, 105, 153, 363, 384, 420, 421, 29

Emneregister

Arkæologi

57 - 62 (Jernaldergrave, Mejls)

Arkitektur

77 - 92 (Johs. Magdahl Nielsen)

Begravesskikke

63 - 72 (Gravsten) 105 - 116 (Flytning af flygtningegrave) 137 - 140 (Sørgebræt) 215 - 226 (Ligbærerlaug)

Besættelsestiden

313 - 320 (Jul under Anden Verdenskrig) 383 - 390 (Nordenskov)

Byhistorie

233 - 258 (Esbjerg) 269 - 280 (Esbjerg)

Egnshistorie

99 - 104 (Lunde) 227 - 232 (Tjæreborg) 259 - 268 (Lunde)

Erindringer

23 - 31 (DSU) 31 - 44 (Aftenseminarium, Esbjerg) 117 - 124 (Billund) 281 - 296 (Veerst) 363 - 382 (Torstrup) 461 - 470 (Esbjerg)

Flygtninge

3 - 19 (Oksbøl) 449 - 460 (Oksbøl)

Folkekultur

297 - 304 (Jydepotter) 419 - 426 (Kloge folk)

Foreningshistorie

73 - 76 (Sydslesvigske børn)

Hedeopdyrkning

195 - 214 (Kartoffeltyskere)

Historisk Forskning

125 - 136 (Skads Herred) 391 - 418 (Stednavneforskning) 441 - 448 (Runologi)

Institutionshistorie

19 - 22 (Bramming) 45 - 56 (Esbjerg) 259 - 268 (Lunde)

Lokalarkiver i Ribe Amt

141 - 152 (1999) 321 - 330 (2000) (2001)

Personalhistorie

77 - 92 (Johs Magdahl Nielsen) 99 - 104 (Bennedsen, Lunde) 117 - 124 (Daniel Danielsen) 227 - 232 (Jens Madsen Terkelsen) 281 - 296 (Just Knudsen Justesen) 363 - 382 (Knud Høgsbro Østergaard) 419 - 426 (Store Hans)

Politisk historie

23 - 30 (DSU, Esbjerg) 427 - 439 (Varde på Tinge)

Retshistorie

309 - 312 (Varde) 471 - 482 (Tyveristraf)

Toldhistorie

305 - 308 (Foldingbro) Undervisning og skole 31 - 44 (Esbjerg aftenseminarium) 93 - 98 (Skolehave, Esbjerg)

Fra Ribe Amt

BIND XXVIII

**HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT
1999-2001**

Indhold bind XXVIII

Mellerup Hildegard: Oksbøllejren - barselsstue for Sonnenbergideen	3
Bak, Olaf: Børnehjemmet i Bramming 1913 – 1975	19
Borch, Sigurd: Ung DSU i 1930érnes krise og brydningstid	23
Nielsen, Jens Chr: Esbjerg Seminarium - kort fortalt	31
Astrup, Magne: Esbjerg Aftenseminariums tilblivelse	33
Husted, Vagn: Studerende på Esbjerg Aftenseminarium 1957 – 63	36
Manøe, Søren: Lærerige år	40
Andersen, Ida	45
Frandsen, Lene B.: Reddet fra ploven - to jernaldergrave fra Mejls	57
Juhl, Magne: en gravsten tegnet af Thorvald Bindesbøll	63
Godsk Hansen, Johs.: Sydslesvigske børns ferieophold i Ribe Amt	73
Jensen, Åge: Arkitekt, bygningsinspektør Johs. Magdahl Nielsen	77
Poulsen, Olav: Der var en have	93
Nielsen, Henning: Bennedsen - købmand og sognerådsformand	99
Riber Jensen, Finn: De tyske flygtningegrave 1958 – 1968	105
Schmidt, Ingrid: den barske virkelighed	117
Ladevig-Petersen, E.: 1600-tals bønder i Skadst Herred	125
Futtrup, Anders: Begravelsesskikke – søgebrøttet	137
Kristensen, Laust: Skjoldbjerg. Kartoffeltyskere og hedekolonisering	195
Mulvad, Søren: Ligbøerlauget i Ribe	215
Sørensen, Ejvind: Dannebrogsskridder på bare fodder	227
Lauritsen, John T.: "Klatteup" erindringer fra et arbejderkvarter	233
Nielsen, Henning: Fattiggård og Asyl i Lunde	259
Bjerg, Kirsten: Centralhotellet - Hotellet på Esbjerg Torv	269
Juhl, Magne: Breve fra Just Knudsen Justesen	281
Guldborg, Mette: Jydepotteproduktionens udbredelse i Ribe Amt	297

Lorentzen, Mogens: Toldergården i Foldingbro	305
Vestergaard, Poul: Vardes sidste rettersted	309
Mellerup, Hildegard: Jul under Anden Verdenskrig	313
Østergaard, Hans Henrik: Erindringer fra Thorstrup Præstegård 1907 – 1914	363
Flensted, Søren: Flystyrtet ved Nordenskov den 15. januar 1942	383
Gammeltoft, Peder: Stednavne i Vester Horne Herred - en rejse gennem tid	391
Pedersen, Olga og Anne Marie Riber: Sine i Stauskjær og hendes søn Store Hans	419
Bruhn, Verner: Varde på Tinge	427
Lerche Nielsen, Michael: Runestenen i Horne	441
Gammelgaard, Arne: Juletragedien i Oksbøl	449
Lauritsen, John T.: Teglværksliv i Esbjerg i 1890'erne	461
Pedersen, Olga : Tyve og landstrygere	471
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt 1998	141
Generalforsamling og årsmøde 1999	153
Nye medlemmer 1998	156
Regnskab for 1998	157
Fra lokalarkivernes arbejdsmark 1998	159
Beretninger fra amtets lokalarkiver 1998	163
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt 1999	321
Generalforsamling og årsmøde 2000	331
Nye medlemmer 1999	334
Regnskab 1999	334
Fra lokalarkivernes arbejdsmark 1999	335
Beretninger fra amtets lokalarkiver 1999	336
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt 2000	483
Generalforsamling og årsmøde 2001	492
Nye medlemmer 2000	495
Regnskab 2000	495
Fra lokalarkivernes arbejdsmark 2000	496
Beretninger fra amtets lokalarkiver 2000	500

**Af Historisk Samfund for Ribe Amts
tidligere udgivelser kan følgende
endnu leveres:**

Lille vejledning i læsning af gotisk skrift. Af H. K. Kristensen. 16 sider. Kr. 20,00.

Peder Hegelunds almanakoptegnelser 1565-1614, bd. I-II. Af Bue Kaae. 1.080 sider. Kr. 225,00.

Billedhistorier fra Ribe Amt. Billeder fra de lokalhistoriske arkiver i Ribe Amt. 99 sider. Kr. 78,00.

Træet i stenen. Om billedhuggeren N. Hansen Jacobsen. Af Lise Buurgaard og Agner Frandsen. Kr. 70,00.

Fra kommis til museumsleder. Søren Manøes erindringer. Udg. 1994. 97 sider. Kr. 70,00.

Register til årbøgerne 1903-1977. Kr. 45,00.

Stavnsbånd og Vestjylland - blev bonden fri? Af Jørgen Dieckmann Rasmussen. Udg. 1988. 33 sider, ill. Kr. 45,00.

Ribe Domkirke, hæfte 1-2 og hæfte 3-4. Danmarks Kirker, Nationalmuseet. Kr. 50,00 pr. dobbelthæfte.

En landsbydreng blev læge. Erindringer af J. P. Kar-kov. 66 sider, ill. Kr. 48,00.

De store skibe - deres ø og mennesker. Fanø omkring 1900. Videofilm af Hrolf Thorulf m.fl., 1993. Kr. 98,00.

Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt. Redigeret af Jørgen Dieckmann Rasmussen og Birgitte Herreborg Thomsen på grundlag af oplæg fra lokalarkiverne. Kr. 138,00.

Folk og Folkestyre i 150 år. Udg. af Ribe Amts Lokalarkiver og Historisk Samfund for Ribe Amt. 116 sider, ill. 1999. Kr. 130,00.

Seem Sogns historie. Af Søren Mulvad. Kr. 150,00.

Oluf Nielsens herredsbeskrivelser:

Malt Herred 1870. Fotografisk optryk 1976. 194 sider. Kr. 45,00.

Slavs Herred 1868. Fotografisk optryk 1981. 62 sider. Kr. 45,00.

Vester Horne Herred 1865-67. Fotografisk optryk 1984. 66 sider. Kr. 75,00.

Skads Herred 1862. Fotografisk optryk 1985. 176 sider. Kr. 100,00.

Samlet pris for alle fire publikationer kr. 125,00.

Tilbud I

Bidrag til landbrugets historie i Varde-egnen. Af Chr. Mathiesen 1881. Ny udgave 1982. 94 sider. Kr. 50,00.

Kjære Broder, breve fra Terkel Kristensen 1866-1918. Ved Flemming Just, 1982. 188 sider. Kr. 50,00.

Kort over Skads, Malt og Gørding herreder. Af Tøger Reenberg Teilmann, 1767. Genoptrykt 1985. Kr. 30,00.

Samlet pris for alle tre publikationer: Kr. 90,00.

Tilbud II

Landsbydreng og svend på valsen - en fattig drengs erindringer 1881-1907. 94 sider, ill. Kr. 60,00.

En Esbjergdreng fortæller - om løse typer og aviser. Sigurd Borch, 1986. 68 sider, ill. Kr. 60,00.

Samlet pris for disse to publikationer: Kr. 100,00.

Ældre årgange af Fra Ribe Amt: Vi har en del årgange fra 1924-1995, men der er store huller i rækken. Forespørg hos ekspeditionen:

Historisk Samfund for Ribe Amt,

Byagervej 41, 6650 Brørup
Tlf. 75 38 30 24

INDHOLD

Østergaard, Hans Henrik: Erindringer fra Thorstrup Præstegaard 1907 - 1914	363
Flensted, Søren: Flystyrtet ved Nordenskov den 15. januar 1942.	383
Gammeltoft, Peder: Stednavne i Vester Horne Herred - En rejse gennem tid.	391
Pedersen, Olga og Anne Marie Riber: Sine i Stauskjær og hendes søn Store Hans.	419
Bruhn, Verner: Varde på Tinge.	427
Lerche Nielsen, Michael: Runestenen i Horne og spørgsmålet om stenens oprindelige placering.	441
Gammelgaard, Arne: Juletragedien i Oksbøl.	449
Lauritsen, John T.: Teglværksliv i Esbjerg i 1890'erne	461
Pedersen, Olga: Tyve og landsstrygere	471
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt	483
Generalforsamling og årsmøde	492
Nye medlemmer 1999	495
Regnskab for 1999	495
Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe Amt	496
Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver	500
Registre til bind XXVIII, 1999-2000-2001	524